

DİSİPLİNLERARASI GÜNCEL ÇALIŞMALAR II

EDİTÖR
Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

DİSİPLİNLERARASI GÜNCEL ÇALIŞMALAR II

EDİTÖR

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

YAZARLAR

Prof. Dr. Fatma LORCU

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

Doç. Dr. Halil Semih KİMZAN

Doç. Dr. Orhan KANDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Burçin ESER

Dr. Öğr. Üyesi Gülizar HOŞTEN

Dr. İlknur ARSLAN ARAS

Arş. Gör. Dr. Gürkan KOLAYLI

Gökhan MURAT

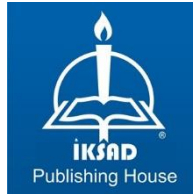
Hande SARAÇOĞLU

İsmail Taha ÇEYKEL

Nigar ÖZÇETİN

Salih ALACALAR

Selvi Gözde POLAT

Copyright © 2023 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or
transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical
methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses
permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social
Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2023©

ISBN: 978-625-367-135-8

Cover Design: İbrahim KAYA

June / 2023

Ankara / Türkiye

Size = 16x24 cm

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK.....1

BÖLÜM 1

SALGININ EKONOMİK VE SOSYAL HOŞNUTSUZLUK (BOŞANMA VE İNTİHAR) ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç. Dr. Orhan KANDEMİR.....3

BÖLÜM 2

ULUSLARARASI TELEKOMÜNİKASYON BİRLİĞİ ÜYE ÜLKELERİNİN VERİ MADENCİLİĞİ YÖNTEMLERİ İLE İNCELENMESİ VE TÜRKİYE’NİN TELEKOMÜNİKASYON SEKTÖRÜNDEKİ KONUMU

Arş. Gör. Dr. Gürkan KOLAYLI
Prof. Dr. Fatma LORCU.....21

BÖLÜM 3

SAĞLIK HİZMETİNDE DAVRANIŞSAL İKTİSAT: KARAR VERMEYİ VE HASTA SONUÇLARINI GELİŞTİRME

Dr. İlknur ARSLAN ARAS53

BÖLÜM 4

GÜVENLİK İLETİŞİMİNİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ÜSTÜNDE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Gülizar HOŞTEN71

BÖLÜM 5

TÜRKİYE’NİN YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI KULLANIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
İsmail Taha ÇEYKEL99

BÖLÜM 6
İMAR VE PLANLAMA

Hande SARAÇOĞLU113

BÖLÜM 7
REFAH DEVLETLERİNİN GELİŞİMİ AÇISINDAN EĞİTİMİN
ÖNEMİ VE SEÇİLMİŞ ÜLKELERLE TÜRKİYE’DE EĞİTİM
POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Gökhan MURAT
Dr. Öğr. Üyesi Burçin ESER139

BÖLÜM 8
MARKA BAĞIMLILIĞI, FİYAT DUYARLILIĞI VE
KOMPULSİF SATIN ALMA ARASINDAKİ İLİŞKİ: GİYİM
SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Selvi Gözde POLAT
Doç. Dr. Halil Semih KİMZAN175

BÖLÜM 9
BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE
ETKİSİ = İMKB 500 ÖRNEĞİ

Nigar ÖZÇETİN209

BÖLÜM 10
TÜRKİYE’DE SANAYİLEŞME POLİTİKALARI

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Salih ALACALAR237

ÖN SÖZ

“Disiplinlerarası Güncel Çalışmalar II”, adlı bu kitap, Sosyal Bilimler literatüründe yaşanan gelişmelere teorik ve ampirik bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu anlamda kitap, üniversitelerin farklı bölümlerinde, farklı üniversite ve kurumda çalışan araştırmacı-akademisyenlerin çalışmalarını bir araya toplamıştır. Kitap, on (10) adet bölüm yazısından oluşmaktadır.

Kitabın birinci bölümünde; yazar Orhan Kandemir, “Salgının Ekonomik ve Sosyal Hoşnutsuzluk (Boşanma ve İntihar) Üzerindeki Etkisi” adlı çalışmasında; pandemi sürecinin Türkiye’de ekonomik (enflasyon ve işsizlik) ve sosyal (boşanma, intihar) hoşnutsuzluğa yol açıp açmadığını ve bu sosyal sıkıntılar üzerinde hangi ekonomik hoşnutsuzluk endeksi birleşeninin daha etkili olduğunu tespit etmeye çalışmıştır. Literatüre önemli bir katkısı olduğu açıktır.

Kitabın ikinci bölümünde; yazarlar Gürkan Kolaylı ve Fatma Lorcü, “Uluslararası Telekomünikasyon Birliği Üye Ülkelerinin Veri Madenciliği Yöntemleri ile İncelenmesi ve Türkiye’nin Telekomünikasyon Sektöründeki Konumu *” adlı çalışmalarında, Veri madenciliğinin önemine dikkat çekerek, Yapılacak veri madenciliği çalışması ile ülkelerin sahip oldukları verileri kendi bulunduğu küme ve genel ülke ortalamaları ile kıyaslayarak telekomünikasyon sektörü açısından buldukları durumu ve geliştirmesi gereken değişkenleri belirlemeleri hedeflendiğini, böylelikle ülkeler, diğer ülkelere göre eksik oldukları noktaları kapatarak telekomünikasyon sektöründe daha güçlü konuma gelebileceklerini belirtmektedir. Oldukça önemli bir çalışmadır.

Üçüncü bölümde, yazar İlknur Arslan Aras’ın “Sağlık Hizmetinde Davranışsal İktisat: Karar Vermeyi ve Hasta Sonuçlarını Geliştirme” adlı çalışması yer almaktadır. Yazar bu çalışmasında; sağlık hizmetlerinde davranışsal iktisatın gücünden yararlanmak için davranış ilkelerini sağlık hizmetlerine entegre ederek, hasta seçimlerini etkileyen faktörleri daha iyi anlaşılabilir olacağını, tedavi planlarına bağlılığı artabileceğini ve daha sağlıklı davranışları teşvik eden müdahaleler tasarlanabileceğini belirtmektedir.

Yazar, Gülizar Hoşten tarafından yazılan “Güvenlik İletişiminin İş Sağlığı ve Güvenliği Üstünde Etkisi ” adlı çalışma kitabımızın dördüncü bölümünü oluşturmaktadır. Yazar bu çalışmasında, ölümcül kaza oranlarının azaltılması ve hatta engellenebilmesi işyerlerinin daha güvenli hale getirilmesi

ile sağlanabilir olduğunu belirterek, çalışma ortamındaki güvenlik ile ilgili sorunların çözülebilmesi, kalite ve performansın artırabilmesi, en basit ve temel süreçlerden tüm kurum ve bireyleri etkileyen en stratejik kararların verilmesine kadar gerçekleşen tüm eylemler iyi planlanmış bir güvenlik yönetimi ile mümkün olduğunu bizlere bu yazısında göstermektedir.

Beşinci bölüm, Salih Öztürk ve İsmail Taha Çeykel tarafından yazılmıştır. “Türkiye’nin Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme ” adlı bu bölümde yazarlar, Enerji kavramı günümüzde ekonomik gerek ise sosyal açıdan oldukça önemli bir konumda olduğundan bahisle, özellikle 18. yüzyılda başlayan sanayi devrimi ile birlikte artan üretimin bir sonucu olarak sosyal refahta da önemli artışlar gözlemlendiğinden hareketle, enerjinin artan önemi enerji kaynaklarının çeşitliliğinin de artmasına neden olduğunu belirtmişlerdir. Yazarlara göre, ilk zamanlarda kömür ile özdeşleşen enerji kavramı günümüzde yenilenebilir enerji kavramını da oluşturarak genişlemiş, hidrolik, nükleer, güneş, rüzgar gibi çeşitli kaynaklardan elde edilir hale gelmiştir. Türkiye’de özellikle son yıllarda bu farklı enerji kaynaklarından yararlanmak için oldukça fazla yatırım yapmaktadır.

Yazar, Hande Saraçoğlu “İmar ve Planlama” konulu altıncı bölüm yazısında, imar ve planlamanın ne demek olduğu ve imar kanununa geçmeden önce imar ve planlamanın kapsamını kentler oluşturduğundan dolayı öncelikle kentsel toprak, kentsel toprak yönetiminin aktörleri, kentsel toprak yönetiminin araçları açıklandıktan sonra kent planlaması, kent planlamasının evrimi ve kuramları açıklanmış daha sonrasında ise plan kademelenmesi, planlama konusunda yetkili olanlar, kent planlarında sahip olunması gereken nitelikler ve ilkeler başlıklarına da yer verildikten sonra Türkiye’de kent planlamasının tarihini açıklamıştır. Ayrıca imar ve planlama kavramları daha detaylı bir şekilde ele alınarak, imar ve planlama sürecinin nasıl işlediği, hangi faktörlerin dikkate alındığı ve sonuç olarak ne gibi faydalar sağladığı gibi konuları ele almıştır.

Yedinci bölüm, “Refah Devletlerinin Gelişimi Açısından Eğitimin Önemi ve Seçilmiş Ülkelerle Türkiye’de Eğitim Politikalarına Genel Bir Bakış” adlı çalışmasıyla yazarlar, Gökhan Murat ve Burçin Eser, Bu çalışmalarında; önemli bir sosyal politika aracı olan eğitimi refah devletlerinin gelişimi açısından incelemek ve bu bağlamda seçilmiş ülkelerle Türkiye’nin eğitim politikalarını değerlendirmek istemişlerdir. Yazarlarımız öncelikle refah devleti kavramı, sunmuş olduğu temel hizmet türleri ve sınıflandırılmış

refah modellerine yer vererek; refah devletinin eğitim ile ilişkisi ele alınarak küresel süreçteki önemi üzerinde durmuşlardır. Sonrasında ise; eğitimin ekonomik büyüme ve kalkınma ile ilişkisine değinilerek refah devletinin eğitimle olan ilişkisine yer verilmiştir. Daha sonra çeşitli ülke örnekleriyle refah devleti eğitim ilişkisi incelenmiştir

Sekizinci bölümde, “Marka Bağımlılığı, Fiyat Duyarlılığı ve Kompulsif Satın Alma Arasındaki İlişki: Giyim Sektörü Üzerine Bir Araştırma” başlıklı çalışmalarında yazarlar, Selvi Göze Polat ve Halil Semih Kimzan; tüketicilerin marka bağımlılıklarının fiyat duyarlılıkları üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla, üniversite öğrencilerinin marka bağımlılıkları örneğinde fiyat duyarlılıklarının nasıl ortaya çıktığını araştırmışlardır. Diğer yandan üniversite öğrencilerinin fiyat duyarlılıklarının kompulsif satın alma üzerindeki ve kompulsif satın almanın marka bağımlılıkları üzerindeki etkisini incelemişlerdir.

Dokuzuncu bölümde, yazar Nigar Özçetin tarafından yazılan, “Bankacılık Sektörünün Sürdürülebilirliğe Etkisi = İMKB 500 Örneği” başlıklı çalışmada Yazar, sosyal, çevresel ve ekonomik konuların işletmeler için hem riskler hem de fırsatlar yarattığından bahisle, işletmelerin ekonomik, sosyal ve çevresel riskleri etkin bir şekilde yönetmek için güçlü bir sürdürülebilirlik yönetimi çerçevesine ihtiyaç duyduklarını belirtmektedir. Sürdürülebilirlik faktörlerinin kurumsal yönetim üzerinde önemli etkisi bulunmasından dolayı diğer iş sorunları gibi yöneticiler tarafından dikkate alınması gerektiğini iddia etmektedir.

Son bölüm olan onuncu bölümde, yazarlar Salih Öztürk ve Salih Alacalar, “Türkiye’de Sanayileşme Politikaları” adlı çalışmalarında Türkiye’nin kuruluşundan bugüne kadar uyguladığı sanayi politikaları, ülke ekonomisinin büyümesine, sanayinin gelişmesine, ihracatın artmasına ve işsizlik oranlarının düşmesine önemli katkılar yaptığını belirterek; özellikle 1980’lerden sonra uygulanan serbest piyasa politikalarına paralel olarak, sanayi politikalarında da bir dönüşüm yaşanmış ve daha aktif ve planlı bir şekilde sanayi politikaları uygulanmaya başlanmıştır demektedirler. Yazarlara göre, son yıllarda ise, teknolojik gelişmeleri takip eden, inovasyona ve yüksek katma değerli üretimlere yönelen bir sanayi politikası benimsenmiştir. Bu politikalar sayesinde, Türkiye’nin sanayi sektörü önemli bir aşama kaydetmiş ve gelecekte de bu alanda daha da ilerleme sağlaması beklenmektedir demektedirler.

Bu kitap, akademik anlamda titizlikle üzerinde durulmuş bilimsel analizler içermesi ekseninde ortalama meraklı bir okuyucu için, sosyal bilimler alanında bazı konuları mercek altına alma açısından yol göstericidir. **“Disiplinlerarası Güncel Çalışmalar II”** adlı bu kitabın, akademik dünyaya önemli bir katkı sağlaması ve sosyal bilimlerle ilgilenen bilim camiasına ve özellikle meraklı okuyucular için yararlı olması tek temennimdir. Son olarak önemle belirtmek isterim ki, kitapta yer alan bölüm yazılarıyla ilgili tüm akademik ve hukuki/yasal sorumluluk, tamamen yazarlarına aittir. Onun dışındaki her türlü teknik ve editöryal sorumluluğu, editör üstlenmektedir.

Editör
Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Tekirdağ-
2023

BÖLÜM 1

SALGININ EKONOMİK VE SOSYAL HOŞNUTSUZLUK (BOŞANMA VE İNTİHAR) ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹

Doç. Dr. Orhan KANDEMİR²

¹ Çalışma, 4. Uluslararası Kapadokya Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde (16-17 Nisan 2023/ Ürgüp/Nevşehir) sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özet metni basılmıştır.

² Kastamonu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Kastamonu, Türkiye,
okandemir@kastamonu.edu.tr

GİRİŞ

Arthur M. Okun tarafından ortaya atılan Hoşnutsuzluk Endeksi, ülke ekonomilerinin değerlendirilmesinde hem ekonomik hem de sosyal bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Okun'un Hoşnutsuzluk Endeksi, bir ekonomideki enflasyon ve işsizlik oranının toplamı ile ifade edilmektedir. İlerleyen süreçte Robert J. Barro, büyüme oranı ve nominal uzun vadeli faiz oranı gibi iki değişken ekleyerek endeksi geliştirmiştir (Karacan, 2020). Fakat ülkelerin durumu değerlendirilirken genellikle makroekonomik göstergelerdeki değişimler dikkate alınmasına karşın, daha kapsayıcı değerlendirmeler için sosyal göstergelerin de dikkate alınması daha gerçekçi olacaktır. Bu nedenle hoşnutsuzluk endeksi olarak adlandırılan, temel olarak enflasyon ve işsizlik oranının toplamından oluşan endeks değerindeki değişimler incelenirken bu değişimlerin sosyal alandaki çıktıları nasıl etkilediğinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Çünkü endeksteki bozulmalar dolayısıyla artışlar, toplumda refah kayıplarına dolayısıyla sosyal göstergelerde de bozulmalara yol açmaktadır (Çondur, 2016). Yapılan analizlerde, genellikle ekonomik koşullardaki bozulmanın boşanma ve intihar oranlarının artışı gibi sosyal sıkıntıları arttırdığı tespit edilmiştir.

2019 yılı aralık ayında, Çin'in Wuhan şehrinde bulaşıcı solunum yolu hastalığı olarak ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından COVID- olarak adlandırılan salgın ve mücadele sürecinde alınan tedbirler dünya ülkelerinde cari açık, bütçe açığı, kamu harcamaları artışı, enflasyon, işsizlik gibi birçok makro ekonomik göstergelyi olumsuz etkilemiştir (Duran ve Acar, 2020). Fakat ekonomik göstergelerdeki bozulmaların sosyal yansımalarının da (boşanma ve intihar oranları artışı gibi) olacağı açıktır.

TÜİK verileri incelendiğinde, Türkiye'de boşanmalar üzerindeki en etkili faktör, 'şiddetli geçimsizlik' olup, boşanma olayından en çok etkilenen bireyler ise çocuklardır. Bu nedenle boşanma olgusunun sebeplerinin tespiti çok önemlidir (Gavcar, Noyan ve Gavcar Tosun, 2020). TÜİK 2021 yılı verileri incelendiğinde, intihar nedenleri içinde hastalık (%26,1) önemli bir belirleyici iken, %7,8 ile geçim zorluğu da dikkat çekici bir intihar nedenidir.

Bu kapsamda çalışmanın amacı; pandemi sürecinin Türkiye'de ekonomik (enflasyon ve işsizlik) ve sosyal (boşanma, intihar) hoşnutsuzluğa yol açıp açmadığını ve bu sosyal sıkıntılar üzerinde hangi ekonomik hoşnutsuzluk endeksi birleşeninin daha etkili olduğunu tespit etmektir. Bu temel amaç çerçevesinde çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. Salgın döneminde enflasyon ve işsizlik gibi hoşnutsuzluk endeksinin belirleyicilerinde önemli bir bozulma oldu mu?
2. Salgın döneminde sosyal göstergelerde (boşanma ve intihar) bozulma yaşandı mı?
3. Salgın dönemi boşanma ve intihar oranları üzerinde, hangi hoşnutsuzluk endeksi belirleyicisi (enflasyon ve işsizlik) daha etkili olmuştur?

EKONOMİK SIKINTILARIN SOSYAL YANSIMALARINA (BOŞANMA VE İNTİHAR) YÖNELİK LİTERATÜR

Boşanma ile birlikte toplumun temel direği olan aile kurumu sona ermektedir. Aile insanlık tarihi ile birlikte var olan önemli bir kurumdur. Hiç kuşkusuz birçok toplumsal kurumda olduğu gibi aile de, tarihsel süreçte önemli değişiklikler geçirmiştir. İşlevlerinde, yapısında, tipinde ve boyutlarında önemli değişimler olmuştur. Geniş aile küçülürken, zamanla çekirdek aile yaygınlaşmıştır (Kır, 2011:382). Son dönemlerde boşanmaların bütün dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de artış göstermesi, aslında sosyal yapıdaki değişimin bir sonucudur. Çünkü bugün boşanma olayı, toplumda giderek daha fazla kabul görmektedir (Yıldırım, 2004). Boşanma oranları, zirve yaptığı ikinci dünya savaşı sonrasında görece bir durgunluk dönemi geçirmiş, 1960’lı yılların ortalarında tekrar yükselmeye başlamış ve daha sonraki süreçte artmaya devam etmiştir (Furstenberg vd., 1983:656).

Ekonomik sıkıntılarının sosyal sorunlara yol açtığının tespiti ile birlikte bu konuda yapılan çalışmalarda yaygınlaşmıştır. Örneğin Bayrak (2019)’ın, 1980-2017 yıllarını kapsayan çalışmasında Türkiye’de işsizlik ve boşanma arasında ilişki tespit edilirken, bu ilişkinin çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu görülmüştür. Benzer bir sonuçta, İğdeli ve Ay (2021)’in 2008- 2017 döneminde Türkiye’de boşanma hızının sosyo-ekonomik belirleyicilerini tespit etmek için yaptıkları çalışmada tespit edilmiştir. Çalışmada, sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi görece yüksek olan bölgelerde boşanma hızının temel belirleyicilerinin, gelir düzeyi ve kadının eğitim düzeyi olduğu, düşük olan bölgelerde ise kadının eğitim düzeyi yanında erkeğin işsizlik düzeyinin olduğu görülmüştür.

Önemli bir sosyal sorun olan intihar oranları üzerinde de işsizlik gibi ekonomik olumsuzlukların önemli etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Topbaş (2007), Türkiye’de işsizlik ve intihar ilişkisini 1975– 2005 dönemi için incelemiş ve analiz sonucunda, işsizliğin intiharın istatistiksel olarak

anamlı bir nedeni olduğu tespit edilmiştir. Benzer biçimde Dilber ve Uysal (2020), Türkiye’de 2005-2018 döneminde işsizlikten intihara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisini belirlemiştir.

Türkiye’de olduğu gibi, Dünya ülkelerine yönelik yapılan çalışmalarda da ekonomik koşulların boşanma ve intihar oranlarını arttırdığına yönelik sonuçlar elde edilmiştir. Aksu (2018), Türkiye’nin 1980-2015 dönemi yıllık verilerini kullanarak yaptığı çalışma sonucunda, işsizlik artışının intiharı tetiklediğini ve uzun dönemde işsizliğin, intihar ve boşanma üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu belirlemiştir. Kızılkaya ve Kuzucu (2022) çalışmalarında, 2000-2019 yıllarını kapsayan dönemde 44 ülke için işsizlik ve enflasyon gibi ekonomik faktörlerin, gittikçe artan erkek ve kadın intihar vakaları üzerindeki etkisini incelemiştir. Analiz sonucunda, işsizlik oranındaki %1’lik yükselişin, erkek intiharlarında %4’lük, kadın intiharlarında ise %2’lik bir artışa sebep olduğu tespit edilirken, enflasyondaki %1’lik yükselişin ise erkek intiharlarında %1’lik, kadın intiharlarında ise %2’lik bir artışa neden olduğu görülmüştür. Benzer biçimde Yang (1992), 1940-84 dönemi için ABD’deki intihar oranı ile ekonomik ve sosyal değişkenlerin ilişkisini incelemiş ve işsizlik oranının özellikle erkek intihar oranı üzerinde önemli ölçüde olumsuz etkisi olduğunu tespit etmiştir.

Aslında bu iki sosyal sorun (boşanma ve intihar) arasında da önemli bir bağlantı vardır. Boşanma olayının intihar oranlarını arttırdığına yönelik çalışmalar mevcuttur. Bu konuda, Aksoy ve Yerlikaya (2021), Türkiye bağlamında yaptıkları çalışmada boşanmanın intiharla pozitif ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Hatta, boşanmanın ayrıca gelir ve işsizlik yoluyla intihar üzerinde dolaylı bir etkisinin de olduğu görülmüştür.

Özellikle pandemi döneminde küresel ekonomilerdeki bozulmalarında etkisiyle ülkelerde geçim sıkıntıları artmıştır. Emiral, Çevik ve Gülümser (2020)’nin de ifade ettiği gibi, intihar girişimlerinin altında birçok faktör etkili olmasına karşın, ortak neden olarak geçim sıkıntısı ön plana çıkmıştır. Bu durum boşanma sorunu içinde geçerlidir. Yayla (2022:331)’nin da vurguladığı gibi, pandemi sürecinde ekonomik, psikolojik, sosyal nedenlerin yanında insanların özel yaşam alanlarının kısıtlanması boşanmayı tetiklemektedir. Yaşanan salgın kriziyle birlikte işsizlik, enflasyon oranı artmış derinleşen geçim sıkıntısı insanların tahammül sınırlarını zorlamıştır. Eşler arası artan tartışma ortamı olumlu sonuçlanmadığı sürece ‘şiddetli geçimsizlik’ adıyla boşanma nedeni olmaktadır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada Türkiye'nin düzey 2 bölgelerine (26 bölge) ait veriler TÜİK bölgesel istatistiklerden³ alınmış olup, analizlerde kullanılan değişkenler;

İşsizlik oranı; Kurumsal olmayan nüfusun (15+ yaş) İşsizlik oranı (%),

Enflasyon oranı; Yıl sonu itibariyle bir önceki yılın aynı ayına göre tüketici fiyatları endeksi değişim oranı (%) (2003=100),

İntihar hızı (oranı); Kaba intihar hızı (%000),

Boşanma hızı (oranı); Kaba boşanma hızı (%0)'dan oluşmaktadır.

Salgın döneminde enflasyon ve işsizlik gibi hoşnutsuzluk endeksinin belirleyicilerinde ve sosyal göstergelerde (boşanma ve intihar) bozulma yaşanıp yaşanmadığının tespiti için bağımlı iki örnek t-testi (paired samples t-test) yapılmıştır.

Bağımlı iki örnek t-testi, sosyal bilimler alanında tek bir gruba uygulanan iki teste ilişkin ortalamalar arasındaki farkın önemli olup olmadığının belirlenmesi için uygulanmaktadır. Bu test ile aynı zamanda, iki ölçüm arasındaki ilişkide (korelasyon) belirlenmektedir (Ural ve Kılıç, 2006:205). Türkiye'nin 26 düzey 2 bölgesi için yapılan bağımlı iki örnek t-testinde, salgın öncesi dönem olarak 2018-2019 dönemi ortalaması alınırken, salgın dönemi olarak 2020-2021 dönemi ortalaması ele alınmıştır. Salgın dönemi boşanma ve intihar oranları üzerinde, hangi hoşnutsuzluk endeksi belirleyicisinin (enflasyon ve işsizlik) daha etkili olduğu ise çoklu doğrusal regresyon analizi ile tespit edilmiştir.

Doğrusal regresyon, sayısal bir bağımlı değişken ile, bir veya daha fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Modeldeki açıklayıcı bağımsız değişken sayısı bir ise basit, birden fazla ise çoklu doğrusal regresyon modelinden bahsedilmektedir (Kılıç, 2013). Analizde bağımlı değişkenler intihar oranı ve boşanma oranı iken, bağımsız değişkenler hoşnutsuzluk endeksinin iki temel belirleyicisi olan enflasyon ve işsizlik oranı olarak belirlenmiş ve 26 bölge için salgın dönemi (2020-2021 ortalaması)

³ TÜİK, Bölgesel İstatistikler (<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/anaSayfa.do?dil=tr>, Erişim Tarihi: 15.03.2023).

verileri çerçevesinde yatay-kesit analizi yapılmıştır. Çalışmadaki tüm analizler SPSS paket programı kullanılarak yapılmıştır.

BULGULAR

T-Testi Analizi

Bu kısımda, salgın döneminde hem hoşnutsuzluk endeksi ve belirleyicilerinde hem de sosyal göstergelerde (boşanma ve intihar) bozulma yaşanıp yaşanmadığı, bağımlı iki örnek t-testi ile analiz edilmiştir.

Hoşnutsuzluk Endeksi ve Göstergeleri

Tablo 1: Pandemi öncesi ve pandemi dönemi TÜFE* değişim oranı (%) farkı-bağımlı iki örnek t-testi

Değişken	Dönemi	N	Ortalama	SS	t	Sd	P
TÜFE* değişim oranı (%)	Pandemi öncesi (2018-2019 ortalaması)	26	16,5750	0,6951	-37,726	25	,000
	Pandemi dönemi (2020-2021 ortalaması)	26	26,5877	1,4883			
	Korelasyon Katsayısı (Paired Samples Correlations)	0,419 (p=0,033)					

*Yıl sonu itibariyle bir önceki yılın aynı ayına göre tüketici fiyatları endeksi değişim oranı (Yüzde), 2003=100

Tablo 1’de görüldüğü gibi, Türkiye’nin 26 bölgesi için salgın öncesi ve salgın dönemi arasında enflasyon (TÜFE) oranı açısından anlamlı ($P<0,05$) bir farklılık vardır. Anlamlı fark bulunan bu iki dönem arasında, ortalamalar karşılaştırıldığında, beklendiği gibi pandemi dönemi (2020-2021 ortalaması) TÜFE artış oranı, pandemi öncesi (2018-2019 ortalaması) dönemden daha yüksektir ($16,5750<26,5877$). Salgın döneminde bu oranın yaklaşık %60 düzeyinde arttığı görülmektedir.

Tablo 2: Pandemi öncesi ve pandemi dönemi işsizlik oranı (%) farkı-bağımlı iki örnek t-testi

Değişken	Dönemi	N	Ortalama	SS	t	Sd	P
İşsizlik Oranı (%)	Pandemi öncesi (2018-2019 ortalaması)	26	11,975	5,3470	-1,178	25	0,25
	Pandemi dönemi (2020-2021 ortalaması)	26	12,3865	5,2667			
	Korelasyon Katsayısı (Paired Samples Correlations)	0,944 (p=0,000)					

Tablo 2’de görüldüğü gibi, Türkiye’nin 26 bölgesi için salgın öncesi ve salgın dönemi arasında işsizlik oranı açısından anlamlı ($P>0,05$) bir farklılık yoktur. Bu sonuçta salgın döneminde işsizliğin önlenmesi adına alınan tedbirlerin etkili olduğu düşünülebilir.

Tablo 3: Pandemi öncesi ve pandemi dönemi Hoşnutsuzluk endeksi (TÜFE*+İşsizlik Oranı) farkı-bağımlı iki örnek t-testi

Değişken	Dönemi	N	Ortalama	SS	t	Sd	P
Hoşnutsuzluk endeksi	Pandemi öncesi (2018-2019 ortalaması)	26	28,5500	5,5288	-23,759	25	,00
	Pandemi dönemi (2020-2021 ortalaması)	26	38,9725	4,9413			
	Korelasyon Katsayısı (Paired Samples Correlat.)	0,915 (p=0,00)					

*Yıl sonu itibariyle bir önceki yılın aynı ayına göre tüketici fiyatları endeksi değişim oranı (Yüzde), 2003=100

Tablo 3’de görüldüğü üzere 26 bölge için, enflasyon ve işsizliğin birleşimi ile elde edilen hoşnutsuzluk endeksi açısından salgın öncesi ve salgın dönemi arasında anlamlı ($P<0,05$) bir farklılık vardır. Anlamlı fark bulunan bu iki dönem arasında, beklendiği gibi salgın dönemi hoşnutsuzluk endeksi ortalaması salgın öncesi dönemden oldukça yüksektir ($28,5500<38,9725$). Salgın döneminde hoşnutsuzluğun yaklaşık %37 oranında arttığı görülmektedir.

Sosyal Sorunlar: Boşanma ve İntihar Oranları

Tablo 4: Pandemi öncesi ve pandemi dönemi kaba İntihar hızı (%000) farkı-bağımlı iki örnek t-testi

Değişken	Dönemi	N	Ortalama	SS	t	Sd	P
İntihar Hızı	Pandemi öncesi (2018-2019 ortalaması)	26	4,3165	0,9736	-5,236	25	,00
	Pandemi dönemi (2020-2021 ortalaması)	26	4,9277	0,7290			
	Korelasyon Katsayısı (Paired Samples Correlat.)	0,793 ($p=0,00$)					

Tablo 4’de görüldüğü üzere, salgın öncesi ve salgın dönemi arasında intihar hızı açısından anlamlı ($P<0,05$) bir farklılık vardır. Anlamlı fark bulunan bu iki dönem arasında, beklendiği gibi salgın dönemi intihar hızı ortalaması, salgın öncesi dönemden daha yüksektir.

Tablo 5: Pandemi öncesi ve pandemi dönemi kaba boşanma hızı (%0) farkı-bağımlı iki örnek t-testi

Değişken	Dönemi	N	Ortalama	SS	t	Sd	P
Boşanma Hızı	Pandemi öncesi (2018-2019 ortalaması)	26	1,6665	0,6641	-2,711	25	,012
	Pandemi dönemi (2020-2021 ortalaması)	26	1,7223	0,6302			
	Korelasyon Katsayısı (Paired Samples Correlat.)	0,988 (p=0,00)					

Tıpkı intihar oranında olduğu gibi, boşanma oranlarında salgın döneminde artmıştır. Tablo 5’de görüldüğü üzere, salgın öncesi ve salgın dönemi arasında boşanma hızı açısından anlamlı ($P < 0,05$) bir farklılık vardır. Anlamlı fark bulunan bu iki dönem arasında, beklendiği gibi salgın dönemi boşanma hızı ortalaması, salgın öncesi dönemden oldukça yüksektir.

Çoklu Regresyon Analizi

Salgın döneminde önemli düzeyde artan sosyal sorunlar (boşanma ve intihar) üzerinde hangi hoşnutsuzluk endeksi belirleyicisinin daha etkili olduğunu tespit etmek için, çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Kurulan çoklu regresyon modellerinde bağımlı değişkenler salgın dönemi (2020-2021 ortalaması) kaba intihar ve boşanma hızları iken, bağımsız değişkenler yine aynı döneme ait hoşnutsuzluk endeksinin temel belirleyicileri olan işsizlik ve enflasyon (TÜFE) oranlarıdır.

Tablo 6: İntihar hızına hoşnutsuzluk endeksi belirleyicilerinin etkisi					
Model 1= İntihar= $\beta_0 + \beta_1$ İşsizlik + β_2 Enflasyon					
Değişkenler	Katsayılar		Significant	Tolerans	VIF
	B	Beta			
Sabit (β_0)	5,869*		0,061		
İşsizlik	-0,033	-0,241	0,277	0,875	1,143
Enflasyon	-0,020	-0,040	0,854	0,875	1,143
R ²	0,053				
Ayarlanmış R ²	-0,029				
Anova-Sig.	0,534				
Standartlaştırılmamış regresyon katsayılarına göre oluşturulan tahmin denklemi:					
İntihar=5,869 -0,033 İşsizlik -0,020 Enflasyon					
B= Standartlaştırılmamış katsayıları, Beta: Standartlaştırılmış katsayıları ifade etmektedir.					
*%10 düzeyinde anlamlıdır, **%5 düzeyinde anlamlıdır, ***%1 düzeyinde anlamlıdır.					

Tablo 7: Boşanma hızına hoşnutsuzluk endeksi belirleyicilerinin etkisi					
Model 2= Boşanma= $\beta_0 + \beta_1$ İşsizlik + β_2 Enflasyon					
Değişkenler	Katsayılar		Significant	Tolerans	VIF
	B	Beta			
Sabit (β_0)	8,693***		0,000		
İşsizlik	-,077***	-,642	0,001	0,875	1,143
Enflasyon	-,226***	-,535	0,004	0,875	1,143
R ²	0,455				
Ayarlanmış R ²	0,408				
Anova-Sig.	0,001				
Standartlaştırılmamış regresyon katsayılarına göre oluşturulan tahmin denklemi:					
Boşanma=8,693 -0,077 İşsizlik-0,226 Enflasyon					
B= Standartlaştırılmamış katsayıları, Beta: Standartlaştırılmış katsayıları ifade etmektedir.					
*%10 düzeyinde anlamlıdır, **%5 düzeyinde anlamlıdır, ***%1 düzeyinde anlamlıdır.					

Tablo 6 ve 7’de görüldüğü gibi, her iki modelde de VIF değerlerinin 10’dan küçük olması çoklu bağlantı sorununun olmadığını ifade etmektedir (Albayrak, 2005). Fakat intihar oranlarını açıklayan birinci model istatistiksel olarak (Anova significant:0,534>0,05) anlamsız bulunmuştur. Buna karşın

boşanma oranlarını açıklayan ikinci model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş olup, modeldeki tüm katsayılar istatistiksel olarak anlamlıdır. İstatistiksel olarak anlamlı bulunan bu katsayılar hem işsizlik hem de enflasyon oranlarının işaretlerinin negatif olması ekonomik göstergelerin boşanma hızı üzerindeki olumsuz etkisini ifade etmektedir. Bağımsız değişkenlerin beta katsayılarından işsizlik oranı katsayısının enflasyon oranı katsayısından büyük olması ise, boşanma üzerinde işsizlik sorununun daha etkili olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Salgın döneminde küresel ekonomilerdeki bozulmalar Türkiye ekonomisinde yansımış, süreç hoşnutsuzluk endeksinin yükselmesinde önemli rol oynamıştır. Ekonomik göstergelerdeki bozulmaya paralel olarak, sosyal göstergelerin de bozulduğu görülmektedir. Boşanma hızındaki artışta, ekonomik hoşnutsuzluk endeksinin belirleyicilerinin (işsizlik ve enflasyon) etkili olduğu tespit edilirken, beklenenin aksine intihar oranlarındaki artışta bu etki tespit edilememiştir.

Boşanma oranlarını açıklamak için kurulan çoklu regresyon analizi sonucunda hem işsizlik hemde enflasyon oranları anlamlı bulunurken, özellikle işsizlik oranındaki artış boşanma oranları üzerinde daha etkili bulunmuştur. Salgın döneminde işsizlikle mücadele için alınan birçok önleme rağmen, işsizlik sorunu yine boşanma oranları için önemli bir belirleyici olmuştur. Bu durum ekonomik koşulların birçok sosyal sıkıntının temel kaynağı olduğunu göstermektedir.

Bu sonuç Aksu (2018:72)'nin, işsizliğin tüm negatif dışsallık yaratan sosyal olguların kaynağı olduğu şeklindeki görüşünü desteklemektedir. Boşanma oranları ekonomik yapı bozuldukça özellikle işsizlik arttıkça yükselme eğiliminde olmaktadır. Bu nedenle Devletin aile kurumunu hem maddi ve hem de manevi anlamda koruyucu politikalar oluşturması gereklidir (Aksu, 2018:72). Ekonomik sıkıntılar ve çalışma hayatı boşanmanın öne çıkan önemli bir nedeni olup, özellikle erkeklerin işsiz olduğu veya düzenli işlerde çalışmadığı durumlarda yük kadının üstünde kalmaktadır. Bu durumda kadınların önemli bir bölümü, erkeğin sorumluluklarını yerine getirmediğini düşünmektedir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015:197). Bu nedenle sadece ekonomik kriz, doğal afet, salgın dönemlerinde değil, özellikle geleneksel toplum anlayışının egemen olduğu sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük olan bölgelerde, ailenin en önemli gelir sağlayıcısı

olan erkeğin işsiz kalması durumunda, erkeğe veya aile kurumuna geçici gelir transferinde bulunulması boşanma oranlarının artmasının önüne geçilebilmesi için önemlidir (İğdeli ve Ay, 2021).

KAYNAKLAR

- Aksoy, T.&Yerlikaya, B. (2021). Divorce and Suicide: A Subnational Analysis in Turkey. *Topics in Middle Eastern and African Economies Proceedings of Middle East Economic Association* 23 (1), 54-77.
- Aksu, L. (2018). İşsizlik, Suç, Boşanma, İntihar Oranları ile İktisadi Büyüme İlişkinin; Nedensellik Testleri İle Analizi: Türkiye Örneği. *Journal of Economic Policy Researches*, 5(2), 58-100.
- Albayrak, A. S. (2005). Çoklu Doğrusal Bağlantı Halinde Enküçük Kareler Tekniğinin Alternatifi Yanlı Tahmin Teknikleri ve Bir Uygulama. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 105-126.
- Bayrak, S. (2019). Türkiye’de İşsizlik ve Boşanma İlişkisi: 1980-2017 Dönemi İçin Nedensellik Analizi. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10 (1), 39-54.
- Çondur F. (2016). Türkiye’de Hoşnutsuzluk Endeksi Parametrelerinin Gelişimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(5), 1309 – 1327.
- Dilber, T. & Uysal, D. (2020). İşsizlik ve İntihar Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16 (3), 729-744.
- Duran, M. S. & Acar, M. (2020). Bir Virüsün Dünyaya Ettikleri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(1), 54–67.
- Emiral E., Çevik ZA. & Gülümser Ş. (2020). COVID-19 Pandemisi ve İntihar. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*. 5(COVID-19 Özel Sayısı),138-47.
- Furstenberg Jr, F. F., Nord, C. W., Peterson, J. L., & Zill, N. (1983). The Life Course of Children of Divorce: Marital Disruption and Parental Contact. *American Sociological Review*, 48 (5), 656-668.
- Gavcar, E., Noyan E. & Gavcar Tosun, C. (2020). Boşanmayı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma (Muğla İli Fethiye İlçesi Örneği). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(2), 730-745.
- İğdeli, A. & Ay, M. (2021). Boşanmanın Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Türkiye İçin Bölgesel Panel Veri Analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (1), 1-22.
- Karacan, R. (2020). Ekonomik Büyüme Refah Düzeyini Artırır mı? Hoşnutsuzluk Endeksi Yaklaşımı ile Test Edilmesi: Endonezya, İran

- ve Suudi Arabistan Örneği. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 5 (1), 17-22.
- Kılıç, S. (2013). Doğrusal Regresyon Analizi. *Journal of Mood Disorders*, 3 (2), 90-92.
- Kır, İ. (2011). Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar-2011, 10 (36), 381-404.
- Kızılkaya, O. & Kuzucu, H. (2022). İntihar Vakalarının Ekonomik Faktörler ile İlişkisi: Panel Veri Analizi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24 (42), 62-80.
- Topbaş, F. (2007). İşsizlik ve İntihar İlişkisi: 1975 -2005 VAR Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007 (2), 161-172.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2015). *Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması* TBNA 2014, <https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/arastirmalar/tbna2014-kitap.pdf>, Erişim Tarihi: 27.04.2023.
- TÜİK, *Bölgesel İstatistikler*, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/anaSayfa.do?dil=tr>, Erişim Tarihi: 15.03.2023.
- TÜİK, <https://www.tuik.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 15.03.2023.
- Ural A. ve Kılıç İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. 2. Baskı, Detay Yayıncılık: Ankara.
- Yayla, S. (2022). Türkiye Ekonomik Konjonktürünün 2000 ve 2021 Arası Boşanmalar Üzerine Etkisi. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 305-335.
- Yang, B. (1992). The Economy and Suicide: A Time-Series Study of The U.S.A., *The American Journal of Economics and Sociology*, 51 (1), (Jan., 1992), 87-99.
- Yıldırım, N. (2004). Türkiye’de Boşanma ve Sebepleri. *Bilig*, (28), 59-81.
- .

BÖLÜM 2

ULUSLARARASI TELEKOMÜNİKASYON BİRLİĞİ ÜYE ÜLKELERİNİN VERİ MADENCİLİĞİ YÖNTEMLERİ İLE İNCELENMESİ VE TÜRKİYE’NİN TELEKOMÜNİKASYON SEKTÖRÜNDEKİ KONUMU *

Arş. Gör. Dr. Gürkan KOLAYLI ¹

Prof. Dr. Fatma LORCU ²

* Bu çalışma, Gürkan Kolaylı'nın Fatma Lorcü danışmanlığında hazırlamış olduğu "Telekomünikasyon Sektörünün Veri Madenciliği Yöntemleri ile İncelenmesi: Uluslararası Telekomünikasyon Birliği Üye Ülkeleri Örneği" adlı doktora tezinden üretilmiştir. Bununla beraber söz konusu çalışma aynı isimle 7. Uluslararası Ege Kongrelerinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Trakya Üniversitesi, Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Edirne, Türkiye. gurkankolayli@trakya.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-4792-410X

² Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Edirne, Türkiye. fatmalorcü@trakya.edu.tr, ORCID No: 0000-0003-4361-8348

GİRİŞ

Günümüz bilgi çağında birçok işletme ve sektöre ait oldukça büyük bir veri bulunmaktadır. Var olan bu verilerin işletmeler için işe yarar faydalı bilgilere dönüştürülmesi gereklidir. Aksi durumda işletmeler işlevsiz bir halde bulunan bir veri kalabalığına sahip olacaktır. İşletmeler için bu sorunu gidermek veri madenciliği ile mümkün olmaktadır. Veri madenciliği, içinde bulunulan veri denizinden araştırmacılara hem daha önce keşfedilmemiş yeni bilgiler hem de var olan bilgilerden yola çıkarak özet bir görünüm sunan bir yaklaşımdır.

Telekomünikasyon sektörü, yaşamın her alanına etki eden ve teknolojik gelişmeler ile sürekli kendini güncelleyen en önemli sektörlerden biri konumundadır. Tüm sektörlerde bulunan işletmeler için teknolojik sistemlerini ve altyapılarını geliştirmeleri, üretim konusunda daha kusursuz konuma gelebilmeleri, müşteri ilişkilerini iyileştirerek daha sorunsuz bir hale getirebilmeleri ve diğer firmalar ile olan rekabet gücünü artırabilmeleri için telekomünikasyon kavramı önemli bir ön koşul haline gelmiştir. Gelişen teknolojiler ile hem internet hem de mobil telefonların kullanımı pozitif bir ivmeyle artmaya devam etmektedir. Özellikle pandemi süreci bireylerin çalışma ve eğitim hayatını farklı açılardan etkilemiş olup telekomünikasyon sektörünün önemini bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (International Telecommunication Union-ITU) ise telekomünikasyon sektöründe lider kurum olup diğer kıtasal ve ülkesel kurumlara öncülük etmekte ve ülkelerin kamu kurumlarından tüm uluslararası verileri toplamaktadır. Telekomünikasyon sektöründe toplanan verilerin analizi, hem telekomünikasyon sektörünün diğer sektörlerin bir altyapısı halinde bulunması hem de güncel teknolojik gelişmelerin ve ülkelerin sosyo-demografik analizlerinin yapılması açısından önem teşkil etmektedir. Telekomünikasyon hizmetleri, günümüzde mobil cihazlar, bilgisayar, internet ve son olarak da veri transfer hizmetleri olmak üzere oldukça geniş bir alana yayılmış bulunmaktadır. Bu hizmetlerin çeşitliliği ve telekomünikasyon sektörünün diğer sektörlerle olan ilişkisi çok büyük miktarda veriyi ortaya çıkarmaktadır. Veri madenciliği özellikle bu noktada öne çıkmakta olup sahip olunan veri kalabalığından önemli bilgiyi tespit etmek ve araştırmacı ve kullanıcılar için özet bir sunum hazırlamak için önemli olmaktadır. Dolayısıyla yapılacak bu çalışmada elde edilen verilerin incelenmesi, servis kalitesinin artırılması, sektörlerin analizi, eldeki kaynakların daha etkili

kullanımı, müşteri memnuniyetinin ölçülmesi ve hizmet çeşitliliğinin genişletilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca ülkeler için özet bir görünüm sunulması hedeflenmiş olup diğer çalışmalar için verilerin hazırlanması ve incelenmesi açısından örnek olması hedeflenmiştir. Yapılacak veri madenciliği çalışması ile ülkelerin sahip oldukları verileri kendi bulunduğu küme ve genel ülke ortalamaları ile kıyaslayarak telekomünikasyon sektörü açısından buldukları durumu ve geliştirmesi gereken değişkenleri belirlemeleri hedeflenmiştir. Böylelikle ülkeler, diğer ülkelere göre eksik oldukları noktaları kapatarak telekomünikasyon sektöründe daha güçlü konuma gelebileceklerdir.

1. VERİ MADENCİLİĞİ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler, işletmelerin elde ettiği veri miktarını ve bu verileri analiz etmeye yönelik olan ilgiyi artırmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda veri madenciliği kullanım alanı genişmiş ve daha geniş kitleler tarafından bilinir hale gelmiştir (Seyrek ve Ata, 2010: 71). Veri madenciliği, tahminleyici ve tanımlayıcı teknikler ile elde edilen içerisinden gizli bilgilerin çıkarılması, farklı bakış açılarıyla analiz edilip özetlenmesi ve elde edilen sonuçların kullanıcılar ya da işletmeler için rekabet avantajı yaratacak istenilen yararlı bilgi haline getirilmesi işlemidir (Kantardzic, 2020: 2-3). Veri madenciliği, büyük miktarda veri ve bu verilerden yola çıkılarak çeşitli tekniklerle gelecek hakkında tahmin yapmayı sağlamaktadır. Geleceğe yönelik yapılan tahminler ile hem işletmelerin ileride karşılaşılabileceği riskler azaltılmakta hem de işletmeye üstünlük kazandırabilecek örüntüler keşfedilmektedir (Karahan, 2017: 5-6). Veri madenciliği, işletmelere ve araştırmacılara hem zaman kazandırarak kolaylık sağlamakta hem de daha önce sahip olunmayan yeni bilgileri ortaya çıkarmaktadır. Veri madenciliği, araştırma esnasında karşılaşılan bir problemi çözmek için uygulanan süreci destekleyen ve gerekli bilgileri sağlayan bir kavram olup diğer yöntem ve tekniklerle beraber kullanıldığında daha etkili olmaktadır (Akpınar, 2018: 106). Bilişim alanındaki gelişmeler, verilerin dijital ortama aktarılmasıyla artan veri tabanları, bilgisayarlarda yaşanan işlem yapabilme gücünün artması ve bu teknolojilerin ucuzlaması sonucu tüm bireylerin bu teknolojiye sahip olabilmesi, veri saklamayı ve veri elde etmeyi hem kolaylaştırmış hem de yaygınlaştırmıştır (Chen ve Liu, 2009: 921). Veri madenciliği, artan bu kolaylıklar sonucunda elde edilen veri yığınının analiz edilerek işletmelerin karşılaştığı ya da karşılaşıacağı problemler için çözüm üreten bir araç haline gelmiştir (Witten vd., 2017: 5).

Veri madenciliği uygulamalarında eldeki veri çoğunlukla doğrudan analiz yapılması için uygun olmamaktadır. Bu nedenle eldeki veriler belirli bir veri madenciliği sürecinden geçerek analiz için hazır hale getirilmelidir. Chisholm'a (2013: 7-8) göre; veri madenciliğinde harcanan zamanın %80'i eldeki verilerin anlaşılması, temizlenmesi, eksik verilerin giderilmesi ve veri dönüştürülmesine harcanmaktadır. İşin gerçek madencilik kısmı için toplam zamanın sadece %20'si ayrılmaktadır. Veri madenciliği uygulaması yapılmadan önce eldeki veriler için uygulanacak veri madenciliği süreci şu adımlardan oluşmaktadır:

- Problemin tanımlanması,
- Verilerin anlaşılması,
- Verilerin hazırlanması,
- Modelin hazırlanması,
- Modelin uygulanması,
- Modelin kullanılması.

Çok fazla verinin bulunduğu ya da depolandığı ve çeşitli türlerde verinin bulunduğu kaynaklardan işe yarar bilginin ve gizli örüntülerin çıkarılması veri madenciliğinin temelini oluşturmaktadır. Bu işe yarar bilginin çıkarılması sürecinde, eldeki verinin yapısına ve istenilen sonuca göre uygulanacak veri madenciliği türü çeşitlilik göstermektedir. Veri madenciliği türlerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Larose ve Larose, 2014; Kotu, 2015):

- Birliktelik kuralları,
- Tahminde bulunma,
- Gruplara ayırma,
- Aşırılık analizi,
- Görsel veri madenciliği,
- Sınıflandırma,
- Metin madenciliği.

Kümeleme, sınıflandırma, makine öğrenmesi ve algoritmalar gibi tekniklerden yararlanan veri madenciliği birçok disiplini bir araya getirmektedir. Veri madenciliği teknikleri tahmin edici ve tanımlayıcı faktörler olarak iki grupta sınıflandırılmaktadır (Bhatia, 2019). Tahmin edici teknikler, sonuçları bilinen verilerden yola çıkarak aynı özellikte fakat sonucu

bilinmeyen verilerin değerlerini tahmin etmektedir. Tahmin edici teknikler içerisinde sınıflandırma ve regresyon yöntemi, tanımlayıcı teknikler içerisinde kümeleme ve birliktelik analizi ele alınacaktır. Tanımlayıcı teknikler ise veri tabanından elde edilen verilerde gizli bilgiler arayan ve bunları analiz edip yorumlayan tekniklerdir (Yıldız Erduran, 2017: 21).

Birçok farklı alanda farklı amaçlara yönelik olarak kullanılan veri madenciliği büyük miktarda veriyi işleyerek anlamlı bilgiye dönüştürmektedir. Analizin hammaddesi olan bu kadar büyük miktarda veri, her zaman işlenmeye hazır şekilde bulunmayabilir. Veri toplama aşamasında ya da verinin kendi yapısından kaynaklanabilecek sıkıntılar oluşabilmektedir. Han, Kamber ve Pei'ye (2012: 29-30) göre veri madenciliğinde karşılaşılabilecek olası problem ve sıkıntılar şu şekildedir:

- Sürekli yeni ve farklı bilgiler ile karşı karşıya kalınması ve veri madenciliği ile uğraşan kişilerin kendilerini güncel tutması gerekliliği,
- Çok boyutlu ve oldukça büyük bir veri ile uğraşılması sebebi ile veriyi inceleme gücünü yaşanması ve veri madenciliğinin sağlamış olduğu esneklik ve pratikliğin kaybedilmesi,
- Diğer disiplinler ile sıkı ilişkide olması sebebiyle verinin analizi ya da yorumu için diğer disiplinlerden yardım gerektirebilmesi,
- Gerek veri kaynağından gerekse araştırmacının veri girişi esnasında yapmış olduğu hatalar sebebiyle eksik, gürültülü, farklı birime sahip ya da atık verilerin bulunması,
- Yapılan tüm veri madenciliği işlemi sonucu elde edilen çıktıların işe yarar bilgiler sağlama garantisinin bulunmamasıdır.

Veri madenciliği, bahsedilen sorunların belirttiği gibi sadece probleme yol açmamakta ve zor yanlarının bulunmasına rağmen doğru ve etkili kullanılması durumunda kullanıcılara birçok avantajı beraberinde getirmektedir. Larose ve Larose'ye (2014: 1-3) göre yapılacak veri madenciliği sonucunda veriler içerisindeki uyumsuzluktan olası tehditler önceden görülebilir, kurumların sahip oldukları veriyi hızla tarayarak karar aşamasına yardımcı olur, yapılacak tahminler ile gelecek hakkında öngörü yapabilmeyi mümkün kılar, hızlı teşhis edebilme imkânı ile karşılaşılabilecek zararlar minimuma iner ve bilginin yönetimini mümkün kılarak doğru bilginin doğru zamanda doğru yere ulaşmasını sağlar.

Veri madenciliği, neredeyse tüm sektörlerde etkin şekilde kullanılmaktadır. Bankacılık sektöründe kuruluş yerlerinin birliktelik analizi ile incelenmesinde (Bayram ve Dünder, 2021), makine öğrenmesi tekniği ile kredi kartı dolandırıcılığının tespitinde (Kaur vd., 2021), tıp alanında hastalıkların teşhisi, hastaya uygulanacak tedavinin seçimi ve hastalıklar arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasında (Milovic ve Milovic, 2012: 72-74), turizm alanında pandemi sonrası rezervasyon iptal sebepleri, potansiyel turist sayısının belirlenmesi ve birliktelik analizi ile turist segmentasyonunun yapılmasında (Petrovic vd., 2021), spor sektöründe makine öğrenmesi ile sezon gelir ve gider hesaplarının tahmin edilmesinde (Cintia, Rinzivillo ve Pappalardo, 2015) ve sigorta sektöründe kümeleme yöntemleri ile araç ve sağlık sigortalarında yaşanan usulsüzlüklerin tespitinde (Ghuse vd., 2017: 27-35) veri madenciliğinden yararlanılmaktadır.

2. TELEKOMÜNİKASYON SEKTÖRÜNDE VERİ MADENCİLİĞİ

Türk Dil Kurumu, telekomünikasyonu; haber, yazı, resim, sembol veya her çeşit bilginin tel, radyo, optik vb. elektromanyetik sistemlerle iletilmesi, bunların yayımı veya alınması olarak tanımlamıştır (TDK, 2023). Telekomünikasyon sektörü, başlangıçta sabit telefon, mektup ve telgraf gibi hizmetler sunarken teknolojinin gelişmesiyle bu hizmetlerin yerini günümüzde mobil cihazlar, internet, bilgisayar ve veri transfer hizmetleri almıştır. Hizmet çeşitliliğinin gelişmesi ve telekomünikasyon sektörünün diğer sektörler ile ilişkisi düşünüldüğünde ortaya oldukça büyük bir veri çıkmakta ve bu verinin analizi servis kalitesinin artması, kaynakların etkili kullanımı, müşteri memnuniyetinin ölçülmesi ve hizmet çeşitliliğinin artırılması açısından önemlidir (Han, Kamber ve Pei, 2012: 609-611).

Telekomünikasyon alt yapısı üzerinden sunulan hizmetler günümüzde e-devlet, e-ticaret, e-öğrenme gibi çeşitli kavramlar ile ortaya çıkmakta ve hem iş yaşantısını hem de bireylerin günlük yaşantısını önemli derecede etkilemektedir. Ekonominin itici gücü haline gelen ve geleceğin sektörü olarak değerlendirilen telekomünikasyon sektöründe ülkeler, yaptıkları altyapı yatırımları, geliştirdikleri teknolojiler, vatandaşlarında yarattıkları güven unsuru ve bu yatırımlar karşılığında elde edilen gelir açısından rekabet eder durumdadır. Telekomünikasyon sektörü, kesintisiz ve hızlı bir şekilde hizmet vermek zorunda olup ülkeler, yaşanan gelişmeleri yakından izlemek ve vatandaşların ihtiyaçlarını ivedilikle karşılamak zorundadır.

Teknolojik açıdan ileriye seviyeye gelen ülkelerin temelinde enformasyon ya da bilgi toplumuna dönüşmesi yatmakta olup veri madenciliği analizleri sonucu bilginin etkin şekilde kullanılması, ülkelerin ekonomik büyümesinde önemli rol oynamaktadır (Güvel ve Aytun, 2013: 2-3). Telekomünikasyon altyapısının düşük düzeyde olması, Dünya'nın bazı ülkelerinin az gelişmişliğinin, yüksek düzeyde olması ise bazı Dünya ülkelerinin gelişmişliğinin temel nedenlerinden biridir.

Telekomünikasyon sisteminin yapısı ve özelliklerine bakıldığında verilen hizmetin 24 saat kesintisiz ve sorunsuz olarak verilmesi gerekliliğidir. Telekomünikasyon sektörünün bir diğer özelliği, elektrik, su ve doğalgaz gibi hem ülke ekonomisini ilgilendiren hem de toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayan hizmetlerden oluşmasıdır. Telekomünikasyon sektöründe başlangıç maliyetleri çok yüksek olmaktadır. Altyapının hangi alan etrafına kurulması gerektiği, destekleyeceği hane sayısı ve kullanılacak malzemenin kalitesi gibi seçimler maliyeti değiştiren unsurlardır. Bir kere altyapı yapıldığı zaman o bölgenin tamamına hizmet verilmesi ve hizmet çeşitliliğine göre bu altyapının değişmesine gerek olmayışı sistemin avantajlarından bazılarıdır. Mevcut altyapının desteklediği kapasitenin aşılması sonucu verilen hizmetin kalitesinin düşme riski ve gelişen teknoloji sonucu altyapı ve teknik sistemlerde değişiklik yapılması gerekliliği ise sistemin maliyet ortaya çıkarıcı unsurlarındandır (Walden, 2018: 30). Bireylerin ya da kurumların davranış, üretim veya tüketimlerinin, diğer birey ya da kurumları olumlu veya olumsuz olarak etkilemesi dışsallık etkisi olarak nitelendirilmektedir. Dışsallık kavramı literatürde çoğunlukla negatif ve pozitif dışsallık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Pozitif dışsallık, birey ya da kurumların yapmış olduğu eylemlerin diğerlerine fayda sağlaması olarak tanımlanırken negatif dışsallık ise bunun tam tersidir (Polat ve Polat, 2018: 108-109). Telekomünikasyon sektöründe bu dışsallığın çoğunlukla pozitif dışsallık sağladığı belirtilmektedir. Örneğin; bir tek birey cep telefonuna sahip olup kullandığı durumda herhangi bir fayda elde edemeyecekken ikinci bir birey bu hizmeti kullanmaya başladığında ilk birey ile hizmeti beraber kullanacağından bir fayda ortaya çıkacaktır.

Türkiye'de telekomünikasyon sektörü, 1924 yılında çıkan 406 sayılı kanunla Posta, Telgraf ve Telefon (PTT) Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Telekomünikasyon hizmetleri 1994 tarihinde posta ve telgraf hizmetlerinden ayrılarak kurulan Türk Telekomünikasyon A.Ş. tarafından verilmeye başlanmıştır. Teknolojik gelişmelerin takip edilmesi ile

Türkiye, 1983 yılından itibaren telekomünikasyon alanında hızlı bir atılım gerçekleştirmiş olup Kablo-TV hizmeti 1989 yılında, elektronik posta hizmeti ve cep telefonu hizmeti 1993 yılında verilmeye başlanmış ve TÜRKSAT uydusu 1994 yılında yörüngeye yerleştirilmiştir (Akça, 2007: 2). Telekomünikasyon sektörünü düzenleme ve denetleme fonksiyonunun bağımsız bir idari otorite tarafından yürütülmesi amacıyla 2000 yılında Telekomünikasyon Kurumu kurulmuştur. 2008 yılında düzenlenen Elektronik Haberleşme Kanununun getirmiş olduğu yeni düzenleme ile kurumun ismi Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) olarak güncellenmiştir. Türkiye’de mobil iletişimin temelleri 1G hizmeti ile 1985 yılında atılmıştır. 2G hizmeti, 1994 yılında, 3G hizmeti, 2009 yılında, 4G hizmeti ise 2016 yılında kullanılmaya başlanmıştır. 5G teknolojisinin ise 2020 yılından itibaren kullanılması planlanmış ve geçiş süreci başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk mobil telefon görüşmesi Şubat 1994 yılında gerçekleşmiş olup bu tarih aynı zamanda Türkiye’nin ilk teknolojik iletişim operatör şirketi olan Turkcell’in kuruluş tarihidir. Dünya’da ise Uluslararası Telekomünikasyon Birliği ve Avrupa Telekomünikasyon Standartları Komitesi telekomünikasyon sektöründe öncü kurumlardır. 1865 yılında kurulan ITU’de 2020 yılı itibariyle Türkiye’nin de dâhil olduğu toplam 193 üye ülke bulunmaktadır.

Telekomünikasyon sektörü, veri madenciliğinin kullanıldığı başlıca alanlardan biri olup pazarlama açısından eldeki arama kayıtları ve müşteri profillerine göre müşteri segmentasyonu oluşturmakta ve müşteri kaybı analizinde kullanılmaktadır (Rygielski vd., 2002: 488-489). Dijital bölünme, siber güvenlik, dijital rekabet ve dijital yerliler gibi bilgi iletişim teknolojileri ile ilgili yapılan çalışmalar özellikle son dönemde oldukça fazladır. Dijital bölünme, ülke ya da bireylerin teknolojik açıdan altyapı durumunu, bunlara erişim imkanını ve internet kullanım amaçlarını incelemekte olup yapılacak veri madenciliği analizleri ile güçlü güçsüz ülke ya da birey analizi yapmak ve mevcut uçurumun düzeyini ölçmek mümkündür (Chipeva vd., 2018: 461-462). Dijital yerliler hakkında yapılan çalışmalar ise farklı kuşaklar açısından teknolojinin kullanımını, dijital bağımlılık düzeyini ölçmekte ve işletmeler için bu analizlere göre farklı kuşaklara hitap eden ürün ve site tasarımlarına yardımcı olmaktadır (Taipale, 2016: 82). Dijital rekabet ise ülkeler arasında yaşanan teknolojik, ekonomik ve sosyo-politik açıdan yaşanan bilgi ve iletişim üstünlüğü savaşı olup dijital dönüşüm endeksi gibi veriler ile incelenip analiz edilebilmektedir (Nishijima vd., 2017: 12-13). Ayrıca nesnelerin interneti, bulut bilişim, blok zincir teknolojisi, 5G teknolojisi ve

diğer mobil iletişim teknolojilerinin oluşturulmasında ve incelenmesinde veri madenciliği tekniğinden yararlanılmaktadır.

Telekomünikasyon sektörü, diğer tüm sektörleri etkileyen ve onlar için bir altyapı oluşturan teknolojinin sürekli geliştiği dinamik bir sektördür. Kantardzic'e (2020: 593-596) göre bu dinamik ve rekabetçi ortam, sektördeki yeni gelişmeleri anlayabilmek, telekomünikasyon kaynaklarını daha etkili kullanabilmek, yapılan hile ve usulsüzlükleri belirleyebilmek, müşteriye daha iyi anlayabilmek ve verilen servis kalitesini geliştirebilmek için veri madenciliği ihtiyacını tüm diğer sektörler için günden güne artırmaktadır. Sağlık sisteminin işleyişinden sosyal yardım platformlarının kurulmasına kadar telekomünikasyonun sağlık alanı üzerindeki etkisini görmek mümkündür. İnternette bireylerin kendi doktorlarını seçerek elektronik ortam üzerinden randevu alması, yapılan tahlil ve röntgenlerin sonuç ve çıktılarının bireyler tarafından elektronik ortamda saklanması, e-reçete sistemi ve sosyal medyada vakıf ve yardım platformlarının kurulması, telekomünikasyonun sağlık sektörüne yapmış olduğu katkılara örnek verilebilir. Bu konulara ek olarak Covid pandemisi ile ilgili yapılan çalışmalar son dönemde oldukça yoğun olmuştur. Telekomünikasyon sektöründe yaşanan gelişmeler sonucu iletişim hızlanmış ve bilginin serbestçe en uzak coğrafi yerlere dahi yayılması ile ekonomi sektöründe bilgi ekonomisi ve enformasyon ekonomisi kavramları ortaya çıkmış ve internetin yaygınlaşması ile e-ticaret kavramı geniş kitlelere ulaşmıştır. Pandemi süreci içerisinde uzaktan eğitimin ve telekomünikasyon altyapısının eğitim sistemi üzerinde ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Telekomünikasyon kavramı insanların iletişim ihtiyacını teknolojik açıdan karşılamaktadır. Coğrafi engellerin kalkması, bireylerin istenilen yer ve zamanda birbirleri ile iletişim kurabilmesi ve internet sayesinde ihtiyaç duyulan bir bilgiyi rahatlıkla elde edebilmek telekomünikasyonun genel toplum yaşamı ve sosyo-demografik özellikleri üzerindeki etkisini göstermektedir (Lucky ve Eisenberg, 2006: 8). Sektör farkı gözetmeksizin tüm işletmeler telekomünikasyon hizmetlerinden yararlanmakta ve rekabet avantajı elde etmek için kullanmaktadır. Yeni gelişmelerden haberdar olmak, canlı yardım hattı oluşturmak, sosyal medya kullanımı, telekonferans hizmetleri ve müşteri yorumlarının analizi sonucu ihtiyaçların belirlenmesi gibi birçok konuda işletmeler veri madenciliğinden yararlanmaktadır.

3. ÜLKE VERİLERİNİN VERİ MADENCİLİĞİ YÖNTEMLERİ İLE ANALİZİ

Oldukça rekabetçi, teknolojinin gün geçtikçe gelişip yenilediği ve müşterinin ihtiyaçlarının sürekli güncellendiği telekomünikasyon sektörü, pandemiyle beraber önemini daha da artırmış ve birçok alanda hem yeni hizmetler ortaya çıkmış hem de verilen hizmetlerin sunuş şeklinde değişiklikler oluşmuştur. Bu çalışmanın amacı; ITU'nün sektör parametrelerine bağlı kalarak ülkelerin kümelenmelerini incelemektir. Çalışmada ülke verilerinin farklı kümeleme analizlerine tabi tutulması ile elde edilen kümelerin birbirleri ile kıyaslanması, kümelere ait özetleyici bilgilerin elde edilmesi amaçlanmıştır.

ITU, yayınlamış olduğu raporlarda ülkelere ait verileri değerlendirerek hem kıta hem de ülkeler açısından sektörü değerlendirmektedir. Ancak bu veriler, ülkelerin benzerliklerini ve/veya farklılıklarını, bu benzerlik veya farklılıklardan faydalanarak birbirleri ile yakınlık ve uzaklık ilişkilerini ortaya koymamaktadır. İşte ülkelerin benzer ve/veya farklılık gösterdiği durumlarda ülkelerin hangi değişkenler açısından farklılaştığı ve ülkelerin sahip olduğu verilerden yola çıkarak gelecek yıllar için bir tahmin ya da öneri sisteminin bulunmaması gibi eksikliklerin olması bu verilerin değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Tanımlanan bu eksikliklerin irdelenerek çözüm yolları sunulması da bu çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Analiz esnasında karşılaşılan ITU verileri ile ilgili problemlerin giderilmesi ve gelecek yıllarda toplanacak veriler için öneriler de çalışma sonucuna dâhil edilecektir. Yapılacak analiz ve öneriler ile ileride gerçekleştirilecek çalışmalar için bir kaynak oluşturulması hedeflenmektedir.

Ülkeleri esas alan bu araştırmada ayrıca Türkiye'nin de ülkeler arası konumu incelenecek ve sektör içindeki konumu, değişkenler açısından sahip olduğu problemler ortaya koyulacak olup gelecek yıllar içerisinde geliştirilmesi gereken konular belirlenmeye çalışılacaktır.

3.1. Araştırmanın Kısıtlılıkları

Araştırmada kullanılacak verilerin elde edildiği telekomünikasyon sektöründe lider konumda bulunan ITU, yaklaşık 200 ekonomi ve 200'den fazla gösterge için bilgi iletişim teknolojilerine ait istatistikleri toplayıp doğrular, uyumlu hale getirir ve bunları sadece kullanıcılara dağıtmakla kalmayıp aynı zamanda bu verileri bağlamsallaştırmak ve anlamlandırmak için birinci sınıf araştırmalar yürütür (<https://www.itu.int/en/mediacentre>).

Covid pandemisi sebebiyle ITU'nün topladığı veriler hem belirli bir süre için elde edilememiş hem de elde edilen verilerin ITU'ye bildirilip raporlanmasının uzun sürmesi sebebiyle ITU raporlarının çıkış zamanı gecikmiştir. Bu çalışmada 2020 yılına ait ITU gösterge verileri ele alınmıştır. Pandemi döneminin başlaması ile 2021 ve 2022 yıllarına ait ITU gösterge verilerinin bulunduğu baskılarda gecikmeler yaşanmış olup bazı sayılar ülkelerden verilerin elde edilememesi sebebiyle çıkarılamamıştır. ITU'nün belirttiğine göre 2023 yılı raporları ile ancak pandemi döneminin etkilemiş olduğu verilerden kurtulabilmek mümkündür. ITU, pandemi dönemi boyunca pandeminin telekomünikasyon sektörüne yapmış olduğu etkileri açıklayan çeşitli raporlar (Telekomünikasyon Sektörünün Covid'e Tepkisi ve İyileşme Süreci, REG4COVID platformu, BİT üzerinde Covid'in Ekonomik Etkileri ve Covid Dönemi Sonrası Telekomünikasyon Sektörü gibi) ortaya koymuştur. Bu raporların ortak noktası ve tüm raporlarda belirtilen önemli durum, pandeminin telekomünikasyon sektörü üzerinde göz ardı edilemeyecek bir etkisinin olduğu ve ITU'nün tüm gelecek yıllarda beklemiş olduğu tahminleri bozmasıdır. Örneğin, 2019 yılında tüm Dünya nüfusunun %54'ü internet kullanmakta iken 2021 yılı raporlarında bu oranın %63'e çıktığı belirtilmektedir. Bu artış %9 gibi gözükse de hem ITU'nün tahminlerini bozmakta hem de 2 yıl gibi bir süre için büyük bir artış olarak nitelendirilmektedir. 2021 yılında internet kullanıcılarındaki bu %9'luk artış son 10 yılda görülen en büyük artış olarak değerlendirilmektedir. İnternet kullanımı dışında sabit hat kullanıcı sayısı, mobil telefon sayısı, internet kullanımı ve konuşma ve görüşme dakikaları gibi birçok değişken açısından da pandemi döneminde tahminlerin dışında büyük artışlar görülmektedir (ITU Facts and Figures, 2021: 1-10). ITU, 2022 raporlarında; pandemi etkisinin hala devam etmekte olduğunu fakat iyileşme sürecinin başladığını ve verilerin anormal değişiklikler göstermekten çıktığını belirtmiştir. 2020 yılı internet kullanıcı oranı değişimine bakıldığında %10'luk bir büyüme görülmekteyken 2021 yılı için bu büyüme %6 olmaktadır. 2020 yılı ile kıyaslandığında bir gerileme gibi gözükse de veriler ITU'nün tahmin değerlerine ancak yaklaşılmaya başlamıştır (ITU Facts and Figures, 2022: 1-2). 2021 ve 2022 yılı raporlarının pandemi döneminden etkilendiği ve araştırma için kullanılabilir uygun raporların 2023 yılından itibaren başlayacağı, önceki dönemler için ise 2020 ve daha eski yılları kapsayan raporların uygun olduğu belirtilmiştir. ITU raporlarının ülkelerden veri elde edilememesi ve örneği verilen internet kullanıcı oranı gibi değişken değerlerinde tahmin edilemeyen yükselmeler olması gibi nedenlerden dolayı pandemi sürecine denk gelmekte

olan 2021 ve 2022 yılı raporlarının hem eksik verilerinin bulunması hem de yapılacak analizler sonucu oluşturulacak tahminlerin gelecek yıl verileriyle kıyaslanmasının mümkün olmaması sebebiyle ele alınarak analiz edilmesi doğru olmamaktadır. Tüm bu nedenler sonucunda araştırmada kullanılacak veriler için en uygun yılın 2020 yılına ait veriler olduğu belirlenmiştir.

3.2. Araştırmanın Kapsamı

ITU, çeşitli aralıklarla olmak üzere 1965 yılından itibaren ülkelerden veri toplamakta ve bu raporları sunmakta olup bu çalışmada ITU'nün 2020 yılına ait Türkiye'nin de içinde bulunduğu 236 ülkenin verileri ele alınmıştır. Yakın zamanda kurulan, çok az nüfusa sahip olan, genellikle ada ülkesi olan ve verileri toplanamayacak kadar gelişmiş düzeyde olmayan ve verilerine geç ulaşılan bazı gelişmekte olan ülkelerin bulunması sebebiyle bu 236 ülkeye ait verilerin tamamına ulaşılamamaktadır. ITU, yayınlamış olduğu raporlar doğrultusunda sahip olduğu eksik verileri öncelikle o ülkeye ve değışkene ait bir önceki yıl verilerinin bulunması halinde geçmiş yılın verisini yazarak gidermiştir. Ayrıca ITU, kendisinin belirlemiş olduğu sekiz ana başlığın yarısı hakkında verisi bulunmayan ülkeleri analizden çıkartmış olup 236 ülkenin 103'ü bu nedenle elenmiştir. Buna rağmen raporlarda yer alan eksik veriler, Dünya Bankası ve İnsani Gelişme Endeksi gibi raporlardan giderilerek eldeki veri oranı %90'ın üzerine çıkarılmış ve analize toplam 133 ülkenin verisi dahil edilmiştir.

3.3. Araştırma Verilerinin Hazırlanması ve Araştırma Değişkenleri

ITU raporlarından elde edilen verilerin analiz için hazır hale getirilmesi ve eldeki veri oranını geliştirme amacıyla eksik veri analizi çalışması yapılmıştır. Eksik veri bulunması, birçok araştırmacının karşılaştığı bir durum olup bu durumla ilgili çeşitli çözüm yöntemleri mevcuttur. Eksik verinin bulunması çoğunlukla istenmeyen bir durum olsa da etkili yöntemlerle bu eksik verilerin giderilmesi analizi daha güçlü bir hale getirebilecektir (Chisholm, 2013: 77-91). Eksik verilerin giderilmesi için analizden analize farklı yöntemler uygulanabilir. Bu yöntemler şu şekilde sıralanabilir (Bhatia, 2019: 59; Han, Kamber ve Pei, 2012: 88-89; Kantardzic, 2020: 43-44):

- Eksik verileri giderme yöntemlerinden biri, eksik verinin bulunduğu değişken grubunu ya da örneği tamamen analiz dışında bırakmaktır.

- Eksik verileri manuel olarak araştırmacının kendisinin doldurması da eksik verileri gidermenin bir başka yoludur.
- Eksik verilerin yeri boş bırakılabilir, sıfır değeri ile ya da “bilinmeyen” değeri ile doldurulabilir.
- Eksik veriler, mod, medyan, ortalama değerler ya da interpolasyon yöntemi ile de doldurulabilir.
- Eksik veriler, veri madenciliği yöntemlerinden karar ağacı, trend analizleri, regresyon, yapay sinir ağları ve bayesian gibi tahmin etme yollarıyla muhtemel bir değer bulunması ile de giderilebilir.

Bu çalışmada, ITU raporlarında yer alan eksik verilerin giderilmesi için Rapidminer programının 9.10.8 versiyonunda tahmin etme modelleri kurulmuştur. Geçmiş on seneye ait verilerden yola çıkılarak en yakın komşu algoritması, karar ağacı, yapay sinir ağları ve doğrusal regresyon yöntemleri kullanılarak en başarılı tahminlemeyi yapan model sonuçları ile eksik veriler giderilmiştir. Oluşturulan tahmin modelleri sonuçları, performans mutlak değer farklarına ve kök ortalama kareler hatalarına (RMSE: Root Mean Squared Error) göre kıyaslanmıştır. Kök ortalama kareler hatası, makine öğrenmesi ya da tahmin modellerinin tahmin ettikleri değer ile gerçek değer arasındaki uzaklığı göstermektedir. Tahmin edilen değerler, bir regresyon doğrusunun etrafında dağılırlar ve RMSE değeri 0 ile $+\infty$ değeri arasında değişmektedir (Kantardzic, 2020: 144-145). Sıfır değeri tahmin değerlerinde hiç hata yapılmadığını göstermekte olup elde edilen pozitif değerler modeller arasında kıyaslanır. Değerler, ne kadar sıfıra yaklaşmaya başlarsa tahmin modelinin o kadar başarılı olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle modeller arası en iyi tahminleme, RMSE değeri sıfıra en yakın olan model tarafından yapılmaktadır.

ITU, ülkeler ile ilgili verileri toplarken 277 gibi oldukça fazla değişkene sahip bir veri kümesi elde etmektedir. Bazı değişkenler bilgi amaçlı toplansa da ITU, değişken sayısını olabildiğince azaltarak ülkelerin analizini yapmaya çalışmaktadır. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Gelişim İndeksi, değişen teknolojilerin ve gelişmelerin yakın takibini yapmakta ve ülkelerin analizlere dâhil olup olmaması ve hangi değişkenlere göre bu kararın verileceğine dair analizleri yapmaktadır (ITU ICT Development Index, 2020). Her geçen gün gelişen teknolojiler ve ülkelerin durumlarında yaşanan gelişmeler sonucu ITU veri tabanındaki değişkenler yıldan yıla güncellenmektedir. ITU'nün çekirdek değişken adını verdiği ve 2005 yılında

41 değişken ile başlayan 2020 yılında ise 78 değişkene kadar ulaşan değişkene göre özet bir analiz yapılmaktadır. Fakat bazı değişkenlerin veri tabanına yeni dahil edilmesi bazı değişkenler için ise çok az ülke için veri bulunması sebebiyle yapılan eksik veri analizi sonucunda toplam 66 adet değişken analize dahil edilmiştir.

Analize dahil olan 66 adet değişken arasındaki ilişkileri inceleyebilmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü ölçmek mümkündür. Ölçülen korelasyon katsayısı (r) birimsizdir ve oran ile ifade edilebileceği gibi -1 ve 1 değerleri arasında da belirtilebilir. Katsayının -1 ya da 1 değerine yaklaşması değişkenler arasındaki ilişkinin güçlü olduğunu, 0'a yaklaşması ise değişkenler arasındaki ilişkinin zayıf olduğunu göstermektedir (Berry ve Linoff, 2004: 139). İki değişken arasında güçlü bir ilişkinin olması bir değişkenin diğer bir değişkenin sonucu olduğu anlamına gelmemekte yani korelasyon katsayısı neden-sonuç ilişkisini göstermemektedir. Anakütle ve veri yapısına göre korelasyon katsayısının yorumlanması gerekmekte olup iki değişken arasında yüksek bir ilişki var olsa bile bunun anlamlı olup olmadığı incelenmelidir (Han, Kamber ve Pei, 2012: 97). Korelasyon katsayısının anlamlı olup olmadığını değerlendirebilmek için "p" değerine bakılmalıdır (Brown, 2014: 290). Korelasyon analizi için de Rapidminer programından yararlanılmıştır. Korelasyon analizinde öncelikle verilerin Z skorları hesaplanarak aşırı değere ($-3,29 <$ ve $>3,29$) sahip ülkelerin bulunup bulunmadığına bakılmıştır. Toplam 29 ülkede en az bir aşırı değere rastlanmıştır. Ancak aşırı değere sahip veriler, veri yapısı ve anakütle büyüklüğü göz önünde bulundurularak incelenmelidir. Çünkü büyük anakütleyle sahip verilerde birkaç tane gözlemin bu değerleri aşmasında bir sakınca görülmebilir (Lorcu, 2015: 220). Ülkelerin Z skorları bu bilgi dahilinde incelendiğinde Çin, Hong Kong, Almanya, Kuveyt, Hindistan, Filipinler, Güney Sudan ve Amerika Birleşik Devletleri gibi toplam sekiz ülkenin hem nicel hem de değer olarak fazla aşırı değere sahip olmasından dolayı bu sekiz ülke analizden çıkarılmıştır. Aşırı değere sahip ülkelerin çıkarılmasından sonra korelasyon analizi gerçekleştirilmiş olup değişkenler arası korelasyon katsayısı $\pm 0,9$ değerine sahip ikili değişken sayısı 12 olarak bulunmuştur. Bu yüksek korelasyona sahip tüm ikili değişkenlerin anlamlılık değerine bakıldığında tamamının anlamlı ($p < 0,05$) olduğu görülmüştür. İkili değişkenler arasındaki ilişkiler incelenerek birbirlerinin yerine geçebilecek değişkenlerin eliminasyonu yapıldıktan sonra veriler kümeleme analizi için

hazır hale getirilmiştir. Toplam 125 ülke ve 55 değişkenden oluşan veri seti için kümeleme analizi uygulanacaktır. Analize dahil olan değişkenler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Eksik Veri ve Korelasyon Analizi Sonrası Analizde Kullanılacak Değişkenler

Gösterge Ana Başlığı	Değişkenler
Sabit Telefon Ağına Ait Göstergeler	1 - Sabit telefon abone sayısı
Mobil Ağ Göstergeleri	2 - Faturasız/kontrollü hat abone sayısı
	3 - Mobil kapsama alanı
İnternet Kullanımına Ait Göstergeler	4 - Uluslararası bant genişliği kullanımı (mbit/s)
Sabit İnternet Hattı Teknolojisi Göstergeleri	5 - Sabit internet hattı abone sayısı
	6 - Sabit internet hattı abone sayısının nüfusa göre oranı
	7 - Kablolü modem internete sahip abone sayısı
	8 - DSL internete sahip abone sayısı
	9 - Fiber bağlantıya sahip abone sayısı
	10 - Uydu internete sahip abone sayısı
Sabit Hat Hız Göstergeleri	11 - Karasal sabit kablosuz erişime sahip abone sayısı
	12 - 10 mbit/s'den az hızı sahip abone sayısı
Mobil Hat Göstergeleri	13 - 10 mbit/s ve daha üstü hızı sahip abone sayısı
	14 - Mobil internet abone sayısı
	15 - Mobil internet abone sayısının nüfusa göre oranı
	16 - En az 3G teknolojisine sahip kapsama alanı
Servis Kalitesi Göstergeleri	17 - LTE/WİMAX teknolojisine sahip kapsama alanı
	18 - Başarısız gerçekleşen mobil görüşme oranı
Telekomünikasyon Veri Trafiğine Ait Göstergeler	19 - Görüşmenin kesildiği (bölünen) mobil arama oranı
	20 - Ülke içi sabit hat telefon görüşme süresi
	21 - Ülke içi mobil telefon görüşme süresi
	22 - Sabit hattan mobile yapılan görüşme süresi
	23 - Mobil telefondan sabit hatta yapılan görüşme süresi
	24 - Uluslararası yapılan aramaların toplam görüşme süresi
	25 - Sabit telefondan uluslararası yapılan toplam görüşme süresi
	26 - Mobil telefondan uluslararası yapılan toplam görüşme süresi
	27 - Uluslararasıdan gelen toplam görüşme süresi
	28 - Sabit telefondan uluslararası cevaplanan toplam görüşme süresi
	29 - Mobil telefondan uluslararası cevaplanan toplam görüşme süresi
	30 - Atılan toplam SMS sayısı

	31 - Sabit hat internet trafiği
	32 - Ülke içindeki mobil internet trafiği
Çalışan Sayılarına Ait Göstergeler	33 - Telekomünikasyon sektöründe hizmette bulunan tam zamanlı çalışan sayısı
	34 - Telekomünikasyon sektöründe hizmette bulunan tam zamanlı kadın çalışan sayısı
Tarifeler ile İlgili Göstergeler	35 - Ev telefonu bağlantı ücreti
	36 - Ticari telefon bağlantı ücreti
	37 - Ev telefonlarının aylık abonelik bedeli
	38 - Ticari telefonların aylık abonelik bedeli
	39 - Sabit hattan yapılan 3 dakikalık bir görüşmenin hizmet bedeli
	40 - Faturasız/kontrollü hat bağlantı ücreti
	41 - Cep telefonundan yapılan 1 dakikalık arama ücreti
	42 - Sabit internet hattı aylık abonelik ücreti
	43 - Sabit internet hattı hız limiti (mbit/s)
Yatırım ve Gelir Göstergeleri	44 - Tüm telekomünikasyon hizmetlerinden elde edilen gelir
	45 - Mobil telekomünikasyon hizmetlerinden elde edilen gelir
	46 - Telekomünikasyon hizmetlerine yapılan yıllık yatırım
Bilgi İletişim Teknolojilerine Ait Bireysel Kullanım Göstergeleri	47 - Televizyona sahip hane halkı sayısı
	48 - Sabit telefon hattına sahip hane halkı sayısı
	49 - Cep telefonuna sahip hane halkı sayısı
	50 - Cep telefonu kullanıcı sayısı
	51 - Bilgisayar kullanıcı sayısı
	52 - İnternet kullanıcı sayısı
Diğer Göstergeler	53 - Kablolu televizyon abone sayısı
	54 - IPTV abone sayısı
	55 - Uydu televizyon abone sayısı.

3.4. Araştırmanın Bulguları

Verilerin analiz için hazır hale getirilmesi ile toplam 125 ülke ve 55 değişkenden oluşan veri seti için kümeleme analizi yapılmak üzere tekrar Rapidminer programından yararlanılmıştır. Kümeleme analizi için hazırlanan veri tamamen sayısal verilerden oluşmaktadır. Kümeleme analizi için öncelikle tüm verilere normalizasyon işlemi uygulanmıştır. Kümeleme analizinde normalizasyon işlemi, birçok farklı verinin kıyaslanması ve aralarında uzaklık belirlenmeye çalışılmasından dolayı oldukça önem taşımaktadır (Kotu, 2015: 25). Rapidminer programında hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemlerinden k ortalama kümeleme analizi için model kurulmuş olup analiz sonucunda kaç küme oluştuğu, hangi ülkelerin hangi kümede yer

aldığı, kümelerin merkez noktasına olan uzaklığı ve kümeleme analizinin performansı bilgilerine ulaşılmaktadır. Kümeleme analizinin performansı ve küme sayısının seçiminde küme içi ortalama uzaklığı ve Davies Bouldin değerine bakılmaktadır. Kümeleme analizi sonucunda elde edilen hem küme içi ortalama uzaklığın hem de Davies Bouldin değerinin olabildiğince düşük çıkması beklenmekte ya da daha düşük değere sahip olan analizin daha iyi sonuç gösterdiği ifade edilmektedir. Bununla beraber düşük küme içi değere ve Davies Bouldin değerine sahip olan bir analizin mutlaka iyi bir sonuç vermeyebileceği ve araştırmacı tarafından yorumlanmasının önemli olduğu belirtilmiştir (Kotu, 2015: 229).

Yapılan kümeleme analizi sonucu k için 1’den 10’a kadar değerler verilerek kümeleme analizinin performansı ölçülmüştür. Fakat ilk analizlerde Japonya’nın ve Japonya’nın çıkarılmasından sonra Pakistan’ın kümeleme analizinde tek başına bir küme oluşturmakta olduğu görülmüştür. Japonya ve Pakistan ülkelerinin aşırı değerlere sahip olmasa da tek başına küme oluşumuna gitmesi istenen bir durum olmadığı için bu ülkeler analiz dışı bırakılarak kümeleme analizi tekrar tekrar denenmiş ve sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde küme sayısının arttıkça küme içi uzaklıklarda bir düşüş ve Davies Bouldin değerinde yükselme görülmektedir. Küme sayısının altı ve üzeri bir değer olarak belirlenmesi durumunda ülkelerin tek başına ya da ikili bir şekilde kümelene gittiği görülmüştür. Küme içi uzaklıklar ve Davies Bouldin değerlerine bakıldığında küme sayısının beş olarak alınması, en uygun küme dağılımını oluşturacaktır. Rapidminer programında detaylı dendogram analizi yapılamaması sebebiyle SPSS programından yardım alınarak hiyerarşik kümeleme analizlerinden Ward Yöntemi uygulanarak yapılan analiz sonucu elde edilen dendogram incelenmiş ve 5 ana kümeye ayrıldığı bu analizden de görülmüştür.

Tablo 2: Kümeleme Analizi Sonucu Elde Edilen k Değerlerine Ait Bilgiler

Verilen k Değeri	Kümelerde Bulunan Ülke Sayıları	Küme İçi Ortalama Uzaklık	Davies Bouldin Değeri
3	1. Küme: 27 Ülke 2. Küme: 13 Ülke 3. Küme: 83 Ülke	35,023	1,425
4	1. Küme: 27 Ülke 2. Küme: 7 Ülke 3. Küme: 84 Ülke 4. Küme: 5 Ülke	31,996	1,700
5	1. Küme: 6 Ülke 2. Küme: 64 Ülke 3. Küme: 24 Ülke	29,808	1,801

	4. Küme: 4 Ülke 5. Küme: 25 Ülke		
6	1. Küme: 51 Ülke 2. Küme: 1 Ülke 3. Küme: 4 Ülke 4. Küme: 30 Ülke 5. Küme: 28 Ülke 6. Küme: 9 Ülke	27,752	1,700
7	1. Küme: 31 Ülke 2. Küme: 2 Ülke 3. Küme: 27 Ülke 4. Küme: 2 Ülke 5. Küme: 2 Ülke 6. Küme: 9 Ülke 7. Küme: 50 Ülke	26,411	1,572
8	1. Küme: 2 Ülke 2. Küme: 46 Ülke 3. Küme: 24 Ülke 4. Küme: 4 Ülke 5. Küme: 5 Ülke 6. Küme: 3 Ülke 7. Küme: 29 Ülke 8. Küme: 10 Ülke	25,030	1,564
9	1. Küme: 2 Ülke 2. Küme: 44 Ülke 3. Küme: 24 Ülke 4. Küme: 3 Ülke 5. Küme: 5 Ülke 6. Küme: 3 Ülke 7. Küme: 28 Ülke 8. Küme: 12 Ülke 9. Küme: 2 Ülke	23,436	1,600

Yapılan kümeleme analizi sonucu küme sayısı beş olarak belirlenmiştir. Analiz sonucu hangi ülkelerin hangi kümede yer aldığına dair bilgiler Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3: Kümeleme Analizi Sonucu Oluşan Kümeler ve Kümelerde Yer Alan Ülkeler

Küme Grubu	Kümede Yer Alan Ülkeler
1	Brezilya, Kanada, Fransa, İtalya, Güney Kore, İngiltere
2	Arnavutluk, Cezayir, Andorra, Arjantin, Ermenistan, Azerbaycan, Bahreyn, Belarus, Belize, Bhutan, Bolivya, Bosna Hersek, Botswana, Brunei, Bulgaristan, Yeşil Burun Adaları, Kamboçya, Şili, Kolombiya, Kosta Rika, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Fildişi Sahili, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Mısır, El Salvador, Estonya, Gürcistan, İran, Irak, İsrail, Jamaika, Ürdün, Kazakistan, Letonya, Lübnan, Litvanya, Malezya, Mauritius, Moldova, Moğolistan, Karadağ, Fas, Myanmar, Kuzey Makedonya,

	Umman, Panama, Paraguay, Peru, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Güney Afrika, Surinam, Tayland, Trinidad ve Tobago, Tunus, Türkiye , Ukrayna, Uruguay, Özbekistan
3	Afganistan, Angola, Benin, Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Küba, Cibuti, Gine, Haiti, Honduras, Kenya, Madagaskar, Malavi, Mali, Mozambik, Nijer, Nijerya, Ruanda, Saint Vincent ve Grenadier, Sao Tome ve Principe, Togo, Zambiya, Zimbabve
4	Bangladeş, Endonezya, Meksika, Rusya
5	Avustralya, Avusturya, Barbados, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Katar, Suudi Arabistan, Singapur, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Birleşik Arap Emirlikleri

Kümeleme analizi sonucu Türkiye 2. kümede yer almakta olup öncelikle diğer kümelerin yapısına değinilecek son olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu küme ele alınacaktır. Küme yapıları incelenirken analiz sonucu elde edilen minimum, maksimum ve ortalama değerler, küme merkez noktası değerleri, EK-1'de yer verilen ve kümelerin birbirlerinden farklılık gösterdiği önemli değişkenleri gösteren ısı haritası ve EK-2'de yer verilen kümelerin sahip olduğu tüm değişkenlerin grafiksel gösteriminden de yararlanılacaktır.

1. kümede yer alan ülkeler incelendiğinde gelişmişlik ve gelir düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. 1. kümeyi diğer kümelerden ayıran en önemli değişkenler, telekomünikasyon hizmetlerine yapılan yıllık yatırım ve elde edilen gelir, 10 mbit/s ve üzeri bağlantıya sahip abone sayısı, sabit hat internet trafiği ve mobil ve sabit hat ile uluslararası yapılan görüşme dakika sayısı olduğu gözlemlenmektedir. Bu değişkenler açısından en yüksek değerlere sahip olan 1. kümede yer alan ülkeler için altyapısı güçlü, yüksek hızda bağlantı kullanan, telefon ve internet trafiğinin güçlü ve yoğun ve telekomünikasyon hizmetlerine yüksek bütçe ayırdıkları söylenebilir. 1. küme içerisinde Brezilya, diğer küme içi ülkelere göre daha düşük değerler almasına rağmen sahip olduğu ortalama değerler sebebiyle bu kümeye dahil olmakta ve diğer kümelerden ayrılmaktadır. Küme içerisinde 28.290.000 abone ile en yüksek 10 mbit/s ve üzeri bağlantıya hızına sahip abone değerine sahip Fransa, en yüksek internet (%96,5) ve bilgisayar kullanıcı oranına (%95,61) sahip Kanada ve en yüksek internet trafiğine ve 18.181.950 fiber internet abone sayısına sahip Güney Kore'nin bulunması 1. kümeyi telekomünikasyon verileri açısından en güçlü konumda yer alan küme durumuna getirmektedir.

3. kümede yer alan ülkeler incelendiğinde çoğunlukla Afrika ülkelerinden ve küçük ada ülkelerinin bulunduğu ve düşük gelir ve gelişmişlik düzeyine sahip ülkelere oluştığı görülmektedir. 3. kümenin neredeyse tüm değişkenler açısından en düşük değerlere sahip olması bu kümeyi telekomünikasyon verileri açısından en zayıf küme yapmaktadır. Mobil kapsama alanı, internet trafik verileri, bilgisayar ve internet kullanıcı oranları ile sabit ve mobil telefona sahip hane halkı oranı açısından en düşük değerlere sahiptir. 3. kümede yer alan ülkeler, toplam 55 değişkenden 39'unda minimum değerlere sahiptir. Başarısız ve bölünen çağrı oranları değişkenleri açısından yüksek değerlere sahip olsalar da bu değişkenler için ters ilişki söz konusudur. Yüksek değere sahip başarısız ve bölünen çağrı oranı, ülkelerin telekomünikasyon hizmet kalitesinin düşük olduğunu göstermektedir. Sahra altı Afrika ülkelerinin elektriğe erişim oranlarının %48,2 gibi ciddi bir değere sahip olması bu kümenin telekomünikasyon verileri açısından geri kalmasını açıklayabilmektedir (data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.ACCS.ZS?).

Yapılan analiz sonucu 4 ülke ile en az ülkeye sahip küme 4. kümedir. Kümeyi diğer kümelerden ayıran en önemli değişkenler, telekomünikasyon sektöründe çalışan sayısı, sabit ve mobil hat görüşme süreleri, mobil internet abone sayısı ve ücret tarife göstergeleridir. Bu değişkenlerin yüksek çıkmasına sebep olarak 4. kümeyi oluşturan ülkelerin analizden çıkarılan ülkeler hariç en yüksek nüfusa sahip ülkeler olması söylenebilir. Bangladeş'in 647.409 çalışan ile telekomünikasyon sektöründe en fazla çalışan sayısına sahip olması, 395.349.053 ile Endonezya'nın en yüksek kontrollü hat abone sayısına sahip olması, Bangladeş'in en düşük tarife göstergelerine sahip olması ve Rusya'nın en yüksek mobil internet abone sayısına sahip olması bu kümenin sahip olduğu yüksek değerleri yüksek nüfusundan elde ettiğini gösterebilmektedir. 4. küme ortalama değerleri incelendiğinde bazı değişkenler açısından yüksek bazı değişkenler açısından ise düşük değerlere sahip olmasından dolayı telekomünikasyon verileri açısından orta derecede güçlü olarak sınıflandırılmaktadır. 4. küme ülkeleri sahip oldukları yüksek nüfus sebebiyle elde ettikleri ortalama değerler neticesinde farklı bir küme oluşumuna gitmişlerdir.

5. kümeyi oluşturan ülkeler incelendiğinde yüksek gelire ve çok yüksek gelişmişlik düzeyine sahip ülkelere oluştığı söylenebilir. 5. kümeyi oluşturan ülkelerin ne çok düşük ne de çok yüksek değişken değerleri almaması fakat küme ortalaması açısından ortalama üstü değerlere sahip olması dikkat çekicidir. Bu da 5. kümeyi telekomünikasyon verileri açısından

ortalama üstü bir konuma getirmektedir. 5. küme ortalama değerlerinin ne 3. küme kadar düşük ne de 1. küme kadar yüksek değerlere sahip olmadığı ve daha dengeli dağıldığı görülmektedir. Her ne kadar dengeli ve ortalama üstü bir dağılıma sahip olsa da 5. kümeyi diğer kümelerden farklı kılan değişkenler, mobil ve 3G kapsama alanı, sabit internet hız limiti, bilgisayar ve internet kullanıcı oranları, mobil internet abone sayısı değişkenleridir. Bu değişkenler açısından en yüksek değere sahip ülkeye sahip olmasa da küme olarak en yüksek değere sahip olması bu kümeyi diğer kümelerden farklı kılmaktadır. 5. kümeyi oluşturan ülkelerin Avustralya'dan Finlandiya'ya, Singapur'dan Suudi Arabistan'a kadar çeşitlilik göstererek oluşması dikkat çekicidir. Bunun sebebi ülkelerin sahip olduğu ortalama değerlerin bir değişken açısından düşük olsa bile başka bir değişken açısından yüksek çıkması sebebi ile küme ortalamalarını tutturmalarıdır.

Son olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu 2. kümenin analizi yapılacak olup 63 ülke ile analizde en fazla ülkeyi kapsayan küme olduğu belirtilmelidir. Çok fazla sayıda ülkenin yer alması gelişmişlik ve gelir düzeyleri açısından da çeşitli ülkelerin bu kümede yer almasına neden olmuştur. 2. kümenin genel yapısı incelendiğinde ne 3. küme gibi düşük ne de 5. küme gibi yüksek değerlere sahip olduğu görülmektedir. Küme olarak ortalama üstü değerlere sahip olsa da bazı değişkenler açısından geri kalmakta bazı değişkenler açısından ise 5. küme kadar yüksek değerlere sahip olamamaktadır. Bu da 2. kümeyi oluşturan ülkeleri telekomünikasyon verileri açısından ortalama güçlü ya da gelişmekte olan bir konuma yerleştirmektedir. 2. kümeyi diğer kümelerden ayıran önemli değişkenler, sabit hat internet hız limiti, televizyon abone sayıları, telekomünikasyon sektöründen elde edilen gelir ve fiber internete sahip abone sayısı değişkenleri olduğu söylenebilir. 2. kümenin özellikle fiber internete sahip abone sayısı, sabit hat hız limiti ve 10 mbit/s ve üzeri bağlantıya sahip abone sayısı değişkenleri açısından ortalamaların altında kaldığı ve bu değişkenlerin üzerinde durup geliştirmesi gerektiği belirtilmektedir.

Tüm küme analizleri yapıldıktan sonra Türkiye ayrı olarak ele alınıp incelenmiştir. Türkiye'yi diğer ülkelerden ayıran hem düşük hem de yüksek önemli değişkenlere ait istatistiki bilgiler Tablo 4'te verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde Türkiye'nin bazı değişkenler açısından küme ortalamalarının altında kaldığı bazı değişkenler açısından ise tüm ülke ortalamalarının üstünde olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Kümeleme Analizi Sonucu Türkiye'ye Ait Öne Çıkan Değerler

Değişkenler	Türkiye'nin Değerleri	Türkiye'nin Bulunduğu Küme Ortalamaları	Tüm Ülkelerin Dahil Olduğu Ortalamalar
Sabit telefona sahip hane halkı oranı	17,55	37,02	37,36
Sabit internet hattı abone sayısı	14.231.978	2.075.614	3.948.373
Mobil internet abone sayısı oranı	74,8	83,15	80,06
Mobil internet abone sayısı	62.407.717	13.727.707	22.343.958
Sabit internet hattı hız limiti	4	10,29	16,70
Bilgisayar kullanıcı oranı	45,41	55,39	54,09
Uluslararası veri kullanımı (mbit/s)	7.506.420	859.046	1.395.600
DSL internete sahip abone sayısı	9.742.763	940.595	1.476.399
Fiber internete sahip abone sayısı	3.023.595	458.956	1.444.037
Sabit hat internet trafiği (exabyte)	17,7	2,05	5,32
Mobil kapsama alanı	98,7	98,73	97,15
3G teknolojisine sahip kapsama alanı	98,56	96,71	92,40
Başarısız çağrı oranı	0,718	1,31	1,15
Bölünen çağrı oranı	0,213	0,89	1,15

Tablo 4'ten yararlanıldığında Türkiye'nin sabit telefon abone sayısı oranı, uydu internete sahip abone sayısı, mobil internet abone sayısı oranı, sabit internet hattı hız limiti, sabit telefona sahip hane halkı oranı ve bilgisayar kullanıcı oranı gibi değişkenler açısından kendi küme ve genel ülke ortalamalarının altında kaldığı görülmektedir. Türkiye bu değişkenler açısından zayıf konumda bulunsa da uluslararası veri kullanımı, DSL internete sahip abone sayısı, sabit internet hattı abone sayısı, sabit hat internet trafiği ve mobil internet abone sayısı değişkenleri açısından yüksek değerlere sahiptir.

Türkiye, sabit telefona sahip hane halkı oranı açısından ortalama altı değerlere sahip olsa da sabit internet hattı abone sayısı değişkeni açısından yüksek değere sahiptir. Bu durum telekomünikasyon alanında geliştirilen yalın internet politikasıyla açıklanabilmektedir. Yalın internet ile aboneler, bir sabit telefon aboneliği olmadan sabit internet hattı kullanabilmektedirler. Aynı şekilde Türkiye, mobil internet abone sayısı oranı açısından düşük değere sahip olsa da mobil internet abone sayısı açısından genel ülke ortalamalarının üstü bir değere sahiptir. Yüksek abone sayısına sahip olunmasına rağmen düşük abone oranında kalınması nüfusun etkin kullanılmadığını ve mobil

internetin daha geniş nüfus oranına ulaşamadığını göstermektedir. Türkiye ayrıca sabit internet hattı hız limiti ve bilgisayar kullanıcı oranı değişkenleri açısından genel ülke ortalamalarının altında kalmaktadır. Türkiye, başarısız ve bölünen çağrı oranları, uluslararası veri kullanımı ve sabit hat internet trafiği değişkenleri açısından küme ve genel ülke ortalamalarının üstünde yer almaktadır. Bu yüksek değerlerin elde edilmesinde Türkiye'nin sahip olduğu yüksek sabit internet hattı abone sayısından güç aldığı söylenebilmektedir. Türkiye'nin sabit internet hattı abone sayısı yüksek fakat hız limiti düşüktür. Bunun sebebi DSL internete sahip abone sayısının sabit internet hattı kullanıcı sayısının %68,45'ini oluşturmasıdır. Türkiye'nin sahip olduğu fiber internet kullanıcı sayısına bakıldığında ülke ortalamalarının üstünde olduğu görülse de bu sayının daha yukarıya çekilmesi hedeflenmeli ve sabit internet hattı hız limitinin de bununla beraber artırılması sağlanmalıdır. Türkiye, sabit internet hattı kullanıcı sayısında sahip olduğu güçlü değeri kaybetmeden sabit internet hattı hız limiti değerini yükseltmek istiyorsa telekomünikasyon altyapısında değişikliğe giderek DSL internete sahip abonelerinin fiber internete geçmelerini sağlamalıdır. Böylece sabit internet hattı kullanıcı sayısında azalma olmadan kullanıcıların sahip olduğu internet hızı ve kalitesi artacaktır. Türkiye ayrıca mobil kapsama alanı, 3G teknolojisine sahip kapsama alanı değişkenleri açısından genel küme ortalamalarına yakın değere sahip olsa da bu değerleri artırarak daha gelişmiş ülkelerin sahip olduğu yüksek değerlere ulaşmayı hedeflemelidir. Kapsama alanlarının genişletilmesi, servis hizmetinin daha çok aboneye ulaştırılması ve telekomünikasyon hizmet kalitesinde yapılacak gelişmeler ile bu değişkenler açısından daha yüksek değerler elde edilerek Türkiye'nin, ekonominin itici gücü haline gelen telekomünikasyon sektöründe daha güçlü bir konuma gelmesi ve diğer ülkeler ile yaşanan rekabette elini daha kuvvetli hale getirebilmesi mümkündür.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırma ile ITU raporlarında yer alan değişkenler ele alınarak üye ülkelere farklı kümeleme analizleri uygulanması, elde edilen kümeleme sonuçlarının birbirleriyle kıyaslanması ve kümelerin hangi değişkenler açısından benzerlik ya da farklılık gösterdiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Değişen teknolojiler ile telekomünikasyon sektörünün vermiş olduğu hizmet de değişerek güncellenmektedir. Günümüzde telekomünikasyon hizmetleri artık müşteriler tarafından hem kesintisiz hem de en güncel halde istenmektedir. Verilen hizmetin çeşitliliğinin artması, iletişimin kesintisiz ve akan veriye sahip olması ve telekomünikasyon

sektörünün aynı zamanda diğer sektörler ile bağlantısının olması gibi nedenler, telekomünikasyon verilerinin hem elde edilmesini hem de analizini zorlaştırmaktadır. Daha önce belirtildiği üzere veri madenciliği, sahip olunan veri kümesi içerisinde gizli kalmış bilgileri çıkarmakta ve karmaşık halde bulunan veri kümesinden kullanıcılar için anlamlı bir özet görünüm sunmaktadır. Araştırmanın sonucu olarak, ITU verilerinde yer alan eksik veriler giderilmiş, ülke ve değişkenler veri madenciliği aşamalarından geçerek gelecek çalışmalar için kolaylık sağlaması ve literatür kaynağı olması amacıyla araştırmacılara özet bir şekilde sunulmuştur.

Dinamik bir yapıya sahip olan ve diğer sektörler için bir alt yapı özelliği taşıyan telekomünikasyon sektöründe yaşanan gelişmeler yakından takip edilmekte ve telekomünikasyon alanında yaşanabilecek sıkıntılar diğer sektörleri ve bireysel iletişimi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Pandemi süreci bu yaşanan sıkıntı için güzel bir örnek olmaktadır. Ülkeler, bu çalışma sonucu yapılan analizlere göre telekomünikasyon alanında eksiklerini kapatarak daha güçlü hale gelebilecek ve iletişim alanında yaşanacak sıkıntıların önüne geçebilecektir. Telekomünikasyon sektörüne verilen değer ne derece önemli olduğunun anlaşıldığı pandemi sürecinde yapılan bu çalışmanın, ülkelerin kendi telekomünikasyon performansının ölçümü ve geliştirilmesinde önemli bir kaynak ve yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Gündelik yaşamdan iş yaşantısına kadar hayatın her alanına etki eden telekomünikasyon sektörü, enformasyon ekonomisinin de temelini oluşturmakta ve ekonominin itici gücü konumunda bulunmaktadır. Ülkeler, yapmış oldukları altyapı yatırımları, vatandaşlarında yarattıkları güven unsuru, geliştirmiş oldukları yeni teknolojiler ve bu yatırımların karşılığı olarak gelirlerine yapmış oldukları etkiler açısından rekabet eder durumdadır. Bu nedenle ülkeler, bu çalışma sonucu yapılan kümeleme analizi sonucu sahip oldukları benzerlik ve farklılıkları inceleyerek telekomünikasyon alanında daha güçlü konuma gelebilecek, ekonomik ve sosyal anlamda diğer ülkeler ile yarışadıkları rekabette elini güçlendirebilecektir.

Araştırma sonucunda Türkiye'nin hem küme içi hem de tüm ülke ortalamalarına göre durumu ortaya konarak sahip olduğu düşük ve yüksek değişken değerleri verilmiştir. Türkiye'nin, mobil kapsama alanı, 3G teknolojisine sahip kapsama alanı, bilgisayar kullanıcı oranı, fiber internet kullanıcı sayısı, sabit internet hattı hız limiti ve internet kullanıcı sayısı değişkenleri için sahip olduğu değerleri güçlendirmesi sonucuna varılmıştır. 3G teknolojisi artık eskimekte olsa da mevcut mobil kapsama alanının

genişletilmesine önem verilmesi gereklidir. Özellikle gelişmiş ülkeler tarafından 5G altyapısı kullanılarak hizmet vermeye çalışıldığı göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin 5G altyapısına ait ilerlemeleri bir an önce gerçekleştirmesi gerekmektedir. Türkiye, mobil kapsama alanında yapacağı yatırım ve genişlemeler ile kullanıcılarının hizmet kalitesini artırabilecektir. Telekomünikasyon altyapı hizmetlerinin zaman alan ve maliyetli yatırımlar olması sebebi ile fiber altyapının tüm ülke tarafından kullanılması belirli bir süre alacak olmasına rağmen fiber internetin daha fazla kullanıcıya sunulması ve verilen internet hızı kalitesinin artırılması hedeflenmelidir. Günümüzde depolama ve bağlantı kaliteleri de gelişmeye devam ettiği için bağlantı hızının düşük kalması kullanıcıların almış olduğu hizmeti olumsuz yönde etkilemeye devam edecektir. Yapılan çalışma ile bilgisayar ve internet kullanıcılarındaki düşük değerlerin giderilerek telekomünikasyon alanında daha güçlü bir konuma gelebilmek için Türkiye'nin yapacağı altyapı yatırımlarının önemi ortaya konmuştur.

Veri madenciliği çalışmalarında araştırmacıların harcadığı zamanın %80'i, araştırma verilerinin hazırlanması için harcanmaktadır. Yapılan bu çalışma ile araştırma verilerinin analizi esnasında karşılaşılan problemlere getirilen çözüm önerileri sonucu yapılacak benzer çalışmalar için harcanacak zaman azaltılabilir ve ITU verileri daha güçlü ve güncel verilere sahip olabilir. Ayrıca, engelli çalışan sayısı, internet ve telefon kullanıcılarının yaşlara göre belirlenmesi ve ülkelerin siber güvenlik sistemleri için ayırdığı bütçe ve yatırımlara ait verilerin de elde edilip paylaşılması araştırmacılar için daha detaylı bilgiye erişim imkânı vereceği gibi son dönem popüler konularından olan dijital yerliler, dijital uçurum, sosyal medya kullanımı ve siber saldırılar gibi konular için araştırma zemini oluşturacaktır. 4G ve 5G teknolojilerine ait veriler, ülkelerin ancak 3G kapsama alanını geçmesi sonucu analize dahil edilmektedir. Ülkelerin bu kapsama alanı sınırını geçmesi bile sahip olduğu 4G ve 5G gibi teknolojilere ait bilgilerinin paylaşılması yıllara göre gelişimin kıyaslanabilmesi açısından yararlı olacaktır. Günümüzde internet için sadece bilgisayarların kullanılmadığı göz önünde bulundurulduğunda, akıllı saat, tablet ve diğer teknolojik cihazlara ait verilerin paylaşılması ITU verilerini daha güçlü hale getirecektir. Özellikle pandemi sürecinde internet üzerinden derslerin verilmesi, yayınların sunulması ve canlı etkinliklerin düzenlenmesi sebebi ile Skype, Whatsapp ve Teams gibi programlar aracılığıyla ortaya çıkan veri kullanımının paylaşılması araştırmacılar için yararlı olacaktır.

Araştırma kısıtlarında ITU verilerinin pandemi sürecinden etkilendiği ve 2021 ve 2022 yılı verilerinin kullanılmadığı belirtilmiştir. 2023 Temmuz ayında yayınlanması beklenen güncel ITU verileri alınarak gelecek çalışmalarda bir kıyaslama yapılabilir. Gelecek çalışmalar için pandemi süreci sonrası ülke değerlerinde yaşanmış olan değer değişiklikleri incelenebilir. ITU verileri, Akdeniz ülkeleri ya da G-20 ülkeleri gibi belirli grup ülkeleri olarak ya da spesifik ülkelerin seçilmesi ile ülke bazında ele alınabilir. ITU verilerinde yer alan fakat ITU'nün dahil etmediği değişkenler ele alınarak farklı çalışmalar yapılabileceği gibi bu çalışmada kullanılan verilere kümeleme analizinden farklı kümeleme teknikleri ya da lojistik regresyon gibi farklı istatistiksel yöntemler uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Akça, H. (2007). Telekomünikasyon Sektörü: Türkiye AB Ülkeleri Karşılaştırmalı Analizi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16 (1), 2.
- Akpınar, Ö. (2018). Sigorta Sektöründe Veri Madenciliği ve Kullanım Alanları. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 57, 106.
- Bayram, S. S., DüNDAR, S. (2021). Türkiye’de Banka Şubesi Lokasyonunun Veri Madenciliği ile Analizi. Journal of International Banking Economy and Management Studies, 4 (1).
- Berry, M., Linoff, G. (2004). Data Mining Techniques. Wiley Yayınları. Indiana, USA, 2. Baskı, 139.
- Bhatia, P. (2019). Data Mining and Data Warehousing. Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1. Baskı, 59.
- Brown, M. (2014). Data Mining For Dummies. John Wiley and Sons Yayınları, New Jersey, USA, 1. Baskı, 290.
- Chen, S., Liu, X. (2009). Data Mining. Encyclopedia of Information Science and Technology, IGI Global Yayını, London, UK, 2. Baskı, 921.
- Chipeva, P., Cruz-Jesus, F., Oliveira, T., Irani, Z. (2018). Digital Divide at Individual Level: Evidence for Eastern and Western European Countries. Government Information Quarterly, 35, 461-462.
- Chisholm, A. (2013). Exploring Data with Rapidminer. Packt Yayınları, Birmingham, UK, 1. Baskı, 7-8; 77-91.
- Cintia, P., Rinzivillo, S., Pappalardo, L. (2015). A Network-Based Approach to Evaluate the Performance of Football Teams. Machine Learning and Data Mining for Sports Analytics Workshop.
- Ghuse, N., Pawar, P., Potgantwar, A. (2017). An Improved Approach For Fraud Detection In Health Insurance Using Data Mining Techniques. International Journal of Forecasting, 31, 27-35.
- Güvel, E. A., Aytun, C. (2013). Telekomünikasyon Altyapısı ve Ekonomik Büyüme: Farklı Gelir Grupları Üzerine Bir Uygulama. Business and Economics Research Journal, 4 (3), 2-3.
- Han, J., Kamber, M., Pei, J. (2012). Data Mining Concepts and Techniques. Elsevier Yayınları, Massachusetts, USA, 3. Baskı, 29-30; 609-611; 88-89; 97.
- ITU, International Telecommunication Union. (2020). ICT Development Index 2020: A Proposal. ITU Publications, International Telecommunication Union Development Sector, 2020th Edition.

- ITU, International Telecommunication Union. (2021). Measuring Digital Development: Facts and Figures. ITU Publications, International Telecommunication Union Development Sector, 2021th Edition, 1-10.
- ITU, International Telecommunication Union. (2022). Measuring Digital Development: Facts and Figures. ITU Publications, International Telecommunication Union Development Sector, 2022th Edition, 1-2.
- Kantardzic, M. (2020). Data Mining: Concepts, Models, Methods and Algorithms. JohnWiley and Sons Yayınları, IEEE Press, New Jersey, USA, 3. Baskı, 2-3; 593-596; 43-44; 144-145.
- Karahan, G. (2017). Veri Madenciliğinde Birliktelik Yöntemleri ve Müşteri İlişkileri Yönetimine İlişkin Bir Uygulama. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Enformatik Anabilim Dalı, 5-6.
- Kaur, P., Sharma, A., Chahal, J. K., Sharma, T., Sharma, V. K. (2021). Analysis on Credit Card Fraud Detection and Preventing Using Data Mining and Machine Learning Techniques. International Conference on Computational Intelligence and Computing Applications.
- Kotu, V. (2015). Predictive Analytics and Data Mining: Concepts and Practice with Rapidminer. Elsevier Yayınları, Massachusetts, USA, 1. Baskı, 25; 229.
- Larose, D., Larose, C. (2014). Discovering Knowledge in Data. John Wiley and Sons Press, New Jersey, USA, 2. Baskı, 1-3.
- Lorcu, F. (2015). Örneklerle Veri Analizi: SPSS Uygulamalı. Detay Yayıncılık, 1. Baskı, 220.
- Lucky, R., Eisenberg, J. (2006). Renewing US Telecommunications Research. The National Academic Press, Washington D.C., 1. Baskı, 8.
- Milovic, B., Milovic, M. (2012). Prediction and Decision Making in Healthcare Using Data Mining. International Journal of Public Health Science, 2 (1), 72-74.
- Nishijima, M., Ivanauskas, T. M., Sarti, F. M. (2017). Evolution and Determinants of Digital Divide in Brazil (2005-2013). Journal of Telecommunications Policy, 41, 12-13.
- Petrovic, N., Roblek, V., Papachashvili, N. (2021). Decision Support Based on Data Mining for Post Covid-19 Tourism Industry. 15th International Systems, Automatic Control and Measurements Conference.
- Polat, O., Polat, G. E. (2018). Avrupa Birliği Ülkelerinde Karbondioksit Emisyonu ve Çevre Vergileri: Panel Veri Analizi Yaklaşımı. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, 639, 108-109.

- Rygielski, C., Wang, J., Yen, D. (2002). Data Mining Techniques for Customer Relationship Management. *Journal of Technology in Society*, 24, 488-489.
- Seyrek, İ. H., Ata, H. A. (2010). Efficiency Measurement in Deposit Banks Using Data Envelopment Analysis and Data Mining. *Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 4 (2), 71.
- Taipale, S. (2016). Synchronicity Matters: Defining the Characteristics of Digital Generations. *Information, Communication and Society Journal*, 19 (1), 82.
- TDK. (2023). Türk Dil Kurumu. sozluk.gov.tr/?kelime=telekomunikasyon. (Erişim Tarihi: 02.04.2023).
- Walden, I. (2018). *Telecommunications Law and Regulations*. Oxford University Press, Oxford, UK, 5. Baskı, 30.
- Witten, I., Frank, E., Hall, M., Pal, C. (2017). *Data Mining: Practical Machine Learning Tools and Techniques*. Morgan Kaufmann Yayınları, Cambridge, USA, 4. Baskı, 5.
- Yıldız Erduran, G. (2017). Online Müşteri Şikayetlerinin Veri Madenciliği ile İncelenmesi. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Edirne, 21.
- data.worldbank.org/indicator/EG.ELC.ACCS.ZS? (Erişim Tarihi: 04.04.2023)
- <https://www.itu.int/en/mediacentre> (Erişim Tarihi: 13.01.2023)

BÖLÜM 3
SAĞLIK HİZMETİNDE DAVRANIŞSAL İKTİSAT:
KARAR VERMEYİ VE HASTA SONUÇLARINI
GELİŞTİRME

Dr. İlknur ARSLAN ARAS¹

¹ Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sağlık Kurumları Yönetimi, Ankara, Türkiye. İlknur.arslann@gmail.com Orcid ID: 0000-0003-4030-0158

GİRİŞ

Davranışsal iktisat, insanların nasıl karar verdiğini anlamak için iktisat ve psikolojiyi birleştiren bir çalışma alanıdır. Karar verme süreçlerimizi şekillendiren bir dizi bilişsel önyargıyı ve yanlış kanıyı ortaya çıkardı. Bu önyargılar ve yanlışlar, insanların çıkarına olmayan seçimler yapmasına sebep olmaktadır. Kısacası davranışsal iktisat psikoloji ve iktisadın disiplinlerin birleştiği alandır.

Geleneksel ekonomik modeller, sağlık hizmetleri bağlamında karar vermenin karmaşıklıklarını yakalamada genellikle yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte, psikoloji, ekonomi ve diğer sosyal bilimlerden gelen içgörülerini birleştiren gelişmekte olan davranışsal iktisat alanı, bu zorlukların üstesinden gelmek için değerli araçlar ve stratejiler sunmaktadır (Thaler, 2016).

Sağlık hizmetlerinde davranışsal iktisadın gücünden yararlanmak için davranış ilkelerini sağlık hizmetlerine entegre ederek, hasta seçimlerini etkileyen faktörleri daha iyi anlaşılabilir, tedavi planlarına bağlılığı artırabilir ve daha sağlıklı davranışları teşvik eden müdahaleler tasarlanabilir.

Bu bölüm iki konudan oluşmaktadır. İlk kısımda davranışsal iktisat, davranışsal iktisadın tarihçesi, sağlık hizmetlerinde davranışsal iktisat tarihinden bahsedilmektedir. İkinci kısımda davranışsal iktisat bakış açısıyla sağlık hizmetlerinde kararları biçimlendiren uygulamaları sunulmaktadır.

1.DAVRANIŞSAL İKTİSAT

İnsanların karar vermeye yönelik geleneksel ekonomik teoride rasyonel biçimde karar vermediği fikrinin sonuçlarını öne süren ve bu fikrin sonuçlarını değerlendiren bir iktisat dalı olarak ele alınmaktadır. Bunu yaparken, insanların gerçek dünya koşullarında gerçekte nasıl davrandığına dair psikolojiden gelen içgörülerini birleştirmektedir Davranışsal iktisat, ekonomi, psikoloji ve diğer sosyal bilimlerden elde edilen içgörülerini birleştirerek, insanların yaptıkları seçimleri neden yaptıklarını ortaya koymaktadır (Thaler, 2016; Kahneman. ve Tversky, 1979).

Esas olarak davranışsal iktisat, insanların nasıl karar verdiğini anlamakla ilgilidir. Klasik ekonomik modeller, insanların mevcut tüm bilgilerin dikkatli bir analizine bağlı olarak rasyonel seçimler yaptığını varsaymaktadır. Bununla birlikte, davranışsal iktisatçılar, insanların her zaman rasyonel olmadığını ve kararların çoğunlukla farklı buluşsal

yöntemlerin ve bilişsel önyargıların etkisi altında olduğunu vurgulamaktadır. Tversky. ve Kahneman (1974) tarafından karar verirken belirsizlik altında ilk tahminlere güvenmeye sebep olan buluşsal yöntemi ortaya koyulmuştur. Belirsizlik altında karar vermede kullanılan üç buluşsal yöntemi şu şekilde açıklanmaktadır:

➤ Çoğunlukla insanlardan bir A nesnesinin veya olayının B sınıfına veya sürecine ait olma olasılığını yargılamaları istendiğinde kullanılan temsililik;

➤ İnsanlardan bir sınıfın sıklığını veya belirli bir gelişimin akla yatkınlığını değerlendirmeleri istendiğinde sıklıkla kullanılan örneklerin veya senaryoların mevcudiyeti; ve

➤ Genellikle ilgili bir değer mevcut olduğunda sayısal tahminde kullanılan bir çapadan ayarlama.

Bu buluşsal yöntemler oldukça ekonomiktir ve genellikle etkilidir, ancak sistematik ve tahmin edilebilir hatalara yol açmaktadır. Bu buluşsal yöntemlerin ve yol açtıkları önyargıların daha iyi anlaşılması, belirsizlik durumlarında yargıları ve kararları iyileştirebilir. Ariely (2008) karar alırken çoğunlukla sosyal normlardan, duygulardan ve geleneksel ekonomik modellerde açıklanmayan diğer faktörlerden etkilendiğini savunmaktadır. Kahreman (2011) klasik ekonomik modellerin çok fazla rasyonalite varsayımına dayandığını ve davranışsal iktisadın daha doğru bir karar verme modeli sunduğunu savunmaktadır. Thaler (2015) yine benzer şekilde insanların karar verirken rasyonel olamayacağını ve klasik ekonominin insanların karar verme sürecinde saptığı yolları gözden kaçırdığını öne sürmektedir. Ayrıca, karar vermeyi etkileyen bazı temel bilişsel önyargıları ve buluşsal yöntemleri de açıklamaktadır.

1.1.Davranışsal İktisatın Tarihçesi

Davranışsal iktisat ilk olarak Adam Smith tarafından “The Theory of Moral Sentiments (Ahlaki Duygular Teorisi)” isimli 1759 tarihinde çıkardığı eserinde görülmektedir. Eserde insan davranışlarında psikolojik faktörlerin etkisi incelenmiştir (Yılmaz ve Canbazer, 2020).

1940'larda ekonomistler tarafından, insanların her zaman rasyonel veya kendi çıkarları doğrultusunda davranmadıkları fikrini gündeme getirilmiştir. Ekonomist John Maynard Keynes tarafından insanların kararlarının genellikle önyargılardan, duygulardan ve diğer rasyonel olmayan

faktörlerden etkilendiğini öne sürerek davranışsal iktisadın temelleri atılmıştır (Kynes,1936; Simon, 1955; March, 1955).

Ardından 1970'lerde Amos Tversky ve psikolog Daniel Kahneman tarafından insanların kararlarının genellikle irrasyonel davranışlara yol açabilen bilişsel önyargılardan ve buluşsal yöntemlerden etkilendiğini ortaya koyulmuştur (Kahneman ve Tversky, 1979; Tversky ve Kahneman, 1974).

1980'lerde ve 1990'larda Richard Thaler, Colin Camerer ve George Loewenstein gibi iktisatçılar, ekonomik davranışı anlamak için yeni bir yaklaşım ortaya atarak psikolojiden ekonomik modellere içgörüler uygulamaya başlamıştır (Kahneman ve Tversky, 1979; Thaler, 2016; Loewenstein, 1996; Camerer ve diğerleri, 2011).

Davranışsal iktisat, 2002'de Thaler ve Kahneman'a alana katkılarından dolayı iktisat alanında Nobel Ödülü verildiğinde daha geniş bir kabul görmüştür. O zamandan beri, karar verme, tüketici davranışı ve kamu politikası dahil olmak üzere çok çeşitli konuları inceleyen akademisyenlerle davranışsal iktisat önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir (Thaler, 2016; Mullainathan ve Shafir, 2013; Thaler ve Sunstein, 2008). Thaler tarafından sınırlı rasyonellikle, rasyonel davranıştan sapmaların ekonomik kararları nasıl etkilediği konusu üzerinde yoğunlaşarak statüko önyargısı ve donatım etkisi ve bu donatım etkisinin beklenti teorisindeki kayıptan kaçınma ile nasıl ilişkili olduğunu ortaya koyulmuştur (The Royal Swedish Academy of Sciences, 2017).

Son yıllarda davranışsal iktisat, çevre politikası, halk sağlığı ve finansal düzenleme dahil olmak üzere çok çeşitli politika konularına uygulanmıştır. Politika yapıcılar, insanların gerçek dünyada nasıl karar verdiklerini anlayarak, insanları kendileri ve bir bütün olarak toplum için daha iyi seçimler yapmaya teşvik eden daha etkili politikalar tasarlayabilir (Thaler ve Sunstein, 2008; Chater ve Loewenstein, 2016).

1.2. Sağlık Hizmetlerinde Davranışsal İktisat

Son yıllarda, sağlık hizmetlerinde davranışsal iktisadın uygulanması ivme kazanmıştır. Araştırmacılar ve politika yapıcılar, halk sağlığı sorunlarının ele alınmasında ve sağlık hizmeti sunumunun iyileştirilmesinde davranışsal içgörülerin potansiyelini fark edilmiştir (Chapman ve diğerleri, 2018).

2000'lerde araştırmacılar tarafından davranışsal iktisat ilkelerinin sağlık sigortası ve sağlık sistemlerinin tasarımına uygulanmasını keşfedilmiştir. Bu araştırmadan elde edilen önemli bir içgörü, bireylerin olumsuz sağlık sonuçları yaşama olasılığını hafife alma eğiliminde olmalarıdır ve bu da onları yeterli teminat sağlamayan sigorta planlarını seçmeye yöneltmektedir (Johnson & Hershey, 2005). Bu konuyu ele almak için, bireylerin özel ihtiyaçları ve risk tercihleri dikkate alınarak sağlık sigortası hakkında daha bilinçli seçimler yapmalarına yardımcı olmak için karar verme yardımcıları ve müdahaleleri geliştirilmiştir.

Davranışsal iktisadın sağlık hizmetleri bağlamında nispeten kısa bir geçmişi olsa da önemli bir etkisi olmuştur. Davranışsal iktisadın sağlık hizmetlerine ilk uygulamalarından biri, insanların davranışlarını etkilemek için çevredeki ince değişiklikleri kullanan “dürtme” müdahalelerinin geliştirilmesidir. Richard Thaler ve Cass Sunstein tarafından 2008 yılında yayınlanan "Dürtme" adlı kitaplarında popüler hale getirilen dürtme kavramı, sağlık müdahaleleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dürtmeler, bireyleri daha sağlıklı seçimler yapmaya teşvik etmek için seçim mimarisindeki ince değişiklikleri kullanılmaktadır (Thaler & Sunstein, 2008). Dürtmeler, daha sağlıklı davranışları teşvik etmek, ilaç uyumunu iyileştirmek ve önleyici tedbirleri teşvik etmek için çeşitli sağlık hizmeti ortamlarında başarıyla uygulanmaktadır (Haisley ve diğerleri, 2012).

Davranışsal iktisadın sağlık politikasına entegrasyonu, politika müdahaleleri yoluyla bireysel davranışı etkilemeyi amaçlayarak ilgi toplamıştır. B.J. Fogg (2002) tarafından ikna edici teknoloji ve davranış değişikliği üzerine yapılan araştırma, dijital sağlık müdahalelerinin ve mobil sağlık uygulamalarının tasarımına bilgi sağlanmıştır (Fogg , 2002).

Son zamanlarda yapılan araştırmalar, bilinçli tedavi kararları almak için hastalar ve sağlık hizmeti sağlayıcıları arasında işbirliğini içeren bir süreç olan davranışsal ekonomiyi ortak karar verme sürecine entegre etmeye de odaklanmaktadır. Bilgileri açık ve erişilebilir bir şekilde sunan karar yardımcıları, hastaların farklı tedavi seçenekleriyle ilişkili potansiyel riskleri, faydaları ve takasları anlamalarına yardımcı olmak için geliştirilmiştir (Elwyn ve diğerleri, 2012). Davranışsal iktisat ilkeleriyle desteklenen bu yardımlar, hasta katılımını artırmayı ve ortak karar alma süreçlerini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.

Sağlık hizmetlerinde davranışsal iktisadın tarihi, alanın geleneksel ekonomik varsayımlara meydan okumaktan sağlıkla ilgili bağlamlarda karar vermeyi şekillendirmeye kadar geçirdiği evrimi vurgulamaktadır. Yeni ufuklar açan çalışmalar ve devam eden araştırmalar sayesinde davranışsal iktisat, sağlık hizmeti seçimlerini etkileyen önyargılar ve buluşsal yöntemler hakkında değerli bilgiler sağlamıştır. Politika yapıcılar, araştırmacılar ve sağlık hizmeti sağlayıcıları, bu içgörülerden yararlanarak bilgiye dayalı karar vermeyi destekleyen, hasta sonuçlarını iyileştiren ve sağlık hizmeti sunumunun genel kalitesini artıran müdahaleler ve stratejiler tasarlayabilir.

2. SAĞLIK HİZMETLERİNDE DAVRANIŞSAL İKTİSAT BAKIŞ AÇISIYLA KARARLARI BİÇİMLENDİREN UYGULAMALAR

Davranışsal iktisat, sağlık hizmetlerinde geniş bir uygulama yelpazesine sahiptir.

2.1. Kayıptan Kaçınma

Davranışsal iktisattaki en önemli kavramlardan biri "kayıptan kaçınma" fikridir. Kayıptan kaçınma, insanların kayıplara kazançlardan daha fazla değer verme eğilimini ifade etmektedir. 100 TL'lik bir kayıp 100 TL'lik bir kazançtan daha iticidir. Başka bir anlatımla, 100 TL kazanma şansının %1 olması, ikisi aynı beklenen değere sahip olsa bile, insanları doğrudan 1\$ teklif etmekten daha fazla motive edebilir (Kessler ve Zhang, 2014).

Beklenti teorisine göre, insanlar kaybetmeyi kazanmaktan daha fazla önemsemektedir. Eğer kazanç ve kayıp eşit olasılıktaysa kayıptan kaçınmayı tercih edilmektedir (Aktan, 2018).

İnsanlar yapısı gereği kaybetmeyi sevmez. Her ne kadar kazansa da kaybettiğinde iki kat daha fazla üzülmeğe (Thaler ve Sunstein, 2017). Örneğin kumarda defalarca kazanan biri, kazanma esnasında her ne kadar sevinirse sevilsen bir kere kaybettiğinde tüm motivasyonu bozulup kazandığında sevindiği kadar üzülecektir.

Davranışı motive etmek için kayıptan kaçınmayı kullanmanın kritik noktası, karar izolasyonu kavramıdır; insanlar tarafından küçük kayıplara ve kazançlara güçlü bir şekilde tepki verilmektedir çünkü onları izole olarak görülmektedir (Camerer, 2005).

Bunun sağlık hizmetleri karar verme sürecinde önemli etkileri olabilir. Örneğin, insanlara ilacı almamanın iyileşmek yerine sağlık kaybına yol açacağı söylendiğinde, bir sürekli ilaca bağlı kalma olasılığı daha yüksektir.

Kayıptan kaçınmayı parasal teşviklerle güçlendirmenin bir başka yolu da, bireylere kendi paralarını yatırdıkları taahhüt (mevduat) sözleşmeleri yapma fırsatı sağlamaktır. Örneğin, bireylerin kilo verme hedefine ulaşmak veya belirli sayıda spor salonuna gitmek gibi belirli bir hedefe ulaşamazlarsa para kaybedeceklerini bilmeleri katılım oranlarını arttırabilir. Bu strateji, bireylerin kendileri için parasal teşvikler yaratmalarına ve aynı anda kayıptan kaçınmalarına olanak tanımaktadır (Kessler ve Zhang, 2014). Volpp ve diğerleri (2008) tarafından yapılan çalışmada bir taahhüt sözleşmesinin katılımcıların kaybedilen kiloya ulaşmasında etkili olduğu bulunmuştur.

2.2. Önyargı

Davranışsal iktisattaki bir diğer önemli kavram da "mevcut önyargı"dır. Mevcut önyargı, insanların uzun vadeli faydalar yerine hemen ortaya çıkabilecek ödüllere öncelik verme eğilimini ifade etmektedir.

Mevcut önyargı, bireyleri kendi arzu ettikleri davranışlarından saptırabilecek birçok davranışsal fenomenden sadece biridir. Örneğin, davranışsal bir birey, rasyonel bir ajanın yapmayacağı ilacı almayı unutabilir. Davranışsal bir birey, hapı alıp almama konusunda bilinçli bir karar vermek için gereken tüm ilgili verilere katılmayabilir veya düşündüğü verileri bir araya getirmede başarısız olabilir (Kessler ve Zhang, 2014). Bireylerin sağlıklı beslenmeyi, sigarayı bırakmayı, grip aşısı olmayı veya spor yapmayı neden erteledikleri önyargıyla açıklayabilir. Faydası veya zararı gelecekte ortaya çıkacak olaylar hakkında şimdiden karar almak süreçleri zorlaştırmaktadır. Örneğin, birisi uzun vadede sağlığına zarar vereceğini bildiği halde şimdi bir dilim pasta yemeyi tercih edebilir. Bu, sağlıklı davranışların yararları gecikebileceğinden, sağlıklı davranışları teşvik etmeyi güçleştirecektir.

Osterberg ve Blaschke (2005) tarafından yapılan çalışmada, ABD'deki tekrar hastaneye başvurma sebebini, hastaların yaklaşık hastaların yarısının ilaca uygun şekilde uyulmamasının bir sonucu olduğunu öne sürülmektedir. Cutler ve Everett (2010) tarafından yapılan çalışmada da hastaların, sağlık okuryazarlığı, psikolojik sorunlar, yaşam tarzı, destek sistemleri ve yan etkiler yüzünden ilaca bağlı kalmadığı ortaya koyulmuştur.

Davranışsal İktisat, bireylerin sorun yaşayabileceği durumları (örneğin mevcut önyargı veya unutkanlık nedeniyle) belirlemeye yardımcı olabilir ve bireylerin ideal davranışlarını gerçekleştirmelerine yardımcı olacak stratejiler önerebilir (Kessler ve Zhang, 2014).

Statüko Önyargısında ise insanlar, sağlık hizmetlerinde en uygun varsayılan seçenekleri belirlemenin önemini vurgulayarak, varsayılan seçeneğe bağlı kalma ve değişime direnme eğilimindedir (Johnson ve Goldstein, 2003).

2.3.Dürtme

Sağlık hizmetlerinde davranışsal iktisadın en popüler uygulamalarından biri "dürtme"dir. Dürtme, çevrede insanları daha iyi seçimler yapmaya teşvik eden küçük bir değişikliktir. Örneğin, bir kafeteryada sağlıklı yiyecek seçeneklerini göz hizasına yerleştirmek, insanları daha sağlıklı seçenekleri seçmeye itebilir (Thaler & Sunstein, 2008). Bu yaklaşım, aşılama, ilaç uyumu ve kanser taraması dahil olmak üzere bir dizi sağlık davranışına uygulanmıştır.

2.4.Teşvikler

Teşvikler, sağlıklı davranışları teşvik etmek için güçlü bir araç olabilir. Örneğin, sigarayı bırakmak veya kilo vermek için finansal ödüller sunmak, insanları daha sağlıklı seçimler yapmaya motive etmede etkili olmaktadır.

Ancak sağlık alanında mali finansal ödül veya teşvikler her zaman olumlu sonuç vermeyebilir. Titmuss (1971) tarafından yapılan çalışmada kan bağıışı için parasal bir teşvik sağlamanın alınan kan miktarını azaltabileceğini savunulmuştur.

Kevin ve diğerleri (2008) tarafından yapılan çalışmada teşviklerin kilo verme üzerinde etkisi incelenmiştir. Çalışmada 30-70 yaşlarında ve vücut kitle indeksi 30-40 olan 57 katılımcı 16 hafta boyunca teşvik programıyla ayda 1 kg verme hedefiyle gruplara ayrılmıştır. Araştırma sonucunda teşvik grubundaki katılımcıların daha fazla kg kaybettiği izlenmiştir.

Patel ve diğerleri (2016) tarafından yapılan çalışmada aşırı kilolu ve obez yetişkinler arasında 281 katılımcı üzerinde fiziksel aktiviteyi artırmak için mali teşvikler oluşturulmuştur. 3 farklı yöntemle teşvikler sunulmuştur. 13 haftalık müdahale. Katılımcıların günde 7000 adım hedefe ulaşmak için:

1. Kazanç teşviki (hedefe ulaşılan her gün için 1,40 dolar verilmektedir),
2. Piyango teşviki (günlük uygunluk) [hedefe ulaşıldığında yaklaşık 1,40 ABD doları beklenen değer]
3. Kayıp teşviki (42 ABD doları aylık peşin olarak tahsis edilir ve hedefe ulaşılamayan her gün 1,40 ABD doları alınmaktadır)

Araştırma sonucunda kayıp teşvikinin en etkili olan fiziksel aktivite olduğu görülmüştür.

DellaVigna ve Malmendier (2006) tarafından yapılan çalışmada bireylerin pahalı aylık spor salonuna üye olmalarına rağmen çok az gittikleri ortaya koyulmuştur. Bu sonuç bireylerin spor salonuna gitmek isteyip niyetlenmelerine rağmen spor salonuna gitmekte zorlandıklarını ifade etmektedir.

Acland ve Levy (2011) tarafından yapılan benzer bir araştırma da, katılımcıların para ile teşvik edildiğinde spor salonuna gitme olasılıklarının arttığı ortaya koyulmuştur.

Sağlık hizmetlerin de Kan veya organ bağışısı yapmanın önemi çok büyüktür. Bağışlar sayesinde birçok kişinin hayatı kurtarılmaktadır. Ancak bu kadar önem teşkil eden bir olaya katılım sayısı oldukça düşüktür. Davranışsal iktisat müdahaleleri, tıbbi bağışta parasal teşviklere genellikle izin verilmediğinden tıbbi bağış motive etmede özellikle ilgili olabilir (Roth 2007).

Lacetera ve diğerleri (2012) tarafından kan bağışısıyla ilgili yapılan araştırmada, her kan bağışısı için parasal olmayan teşvikler (battaniyeler, tişörtler, kupalar ve perakendecilere kuponlar dahil) sunulmuştur. Buna bağlı olarak kan bağış katılımı artmıştır.

Davranışsal iktisat, bireylerin kilo verme rejimine bağlı kalmakta yaşadıkları zorlukları açıklamaya yardımcı olabilir ve insanların başarılı olmasına yardımcı olacak stratejiler veya müdahaleler sağlayabilir (Kessler ve Zhang, 2014).

2.5. Çerçeveleme

Çerçeveleme, bilginin sunulma biçimini ifade etmektedir. İnsanların seçimleri, olumsuz ve olumlu olarak çerçevelenen benzer kararlarla karşı karşıya kaldıklarında çoğunlukla çelişkili veya tutarsızdır (Gonzalez vd., 2005). Bilgiyi belirli bir şekilde çerçeveleyerek, insanların onu nasıl

algıladıklarını ve nasıl karar verdiklerini etkilenebilir. Bilginin nasıl sunulduğu, karar vermeyi önemli ölçüde etkilemektedir. Mesajları kayıplar yerine kazançlar açısından çerçevelemek, bireyleri önleyici davranışlarda bulunma konusunda motive edebilir (Rothman & Salovey, 1997).

Örneğin, bir tarama testini hastalığı saptamak yerine hastalığı önlemenin bir yolu olarak çerçevelemek, insanları test yaptırmaya teşvik edebilir. Başka bir örnek ise iki farklı vitamin arasında seçim yapacak olan bireyler, rasyonel bakış açısıyla reyondan geçerken vitaminlerin bulunduğu sıradan etkilenmezken, davranışsal iktisat çerçevesinde incelendiğinde sıralama yapmak da birey üzerinde bir çerçeveleme yaparak kararları etkilemektedir.

Tversky ve Kahneman (1981) tarafından yapılan çalışmadan yola çıkılarak çerçeveleme etkisi şu şekilde ifade edilmiştir.

Örneğin: Asya hastalığının beklenmek bir şekilde ABD’de 600 kişiyi öldürmesi beklenmektedir. Hastalıkla mücadele için iki farklı alternatif sunulmaktadır.

A: seçeneği kabul edilirse 200 kişi kurtulacak (%72)

B: seçeneği seçilirse 1/3 olasılıkla 600 kişi kurtulacak ve 2/3 olasılıkla kimse kurtarılmayacak

152 tane katılımcıya bu iki seçenekten hangisini seçersiniz diye sorulduğunda kesinlik içeren A seçeneği B seçeneğinden daha cazip gelmiştir. İkinci bir grup 155 katılımcıya, farklı programların formunu içeren seçenekler Problem 2’de sorulmuştur.

C: seçeneği seçilirse 400 kişi hayatını kaybedecek (%22)

D: seçeneği seçilirse, 1/3 olasılıkla kimse ölmeyecek ve 2/3 olasılıkla 600 kişi ölecek (%78)

Katılımcılara bu iki seçenekten hangisini seçersiniz diye sorulduğunda C seçeneği, D seçeneğinden daha cazip gelmektedir. 600 kişinin ölümü 400 kişinin ölmesinden daha tercih edilebilir bir seçenektir. Kayıp kazanç bölümünde bahsedildiği gibi bireyler çoğunlukla kayıplar söz konusu olduğunda risk alabilirken kazanç içeren seçeneklerde risk almak istemezler.

McNiel ve diğerleri (1982) tarafından yapılan çalışmada, ameliyatların yüzde 10'luk bir ölüm oranına karşılık yüzde 90'lık bir hayatta kalma oranıyla karşı karşıya olduğu söylendiğinde, bireylerin ameliyatı, risk

içermeyen radyasyon tedavisine tercih etme olasılıklarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu çalışma aynı zamanda aşağıda bahsedilecek olan varsayılan seçenekler konusunu da içinde barındırmaktadır.

2.6.Varsayılan Seçenekler

Varsayılan seçenekler, kişi aktif olarak bir seçim yapmazsa otomatik olarak seçilen seçeneği ifade etmektedir. Örneğin, bir kişi otomatik olarak bir sağlık sigortası planına kaydolursa, aktif olarak bir plan seçmesi gerekmesine kıyasla bu plana bağlı kalma olasılığı daha yüksek olabilir.

Varsayılan seçenekler çoğunlukla bireylerin belirli programlara katılıp katılmayacağını etkilemektedir. Varsayılan seçenekler, açık onay veya varsayılan izin olmak üzere iki farklı sonuçla karşı karşıyadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, merhumdan organ bağışısı, merhumun açık rızasını veya merhumun en yakın akrabasının rızasını gerektiren bir katılım kuralına göre yapılmaktadır. Ancak tüm ülkeler bir katılım kuralına uymaz. Bazı Avrupa ülkeleri, daha önce kendilerini çıkarmayı seçmedikçe bireylerin otomatik olarak donör olarak kabul edildiği bir devre dışı bırakma kuralı uygulamaktadır (Kessler ve Zhang, 2014).

Johnson ve Goldstein tarafından organ bağışısıyla ilgili 3 farklı varsayılan seçeneklerin (katılma, vazgeçme ve tarafsız) sunulduğu çalışmada vazgeçme koşulu altındaki bireylerin katılım oranının, katılma koşulu altındaki bireylerinkinden önemli ölçüde daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Tarafsız koşulunu seçen katılımcılar da ise önemli ölçüde farklılıklar olmamıştır. Buradan hareketle çalışmada, bireylerden aktif bir seçim yapmalarını istemenin, katılım politikasından organ bağışısı kayıtları oluşturmada daha etkili olabileceğini öne sürülmektedir. (Thaler, 2009).

2.7. Başkalarının Eylemlerine Tepki Verme

Başkalarının eylemleri hakkında bilgi sahibi olan bireylerin, diğerlerinin davranışlarına uyma eğiliminde oldukları çalışmalarla ortaya koyulmuştur. Bu tür bilgiler sağlanan bireyler, başkalarının davranışlarına daha çok benzeyen eylemlerde bulunarak yanıt vermektedir. Örneğin, bir ortamda bağış yapıldığının söylenmesi diğerlerini de bağış yapmaya itebilir. Akranların arasında çoğunluğun sigara veya alkol kullanımı, kullanmayan kişileri bu davranışa özendirerek kullanıcı haline getirebilir (Kessler ve Zhang, 2014).

Long ve diğerleri (2012), tarafından yapılan çalışmada diyabetli bireyler için glikoz kontrolüne ilişkin bir akran danışmanlığı tedavisini araştırılmaktadır. Araştırma kapsamında, diyabet kontrolü zayıf olan denekler, daha önce kontrolü zayıf olan ancak o zamandan beri iyileşen danışmanlarla eşleştirilmiştir. Çiftler arasında ortalama olarak çalışmanın başında haftada bir kez ve 6 ay sonra çalışmanın sonunda iki haftada bir konuşulmuştur. Araştırma sonunda akran akıl hocası grubu, glikoz kontrolünde büyük ve önemli bir gelişme göstermiştir. Ayrıca yazarlar tarafından, akran grupların bireylere 100 veya 200 dolar ödendiği bir mali teşvik uygulamasından da daha iyi performans gösterdiğini bulunmuştur.

2.8. Görsel İpuçları

Görsel ipuçları ve diğer çevresel faktörler de bireysel karar vermede rol oynamaktadır (Kessler ve Zhang, 2014). Örneğin, insanlara daha büyük servis kaseleri ile sunum yapıldığında (Wansink ve Cheney 2005) veya daha fazla algılanan çeşitlilik olduğunda (Kahn ve Wansink 2004) daha fazla yiyecek tüketilmektedir. Hanks ve diğerleri (2012) tarafından yapılan çalışmada bir kafeterya öğle yemeği hattının yalnızca sağlıklı yiyecek seçenekleri sunan bir "market hattına" dönüştürülmesinin sağlıklı (sağlıksıza karşı) yiyeceklerin tüketimini etkileyip etkilemediğini araştırılmıştır. Çalışma sonucunda seçilen sağlıklı gıdaların tüketiminin (gram cinsinden) değişmediğini ancak sağlıksız gıdaların tüketiminin %27,9'luk bir azalma olduğu bulunmuştur.

2.9. Zorluklar ve Gelecekteki Yönler:

Sağlık hizmetlerinde davranışsal iktisadi uygulamak çeşitli zorluklar içermektedir. Müdahalelerin farklı popülasyonlara uyarlanması, etik kaygıların ele alınması ve mahremiyetin korunmasının sağlanması kritik hususlardır. Ek olarak, davranışsal müdahalelerin etkililiğini ve sürdürülebilirliğini değerlendirmek için sürekli değerlendirme ve araştırma yapmak gerekmektedir (Chapman ve diğerleri, 2018).

Bunlara ek olarak davranışsal iktisat, salgın hastalıklar sürecinde insan davranışlarını izlemek veya yönlendirmek amacıyla da kullanılmaktadır. 2019 yılında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen covid-19 pandemisinde de davranışsal iktisattan yararlanılmıştır. Ağan, 2020 yılında yapılan çalışmada covid-19 sürecinde insanların sosyo-ekonomik karar alırken gösterdiği kaygılar davranışsal iktisat kapsamında incelenmiştir. Çalışma sonucunda

pandemi sürecinde insanların sosyo-ekonomik ve psikolojik faktörler ile kaygı düzeyleri arasında anlamlı sonuçlar bulunmuştur.

Sofi ve diğerleri (2020) tarafından yapılan çalışmada covid-19 döneminde insanların neden mantıksız davrandığı vurgulanarak, insanları koruyucu önlemlere uymaları için davranışsal iktisattan yararlanmanın önemi vurgulanmıştır. Yine benzer şekilde Cifuentes-Faura (2020) tarafından yapılan çalışmada covid-19'un sebep olduğu enfeksiyon sayısını azaltmak ve paniği durdurmak için, basit ve insan davranışında uygun değişiklikleri motive eden mesajlar tasarlamak için Davranışsal iktisat araçlarını kullanmanın esas olduğu ortaya konulmuştur.

Saleska ve Choi (2021) tarafından yapılan çalışmada covid-19 sürecinde insanların güvenini kazanıp aşya yönlendirmede davranışsal iktisattan yararlanmanın önemini vurgulanmaktadır.

Dongarvar ve diğerleri (2020) tarafından yapılan çalışmada covid-19 salgını sırasında uzaktan çalışan çalışanları için işverenlerin göz önünde bulundurması gereken nöro-davranışsal iktisat ile ilgili faktörler belirlenmiştir. Nöro-davranışsal iktisat faktörlerini çalışma kültürüne entegre ederek işle ilgili stresi azaltacak ve bu da zihinsel ve fiziksel işleyişin iyileşmesine, buna bağlı olarak da üretkenliğin artmasına yol açacaktır.

3. SONUÇ

Davranışsal iktisat, insanların sağlık hizmetleri bağlamında nasıl karar verdiğine dair değerli bilgiler sunmaktadır. Kararları etkileyen bilişsel önyargıları ve buluşsal yöntemleri anlayarak, daha sağlıklı davranışları teşvik eden müdahaleler tasarlanabilir. Dürtme ve teşviklerden çerçeveleme ve varsayılan seçeneklere kadar, daha iyi sağlık sonuçlarına yönlendirmek için kullanılabilecek çok çeşitli araçlar bulunmaktadır. Davranışsal iktisat yardımıyla sağlığın iyileştirilmesine yönelik kararlar alınabilir ve hasta sonuçları iyileştirilebilir. Doğumda beklenen yaşam süresinin artmasıyla gelen kronik hastalıkların önüne geçilmesinde, bulaşıcı hastalıkları yönetmede (aşılama ve hijyen kuralları vb.), obezite, sigara, alkol gibi kötü alışkanlıkların bırakılarak sağlıklı davranışların kazandırılmasında davranışsal iktisattan yararlanılabilir. Sağlık hizmetlerinde davranışsal iktisat uygulamalarını keşfetmeye devam ettikçe, daha etkili ve verimli bir sağlık sistemi için çözümler bulunabilir.

KAYNAKÇA

- Acland, D., & Levy, M. (2011). Habit formation, naiveté, and projection bias in gym attendance. *Unpublished manuscript*.
- Aktan, C. C. (2018). Yeni İktisat Okulları ve İktisadi Düşünce. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ariely, D., & Jones, S. (2008). *Predictably irrational* (pp. 278-9). New York: HarperCollins.
- Camerer, C. (2005). Three cheers—psychological, theoretical, empirical—for loss aversion. *Journal of marketing research*, 42(2), 129-133.
- Camerer, C., Loewenstein, G., & Rabin, M. (Eds.). (2011). *Advances in behavioral economics* (Vol. 1). Princeton University Press.
- Chapman, G. B., Li, M., Colby, H., & Yoon, H. (2018). Optimal Defaults in Screening and Treatment. *Medical Decision Making*, 38(2), 145-157.
- Chater, N., & Loewenstein, G. (2016). The under-appreciated drive for sense-making. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 126, 137-154.
- Cifuentes-Faura, J. (2020). The importance of behavioral economics during COVID-19. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 12(3 (J)), 70-74.
- Della Vigna, S., & Malmendier, U. (2006). Paying not to go to the gym. *American Economic Review*, 96(3), 694-719.
- Elwyn, G., Frosch, D., Thomson, R., Joseph-Williams, N., Lloyd, A., Kinnersley, P., ... & Barry, M. (2012). Shared Decision Making: A Model for Clinical Practice. *Journal of General Internal Medicine*, 27(10), 1361-1367.
- Fogg, B. J. (2002). Persuasive technology: using computers to change what we think and do. *Ubiquity*, 2002(December), 2.
- Gonzalez, C., Dana, J., Koshino, H., & Just, M. (2005). The framing effect and risky decisions: Examining cognitive functions with fMRI. *Journal of economic psychology*, 26(1), 1-20.
- Haisley, E., Volpp, K. G., & Pellathy, T. (2012). The Impact of Alternative Incentive Schemes on Completion of Health Risk Assessments. *American Journal of Health Promotion*, 26(3), 184-188.
- Johnson, E. J., & Goldstein, D. G. (2003). Do Defaults Save Lives? *Science*, 302(5649), 1338-1339.

- Johnson, E. J., & Hershey, J. C. (2005). Framing, Probability Distortions, and Insurance Decisions. *Journal of Risk and Uncertainty*, 30(2), 141–160.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. macmillan.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263-292.
- Kessler, J. B., & Zhang, C. Y. (2014). *Behavioral economics and health. Paper for Oxford Textbook of Public Health*. Available at: http://assets.wharton.upenn.edu/~czhan/KesslerZhang_BehavioralEconomicsHealth.pdf.
- Keynes, J. M. (1936). *The general theory of employment, interest, and money*. Palgrave Macmillan.
- Lacetera, N., Macis, M., & Slonim, R. (2012). Will there be blood? Incentives and displacement effects in pro-social behavior. *American Economic Journal: Economic Policy*, 4(1), 186-223.
- Loewenstein, G. (1996). Out of control: Visceral influences on behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 65(3), 272-292.
- Long, J. A., Jahnle, E. C., Richardson, D. M., Loewenstein, G., & Volpp, K. G. (2012). Peer mentoring and financial incentives to improve glucose control in African American veterans: a randomized trial. *Annals of internal medicine*, 156(6), 416-424.
- March, J. G. (1994). *A primer on decision making: How decisions happen*. Free Press.
- Mullainathan, S., & Shafir, E. (2013). Decision making and policy in contexts of poverty. *Behavioral foundations of public policy*, 281-300.
- Mullainathan, S., & Shafir, E. (2013). *Scarcity: Why having too little means so much*. Macmillan.
- Osterberg, L., & Blaschke, T. (2005). Adherence to medication. *New England journal of medicine*, 353(5), 487-497.
- Roth, A. E. (2007). Repugnance as a Constraint on Markets. *Journal of Economic perspectives*, 21(3), 37-58.
- Saleska, J. L., & Choi, K. R. (2021). A behavioral economics perspective on the COVID-19 vaccine amid public mistrust. *Translational behavioral medicine*, 11(3), 821-825.
- Simon, H. A. (1955). A behavioral model of rational choice. *Quarterly Journal of Economics*, 69(1), 99-118.

- Soofi, M., Najafi, F., & Karami-Matin, B. (2020). Using insights from behavioral economics to mitigate the spread of COVID-19. *Applied health economics and health policy*, 18, 345-350.
- Sunstein, C. R. (2015). *The ethics of nudging*. Yale University Press.
- Thaler RH. (2009). Opting in versus opting out. *New York Times* Erişim tarihi: 01.03.2023 <http://www.nytimes.com/2009/09/27/business/economy/27view.html>
- Thaler, R. H. (2016). Behavioral economics: Past, present, and future. *American economic review*, 106(7), 1577-1600.
- Thaler, R. H. (2016). Behavioral economics: Past, present, and future. *American Economic Review*, 106(7), 1577-1600.
- Thaler, R. H., & Ganser, L. J. (2015). *Misbehaving: The making of behavioral economics*.
- Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press.
- The Royal Swedish Academy of Sciences. (2017). Richard H. Thaler: Integrating Economics With Psychology. <https://www.nobelprize.org/uploads/2018/06/advanced-economicsciences2017.pdf> , (01.05.20123).
- Titmuss, R. M. (1971). *The gift relationship: From human blood to social policy* (new york. *Pantheon*, 74.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases: Biases in judgments reveal some heuristics of thinking under uncertainty. *science*, 185(4157), 1124-1131.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *science*, 211(4481), 453-458.
- Volpp, K. G., Loewenstein, G., Troxel, A. B., Doshi, J., Price, M., Laskin, M., & Kimmel, S. E. (2008). A test of financial incentives to improve warfarin adherence. *BMC health services research*, 8(1), 1-6.
- Yılmaz, V., & Canbazer, C. (2020). Kamu politikalarına davranışsal yaklaşım ve Türkiye'ye yansımaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1827-1854.

BÖLÜM 4
GÜVENLİK İLETİŞİMİNİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ
ÜSTÜNDE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Gülizar HOŞTEN¹

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler Programı, İstanbul, TÜRKİYE. ORCID: 0000-0001-7290-3936. guluzarhosten@aydin.edu.tr

1. GİRİŞ

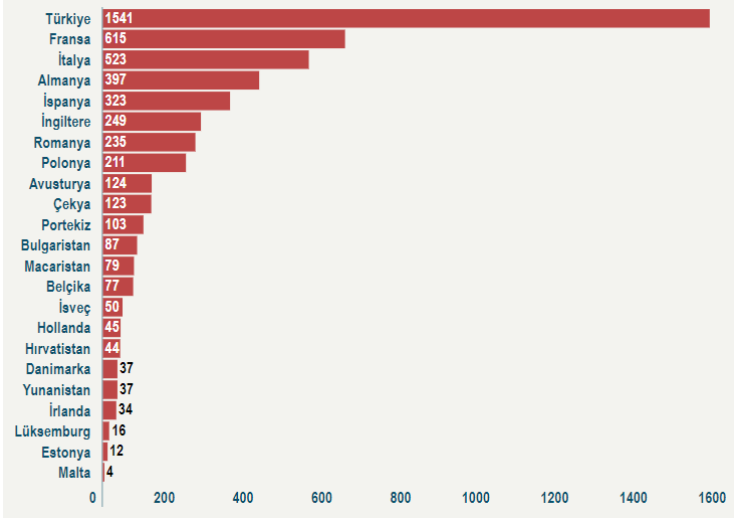
Çalışanların korunması ve çalışma hayatının güvenli olmasını sağlayan iş sağlığı ve güvenliği (İSG) yönetimi modern dünya şirket yönetimlerinin etkin bir parçasını oluşturur. Büyüyen küresel şirketler, genç çalışanların iş hayatına katılmaları, göçler gibi nedenler ekonomik olarak olumlu olsa da bu çalışanların çalışma ortamlarında güvenliklerinin sağlanması artan bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir.

Eurostat ve Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verilerine göre ülkemizde her gün 4,2 çalışan işyerinde hayatını kaybetmektedir. Veriler Türkiye'de 2018 yılında 430 bin 985 iş kazası gerçekleştiğini bunların 1541 tanesinin ölümcül olduğunu göstermektedir. Bu durum ülkemizde her 280 kazadan birinin ölümcül olduğunu göstermektedir (Euronews, 2023) (Detaylar Tablo1'de görülebilir). İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisinin (İSİG) hazırladığı rapora göre ise aynı yıl ülkemizde iş kazası nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı 1923'tür. Raporlar ölüm oranlarının her yıl artmakta olduğu ve Avrupa'da en fazla ölümcül kaza yaşanan ülke olduğumuzu göstermektedir (İSİG, 2023).

Ölümcül kaza oranlarının azaltılması ve hatta engellenebilmesi işyerlerinin daha güvenli hale getirilmesi ile sağlanabilir. Çalışma ortamındaki güvenlik ile ilgili sorunların çözülebilmesi, kalite ve performansın artırabilmesi, en basit ve temel süreçlerden tüm kurum ve bireyleri etkileyen en stratejik kararların verilmesine kadar gerçekleşen tüm eylemler iyi planlanmış bir güvenlik yönetimi ile mümkündür (Wu, Liu & Lu, 2007; Ruzic-Dimitrijevic & Dakic, 2014).

İSG yönetimi daha güvenli bir işletme için işletmede aktif olarak yürütülen işlerin, işlerin yürütülmesinde kullanılan taşınır ve taşınmaz malların ve çalışanların sahip oldukları veya olabilecekleri hasar verme ihtimali olan tehlikeleri belirleyerek onları tanımlamak ve ortadan kaldırarak kaza ortaya çıkmadan önleme görevini üstlenir.

Tablo1: Türkiye ve Avrupa Birliği'nde İş Kazalarında Hayatını Kaybeden Çalışan Sayısı (2018) ([Euronews, 2023](#))

2. İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ

Her kurum ve işletme iş koluna, büyüklüğüne, organizasyonel yapısına, yönetici ve çalışanların bireysel özelliklerine, örgüt kültürüne bağlı olarak içeriden veya yasal, politik, sosyal, kültürel, çevresel, teknolojik, ekonomik, doğal faktörler gibi değişkenlere bağlı olarak dışarıdan gelebilen tehlikelerle karşı karşıyadır. Çalışma ortamındaki tehlike ve riskleri, bu tehlike ve risklerin gerçekleşmesi durumunda çalışana ve çalışma ortamına verebileceği zararları tanımlayarak ortadan kaldırmak, ortadan kaldırılamadığı durumlarda ise en aza indirerek çalışanların güven içinde ve sağlıklı bir ortamda çalışmasını sağlamak için doğru güvenlik yöntemlerinin kurulması ve işletilmesi iş sağlığı ve güvenliği sisteminin temel amacıdır. Bu temel amaç kanunlarımızla da garanti altına alınmıştır. 20.06.2012 tarihinde 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanun kabul edilerek 30.06.2012 tarih ve 28339 sayılı Resmî Gazetede yayınlanmış ve çok tehlikeli ve tehlikeli kurumlardan başlanarak aşamalı olarak tüm özel ve kamuya ait sektörlerde uygulanmaya başlanmıştır (İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 2012). Uluslararası sözleşmeler doğrultusunda hazırlanarak yürürlüğe giren kanun çerçevesinde çıkarılan yönetmeliklere göre çalışmalar yürütülmektedir (İlo, 2020).

2.1. İş Sağlığı ve Güvenliğinin Gelişimi

İlk İSG uygulamalarının M.Ö. 3000 yıllarında zehirli gümüş ve altın dumanlarından işçilerin kendilerini korumaları için uyarıların yanı sıra ilk yardım uygulamalarını da içeren bir el kitabının çıkarıldığı Mısır'a dayandığı bilinmektedir (Reese, 2018:1). M.Ö.2000 yıllarında Hammurabi Kanunları ile işveren inşaat işlerinde yaşanan kazalardan sorumlu tutulmuş ve M.Ö.1500'de Ramses madenlerde çalışan işçilerin sağlık sorunlarına bakmaları için hekimleri görevlendirmiştir (Sümer, 2018:13). M.Ö. 400'de Hipokrat taş kesicilerinin solunum yollarında tozdan kaynaklı sorunlar olduğunu fark etmiştir. M.Ö.100'de Romalılar, en tehlikeli işlerden biri olan geminin suya indirilmesinde hayatta kalan köleleri ödül olarak serbest bırakılmışlardır. İtalyan hekim Bernardino Ramazzini'nin (1633-1714) meslekten kaynaklı hastalıkları anlatan bir kitap yazması ile birlikte çalışma hayatında meslek hastalıkları önemli bir gelişme kat etmeye başlamıştır (Franco, 1999).

18. yüzyıl sanayi devrimine bağlı ortaya çıkan işçi sınıfı, sosyal devleti çalışma kurallarının düzenlenmesi konusunda çözüm üretmek zorunda bırakmış ve İngiltere'den başlayarak tüm Avrupa'ya oradan da Amerika Birleşik Devletleri'nde yayılarak bugün uygulanan İSG'nin temelini atmıştır.

1.Dünya Savaşı sonrası 18 Ocak 1919 tarihinde Versay Antlaşması imzalanmış ve sürekli barışın insan ve çalışan hakları ile sosyal adalet temeline bağlı olduğunu kabul eden Küba, Polonya, Çekoslovakya, Fransa, Belçika, İtalya, Birleşik Krallıklar, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Çalışma Örgütü'nü (UÇÖ) kurmuşlardır. Üye ülkelerin Birleşmiş Milletler ile 1946 yılında imzaladığı antlaşma sonucu bugün ülkemizin de içinde bulunduğu 187 üyeli bağımsız bir uzmanlık kuruluşu olan UÇÖ iş hayatına sosyal adalet ve çalışan hakları doğrultusunda yön vermektedir (İlo, 2020).

Ülkemizde İSG gelişimini Osmanlı İmparatorluğu döneminden ele almak daha doğrudur. Üretimin zanaatkarlığa dayandığı, kalfa veya çırak olarak yanında çalıştırdığı kişinin her türlü sorumluluğunun o dönem işvereni olan ustaya ait olduğu, esnaf zaviyeleri olarak bilinen Fütüvvetname kurallarına göre yönetilen daha sonra lonca haline gelen meslek örgütleri çalışanın hastalık veya kaza durumundan yaşlılığına kadar her muhtaçlık durumunda yardım sağlamaktaydı (Çiçek & Öçel, 2016). 1865 yılında Dilaver Paşa Nizamnamesi ve 1869 yılında Maadin Nizamnamesi ile kömür madenlerinde çalışan işçilerin çalışma saati, dinlenme araları, hastalıkların

teşhis ve tedavisi için hekim bulundurulması, kazaların önlenmesi için gerek duyulan tüm malzemelerin mühendisler tarafından yönetimden talep edilmesi, kazanın gerçekleşmesi durumunda işverenin işçi veya ailesine para ödemesinin yanı sıra para cezasına çarptırılması gibi yenilikçi uygulamalara yer vermiştir (Çetindağ, 2010; Çiçek & Öçel, 2016). Mecelle 1876 yılında tamamlanan ilk medeni kanundur ve işçi işverene emanet edilmiştir. İşçinin kaza veya hastalık sonrası çalışmamasında veya çalışmaya hazır olmasına rağmen çalıştırılmadığı durumlarda ücretinin işveren tarafında ödenmesi gibi iş sağlığı ve güvenliği kapsamında değerlendirilen düzenlemeler yapılmıştır (Sümer, 2018:16).

Cumhuriyet öncesi döneme ait en önemli çalışmalardan kabul edilen "Zonguldak ve Ereğli Havza-i Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafi-i Umumiyesine Olarak Furuhtuna Dair Kanun" 114 sayı ve "Ereğli Havzası Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun" 151 sayı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından 1921 yılında çıkarılmıştır (Güzel, 1986; Sümer, 2018:16).

1923 yılında Birinci İktisat Kongresi ile çalışanların korunması için kanunlar yapılmaya başlanması Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çalışmalarındandır. Hafta Tatili Kanunu 1924 yılında kabul edilmiştir. 1926 yılında Borçlar Kanunu ile hizmet sözleşmesinin yasal çerçevesi çizilerek, işverenin çalışanlarını koruması için koruyucu önlem alması için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda çalışanın geçirdiği iş kazasının yanı sıra meslek hastalığına yakalanması durumunda iş verenin hukuki çerçevedeki sorumlulukları belirlenmiştir (Güzel, 1986; Sümer, 2018:17).

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930) kadın ve çocuk çalışanların korunması için gerekli düzenlemeleri yapmış, en az elli işçi çalıştıran iş yerlerinde iş yeri hekimi bulundurulmasını yasal olarak zorunlu kılmıştır (Güzel, 1986).

3008 sayılı İş Kanunu 1936 yılında kabul edilen ilk resmi iş kanundur. Kanunda İSG kapsamında işçilerin korunmaları, bilgilendirilmeleri ile alınması gereken koruyucu önlemler ve yükümlülükler belirlenmiştir (Sümer, 2018:17). 1961 Anayasası ile çalışma hayatına ait düzenlemeler yapılarak çalışma şartlarında işçilerin korunması sağlanmıştır (Sümer, 2018:17). 1971 yılında ikinci İş Kanununun da temel iş sağlığı ve güvenliği düzenlemeleri yer almıştır (Eser, 2010). 1982 Anayasasında da hiçbir bireyin zorla çalıştırılmayacağı, her bireyin dilediği alanda çalışma ve sözleşme

özgürlüğü kabul edilerek uluslararası anlaşmalar kapsamında iş sağlığı ve güvenliği düzenlemeleri yapılmıştır (Limon, 2012; Çöğenli, 2019:18). 4857 sayılı İş Kanunu 2003 yılında UÇÖ ve AB yönergelerine uyum kapsamında çıkartılmış birçok tüzük ve yönetmelikle yürürlüğe konmuştur (Sümer, 2018:18). Bugün uygulanmakta olan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu işyerlerinde sağlık ve güvenlik koşullarını sağlayarak, var olan şartların iyileştirilmesi amacıyla 5 bölüm ve 39 maddeden oluşmaktadır. Kanun işverenin ve çalışanların çalışma ortamındaki sorumluluk, görev, hak ve yetkilerini düzenlemiştir. 6331 sayılı kanun çalışanların işyeri sağlık ve güvenlik şartlarının iyileştirilmesinde görev alarak söz sahibi olmalarını da sağlamaktadır (Çöğenli, 2019:19).

2.2. Güvenlik Kültürü

Ana amacı çalışanı iş yerinde korumak olan iş sağlığı ve güvenliği sistemi, çalışma hayatında meslek hastalığı ve iş kazası oranlarını azaltarak çalışanın, görev yaptığı kuruma, bağlı bulunduğu sosyal güvenlik kurumuna, devletine ve küresel ekonomiye getirdiği maliyeti de azaltmayı hedeflemektedir. Bu ancak güvenlik uygulamalarının örgütsel, yönetsel ve sosyal anlamda sağlam temellere dayanan ve işyerindeki her bir birey tarafından önemli olduğu bilinci ile mümkün olabilir.

Daha güvenilir bir çalışma ortamı yaratılması için işyerlerinde planlı, uygulanması kolay ve önceden önlem alınmasını sağlayan güvenlik uygulamaları yürütülmektedir. Güvenlik uygulamalarını ölçmek ve uygulama alanlarında gerekli görülen düzeltmeleri yapabilmek amacıyla güvenliği etkileyen faktörleri bulmak için bilim insanları ve uygulayıcılar birlikte sürekli çalışmalar yapmaktadır.

Güvenliği etkileyen faktörler aynı işi yapan iş kollarında bile farklılıklar gösterebilir (Zohar, 1980). Bu nedenle iyi bir güvenlik kültürünü oluşturabilmek için örgütü tanımak, örgütteki kültürü ve iklimi etkileyen etmenleri doğru değerlendirmek önemlidir.

Toplumsal kültürün bir alt sistemi olan örgüt kültürü; örgütün öngörülü olarak oluşturulan amaçları ve uygulamaları doğrultusunda onu oluşturan bireylerin sahip oldukları ve paylaştıkları, inançlar, değerler, tutum ve davranışlar ile alışkanlıklardan oluşan kabul edilmiş yöntem, süreç ve uygulamaların tamamıdır (Karcıoğlu, 2001; Çiftçi, 2016; Furngam & Gunter, 1993).

1986 yılında gerçekleşen Çernobil kaza raporundan beri büyük endüstriyel kazaların soruşturulması ve güvenlik hatalarının analiz raporlarında kullanılan güvenlik kültürü kavramı çalışanların güvenliğe karşı değer, inanç ve davranışlarını ifade eder (Cox & Flin, 1998; Cooper, 2002; Cox & Cheyne, 2000; Akalp & Yamankaradeniz, 2013; Saraç, 2016). Örgüt kültürünü oluşturan veya onun bir alt sistemi olarak adlandırılan güvenlik kültürü güvenlik ile ilgili her şeyi kapsayan kavram olarak tanımlanır (He, Xu & Fu, 2012).

Literatür incelendiğinde araştırmacıların güvenlik kültürünü etkileyen alt etmenleri bulmak için birçok çalışma yaptıkları görülmektedir (Cooper, 2002; Wang & Liu, 2012; He, Xu & Fu, 2012). He ve ark. (2012) tarafından yapılan çalışmada güvenlik kültürünü oluşturan ampirik çalışmalar derlenmiş ve araştırmacılar güvenlik boyutlarının; endüstri koluna, işyeri boyutuna ve potansiyel problemlerin farklılığının yanı sıra, çalışmalarda kullanılan yöntemler, çalışmaya katılan kişi sayısı, kullanılan ölçeklerin amaçları, araştırmanın içeriği, güvenlik boyutlarının sınırlandırılmasını nedenleriyle de farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir.

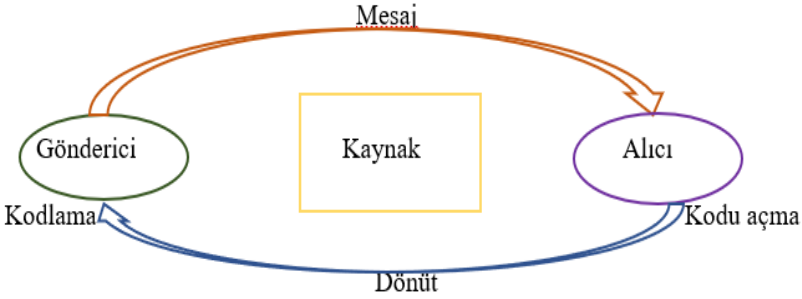
Çalışma ortamlarında işyeri yöneticilerinin güvenliğe bakışları, öncelik olarak güvenliğin belirlenmesi, riske yaklaşım, çalışanların güvenlik ile ilgili tutumları, güvenlik eğitimleri, güvenliğin ödüllendirilmesi ve ceza, güvenlik iletişimi gibi farklı boyutlar güvenlik kültürünü etkilemektedir (Vecchio-Sadus, 2007; He, Xu & Fu , 2012).

İş sağlığı ve güvenliği sisteminin verimliliği örgütlerin güçlü güvenlik algısına bağlıdır. Güvenlik kültürü ve güvenlik ikliminin ve aralarındaki farklılıklara odaklanmak yerine onları oluşturan alt etmenleri değerlendirmek çalışma ortamındaki güvenlik algısının geliştirilmesinde çok önemlidir (Newnam, Goode, Griffin & Foran, 2016).

Bir iş yerinin güvenli olması, iş yeri tehlike ve risk kontrolleri hakkında bilgi almak ve bilgi vermek, güvenli tutum ve davranışların gelişmesini sağlamak, çalışanların ve yöneticilerin güvenliğe bağlılığının yanı sıra güvenli bir iş yerinin temel öğelerinden biri güvenlik iletişimidir (Griffin & Neal, 2000; Cox & Cheyne, 2000; Vecchio-Sadus, 2007; Guang-tao & Er-ping, 2007; Kines & ark., 2010; Wang & Liu, 2012).

2.3. Güvenlik İletişimi

Güvenlik iletişimi, güvenlik, çevre ve iş yeri kazalarının nedenlerini ve arasındaki ilişkiyi ölçer (Hofmann & Stetzer, 1998). Bilgi alışverişinin ortak semboller, işaretler veya davranış sistemi yoluyla bireyler arasında değişim süreci olarak tanımlanan iletişim çalışma ortamında, özellikle güvenlik ile ilgili işlerde tehlike ve risklerin verebileceği zararı en aza indirmek için, son derece önemlidir (Velentzas & Broni, 2014) (Detaylar Şekil 1’de görülebilir). İletişimde mesaj gönderici tarafından gönderilen ve alıcı tarafından alınan mesajdan çok daha fazlasıdır. Bir kişi tarafından gönderilip birden fazla kişi tarafından alınabilen mesaj göndericinin olduğu kadar alıcılarında içinde buldukları sadece zihinsel, özel veya gözlenemez durumların değil dolaylı olarak dahil olan çevre ile de normal nedensel etkileşimleri içerir (Hoşten, 2012). İletişimsel bir olayın başarılı olması için terminal durumun başlangıç durumuna karşılık gelmesi beklenir.

Şekil1: İletişim Şeması

Yazılı ve yazılı olmayan iletişim bir örgütte politikalarından çalışmaların nasıl yapılacağını bildiren talimatlara, uyulması gereken kurallardan alınan kararların duyurulmasına kadar her aşamada kullanılır. Açık iletişim kanallarının kullanılması ile gerçekleşebilen etkili güvenlik iletişimi birbirine bağlı dört parçadan oluşur (Kilbourne, 2008).

- Etkileşimli: Yöneticilerin güvenlik hakkındaki konuşmaları ile çalışanların güvenlikle ilgili endişe ve önerilerini dile getirmeleri güvenlik iletişiminin iki tarafının birbirini etkilemesi olarak tanımlanır.
- Bilgilendirici: Şartlar ne olursa olsun çalışanların her koşulda güvenli bir şekilde çalışmak için bilmeleri gerekenleri söylemek olarak tanımlanır.

• Olumlu: İş yerinin güvenliğini artırmak ve kazaları ve meslek hastalıkları önlemek için fikir ve bilgi alışverişine odaklanmak olarak tanımlanır.

• Üretken: Çalışanlarla başarılı bir şekilde etkileşim kurmak ve güvenlik mesajının herkese yayılması olarak tanımlanır.

Literatür araştırmalarında güvenlik performansı ölçümlerinde bir alt faktörü olarak ortaya çıkan iletişim, olumlu güvenlik kültürüne sahip kurumlarda çalışanlar ile işveren arasında karşılıklı güvene dayanan, güvenliğin önceliği ve önemine ilişkin ortak algıya sahip, proaktif başka bir deyişle önleyici tedbirin etkinliğine olan güven ile karakterize edilmektedir (Vecchio-Sadus, 2007; Zohar, 1980; Glendon & Litherland, 2001; Cheyne & Flin, 1998; Cox & Cheyne, 2000; Kines & ark., 2011; ÇASGEM, 2017).

2.4. Güvenlik İletişim Etmenleri

Güçlü bir güvenlik kültürünün oluşması için gerekli iletişim etmenleri ile ilgili çalışma yapan Vecchio-Sadus (2007) tarafından geçmiş çalışmalar incelenerek hazırlanan güvenlik kültürü iletişim elemanları tablosu tehlikelerin kontrol edilerek risk değerlendirilmesi yapılması sonucu çalışanların güvenle çalışabilmeleri için ilgili mevzuat kullanılarak uygulanması en kolay stratejileri göstermektedir (Detaylar Tablo 2’de görülebilir).

Tablo 2: Güvenlik kültürü iletişim elemanları (Vecchio-Sadus, 2007)

Güvenlik Kültürü Elementi	Gereklilikler	İletişim Elemanları
Tehlikelerin kontrolü için yöntemlerin devreye alınması	Herkes desteğini gösterir	Herkese güvenli çalışmasını hatırlatmak için kurallar ve prosedürleri gösterilmeli
Yönetimin operasyonlardaki risklerin en aza indirilmesi ve mevzuattaki tüm sağlık ve güvenlik ile düzenlemelere uymak için bağlılığı	<ul style="list-style-type: none"> •Sağlık, güvenlik ve çevreye (SGÇ) karşı sorumluluğun kabul edilmesi •SGÇ ye dahil olunması •Kaynakların sağlanması •Riske karşı tutumun değiştirilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> •İşverenin kişisel bağlılık, değerler ve beklentilerini gösterilmeli •İş performansını izlenilmeli ve denetlenmeli

Çalışanların iş birliği ve güvene dayalı bir örgüt kültürü oluşturulması için etkili şekilde sürece katkıda bulunması	SGÇ için güven ortamının sağlanması, teşvik ve ödüllendirmenin yapılması	<ul style="list-style-type: none"> •Yetkinliğin değerlendirilmesi ve gerektiğinde eğitimin gözden geçirilmesinin sağlanması •SGÇ hakkında geri bildirim sağlanmalı •Çalışanların motive edilmesi •Başarıyı tanıma ve ödüllendirme
Çalışanların güvenli davranmaları, çalışmaları, bilgilerini genişletmeleri, yeni bilgi ve beceriler kazanmaları için gerekli olan bilgi ve eğitimin sağlanması	Yapılacak reform ve değişiklikleri uygulamak için gönüllülük ve yeterlilik	Ekipman, alet, malzeme ile güvenli bir şekilde nasıl çalışılacağına dair talimatlar sağlanmalı
Çalışanların istişare yapabilmeleri ve iletişim kurabilmeleri için gerekli ortamın hazırlanmasına etkili şekilde katkıda bulunması	Çalışanların bireysel olarak hataları ve ramak kala olayları bildirmeleri için desteklenmesi	Tehlikeler, olay raporları, risk değerlendirmeleri, işletim prosedürleri gibi SGÇ konularını tartışmak için toplantıların yapılmalı

Güvenlikle ilgili sorunlar konuşulurken aynı zamanda çözüm önerilerinin de üretildiğini, iş yerindeki tüm çalışanların tehlikeler, riskler ve güvenli çalışma hakkında bilgilendirilmelerinin yanı sıra çalışanların tecrübeleri ve endişeleri hakkında önemli bilgilerin ortaya çıkarılması ve iş sağlığı ve güvenliğinin gelişimi için önerilerde bulunarak problemleri birlikte çözmek için etkili iletişim son derece önemlidir (Michael & ark., 2006).

2.5. Güvenlik İletişim Türleri

Etkili bir iletişim tehlikelerin ortaya çıkması durumunda maruziyeti önlemek veya kontrol altına almak için yapılması gereken süreçleri ve güvenlikle ilgili yaralanma, sakatlık, hastalık, olay ve endişeyi işverene zamanında iletebilmek için gerekli olan tüm aşamaların yanı sıra işverenin güvenlikle ilgili yaptığı ölçümleri, hazırlanan raporları ve verilen eğitimlerin

hepsini kapsayan bir yapılanmada olmalıdır (OSHA, 2016). Güvenlik iletişimi resmi ve gayri resmi yani resmi olmayan olarak ikiye ayrılır. Üst yönetimin resmi sunumları, eğitim, sorumlu yöneticilerin bilgilendirme toplantıları gibi sadece güvenlikle ilgili bilgilerin paylaşılabilmesi için daha önce belirlenmiş kanallarla gerçekleştirilen iletişim, resmi güvenlik iletişimi olarak adlandırılır. Gayri resmi iletişimi ise çalışanların kendi arasında gerçekleşen çalışma sırasında gözlemlenen tehlike, uygunsuz davranışın bildirimleri gibi konuları içeren iletişim olarak tanımlanmaktadır (Alsamadani, Hallowell & Javernick-Will, 2013). Güvenlik iletişiminin yürütülebilmesi için kullanılan iletişim araçları yazılı ve yazılı olmayan (sözlü ve vücut dili) olarak iki kısımda incelenebilir.

2.5.1. Yazılı Güvenlik İletişim Elemanları

Güvenli bir çalışma ortamı sağladığı bilinen politika ve talimatları (prosedür) içeren yazılı güvenlik iletişimi işyeri güvenliğinin değerlendirilmesi, analizi ve kontrolü için kullanılır (Alsamadani, Hallowell & Javernick-Will, 2013). E-postalar, posterler, uyarı levhaları, güvenlik notları, güvenlik işaretleri yazılı güvenlik iletişimi için kullanılan diğer öğelerdir.

Politika: İşverenin, iş yerinde tüm çalışanlarını ve üçüncü partiler veya paydaşlar diye adlandırılan yükleniciler, taşeronlar, alt iş verenler, çalışan temsilcileri, müşteriler ve ziyaretçileri de kapsayan İSG sisteminin uygulandığını, sistemin yürütülmesinde sorumluluğunu ve bağlılığını gösterdiği herkesin görebileceği ve okuyabileceği yazılı politikası işyerindeki güvenlik iletişiminin ilk adımıdır.

Talimat: Çalışanların işlerini yerine getirirken uygulamaları gereken adımları gösteren prosedürler ve uymaları gereken güvenlik kuralları yine iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önlemek için alınmış tedbirlerin yazılı halidir. Çalışanın herhangi bir nedenle işi yapmak için iş yerinde bulunamayacak olması durumunda geçici göreve gelen çalışanın rahatlıkla kullanacağı biçimde düzenlenir.

Güvenlik Eğitimleri: Çalışanların güvenli çalışma uygulamalarının, teknik becerilerin ve güvenlik protokolü bilgisinin geliştirilmesini kolaylaştıran programlanmış talimatlardır. Çalışan ve temsilcilerin görüşleri alınarak hazırlanan eğitim programları tüm katılımcıların kolayca anlayabileceği şekilde düzenlenir ve periyodik olarak tekrarlanır (Çalışanların

İSG Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2013). Güvenlik eğitimi yüz yüze, video, çevrimiçi modüller ve uygulamalı simülasyonlar aracılığıyla verilebilir.

Tabela ve uyarı levhaları: Çalışanların sağlık ve güvenlikleri ile ilgili uymaları gereken kuralları, güvenli davranışları, tehlikeleri, acil durumlarda uygulanacak süreçleri kolaylıkla anlayabilecekleri ifadeler ve görsellerle desteklenerek sunulmasını sağlar (Örnek tabela için Şekil 2'ye bakınız).

Şekil 2: Örnek İSG tabelası

E-mail: Bilgisayarlar aracılığı ile çalışanlara düzenli olarak güvenlik standartları ile ilgili bilgilendirmenin yapılması için kullanılırlar.

Güvenlik Notları: Çalışanların çalışma ortamındaki değişiklikleri, bakım onarım, kapanma, yenilenme gibi faaliyetleri takip edebilmeleri ve güvenli olarak çalışmalarını yapabilmeleri için son derece önemli olan bu notların mutlaka yetkili kişi tarafından yazılması ve o kısımda görev yapacak diğer çalışanlar tarafından rahatlıkla okunuyor olması önemlidir. Etiketlemeler de güvenlik notları kapsamında değerlendirilirler.

2.5.2. Yazılı Olmayan Güvenlik İletişim Elemanları

Sözlü İletişim: Yapılan çalışmalar yöneticilerin çalışanlarla yaptıkları kısa güvenlik bilgilendirmelerinin kazaların engellenmesinde ve çalışanların güvenlik kurallarına uyumunda olumlu etkileri olduğunu göstermektedir (Zohar & Luria, 2003). Günlük çalışma hayatında en çok kullanılan iletişim türlerinden biri olan sözlü iletişimin uygun ortamda yapılması ve mesajın

doğru algılandığından emin olunması son derece önemlidir. Tecrübeli çalışanların güvenlikle ilgili bilgilerini daha genç çalışanlara en kolay aktardıkları iletişim yöntemlerinden biri olan sözlü iletişimde yanlış anlamalar geri dönülemez zararlara yol açabilmektedir.

Vücut Dili: Vücut dili sözlü olmayan davranış modeli temeline dayanır ve çalışanlar arasında kazaların ortaya çıkmadan önlenmesi için son derece önemli bir iletişim biçimidir. Liman, havayolu, inşaat işleri gibi pek çok iş kolunda çalışanlar sözel olmayan hareketlerle sinyal tanıma becerileri geliştirirler. Özellikle kritik alanlarda çalışanların vücut dilini doğru kullanmaları durumunda kişilerarası çatışmalar, kazalar ve olaylar engellenebilirken doğru kullanılmadığı durumlarda son derece ciddi sonuçlara sebep olabilmektedir (Motter & Santos, 2017).

2.6. Güvenlik İletişim İlkeleri

Bir işyerinde uygulanmakta olan güvenlik iletişiminin etkili olması ve her bireyi kapsamı için bazı temel ilkelere ihtiyacı vardır. İnsan kaynaklı kazaların engellenmesi ancak çalışanlarla yöneticiler arasında kurulacak etkili iletişimle azaltılabilir. Ayrıca çalışma ortamında bulunması gereken ziyaretçi, taşeron, tedarikçi, müşteri gibi tam zamanlı çalışma ortamında bulunmayan kişilerin de uyarılması, çalışma ortamında yürütülen güvenlik uygulamaları hakkında bilgilendirilmeleri güvenlik iletişiminin önemli parçalarındandır. Güvenlik iletişim ilkelerini;

- **Anlaşılabilirlik:** Tüm çalışanların, yöneticilerin ve üçüncü parti olarak adlandırılan müşteriler, ziyaretçiler ve tedarikçilerin iş yerine girdikleri andan itibaren iş yerinde karşılaşılabilecekleri tehlike ve riskleri anlamalarının yanı sıra maruziyet durumunda karşılaşılabilecekleri sonuçları yazılı ve sözlü olarak anlamaları için gerekli önlemlerin alınması, bilgilendirilmelerin yapılması,
- **Açıklık:** Güvenlik ile ilgili mesajların yatay ve dikey ilişkilerde tüm çalışanlar tarafından kolaylıkla anlaşılabilmesi,
- **Katılım:** Güvenlik iletişiminin kesintiye uğramadan ve tüm bireylerin işini kaybetme, dışlanma gibi korkuları olmadan güvenliğe katılımları için güvenlik iletişimlerinin özendirilmesinin yanı sıra üçüncü partilerin güvenliğe uymalarını sağlanması,
- **Bilgilendirme:** Güvenlik iletişiminin asıl görevi olan çalışanların güvenlikle ilgili tam ve doğru bilgiyi edinerek kullanmalarının sağlanması,

- Örgütsel özellikler: Çalışma ortamında aynı ülkeden olsa bile farklı kültürel özellikler taşıyan bireylerin bir arada olduğu bilinciyle değer yargıları göz önünde bulundurularak ortak mesajın oluşturulması,
- Sürdürülebilirlik: Güvenlik iletişiminin sürdürülebilir olarak yapılandırılması, olumlu geri dönüşler kadar olumsuz geri dönüşlere de imkân verilmesi,
- Semboller: İletişimin sözlü olduğu kadar semboller aracılığı ile de sürdürülmesi sadece örgüt içindeki bireylerin değil üçüncü partilerinde dikkatini çekerek onları uyaracak tehlike ve uyarı içeren güvenlik tabelalarının kullanılması,
- Empati: Güvenlik iletişimi bireylerin yaşanan olaylarla ilgili empati kurabilmelerini sağlaması,

ana başlıklarında değerlendirebiliriz.

2.7. Güvenlik İletişimi Boyutu Ölçüm Teknikleri

Yapılan literatür araştırmasında çalışma ortamlarına göre farklılık gösteren güvenlik ikliminin çalışma ortamındaki güvenlik davranışını yansıttığını ve güvenlikle ilgili ortaya çıkan sonuçların tahmin edilmesini sağladığı görülmüştür (Zohar, 1980; Cox & Cheyne, 2000; Guang-tao & Er-ping, 2007; Newnam & ark., 2016; Motter & Santos, 2017).

Güvenlik iklimi ile ilgili ilk çalışmalardan birini yürüten İsraili bilim insanı Dov Zohar (1980), yöneticiler ve çalışanlar arasında kurulan iletişimin önemine dikkat çekerek açık iletişim kanalları ve sürekli bilgi akışının sağlanmasının alınan güvenlik önlemlerinin yerine getirilmesi ve uygulamaların denetlenmesi için şart olduğunu ifade eder.

Güvenlik iletişimi iş yerlerinde iki boyutludur. Yöneticiler ve çalışanlar arasındaki iletişim “dikey iletişim” olarak adlandırılırken çalışanların birbirleri arasında olan iletişim “yatay iletişim” olarak adlandırılır (Lingard, Pirzadeh & Oswald, 2019). Güvenlik iletişimini doğru ölçebilmek için araştırmacıların iki boyutu da değerlendirebilecekleri göstergelerden faydalanmaları gerekir. Çalışma ortamlarında yürütülen güvenlik uygulamaları hakkında bilgi veren ölçekler incelendiğinde ülkemizde yapılan çalışmalarda aşağıdaki belirtilen yazarlara ait çalışmalarda güvenlik iletişimini ölçmek için kullanılan ifadeler ön plana çıkmaktadır.

Griffin ve Neal (2000) tarafından yapılan çalışmada araştırmacılar “Güvenlik önerileri ve şikayetler hakkında yönetim tarafından geri bildirim verilir”; “Güvenliğin teknik yönleriyle ilgili düzenli güncellemeler alıyorum” ifadelerinin güvenlik iletişimini ölçmek için kullanıldığını belirtmişlerdir.

Glendon ve Litherland (2001) tarafından üretilen güvenlik iletişim ifadeleri ülkemizde olduğu gibi başka ülkelerde de yapılan birçok çalışmada kullanılmaktadır. “Çalışma süreçlerinde yapılan değişiklikler ve bunların İSG üzerindeki etkisi çalışanlara iletilir.”, “İSG ile ilgili önemli konularda amirlerimi/yönetimi bilgilendiririm.”, “Yönetim, İSG ile ilgili ortaya çıkan sorunlar karşısında kararlı davranışlar sergiler.”, “İSG kapsamındaki eğitimlerde çalışmalar sırasında karşılaşılabilecek riskler ve bunların yaratacağı olası sonuçlar anlatılır.”, “İş yerinde diğer bölüm yöneticileri, İSG ile ilgili konular ve sorunlar hakkında her zaman bilgi vermez.”, “Yöneticiler/amirler İSG süreçlerine uyulmadığı zaman endişelerini ifade ederler.”, “Yönetim, uygulamaların güvensiz olması durumunda uyarıldığında, her zaman düzeltici önlemleri alır.”, “Yöneticiler İSG ile ilgili bilgileri benimle her zaman paylaşırlar.” (Tüzüner & Özarslan, 2011; ÇASGEM, 2017).

Kines ve arkadaşları tarafından (2011) geliştirilen ve ülkemiz bilim insanları tarafından da iş birliği yapılarak dilimize çevrilen ve uygulama çalışmaları gerçekleştirilerek son haline getirilmesi sağlanan Nordic Güvenlik İklimi Anketi (NOSACQ-50) güvenlik iletişimini “Güvenlik iletişimi, öğrenme ve iş arkadaşı güvenlik yeterliliğine güven” başlığı altında sekiz ifadeyle ölçümlenmektedir. Araştırmacılar öğrenme, iletişim ve yenilikçilik boyutlarını ölçmek için düzenledikleri anketle güvenliğin değeri, çalışanların normal olmayan olayları tanımlamaları, değerlendirmeleri ve raporlamaları ile ortaya çıkan bilgilerin analiz edilerek önlemlerin alınması ve yeni fikirlerin geliştirilmesini göstergeler yoluyla değerlendirmişlerdir. “Burada çalışanlar olarak biz, güvenlik konusunda açıkça ve özgürce konuşabiliriz.”, “Burada çalışanlar olarak biz, güvenlik ile ilgili konular gündeme geldiğinde bu konuları tartışırız.”, “Burada çalışanlar olarak biz, güvenlik ile ilgili konuları nadiren konuşuruz.”, “Burada çalışanlar olarak biz, birbirimizin güvenlik ile ilgili düşünce, görüş ve tavsiyelerini ciddiye alıyoruz.”, “Burada çalışanlar olarak biz, edindiğimiz tecrübelerden kazaları önleme konusunda ders alıyoruz.”, “Burada çalışanlar olarak biz, birbirimizin güvenliğini sağlamaya yönelik yeterliliğe güveniyoruz.”, “Burada çalışanlar olarak biz, birlikte çalışırken kendimizi güvende hissediyoruz.”, “Burada çalışanlar olarak biz,

oluşan güvenlik sorunu birlikte çözüm bulmaya çalışıyoruz.” İfadeleri ile inceler.

Motter ve Santos (2017) yazılı ve yazılı olmayan iletişimi (vücut dili, korna ikazı kullanımı vb.) çalışanlarla yaptıkları birebir görüşmelerle değerlendirmek için “İşinizle ilgili hareket etmekte özgür müsünüz (özerklik)?”, “Mola vereceğin anları seçebiliyor musun?”, “İşinizi yapmak için diğer meslektaşlarınızla iyi geçinmeniz mi gerekiyor?”, “Ekip üyeleri arasında iş birliği var mı?”, “Her takımda yeterince insan olduğunu düşünüyor musunuz?”, “Ekip üyeleri arasındaki iletişim nasıl? (Jestler, hareketler, konuşma vb.)”, “İşi bitirmek için meslektaşlarınızın çalışmasına güveniyor musunuz?” ifadelerini kullanmışlardır.

2.8. Güvenlik İletişim Bariyerleri

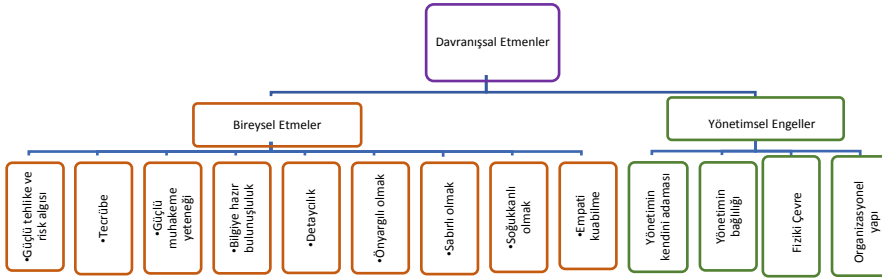
Sürdürülebilir çalışma ortamı yaratabilmek ancak işyerinde doğru risk yönetimi ile meslek hastalıklarını ve iş kazalarını önlemek veya en aza indirmek ile mümkün olabilmektedir. Kazaların ortaya çıkmasından önce çalışanların tehlikeyi veya riski ele alış biçimleri güvenlik algılarıyla doğrudan ilgilidir. Bu nedenle bireysel ve yönetsel davranışsal etmenler ile bireylerin kültürel özellikleri iletişimin en önemli başlıklarını oluşturmaktadır.

2.8.1. Davranışsal Etmenler

Güvenlik iletişimi işyerinde çalışanları iş kazaları ve meslek hastalıklarından korumak için güvenlikle ilgili konularda tavsiye vermek, bilgilendirmek, yardım etmek, eğitmek, öğretmek ve öğrenmek, yönlendirmek, uyarmak, yardım istemek, güven vermek, motive etmek, sorgulamak ve şikâyet etmek için kurulur (Vecchio-Sadus, 2007).

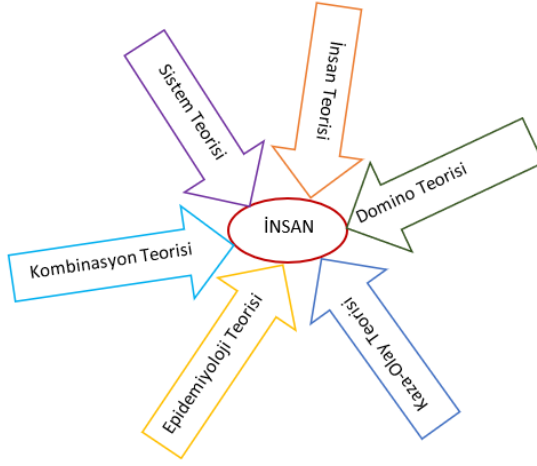
Güvenlik performansı algısını, başka bir deyişle çalışma ortamı algısını etkileyen faktörlerden biri olan davranışsal faktörler yönetsel ve bireysel olarak değerlendirilmelidir (Detaylar Şekil 3’te görülebilir). Bireylerin davranışları incelendiğinde güçlü muhakeme yeteneğine sahip, sabırlı, detaycı, soğukkanlı, önyargıdan arınmış ve empati kurma yeteneği yüksek çalışanların bilgiye açık olmalarının yanı sıra güçlü bir tehlike ve risk algısına sahip olmaları ve bunları tecrübeleri ile birleştirebilmeleri durumunda iş yerinde pozitif bir güvenlik ortamı sağlanabilirken çalışanların bu özelliklere sahip olmaması ciddi güvenlik açıkları oluşmasına yol açabilmektedir (Cole, 2000). Yönetim kademesinin de bu özelliklere sahip çalışanlardan oluşmaması güvenlik kültürü ve ikliminin en önemli

etmenlerinden biri olan yönetimin güvenliğe bağlılığı ve kendini adanmasını olumsuz yönde etkileyecektir. Ayrıca organizasyonel yapıdaki güvenlik çalışanlarının durumu da çalışanların yönetimin güvenliğe verdiği değeri anlamalarının yollarından birisidir. Fiziki çevrenin kazalardan arındırılarak yapılandırılması da çalışanların yönetimin güvenliğe verdikleri önemi değerlendirdikleri yollardan bir diğeridir (Zohar, 1980; Wu, Liu & Lu, 2007; Kines & ark., 2010)

Şekil 3: Davranışsal Etmenler

Yapılan tüm işlerin merkezinde insan vardır. İşyerinde kazaların ortaya çıkmasında doğal olmayan nedenlere bakıldığında tamamının insanların hatalarından kaynaklı ortaya çıktığı görülmektedir. Güvensiz davranışların veya bana bir şey olmaz düşüncesinin çalışma ortamında kişilere bağlı ortaya çıkan güvenlik sorunlarının başında geldiği bilinmektedir. Camkurt (2007), işyeri kazalarının %98'inin insana %2'sinin ise engellenemez doğal olaylara bağlı gerçekleştiğini ifade eder. Domino teorisi başta olmak üzere epidemiyoloji teorisi, kombinasyon teorisi, kaza/olay teorisi, sistem teorisi, insan teorisi gibi kaza sebep teorileri incelendiğinde tüm teorilerin ortak noktasının insan olduğu görülmektedir (Yahnioğlu, 2023) (Detaylar Şekil 4'te de görülebilir).

Şekil 4: Kaza sebep teorileri

Güvenli bir çalışma ortamında iletişimin etkili olması bireylerin kişilik özelliklerinin yanı sıra verilen güvenlik bilgisini almaya yatkınlıkları başka bir deyişle algıları son derece önemlidir. Tehlikenin yaratabileceği sorunları algılayarak risk gerçekleşmeden çözmek, tecrübenin yanı sıra güçlü muhakeme yeteneği ile de ilgilidir. Bu nedenle çalışanların yeni bilgiye kapalı olmaları ve zayıf muhakeme yetenekleri en önemli güvenlik bariyerlerindedir. Bireylerin ayrıntılara verdikleri önem, önyargılı olup olmamaları, sabırlı davranmaları veya çok düşünmeden ani karar vermeleri, daha önce yaşanmış ramak kala olay veya iş kazasına uğrayan diğer çalışanlarla kurulamayan empati, iş yaparken belirledikleri önceliklerini veya hedeflerini net açıklamamaları etkili iletişimin önünde bilgi eksikliği kadar önemli etmenlerdir (Cole, 2000). Çalışanların güvenlik departmanından mail yoluyla gelen bilgilendirmelere karşı duyarsız olmaları, iş yerinde acil yetişmesi gereken işler olduğunda bakıma girmesi gereken makineyi çalıştırmaya devam etmesi sonucu ortaya çıkan kaza sonucu yaralanmalar bunlara verilebilecek örneklerdendir.

2.8.2. Kültürel Etmenler

Kültürel özelliklerimiz de iletişimimizi etkileyen önemli etmenlerden biridir. Hofstede, (2011), kültürü bir grubu diğer gruplardan ayırt eden zihnin kolektif programlaması olarak tanımlamaktadır. Bu durum ülkeler arasındaki hatta aynı ülkedeki farklı bölgeler hatta şehirler arasında farklı değer ve

normlarla yetiştirilen insanların bir araya gelerek aynı işyerinde çalışması sırasında ortaya çıkan farklı bakış açıları ve risk algısındaki tutum ve davranışları açıklamaktadır. Bireylerin kültürel özelliklerinden etkilenen güvenlik kültürü araçlarından biri olan güvenlik iletişimi çalışanların işyerindeki güvenlik ile ilgili bilgileri almalarından ve vermelerinden öte güvenliğe karşı tutum ve davranışlarını doğrudan etkilemesi nedeniyle önemlidir (Shuen & Wahab, 2016). Yazılı veya yazılı olmayan iletişimin en önemli öğelerinden biri olan dil, kültürün oluşumu, gelişim ve aktarımı açısından en etkili ve önemli değeridir (Göçer, 2012). Güvenlik iletişiminin eksikliği veya yetersizliği çalışanların sadece kritik zamanlarda uygun önlemleri almalarında değil güvenlik performansının da bozulmasına neden olduğunu ifade eden Shuen ve Wahab (2016), kötü el yazısı, kafa karıştırıcı etiketler, anlaşılması zor aksanlar ve dil engellerinin insanları tehlikeye attığını ifade ederler.

2.9. Olumlu Güvenlik İletişiminin İş ve İşyeri Üzerinde Etkileri

İş yerlerindeki iletişimin etkili olması sorunların konuşulmasının yanı sıra çözüm önerilerinin de geliştirilmesi, çalışanların iş yerindeki tehlike ve riskler hakkında bilgilendirilmesi, tecrübeli çalışanların tecrübelerinden faydalanılması, endişelerinin öğrenilmesi ve iş yerindeki güvenliğinin gelişimi için önerilerde bulunmalarının sağlanması güvenli çalışma ortamı yaratılması için son derece büyük bir öneme sahiptir (Michael & ark., 2006).

Yapılan literatür araştırmasında güvenlik iletişimi ve güvenlik iklimi arasında pozitif korelasyon olduğu, çalışanların arasındaki yüksek seviyede kurulmuş iyi iletişimin güçlü güvenlik iklimi sonucu verdiğini ifade etmişlerdir (Lingard, Pirzadeh & Oswald, 2019; Pandit & ark., 2019).

Güvenlik üzerinde doğrudan olumlu etkisi olan iletişimin işyerlerinde hataların yönetilebilmesi ve toplam kalite uygulamalarının güçlendirilmesi için yöneticilerin öncelikle uygulaması gereken ilk on yönetim stratejisinden biridir (Alsamadani, Hallowell & Javernick-Will, 2013)

Çalışanların güvenlik çalışmalarına katılım ve güvenlik kültürünü sahiplenmesi üstünde de güvenlik iletişiminin rolü son derece önemlidir. Sanujani (2016), işyerindeki tüm yönetici ve çalışanların güvenlikle ilgili rollerinin belirlenerek duyurulması, güvenlik komisyonlarının kurulması, güvenli davranışın teşvik edilerek ödüllendirilmesi ve güvenliğin geliştirilmesi için anketlerin yapılmasının güvenliğin geliştirilerek güvenlik

kültürünün güçlendirilmesi için atılması gereken temel adımlar olarak göstermiştir. Buradan da görüldüğü gibi ancak güçlü bir güvenlik iletişimi ile gerçekleşebilecek bu temel adımlar güvenliğin bir örgütte gelişmesini sağlayabilir.

Güvenlik iletişiminin belki de en etkili olarak kullanılması gereken yerlerden biri olan güvenlik eğitimleri çalışma hayatında güvenlik bilincinin geliştirilmesi, çalışanların sağlık ve güvenliğe karşı pozitif tutum geliştirmelerinin sağlanarak iş kazası ve meslek hastalıklarının engellenmesinde en önemli araçlardan biridir (İşler, 2013).

Özdemir ve arkadaşlarının (2016), kamu çalışanları üzerinde yaptıkları araştırmada iş güvenliği ve iş tatmini arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulduklarını ifade ederler (Özdemir, Erdem & Kalkın, 2016). Bu durum bize iletişimin iş tatmini üzerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

3. SONUÇ

Örgütün psikolojik tarafıyla ilgili olan ve örgütün çevresindeki düzenin bireysel algılarla kararlı, sabit, sürdürülebilir nitelikleri olan, örgütün kişiliğini oluşturan ve yaratılan düzenle diğer örgütlerden ayrılmasına sebep olan ve sadece örgütün içindeki bireyler tarafından algılanan örgüt iklimi kurumun bir anlamda iç ortam kalitesini gösterir (Schneider, Ehrhart & Macey, 1993; Karcıoğlu, 2001; Wu, Liu & Lu, 2007). Bu ortam kalitesinin yüksek olması örgütte güçlü güvenlik iklimi sağlamakta ve çalışma ortamının olumlu güvenlik kültürüne sahip olması için gerekli ortamı hazırlamaktadır. Güvenli bir ortamın sağlanabilmesinin en önemli öncülerinden biri olan iletişimin her seviyede açık, anlaşılır ve sürekliliği ise iş yerinin daha güvenli olmasını beraberinde getirmektedir. Güvenlik iletişiminin yeterli olmaması durumunda son derece ciddi sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Güvenli çalışmayı bilmeyen veya güvenli çalışmanın sonuçları konusunda yeterince bilgilendirilmemiş olan çalışanlar risk olarak çalışmakta sakınca görmemektedir. Bunun sonucu olan iş kazaları, yaralanmalar ve hastalıklar ve bunlardan kaynaklı çalışma günü kayıpları iş yerinin üretkenliğini azaltmakta ve gecikmelere sebep olmaktadır. Çalışanların güvenli çalışma konusunda veya bir güvenlik sorunu karşısında ne yapacakları konusunda yeterince bilgilendirilmemeleri, çalışmalarını sırasında kullandıkları malzeme, ekipman veya iş yerinin zarar görmesine sebep olabilmektedir. Çalışanlar geçirdikleri kaza veya hastalık nedeniyle çektikleri ağrı, sızı, acının yanında,

çalışmadıkları gün nedeniyle uğradıkları maddi zarar başta aileleri olmak üzere, çalıştıkları şirkete ve sosyal sigortalar kurumu aracılığıyla devlete ciddi maddi zararlar vermektedir. Ayrıca çalışanların patlama, yangın, doğru yöntemlerle ortadan kaldırılmayan tehlikeli kimyasalların çevreye salınımları gibi acil durumlarda ne yapacaklarını bilmemeleri başta kendilerine, işyerine ve çevreye olmak üzere nihayetinde tüm topluma zarar verebilmektedir. Tüm bu olumsuz sonuçlar göz önüne alındığında güvenlik iletişiminin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Güvenlik iletişiminin etkinliği ve sıklığı işyerinin sadece çalışanlarını değil tüm paydaşlarını etkileyen bir durumdur. Bu nedenle yönetim tarafından uygun biçimde tanımlanması, uygulanması, kontrol edilmesi ve ödülleri yönetilmesi gereken iletişim süreci bireylerin olumlu ve etkili güvenlik algısını güçlendirecektir.

KAYNAKLAR

- Akalp, G. & Yamankaradeniz, N. (2013). İşletmelerde güvenlik kültürünün oluşumunda yönetimin rolü ve önemi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 3(2), 96-109.
- Alsamadani, R., Hallowell, M. &, Javernick-Will, A.N. (2013). Measuring and modelling safety communication in small work crews in the US using social network analysis. *Construction Management, and Economics*, 31(6), 568-579. Doi: 10.1080/01446193.2012.685486
- Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin usul ve esasları hakkında yönetmelik. (2013, 15 Mayıs) Resmî Gazete (Sayı: 28648).
- Çalışma ve sosyal güvenlik eğitim ve araştırma merkezi (ÇASGEM), Çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığı (2017). Türkiye’de İş Sağlığı Güvenliği Algısı. Ankara: ÇASGEM Yayınevi.
- Camkurt, M. Z. (2007). İşyeri çalışma sistemi ve işyeri fiziksel faktörlerinin iş kazaları üzerindeki etkisi. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21(1), 80-106.
- Çetindağ, Ş. (2010). İş sağlığı ve güvenliğinin tarihsel gelişimi ve mevzuattaki güncel durum. *Toprak İşveren Dergisi*, 86, 26-28.
- Çiçek, Ö. & Öçal, M. (2016). Dünyada ve Türkiye’de iş sağlığı ve iş güvenliğinin tarihsel gelişimi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(11), 106-129.
- Çiftçi, B., (2016). Türkiye’de toplumsal kültürün iş güvenliği kültürüne etkisi. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 7(2), 13-40.
- Çöğenli, M. Z. (2019). İş sağlığı ve güvenliğinde psikososyal yaklaşımlar (1). Konya:Eğitim Yayınevi.
- Cole, K., 2000. *Crystal clear communication: Skills for understanding and being understood* (2nd edition). Australia: Prentice Hall.
- Cooper, D. (2002). Safety culture: A model for understanding and quantifying a difficult concept. *Professional Safety*, 30-36.
- Cox, S. & Flin, R. (1998). Safety culture: Philosopher’s stone or man of straw?. *Work and Stress*, 12(3), 189-201.
- Cox, S. J. & Cheyne, A. J. T. (2000). Assessing safety culture in offshore environments. *Safety Science*, 34(1-3), 111-129.
- Eser, D. (2010). Sendikaların iş sağlığı ve güvenliği konusundaki etkinliği. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 11(2), 1-21.
- Euronews (2021). Türkiye ve Avrupa’da iş kazaları ve en fazla işçi ölümlerinin yaşandığı ülke istatistikleri. (01/02/2023 tarihinde

- <https://tr.euronews.com/2021/04/29/turkiye-ve-avrupa-da-is-kazalar-en-fazla-isci-olumlerinin-yasandigi-ulke-turkiye#:~:text=Rakamlar%20T%C3%BCrkiye'de%20her%20g%C3%BCn,en%20az%202427'ye%20y%C3%BCkseldi> adresinden ulaşılmıştır).
- Franco, G. (1999). Ramazzini and workers' health. *The Lancet*, 354(9181), 858-861.
- Furnham, A. & Gunter, B. (1993). Corporate culture: Definition, diagnosis and change. *International Review of Organizational Psychology*, 8, 233-261.
- Glendon, A. I., & Litherland, D. K. (2001). Safety climate factors, group differences and safety behavior in road construction. *Safety Science*, 39(3), 157-188.
- Göçer, A. (2012). Dil-kültür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili*, 729(1), 50-57.
- Griffin, M. A. & Neal, A. (2000). Perceptions of safety at work: A framework for linking safety climate to safety performance, knowledge, and motivation. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(3), 347-358.
- Guang-tao, Y., & Er-ping, W. (2007). Study on safety culture in a petrochemical plant based on participant observation. *China Safety Science Journal* 1(7), 93-101.
- Güzel, A. (1986). 3008 sayılı iş yasasının önemi ve başlıca hükümleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (35-36), 165-222.
- He, A., Xu, S., & Fu, G. (2012). Study on the basic problems of safety culture. *Procedia Engineering*, 43, 245-249.
- Hofmann, D.A., & Stetzer A. (1998). The role of safety climate and communication in accident interpretation: implications for learning from negative events. *Acad. Manage. J.*, 41(6), 644-657
- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 2307-0919.
- Hoşten, G. (2012). On addressing in communication. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Теория языка. Семиотика. Семантика*, (4), 63-68.
- Ило. Ankara (2020). (20/03/2021 tarihinde <https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/lang--tr/index.htm>, adresinden ulaşılmıştır).

- İSİG Meclisi (2023). İş Cinayetleri Raporu. (01/02/2023 tarihinde <https://www.isigmeclisi.org/> adresinden ulaşılmıştır).
- İş sağlığı ve güvenliği kanunu. (2012, 30 Haziran) Resmî Gazete (Sayı:28339).
- İşler, M. C. (2013). İş sağlığı ve güvenliği eğitimleri ile güvenlik kültürünün iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesindeki etkisi. Ankara: İş Müfettişi Yardımcılığı Etüdü Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- Karcioğlu, F. (2010). Örgüt kültürü ve örgüt iklimi ilişkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15(1-2), 265-282.
- Kines, P., Andersen, L.P.S., Spangenberg S., Mikkelsen, K.L. Dyreborg, J., and Zohar, D. (2010). Improving construction site safety through leader-based verbal safety communication. *Journal of Safety Research*, 41 (5): 399–406. <https://doi.org/10.1016/j.jsr.2010.06.005>.
- Kines, P., Lappalainen, J., Mikkelsen, K. L., Olsen, E., Pousette, A., Tharaldsen, J., ... & Törner, M. (2011). Nordic safety climate questionnaire (NOSACQ-50): A new tool for diagnosing occupational safety climate. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 41(6), 634-646.
- Kilbourne, C. (2008). 4 keys to effective safety communication. *EHS Daily Advisor*. (18/02/2023 tarihinde <https://ehsdailyadvisor.blr.com/2008/11/4-keys-to-effective-safety-communication/> adresinden ulaşılmıştır).
- Limon, A. (2012). Türk hukuk sisteminde iş sağlığı ve güvenliği. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (1), 209-242.
- Lingard, H., Pirzadeh, P., & Oswald, D. (2019). Talking safety: health and safety communication and safety climate in subcontracted construction Workgroups. *Journal of Construction Engineering and Management*, 145(5), 04019029-1- 04019029-11.
- Michael, J. H., Guo, Z. G., Wiedenbeck, J. K., & Ray, C. D. (2006). Production supervisor impacts on subordinates' safety outcomes: An investigation of leader-member exchange and safety communication. *Journal of Safety Research*, 37(5), 469-477.
- Motter, A. A., & Santos, M. (2017). The importance of communication for the maintenance of health and safety in work operations in ports. *Safety Science*, 96, 117-120.
- Newnam, S., Goode, N., Griffin, M., & Foran, C. (2016). Defining safety communication in the workplace: An observational study. *ISCR Research Output*, 068-0216.

- OSHA (2016). Recommended practices for safety and health programs, OSHA Publications 3885 (02/03/2023 tarihinde <https://www.osha.gov/sites/default/files/publications/OSHA3885.pdf> adresinden ulaşılmıştır).
- Özdemir, L., Erdem, H., & Kalkın, G. (2016). Kamu çalışanlarının güvenlik iklimi algılarının iş tatmini ve iş performansı üzerine etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 7(15), 59-69. Doi: 10.21076/vizyoner.252106
- Pandit, B., Albert, A., Patil, Y., Al-Bayati, A.J. (2019). Fostering safety communication among construction workers: Role of safety climate and crew-level cohesion. International Journal of Environmental Research and Public Health; 16(1):71. <https://doi.org/10.3390/ijerph16010071>
- Reese, C. D. (2018). Occupational Health and Safety Management: A Practical Approach (3rd edition). CRC Press:New York
- Ruzic-dimitrijevic, L. & Dakic, J. (2014). The risk management in higher education institutions. Online Journal of Applied Knowledge Management, 2(1), 137-152.
- Saraç, Ç. K., (2016). İş sağlığı ve güvenlik kültürü algısının iş tatmini ile ilişkisinin incelenmesi. (Yüksekisans Tezi). Nişantaşı Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı / İşletme Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Saujani, M. (2016). World class safety culture: Applying the five pillars of safety. Professional Safety JSTOR, 61(2) 37-41.
- Schneider, B., Ehrhart, M.G., & Macey, W.H. (2013). Organizational climate and culture. Annual Review of Psychology, 64(1), 361-388.
- Shuen, Y.S., & Wahab, S.R.A. (2016). The mediating effect of safety culture on safety communication and human factor accident at the workplace. Asian Social Science, 12(12), 127-141.
- Sümer, H.H. (2018). İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku (5. Baskı). İstanbul: Seçkin Yayınları.
- Tüzüner, V. & Özasan, B. (2011). Hastanelerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının değerlendirilmesine yönelik bir araştırma. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 40(2), 138-154.
- Yahnioglu, N. (2023). İş sağlığı ve güvenliği bilinci ders sunumu. (15/03/2023 tarihinde <https://slideplayer.biz.tr/slide/10220257/> (MTM 4672) adresinden ulaşılmıştır).

- Vecchio-Sadus, A.M. (2007). Enhancing safety culture through effective communication. *Safety Science Monitor*, 11(3), 1-10.
- Velentzas, J. & Broni, G. (2014). Communication cycle: Definition, process, models and examples. *Recent Advances in Financial Planning and Product Development*, 17, 117-131.
- Wang, C.H., & Liu, YJ. (2012). Omnidirectional Safety Culture Analysis and Discussion for Railway Industry, *Safety Science*, 50(5),1196–1204. <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2011.12.031>
- Wu, T.C., Liu, C.W., & Lu, M.C. (2007). Safety climate in university and college laboratories: Impact of organizational and individual factors. *Journal of Safety Research*, 38(1), 91-102.
- Zohar, D. (1980). Safety climate in industrial organizations: theoretical and applied implications. *Journal of Applied Psychology*, 65(1), 96-102.
- Zohar, D., & Luria, G. (2003). The use of supervisory practices as leverage to improve safety behavior: A cross-level intervention model. *Journal of*

BÖLÜM 5

TÜRKİYE’NİN YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI KULLANIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK¹

İsmail Taha ÇEYKEL²

¹ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Tekirdağ, Türkiye.
salihozturk@nku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6851-951X.

² Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ, Türkiye.
ismail.ceykel@kosgeb.gov.tr

GİRİŞ

Enerji kavramı günümüzde ekonomik gerek ise sosyal açıdan oldukça önemli bir konumdadır. Özellikle 18. yüzyılda başlayan sanayi devrimi ile birlikte artan üretimin bir sonucu olarak sosyal refahta da önemli artışlar gözlemlenmiştir. Enerji kavramının artan önemi enerji kaynaklarının çeşitliliğinin de artmasına neden olmuştur. İlk zamanlarda kömür ile özdeşleşen enerji kavramı günümüzde yenilenebilir enerji kavramını da oluşturarak genişlemiş, hidrolik, nükleer, güneş, rüzgar gibi çeşitli kaynaklardan elde edilir hale gelmiştir. Enerji kaynaklarının bu kadar farklı çeşitte olması enerji kaynaklarının önemini ortaya çıkarmıştır. Enerji kaynaklarının olumlu ya da olumsuz dışsal etkileri, araştırmaların enerji kaynaklarının niteliğine doğru kaymasına yol açmıştır. Nitekim enerji tüketiminin belirleyicileri, enerji tüketiminin kompozisyonu gibi konularda yapılan çalışmaların artışı enerji konusunun önemini farklı bir açıdan göstermektedir.

1. YENİLENEBİLİR ENERJİ KAVRAMI

Enerji doğada çeşitli şekillerde potansiyel olarak bulunmaktadır. Enerji bir şekilden başka bir şekilde dönüşebilmekte ancak yoktan var edilememektedir. Bu sebeple insanoğlu yaşamın devamlılığını sağlayabilmek için doğada bulunan enerjiyi kullanılabilir hale getirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda çeşitli merhaleleri atlatan enerji kavramı günümüzde elektrik enerjisi ile özdeşleşmiş durumdadır diyebiliriz (Ertürk, 1996).

Enerji kaynakları temelde sürdürülebilirlik durumlarına göre yenilenebilir ve yenilemeyen enerji kaynakları olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğada kendiliğinden var olan ve kendini sürekli olarak yenileyen enerji kaynakları yenilenebilir enerji kaynağı olarak tanımlanırken kullanıldıktan sonra kısa sürede tekrar yerine getirilemeyen kaynaklar ise yenilenemeyen enerji kaynakları olarak tanımlanabilir. Güneş, jeotermal, hidroelektrik, rüzgar, dalga enerjisi gibi kaynaklar yenilenebilir enerji kaynaklarına örnektir. Diğer taraftan petrol, doğalgaz, kömür, nükleer kaynaklar ise yenilemeyen enerji kaynaklarına örnek teşkil etmektedir (Ataman, 2007).

Enerji kaynaklarının sürdürülebilirliğinin yanı sıra doğa ile ilişkisi açısından da bir ayırım yapmak mümkündür. Bu noktada ekosisteme zarar vermeyen, doğa dostu, yeşil enerji kaynakları temiz enerji kaynağı olarak değerlendirilirken olumsuz çevresel etkileri olan kaynaklar ise kirli enerji kaynağı olarak nitelendirilebilir. Burada yenilenebilir enerji kaynaklarının

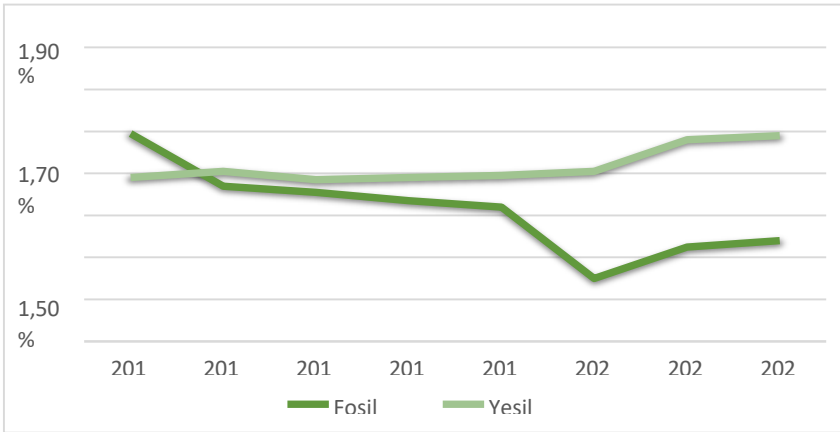
tamamı temiz enerji kaynağı sınıfında yer alır iken yenilenmeyen enerji kaynakları ise kirli enerji kaynakları arasında yer almaktadır (Adıyaman, 2012). Gelişmiş ülkeler, enerji kaynaklarının güvenliği ve çevresel etkisini kontrol altına almak için yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik etmektedir.

2. DÜNYA'DA YENİLENEBİLİR ENERJİ EĞİLİMİ

Günümüzde küresel ölçekte her ülkenin karşı karşıya kalacağı en büyük problem iklim değişikliği, sera gazı etkisi ve çevresel sorunlardır. İklim değişikliğinin altında enerji tüketiminin artışı, nüfus artışı, bilinçsiz tüketimin artışı, toplumsal refah artışı dolayısıyla yaşam standartlarının iyileşmesi gibi birçok neden yatmaktadır. Bu nedenlerin en büyüğü belki de enerji tüketiminin artışıdır. Bu noktada enerji tüketiminin mevcut hali ile sürdürülmesi iklim değişikliği açısından pek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla fosil yakıtların olumsuz çevresel etkileri sebebiyle ülkeler, yenilenebilir enerji kaynaklarına doğru eğilim göstermekte, yeşil dönüşüm politikaları uygulamaktadır (İnglesi-Lotz, 2015).

Ülkelerin, hükümetlerin, şirketlerin ve farklı birçok unsurun yenilenebilir enerji kaynaklarına olan dikkatinin günden güne artmasının önemli bir nedeni de yenilenemeyen enerji kaynaklarının belirli bölgelerde toplanmış olmasıdır. Fosil yakıtları elinde bulunduran ülkeler enerji arzını kontrol edebilmek gibi küresel ölçekli etkisi olabilecek bir güce sahiptir. Bu güç geçmişte çeşitli şekillerde dünya ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Örneğin 1973 yılında yaşanan OPEC petrol krizi petrol üreticisi ülkelerin petrol arzını kısması sonucu petrol fiyatlarında yaşanan artışlar sonucu tüm dünya ülkeleri ekonomik bir krizin pençesine düşmüştür. Keza benzer şekilde günümüzde yaşanan Rusya-Ukrayna savaşında Rusya doğalgaz arzı ile çeşitli düzenlemelere giderek enerji ithalatçısı ülkeleri kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansının 2022 raporuna göre Rusya-Ukrayna savaşının baskıladığı enerji krizi yaklaşık 75 milyon insanı bizzat etkileyecek ve dolaylı olarak 100 milyon insanın günlük ihtiyaçları için alternatif enerji kaynaklarına yönelmesini sağlayacaktır (IEA, 2022). Hal böyle iken yenilenebilir enerji kavramına sadece ekonomi ve sanayi açısından bakmak yeterli olmayacaktır. Yenilenebilir enerji kaynakları, toplumlara sürdürülebilir kazanımlar vadeden, fosil yakıt kaynaklı olası krizlere çözüm sunan ekonomik ve sosyal bir dönüşüm modeli olarak karşımıza çıkmaktadır (Wang & Wang, 2020).

Ülkelerin yeşil dönüşüm politikaları, enerji kaynaklarının çeşitliliğini artırmakta, kompozisyonunu değiştirmektedir. Bu değişim eğilimi ile birlikte fosil yakıtların küresel enerji tüketim kompozisyonundaki payının 2030 yılında %75'in altına, 2050 yılında ise %60'ın altına düşmesi beklenmektedir. Enerji kaynaklarındaki değişim, enerji alanında yapılan yatırımlar ile de gözlenebilmektedir. Şekil 1'de enerji kaynakları için yapılan yatırımlar görülmektedir. Şekle göre 2015 yılı itibariyle fosil enerji kaynakları için yapılan yatırımın düşüş yaşadığı ve henüz bu düşüş eğiliminin kırılmadığı görülebilir. Diğer taraftan Uluslararası Enerji Ajansının öngörüsüne göre yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik yapılan yatırımların 2030 yılına kadar %50 artış göstererek 2 trilyon ABD Dolarının üzerine çıkması beklenmektedir. Keza benzer şekilde ABD'de kurulu güneş enerji sistemlerinin yaklaşık 2,5 kat büyümesi, elektrikli araç satışlarının ise 7 katı artması beklenmektedir (IEA, 2022). Benzer bir artış beklentisi Çin için de söylenebilir. Hâlihazırda en büyük kömür tüketicisi konumunda olan Çin, 2050 yılına kadar yenilenebilir enerji tüketiminin toplam enerji tüketimi içerisindeki payının %43 seviyelerine yükselterek birincil enerji kaynağı olarak yenilenebilir enerjiyi konumlandırmaya ulusal hedefleri arasında yer vermiştir (Fang, 2010). Avrupa Birliğine bakılacak olursa yeşil dönüşüm programları çerçevesinde yapılan düzenlemeler sonucu son on yılda doğalgaz talebinin %20, kömür talebinin ise %50 azalma gözlenmiştir. Aynı zamanda geleneksel motorlu araçlara getirilen sınırlamalar ile 2030 yılı sonrasında sadece elektrikli araçların trafiğe çıkışı konusunda çalışmalar sürdürülmektedir. (IEA, 2022).

Şekil 1. GSYİH İçerisinde Enerji Yatırım Harcamalarının Değişimi Grafiği

3. TÜRKİYE’DE YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI EĞİLİMİ

Dünya genelinde yaşanan sera gazı etkisi ve iklim değişikliği sorunlarının ülkeleri yenilenebilir enerji kaynaklarına yöneltmektedir. Bu bağlamda Türkiye de artan karbondioksit salınımını ve buna bağlı olarak artmaya devam eden sera gazı etkisini hissetmektedir. Ülkemizde 1990 yılında toplam 220 milyon ton CO₂ eşdeğeri sera gazı emisyonu salınımı gerçekleşirken bu rakam 2005 yılında 337 milyon tona, 2020 yılına gelindiğinde ise 524 milyon tona ulaşmıştır. Bununla beraber kişi başına düşen sera gazı emisyonu 1990 yılında 4 ton CO₂ eşdeğer olarak hesaplanırken bu rakam 2005 yılında 4,9 ton, 2020 yılında ise 6,3 ton olarak hesaplanmıştır. Bu verilerde sera gazı salınımında en büyük paya enerji kaynaklı salınımlar sahip olmuştur. 1990 yılında enerji kaynaklı salınımların toplam CO₂ salınım içerisindeki payı

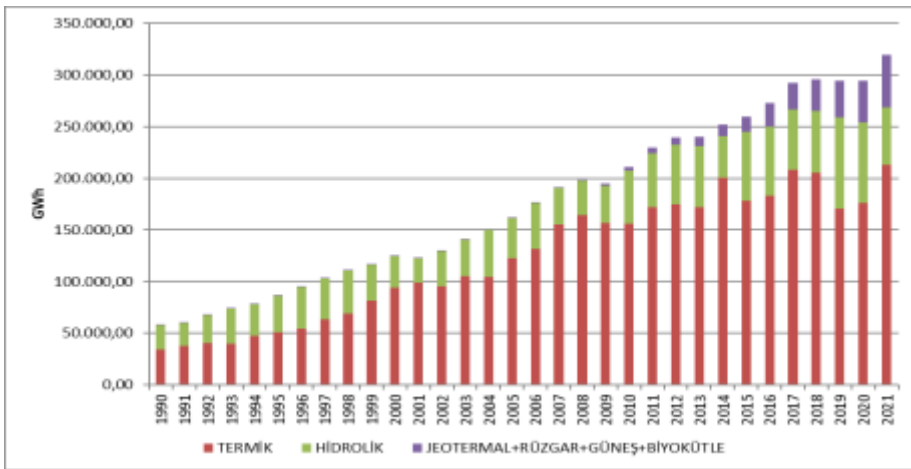
%69 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2020 yılın da ise %70 olarak gerçekleşmiştir. Toplam salınımın yıllara göre arttığı söylenebilirken enerji kaynaklı emisyonların kompozisyonunda önemli bir değişiklik göze çarpmamaktadır (TÜİK, 2022).

Şekil 2. Türkiye’de Sera Gazı Salınımının Yıllara Göre Değişimi

Şekil 2’de gösterilen yıllara göre salınım artışı ulusal politikaların da bu tehlike karşısında düzenlenmesinin yolunu açmıştır. Bu doğrultuda yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam elektrik üretimi içerisindeki payının yükseltilmesi T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın hedefleri arasında yer almıştır. Söz konusu hedef ile 2035 yılına gelindiğinde Türkiye içerisindeki rüzgar enerjisi 29,6 GW, güneş enerjisi 52,9 GW, hidroelektrik santrallerinde 35,1 GW, jeotermal ve biyokütle enerji santrallerinde ise 5,1 GW seviyelerine ulaşılacak istenmektedir (Türkiye Ulusal Enerji Planı, 2022).

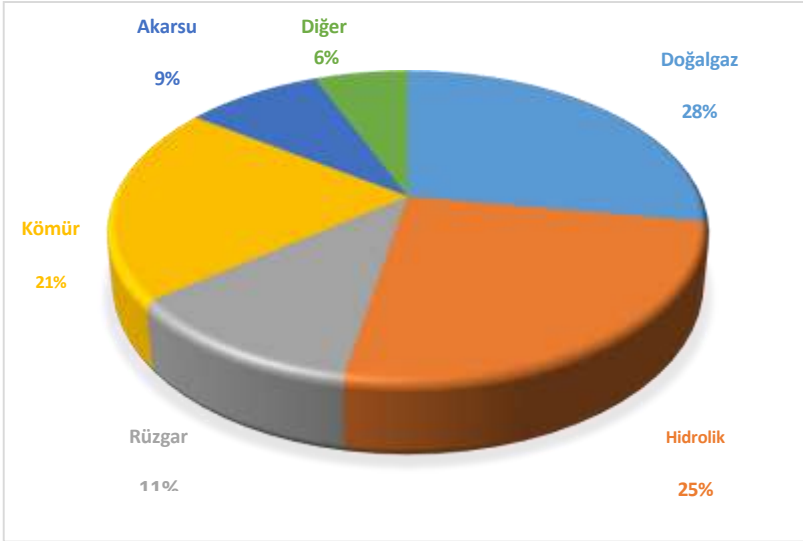
T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) verilerine göre Türkiye’de 2021 yılında lisanslı üretim 319.275 GWh, lisanssız üretim ise 11.950 GWh olarak gerçekleşmiştir. Lisanslı üretimin kaynaklara göre dağılımında %33,95 ile doğalgaz yakıtlı elektrik santralleri ilk sırada yer almıştır. Doğalgazı takiben sırası ile %17,43 ile hidroelektrik santralleri, %17,19 ile ithal kömür, %13,59 ile yerli kömür, %9,71 ile rüzgar enerjisi üretim kaynaklarını oluşturmuştur. Şekil 3’te 1990-2021 yılları arasında lisanslı elektrik üretiminin kaynak bazında verileri yer almaktadır. Şekilde görüleceği üzere yenilenebilir enerji kaynakları her yıl artış göstermektedir (EPDK, 2022). Enerji piyasası kanununa göre Bakanlıkça belirlenen bazı gruplar ve kurulu gücü azami bir megavatlık yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretim tesisleri lisans alma yükümlülüğünden muaf tutulmuşlardır. EPDK tarafından açıklanan veriler lisanslı ve lisanssız olarak iki ayrı biçimde paylaşıldığı için verilen bilgileri bu çerçevede değerlendirmek uygun olacaktır.

Şekil 3. Türkiye’de Lisanslı Elektrik Üretiminin Kaynak Bazında Değişimi

Diğer taraftan Türkiye’de lisanslı kurulu güç bakımından 2021 yılı verilerine göre en büyük kaynak doğalgaz görünmektedir. Doğalgaz santrallerini %25,23 ile teoride hem yenilenebilir hem de yenilenemeyen enerji kaynakları arasında gösterilebilen hidrolik santraller takip etmektedir. Şekil 4’te 2021 yılı kurulu güç verileri paylaşılmıştır. Burada belirtilen diğer kategorisi içerisinde yenilenebilir enerji kaynakları olarak % 1,81 ile jeotermal enerji santraller,

%0,98 ile güneş enerjisi, %1,69 ile ise biyokütle enerjisi bulunmaktadır. Hidro enerji santrallerini de dahil ettiğimizde toplam kurulu güç içerisindeki yenilenebilir enerji kaynaklarının payı %50,02 olarak gerçekleşmiştir (EPDK, 2022).

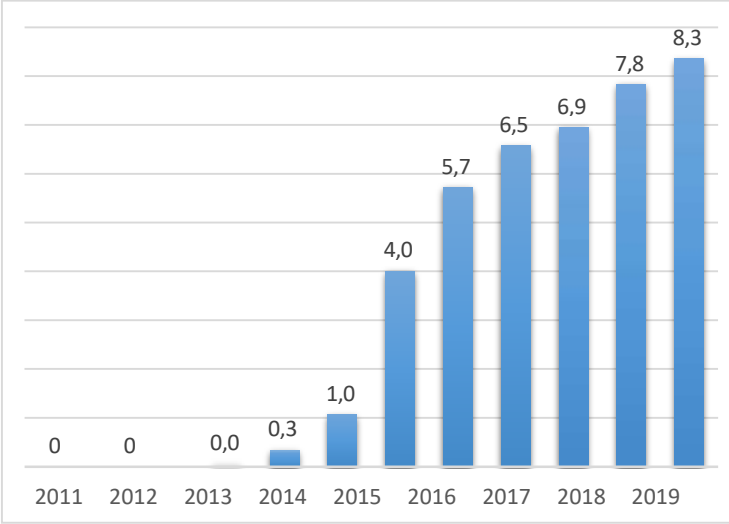

Şekil 4. Türkiye’de Lisanslı Kurulu Gücün Kaynakları

Lisanssız üretim ile ilgili verilere bakılacak olursa Türkiye’de 2021 yılında toplam 7.546,99 MWe kurulu güç bulunmaktadır. Bu kurulu gücün %92’si güneş enerjisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Lisanssız kurulu güç kapasitesi 2020 yılına göre yaklaşık %11 artış göstermiştir. Son zamanlarda güneş enerjisine olan talep bu artışın devam edebileceğini göstermektedir. Yasal düzenlemeler gereği lisanssız üretilen enerji miktarının ihtiyaç fazlası olan kısmı sisteme aktarılmaktadır. Bu çerçevede 2021 yılında toplam 11.950.263,73 MWh enerji, ihtiyaç fazlası olarak sisteme aktarılmıştır. Lisanssız üretimde Konya, Ankara Şanlıurfa, Kayseri gibi iller başı çekmektedir (EPDK, 2022).

3.1 Türkiye’de Güneş Enerjisi

Güneş enerjisi temelde, güneşte meydana gelen füzyon patlamaları sonucu oluşan güçlü enerjinin ışımaya yolu ile dünyaya yansıyan ışınların güneş kolektörleri, merkezi alıcı sistemleri, parabolik oluklar, güneş pilleri gibi çeşitli yöntemler ile enerji gücüne çevrilmesi sürecidir (Adıyaman, 2012). Türkiye konumu itibariyle güneş enerjisi potansiyeli oldukça yüksektir. Türkiye Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlasına (GEPA) verilerine göre ülkemiz ortalama yıllık güneşlenme süresi 2.741 saat olarak gerçekleşmektedir. Bu güneşlenme süresinin değeri ise 1.527,46 kWh/m² dir. En yoğun güneşin olduğu ay temmuz ayı olarak gerçekleşirken en düşük güneşlenme süresi ise aralık ayında gerçekleşmektedir. Güneş enerjisine son zamanlarda yaşanan enerji krizleri sebebiyle rağbet artmaktadır. Bu durum şekil 5’te yer alan kurulu güç bilgisi ile görülebilir. Türkiye’de güneş enerjisinin toplam kurulu güç içerisindeki payı sürekli bir artış göstermektedir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2023).

Şekil 5. Güneş Enerjisinin Toplam Kurulu Güç İçerisindeki Payı

3.2 Türkiye’de Rüzgâr Enerjisi

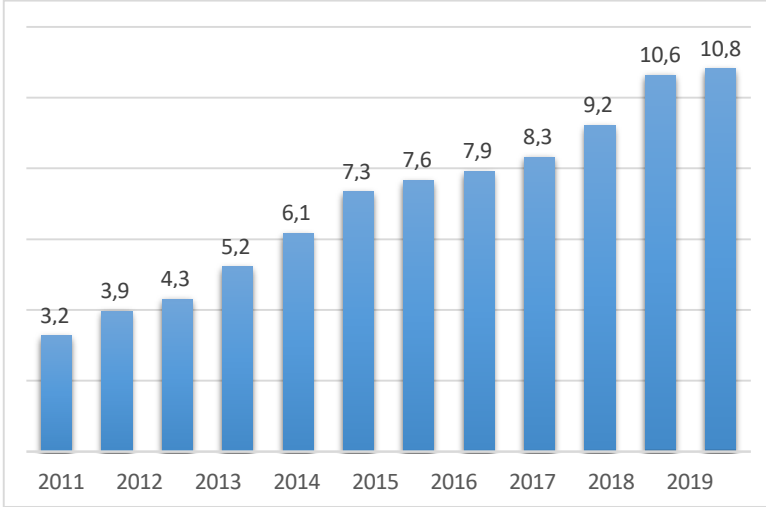
Rüzgâr enerjisi dünya üzerinde oluşan basınç farklılıklarından kaynaklanan hava akımlarının değirmenler, rüzgârgülleri gibi yöntemler ile enerjiye çevrilmesine dayanmaktadır. Rüzgâr enerjisi milattan öncesine dayanan oldukça eski bir yöntemdir. Dünya üzerinde elektrik enerjisine en

çabuk ve kolay biçimde çevrilebilen enerji kaynağı rüzgâr enerjisidir diyebiliriz (Akova, 2008).

Türkiye Rüzgâr Enerjisi Potansiyeli Atlası (REPA-V1) tarafından gerçekleştirilen bir tahmin modellemesi ile Türkiye'nin rüzgâr gücü ile elektrik üretebilme kapasitesi 47.849,44 MW olarak tahmin edilmiştir. Bu kapasitenin karşılığı olan yüz ölçümü ise Türkiye'nin

%1,30'una tekabül etmektedir. Rüzgâr enerjisi güneş enerjisine göre daha uzun süredir faydalanılan bir enerji kaynağı olduğu için resmi veriler güneş enerjisine göre daha uzun dönemi kapsamaktadır. Şekil 6'da Türkiye'de toplam kurulu güç içerisindeki rüzgâr enerjisinin payını gösteren şekil bulunmaktadır. Buna göre Haziran 2022 itibariyle rüzgâr enerjisine dayalı kurulu güç 10.976 MW olarak gerçeklemiştir. Bu veri toplam Türkiye'de kurulu toplam gücün

%10,81'ine denk gelmektedir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2023).

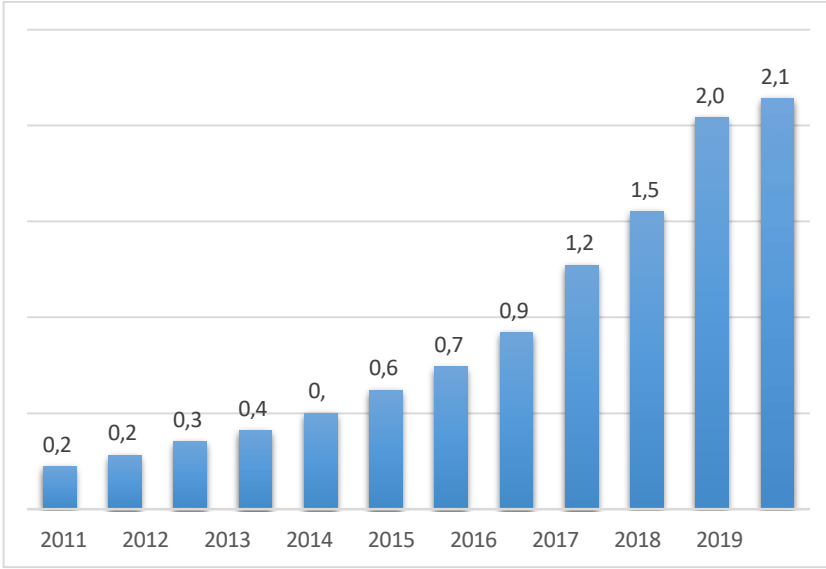
Şekil 6. Rüzgâr Enerjisinin Toplam Kurulu Güç İçerisindeki Payı

3.3 Türkiye'de Biyokütle Enerjisi

Biyokütle, enerji kaynağı olarak kullanılacak biyolojik temelli maddelerin tümünü kapsayan bir kavramdır. Bu kavram rüzgâr ve güneş enerjisinden farklı olarak kesintili değil süreklilik arz eden bir kaynaktır.

Biyokütle kaynaklarına göre bitkisel örnek olarak dal, saman, sap, kabuk gibi bitkisel atıklar, kanola, ayçiçeği gibi yağlı bitkiler, patates, mısır, şeker pancarı gibi şeker ve nişasta açısından zengin sebzeler, keten, kenevir, sorgum gibi elyafly bitkiler gösterilebilir. Hayvansal olarak ise tezek, mezbaha atıkları gibi kullanım dışı kalan

ürünler biyokütle enerjisi için kaynak arz etmektedir. Ülkemizin biyokütle enerjisi açısından ekonomik enerji eşdeğeri 3,9 MTEP/yıl'dır. Şekil 7'de ülkemizde biyokütle enerjisi kurulu gücünün toplam güç içerisindeki payı aktarılmıştır. Haziran 2022 itibariyle biyokütle kaynaklı enerji kurulu gücü 2.172 MW ile toplam kurulu gücün %2,14'ünü oluşturmaktadır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2023)

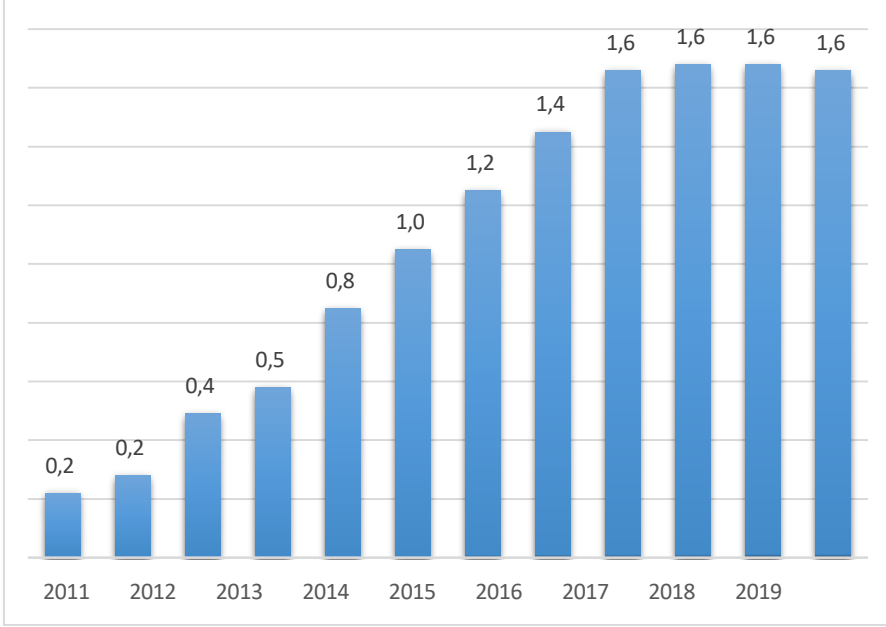

Şekil 7. Biyokütle Enerjisinin Toplam Kurulu Güç İçerisindeki Payı

3.4 Türkiye'de Jeotermal Enerji

Jeotermal enerji, dünyanın çekirdeğinden yükselen ısı dolayısıyla ısınan yeraltı sularının sondaj vasıtasıyla dünya yüzeyine çıkarılarak enerji elde edilmesi işlemidir. Ülkemiz yer altı hareketlerinin yoğun olduğu bir kuşakta bulunduğu için jeotermal enerji kaynakları açısından da zengin konumdadır. Ülkemiz jeotermal enerji potansiyeli açısından Avrupa'da 1. Dünya'da ise 4. sırada yer almaktadır. Şekil 8'de Türkiye'de jeotermal enerjinin toplam kurulu güç içerisindeki payı gösterilmektedir. Jeotermal

enerji Haziran 2022 itibariyle 1686 MW toplam kurulu güç ile toplam kurulu güç içerisinde %1,66'lık payı oluşturmaktadır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2023).

Şekil 8. Jeotermal Enerjisinin Toplam Kurulu Güç İçerisindeki Payı

SONUÇ

Uluslararası ölçekte, enerji kaynakları karışımında yenilenebilir enerjinin önemi giderek değer kazanmaktadır. Dünyanın enerji güvenliği ve çevre açısından yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının avantajları tartışılmaz bir konudur. Fosil enerji kaynaklarının asimetrik dağılımı ülkeler arasında gelişmişlik farklarının temelinde yatmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları ise fosil yakıtların oluşturduğu eşitsizlik ortamına bir çözüm olarak görülmektedir. Coğrafi konum itibariyle hemen hemen her ülkenin en az bir yenilenebilir enerji kaynağını kullanabilir vaziyette olduğu söylenebilir. Bu bağlamda ülkemiz yenilenebilir enerji kaynaklarının hepsine sahip olabileceği önemli bir coğrafi konumdadır. Türkiye gibi enerjide dışa bağımlı ülkelerin gündelik hayat, sanayi ve çeşitli alanlarda varlıklarını sürdürebilmeleri dışa bağımlı olunan kaynaklara bağlıdır. Bu bağımlılık ülke ekonomilerine zarar vermekte, eşitsizlik ortamı oluşturmaktadır.

Türkiye fosil enerji kaynakları açısından avantajlı grupta yer almamaktadır. Bu sebeple ülkemiz için yenilenebilir enerji kaynaklarının önemi daha da ön plana çıkmaktadır. Türkiye, enerji güvenliği, dışa bağımlılık, çevresel olumsuz etkiler gibi konularda önlemler almalı, düzenlemeler gerçekleştirmelidir. Ayrıca yapılan düzenlemelerin sürekli değişim gösteren yenilenebilir enerji kaynakları için devamlı bir güncelleme içerisinde olması gerekliliği de üzerinde durulması gereken ayrı bir konudur.

Yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş sürecinde Türkiye toplam enerji üretimi içerisindeki yenilenebilir enerji kaynakları düzenli bir şekilde artırmaktadır. Ancak bu artışın devlet eli ile de desteklenmesi gerekmektedir. Kamu kurum kuruluşlarında yenilenebilir enerji kaynaklarının düzenli bir şekilde kullanılması, özel sektöre teşvikler sağlanması, toplumsal bilincin oluşması için eğitim çalışmalarının yapılması gibi uygulamalar yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıyaman, Ç. (2012). *Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Politikaları*. Niğde.
- Akova, İ. (2008). *Yenilenebilir Enerji Kaynakları*. Ankara: Nobel.
- EPDK. (2022). *Elektrik Piyasası 2021 Yılı Piyasası Gelişim Raporu*. Ankara.
- Ertürk, H. (1996). *Çevre Bilimlerine Giriş*. Bursa: Ceylan Matbaacılık.
- Fang, Y. (2010). Economic welfare impacts from renewable energy consumption: The China experience. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 5121.
- IEA, I. (2022). *World Energy Outlook 2022*. International Energy Agency.
- İnglesi-Lotz, R. (2015). The impact of renewable energy consumption to economic growth: A panel data application. *Energy Economics*, 58.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2023, Mart 30.03.2023). enerji.gov.tr: <https://enerji.gov.tr/eigm-yenilenebilir-enerji-kaynaklar-gunes> adresinden alındı
- TÜİK. (2022). *Sera Gazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2020*. Ankara: TÜİK.
- (2022). *Türkiye Ulusal Enerji Planı*. Ankara.
- Wang, Q., & Wang, L. (2020). Renewable energy consumption and economic growth in OECD countries: A nonlinear panel data analysis. *Energy*, 1-2.

BÖLÜM 6
İMAR VE PLANLAMA
Hande SARAÇOĞLU¹

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü,
Van, Türkiye
handsaracoglu65@gmail.com, ORCID ID 0000-0002-1911-2032

GİRİŞ

İmar planı, bir yerleşim alanının mevcut veya potansiyel kullanımını, yapılacak yapıların konumlarını, nüfus yoğunluğunu, yeşil alanların ve yolların konumlarını, su, elektrik ve kanalizasyon sistemlerinin yerlerini belirleyen bir resmi belgedir. İmar planı, binaların yapılacağı alanların ve parkların oluşturulması, altyapı ve ulaşım sistemlerinin planlanması gibi konulara rehberlik sağlar. İmar planı, kamu yararına uygun olacak şekilde yerleşim alanlarının gelişimini yönlendirir ve çevresel etkileri minimize etmeyi amaçlar. Yapılan yapıların imar planı ile imar mevzuatına uygun bir şekilde olması, yapı ruhsatı ile, yapı ruhsatı alınarak tamamlanan bir yapının ruhsat ve eklerine aykırı olup olmadığı ise söz konusu yapının kullanılabilmesi için gerekli olan yapı kullanma izni ile denetlenmektedir. Ruhsat aracılığı sağlanmak istenen temel amacın kamusal yarar olduğu şüphesizdir. Bundan dolayı yapı ruhsatı alınması konusunda getirilecek bir istisna kuralın kamusal düzenin, güvenliğin ve esenliğin zarar görmemesi ve kamusal yararının gerçekleşmesine engel teşkil etmemesi gerekmektedir (<https://www.ilkerduman.av.tr/>, 2022). Yani imar planları aracılığıyla o bölgede oturan halkın barınma haricinde ihtiyaç duyduğu sosyal yaşam alanları ve hayat kalitesini artırmak için yapılan düzenlemeler ve o bölgeye yönelik istatistik veriler barındıran raporlar hazırlanır.

Planlar, toplumların gereksinimlerini kısa orta ve uzun vadede tespit edilerek kullanılacak kaynakların bu ihtiyaçları karşılamak için tahsis edilmesidir. İmar planları ise planlamanın bir kolunu oluşturmaktadır ve bu kapsamda, bölgede yaşayan vatandaşların, sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılamayı, hem sağlıklı hem de korunaklı bir çevre oluşturmayı, hayat kalitesini ve standartlarını yükseltmeyi amaçlayan ve bunun için o bölgenin iktisadi, nüfus, sosyal, kültürel, vb., niteliklerine yönelik araştırma ve veriler baz alınarak oluşturulan, şehrsel yerleşme ve gelişme potansiyeline ekstra çözüm yolları aramak maksadıyla, örgütlenme ve uygulama ilkelerine yer veren pafta, rapor ve notlarla bir bütün oluşturan belgedir (Güneş ve Uzunay, 2017: 161-179). Hazırlanan imar planları ile bir arsaya kaç tane bina inşa edilebileceği ve bu binaların hangi amaçlar için inşa edileceğine dair detaylı bilgiler sunulmaktadır. İmar ve planlama, şehirlerin gelecekteki ihtiyaçlarına göre tasarlanması ve organize edilmesi için gereklidir. İyi bir imar planlaması, kentlerdeki ulaşım, konut, iş yeri, yeşil alanlar ve kamu hizmetlerinin düzenli olarak dağıtılmasını sağlayabilir. Bunun yanı sıra, imar ve planlama, doğal kaynakların korunmasına ve sürdürülebilir bir çevre için oldukça önem arz

etmektedir. İmar ve planlama kararlarının alınması aşamasında toplumun bütün kesimlerinin ihtiyaçları göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Bu çerçevede yapılan çalışmada, imar ve planlamanın ne demek olduğu ve imar kanununa geçmeden önce imar ve planlamanın kapsamını kentler oluşturduğundan dolayı öncelikle kentsel toprak, kentsel toprak yönetiminin aktörleri, kentsel toprak yönetiminin araçları açıklandıktan sonra kent planlaması, kent planlamasının evrimi ve kuramları açıklanmış daha sonrasında ise plan kademelenmesi, planlama konusunda yetkili olanlar, kent planlarında sahip olunması gereken nitelikler ve ilkeler başlıklarına da yer verildikten sonra Türkiye’de kent planlamasının tarihi açıklanmıştır. Ayrıca imar ve planlama kavramları daha detaylı bir şekilde ele alınarak, imar ve planlama sürecinin nasıl işlediği, hangi faktörlerin dikkate alındığı ve sonuç olarak ne gibi faydalar sağladığı gibi konular ele alınacaktır. Daha sonraki bölümde ise 3194 sayılı kanunun amacı, kapsamı, genel esası ve istisnaları ile Kanun’da yer alan tanımlara değinilerek Kanun’un önem arz eden bazı maddelerine yer verilmiştir.

1. İMAR NEDİR?

İmar kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir ve bu kelime “umran” dan gelmektedir. Kelime anlamı olarak ise imar, bayındırlık, bayındırlaştırma, şenlendirme, medeniyet ve ilerleme gibi anlamlara gelmektedir (Develioğlu, 2013: 82). Yani imar kelimesinin yapmaya, yenileştirmeye, güzelleştirmeye yönelik bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Tarih boyunca insanların yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanması noktasında ve ortak yaşam alanları oluşturmaları konusunda bir gereksinimleri olmuştur. İnsanların yerleşim bölgelerinin halihazırdaki durumunun korunması veya iyileştirilmesi ya da bu bölgelerin sağlıklı, estetik ve düzenli olacak şekilde kurulmasına imar planlaması denilmektedir. Ayrıca yerleşim alanlarındaki alt ve üst yapının insan yaşamının ihtiyaçlarına uygun olacak biçimde yapılmasını sağlamak, yerleşim yerlerinin mevcut durumlarından yola çıkarak hedeflerinin saptanması olarak da ifade edilir (Çolak ve Öngören, 2014: 1-15). Yani imar, bir arazinin kullanım şeklini ve özelliklerini belirleyen bir planlama sürecidir. İmar planı yapmak için kentsel topraklar, genellikle tercih edilir. Bu nedenle öncelikle kentsel toprağın ne olduğu açıklanacaktır.

1.1. Kentsel Toprak: Kentsel toprak, kentleşme kavramı ile aynı zamanda ortaya çıkan bir kavramdır. Kentlerde ve kasabalarda bina yapmak için ayrılan ve kentlerdeki yönetimin sağladığı imkân ve kolaylıklardan

faaydalanılabilecek yer olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1998). Kentsel topraklar teriminin kent yönetimleri tarafından geliştirilecek işlevler için farklı amaçlar doğrultusunda yapıların inşası için tahsis edilen alanlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda kentsel toprakların sınırlılık, taşınamamazlık, çoğaltılamamazlık gibi genel özelliklerine ek olarak bu toprakları diğer toprak çeşitlerinden ayıran birtakım özelliklere sahiptir. Bunlar;

- Kent toprakları imar haklarıyla, altyapılar ve üstyapılarla bir bütünlük içindedirler. Yani bir toprak parçasının kent toprağı olabilmesi için hem altyapının bulunması gerekir hem de imar planları ile bu toprağın üstünde hangi tür kullanışların bulunacağını belirlenmesine yönelik kararların alınması gerekir.

- Karar alma süreçleri farklılık içerir. Altyapı ve üstyapıya yönelik kararlar önem arz eden yatırım kararlarını gerekli kılan, ekonomik bir nitelik taşıyan kararlardır. Ancak imar hakları yönetsel nitelik taşıyan kararlardır.

- Kent toprakları kentsel alanların içinde bulunduğundan dolayı kent alanlarının zaman içinde genişleme göstermesi bu topraklarının kent içindeki konumunu da değiştirmektedir. Bu durum altyapı ve imar hakkı unsurlarını değiştirmese de toprağın değerinde bir değişim meydana getirmektedir.

- Kent toprakları değer değişimine uğramaktadır. Bu durum altyapı, imar hakkı veya kent içindeki değişime göre olmaktadır ve bu şekilde kent toprağına sahip olan kişi hem emeksiz hem de herhangi bir yatırımı olmadan kazanç sağlayabilmektedir.

- Kent toprakları birden fazla işleve sahiptir (Sam, 2004). İmar planlaması, kentsel toprakların kullanımını geliştirilmesini yönetmek için önemlidir. İmar planları, kentsel toprakların kullanımını en etkili şekilde planlamak ve yönetmek için bir rehber görevi görür.

1.2. Kentsel Toprak Yönetiminin Aktörleri: Kentsel topraklar merkezi yönetim, merkezi yönetim kuruluşları, taşra yönetimi, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, özel sektör ve küresel aktörler tarafından yönetilmektedir. Bu bağlamda merkezi yönetim başlığı altında bakanlıklar, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Tarım ve Orman İşleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, merkezi yönetim kuruluşları, TOKİ, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, İLBANK A.Ş, taşra yönetiminde, valilikler ve kaymakamlıklar, yerel yönetimlerde belediyeler ve büyükşehir

belediyeleri ile il özel yönetimleri, sivil toplum kuruluşları ve meslek kuruluşlarında Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Derneği, özel sektörde, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları, bankalar, küresel aktörler de ise uluslararası mali kuruluşlar kentsel toprakların yönetiminden sorumlu olan aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Sadioğlu ve Ergönül, 2020: 880-908).

1.3. Kentsel Toprak Yönetiminin Araçları

Yönetsel Araçlar: Kentsel toprak yönetiminin yönetsel araçları planlama, kamulaştırma, düzenleme ortaklık payı (18. Madde uygulaması), kentsel dönüşüm, spekülasyon, yap-işlet-devret/ kamu-özel sektör ortaklığından oluşmaktadır.

Planlama; belli bir ereğe ulaşmak amacıyla eyleme geçmeden önce yapılan hazırlıklar planlama olarak tanımlanmaktadır. Karar verme süreci anlamına da gelmektedir. Amaca varabilmek için belirlenen hedeflere varabilmek için geliştirilecek kararların alınma sürecidir (Sönmez, 2002).

Kamulaştırma; devletin, gerekçe olarak kamu yararını göstererek bir kimseye ait olan özel mülkiyete rızası olmadan son verme işlemidir. Ancak bu işlemi yapan idare tarafından karşılığının peşin olarak ödenmesi şartıyla taşınmazın tamamını veya bir kısmını yasa da belirtilen yöntemler çerçevesinde kamulaştırmaya yetkili kılınmıştır. Kamulaştırma işleminin ana yasal dayanağı 1982 anayasasının 46. maddesidir. Buna ek olarak 1983 tarihli 2942 sayılı kamulaştırma kanunu ve buna yönelik yönetmelik de bir diğer yasal dayanaktır. 2001 yılında kabul edilen 4650 sayılı kanunla bu kanunda değişiklikler yapılmıştır. 3194 sayılı imar kanununun 10,13 ve 17. maddeleri de kamulaştırmayla ilgili yasal dayanaklar arasındadır (Yıldız, 2000). Kamulaştırmanın, kamu yararı göz önünde bulundurularak bir şahsa ait bulunan taşınmazların belirlenen projelerin maksadı doğrultusunda hastane, yol, okul gibi halkın ortak kullanımı için hizmet sunmak amacıyla kanunun belirlediği hükümler doğrultusunda uygulandığı anlaşılmaktadır.

Düzenleme Ortaklık Payı (18. Madde Uygulaması); İmar Kanunu'nun 18. maddesi arazi ile arsa düzenlemesi ile ilgili esasları içermektedir. Belediye ile mücavir alan ve bu sınırların dışında düzenlenmiş olan uygulama imar planı alanları kapsamındaki binalı ya da binasız arsa düzenlemelerini içermektedir. 3194 sayılı İmar Yasasının 18 maddesi kapsamında; uygulama neticesinde ortaya çıkan değer artışına karşılık, uygulamaya ait parsellerden yüzölçümlerinin oranına göre düzenleme ortaklık payı kesintisi yapılır. Bu

kesinti uygulama alanında kamunun faydalanacağı ibadet yeri, yol, meydan, park, çocuk bahçesi, karakol gibi tesislerin yapımı maksadıyla gerçekleştirilir. İlgili kanunun 18. Maddesi doğrultusunda en fazla %45 oranında kesinti yapılabilir (Yılmaz, 2009: 37-83).

Kentsel Dönüşüm; kentler farklı faktörlerden dolayı meydana gelen yeni ihtiyaçlara göre şekillenmektedir. Kentlerin savaş, doğal afetler, göç gibi olguların etkisinde yaşadığı bu dönüşümü kent yenileme olarak adlandırmak mümkündür. Kentsel dönüşüm farklı sebepler neticesinde kentlerin, günümüz koşullarına göre yeniden canlandırılmasını ifade etmektedir. Kentsel dönüşüm kendi kendine gelişen bir süreç değildir. Ekonomik, kültürel, toplumsal, siyasal amaçlar doğrultusunda kenti oluşturan parçaların kullanım şekline dışarıdan bir müdahale sonucunda meydana gelir (Genç, 2008: 115-130). Yani kentsel dönüşüm şehrin bir bölümünün ya da büyük bir kısmının içinde bulunduğumuz şartlara göre yeniden şekillendirilmesi için yapılan kamusal bir çalışmadır.

Spekülasyon; spekülasyon kelime anlamı olarak bir mal veya yatırım aracında ilerleyen zamanlarda oluşacak fiyat değişimleri neticesinde kâr amacı gütmek anlamına gelmektedir. Kent toprağında spekülasyonun anlamı ise kişilerin ellerindeki boş arsaları gelecekte değer artışı meydana gelme ihtimaline karşı arsaları boş bekletmeleri ya da bu amacı gerçekleştirebilmek maksadıyla arsa satın almaları anlamına gelmektedir. Kentlerin büyümesi, kent topraklarının değerinde de artış meydana getirmektedir. Bu durum kent spekülasyonunun kaynağını meydana getirmektedir (Yeğenağa ve Ulubay, 2018: 1-18). Yani spekülasyon, piyasadaki koşulları göz önünde bulundurarak yüksek oranda kar elde etme amacı taşımaktadır.

Yap- İşlet- Devret/ Kamu ile Özel Sektör Ortaklığı; Yap-İşlet-Devret (YİD) modelinde kamu altyapı yatırımının ya da hizmetinin özel sektör tarafından kamuca belirlenen süre dahilinde işletilmesi ve tarafların karşılıklı olarak belirledikleri tarifeye göre kamu kuruluşlarına satması, verilen süre bittiğinde ise özel sektörün işletmiş olduğu tesisleri ilgili kamu kuruluşuna devredilmesi işlemidir. Kamu- özel sektör ortaklığında özel sektörün kaynakları kullanıldığından dolayı kamu kaynaklarına gerek duyulmamakta ve bundan dolayı kamusal harcamalar için bütçe kısıtlamalarına gerek kalmamaktadır. Ayrıca bu ortaklıklar neticesinde elde edilen vergiler de kamu için ek bir gelir kaynağı oluşturmaktadır (Tulukcu, 2018: 244-262).

Mali Araçlar: Kentsel toprak yönetiminin mali araçları vergilendirme, menkulleştirme ve piyasalaştırmadan oluşmaktadır.

Vergilendirme; toprağın kullanılış şekline kamuca istenilen yönün ve nasıl kullanılacağına belirlenmesinde vergiden yararlanılması işlemidir. Vergilendirme işleminde öncelikle çevrenin korunması, etkinlik ve eşitlik ilkeleri esas alınır (Gündoğdu, 2019: 46-49).

Menkulleştirme; menkulleştirme kavramı doğrudan olarak toprağın taşınabilir bir özelliğe sahip kılınmasıdır. Toprağın yatırım bankacılığı vasıtasıyla ipotek edilebilecek duruma getirilmesidir. Menkulleştirme işlemi varlığa ve ipoteye dayalı olarak ikiye ayrılmaktadır. Varlığa dayalı olan menkulleştirme işlemi likit para akışına dayalı olan menkul kıymetleri ihracına verilen addır. Diğeri ise gayrimenkulün kredi karşılığında ipotek edilme işlemidir (Turan ve Bayram, 2010: 90-101).

Piyasalaştırma; özelleştirme anlamına da gelen piyasalaştırmanın tanımına yönelik herhangi bir görüş birliği bulunmamakla birlikte dar anlamıyla açıklanacak olursa kamu mülkiyetinin özel mülkiyete dönüştürülmesi olarak ifade edilebilir. Uygulamada üç şekilde özelleştirme yapılmaktadır. Bunlardan birincisi, mülkiyet hakkının kamuda kalması şartıyla bazı malların ve hizmetlerin üretimini özel kuruluşlar vasıtasıyla yaptırmaktır. İkincisi, kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerdeki sübvansiyonların kaldırılarak, tüketicilerin ekonomik potansiyeli doğrultusunda hizmetlere katkı sağlamasıdır. Üçüncüsü, üretimi kamuya ait olan tekel hizmetlerin tekel niteliğini ortadan kaldırmak şartıyla özel kesimin rekabetine açılması ve fiyat oluşumunu piyasanın şartlarına bırakmaktır. Yani kamuya ait iktisadi eylemlere sınırlama getirmektir (Sezgin, 2014: 154-171). Piyasanın serbest piyasa koşullarına uygun hale getirilmesi ve devletin ekonomiden elini çekmesidir.

Siyasal Araçlar: Kentsel toprak yönetiminin siyasal araçları gündem oluşturma/ karar alma süreçlerini etkileme ile politika belirlemedir. Bu süreçte problem tanımlanarak gündem oluşturulur. Bu yol vasıtasıyla hükümet, çıkar grupları, oy kullanan vatandaşlar, siyasi partiler uygulamaları kontrol edebilecek ve uygulamaların meydana getirdiği yapıyı anlayarak sonuçların derlenmesiyle alınmış olan kararların resmini elde edebileceklerdir. Gündem oluşturma süreci problemin vatandaşların ve seçkin kesimin dikkatini çekme işlemidir. Ayrıca gündem oluşturma süreci herhangi bir şeyi yapmaya yönelik olarak devlete baskı uygulama yönetimidir. Gündem oluşturma esnasında

ortaya atılan problemler devletin programları haline gelmektedir (Kayıkçı, 2013: 62-94).

2. KENT PLANLAMASI VE EVRİMİ

Toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlar doğrultusunda kentlerin fiziki olarak gelişmelerinin şekil almasına yön verme işlemi anlamına gelmektedir. Kent planlaması süreci bilimsel yöntemler çerçevesinde planların, programların ve projelerin hazırlanması ve faaliyete geçilmesidir (Keleş, 2021: 119-125). Yani bireylerin yaşadığı yerleşim alanlarının hem şekilsel hem de işlevsel olarak düzenlenmesi işlemidir.

Kent Planlamasının Evrimi

Kentlerin oluşmaya başladığı dönemlerden beri her dönemde ve medeniyette o dönemin şartlarına has kentler var olmuştur. Her dönemde ve her uygarlıkta kentler o çağın şartlarına göre birtakım düzenleme ihtiyaçlarını gerekli kılmıştır. 20. Yüzyıl birçok alanda olduğu gibi kentlerin planlaması alanında önemli gelişmelerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Bu dönemde kent planlama olgusu, mühendislik ve mimarlık alanlarının haricinde ayrı bir disiplin haline gelmiştir (Şahin, 2018: 6-11). Kent planlaması konusunda bir aşamadan diğer bir aşamaya geçiş süreci bir ülkeden diğerine farklılık göstermiş olsa dahi, yaklaşık olarak bütün ülkeler için aşağıda belirtilecek olan aşamaları izlemektedir.

1. Birinci aşama, kent planlaması sürecinde kentlerin güzelliğini esas alan aşamadır. Caddelerin genişliği, yapılan yapıların büyüklüğü, parkların ve meydanların güzelliği üzerinde durulmaktadır. Güzeli bir kent yaratma düşüncesi ilk başta kenti parçalı olarak ele alırken yani yolları, binaları tek tek ele alırken, daha sonraları bu durum değişmiştir ve kenti güzelleştirmeyi bir bütün olarak ele almaya doğru yönelme olmuştur.
2. İkinci aşama, kentlerdeki imar ve planlama süreci mühendislik çabası bağlamında ele alınmış, kentlerde farklı türdeki amaçlara hizmet edebilecek yapılar için etkinlik sağlamak amaçlanmıştır. Bu süreçte, kentleri planlama sorumluluğunun sadece mimarlar ile mühendisler aracılığıyla yapıldığı görülmektedir.
3. Üçüncü aşama, kent planlığının yalnızca teknik bir uğraş alanı olmadığı, bunun içine hem ekonomik hem de toplumsal faktörlerin de katılması gerektiği çok yönlü bir çabadır. Bu aşamada hem teknik

personeller hem de toplum bilimleri alanında uzman olan kişiler planlamanın içinde yer alır.

4. Dördüncü aşama, kent planlamasının coğrafi alanında değişiklik meydana gelmiştir. Yani kentleri sadece kendi sınırları kapsamında ele almak planlama konusunda yetersiz olarak kabul edilmiş ve kentleri çevrelerinde bulunan köy ve kentlerden ayrı olarak düşünmenin planlamada geçersiz olacağı düşünülmüştür. Metropolitan planlama ile bölge planlaması, kentlerin mevcut sınırlarının dışına genişlemesini ortaya çıkarmıştır.
5. Beşinci aşama, şehircilik anlayışındaki kapsam ve alan genişlemesi bu aşamada da devam etmiş olup, ayrıca sürece planlamanın siyasal boyutları da eklenmiştir. Çünkü planlama olgusuna toplumun değerleri ile hedefleri ve devletin siyasal rejimi de dahildir (Keleş, 2021: 127-131).

2.1. Kent Planlaması Kuramları

Klasik Kent Planlaması Yaklaşımı: Bu yaklaşımda planlama süreci üç faktör olarak ele alınır. Etüd ve araştırma, fiili olarak plan yapma ve yapılan bu planı uygulama aşamalarıdır. Amaç, insanlara rahat, güzel, sağlıklı yaşam alanları sunmaktır. Bu yaklaşımda kent planlaması mimarlık ve mühendislik projesi olarak görülür. Bu bağlamda şehircilik anlayışı kentlerin gelecek dönemlerde hangi fiziksel şekli alması isteniyorsa bunun tasarımını yapmak ve bu amaç için gerekli olan denetim önlemlerinin alınmasıdır. Bu yaklaşım doğrultusunda mimarlar, peyzaj mimarları, mühendisler şehirciliğe doğru yönelmişlerdir. Geleneksel kent planlaması yaklaşımının son çıktısı kent planı veya nazım plan belgesidir ve öncelikli uygulama araçları bölgeleme ve yerbölümlerinin düzenlenmesidir. Bu yaklaşımla hazırlanan planlarda alternatif bir plan hazırlamak için uygun zemin bulunmamaktadır. Bu planların belli bir süre zarfında hazırlanmasına yönelik bir ilke bulunmamakta fakat fiziksel planların 20 ya da 25 yıllık süreler zarfında hazırlandıkları görülmektedir. Bu kuramda planı uygulamaktansa hazırlamak daha çok önem arz etmektedir. Türkiye’de geçerli olan yaklaşım klasik kent planlaması yaklaşımıdır.

Geniş Kapsamlı Kent Planlaması: 1930’lu yıllar itibariyle şehircilik anlayışında klasik yaklaşım yerini geniş kapsamlı planlama yaklaşımına bırakmıştır. Bu yaklaşımın temel düşüncesi planlama eyleminin tam rasyonellikle verilmiş olan kararlardan oluşmuş olmasıdır. Bu yaklaşımı

benimsemiş olan plancılar, planlamayı kentin tamamının gelişmesi için bir araç olarak görürler. Yani planların kapsamına yalnızca fiziksel taraflar değil, ekonomik, toplumsal ve yönetsel alanlar da dahildir. Bu yaklaşımda kent, belirli yönetsel sınırlar dahilinde ele alınmaz, çevresinde bulunan bölge de dahil edilir. Ayrıca bu planlama türünde eşgüdüm tek bir elden sağlandığı için özekselleşmeyi özendirir.

Stratejik Plan: Hem istenen alana yönelik düzenlemeleri ve toprağı kullanma şekillerini hem de ekonomik, fiziksel ve toplumsal faktörleri aynı noktada toplayan plan türüdür ve politikalar planı olarak da adlandırılmaktadır. Bu plan türünde yerel yönetimlerin sınırları dahilinde, o bölgelerin gelişmesi için öncülük yapacak ekonomik, toplumsal ve fiziksel politikaları bir araya getirmektir. Bu planların süresi geleneksel nazım planlarından daha kısadır. Politikalar planında halk planlama sürecine daha kolay bir şekilde katılım sağlar çünkü bu planın halk tarafından anlaşılması daha kolaydır. Bu planda kente hizmet sunan kuruluşların tamamı arasında eşgüdüm vardır. Koşullar değişse dahi süreklilik ve tutarlılık sağlar. Geleneksel nazım planlarına göre daha esnek bir plandır.

Çoğulcu ve Savunucu Planlama: Bu yaklaşımda, bir kentte yaşayan herkesi ilgilendiren ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelmesinin mümkün olmadığından ve her toplumsal sınıfın kendine has amaçları olduğu görüşünden yola çıkmaktadır. Plancı, çoğunluğun sevinç ve mutluluğunu göz önünde bulundurduğu kadar azınlığın da sevinç ve mutluluğunu göz önünde bulundurmaktadır. Bu planlama yaklaşımında birden çok plan ve plan türü mevcuttur. Bu planlama türü halkın farklı tercihler hakkında bilgi sahibi olmasını sağlar. Farklı planlama grupları olduğu için rekabetten dolayı planların kalitesi yükselmiş olur.

Sistem Yaklaşımı: Kentlerin bir sistem olarak ele alınması gerektiğini savunur. Kentler, işlevler bütününden ve çok sayıda öğeden oluşur. Bu öğeler; girdiler, çıktılar, geri bildirim denetimi ve sınırlılıklardır. Kent sistemlerinde siyasal, ekonomik ve toplumsal alt sistemler mevcuttur. Bu alt sistemler birbirleriyle etkileşim içindedirler. Kent ile alt sistemlerin arasında denge bağlantısı mevcuttur (Keleş, 2021:155-174).

3. PLAN KADEMELENMESİ: Kalkınma planı, bölge planı/mekânsal strateji planı, çevre düzeni planı, stratejik plan ve imar planından oluşur. İmar planı ise kendi alanında nazım imar planı, uygulama imar planı, revizyon imar planı, ilave imar planı, mevzii imar planı, ıslah imar

planı, turizm amaçlı planlar, koruma amaçlı imar planı, milli park gelişme planı, OSB ve endüstri bölgeleri planı olarak alt kollara ayrılmaktadır.

Kalkınma Planı: Türkiye’de kentleşme politikaları, temel anlamda Kalkınma Planlarında yer bulmaktadır. Kalkınma Planları ile, toplam yatırımlar ve harcamalar, ülkedeki talep durumu, tasarruf eğilimleri göz önüne alınarak hedeflenen büyümeye ulaşmaya çalışılır. Bu kapsamda I. Beş Yıllık Plan 1963- 1967 yılları arasındadır. Kentlerin sınırsız büyümesine karşı olan bu plan kentlerin büyümesi ile iş imkanları arasında orantı bulunması gerektiğini önermiştir. II. Beş Yıllık Plan, 1968 ile 1972 yılları arasındadır. Bu plan, kentleşmenin desteklenmesini ve özendirilmesini savunmaktadır. Bölgeler arasında var olan dengesizliklerin giderilmesini, kentleşme neticesinde kentlerde ortaya çıkan sorunların çözümünü ilke edinmiştir. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973 ile 1977 yılları arasını kapsar ve yurt genelinde dengeli kalkınma ilkesinin uygulanmasını savunur. IV. Beş Yıllık Plan 1979-1983 yıllarını kapsar, kentleri yaşanabilir hale getirmek ve kentlilerin gereksinimlerini karşılamayı ilke edinmiştir. V. Beş Yıllık Plan, 1985 ile 1989 yıllarını kapsar, sanayileşmenin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olan şehirleşmenin en iyi şekilde yönlendirilmesi gerektiğini ve bu durumun ekonomik gelişmeye faydasını artırmak adına önlemler alınmasının şart olduğunu savunur. VI. Beş Yıllık Plan, 1990-1994 yılları arasında olan plandır. Kentlerde kaliteli ve sağlıklı bir yaşamı ilke edinmiştir. VII. Beş Yıllık Plan 1996-2000 yılları arasındadır. Nüfusu bir milyonun üzerinde olan kentlere göç eğilimini yavaşlatmak için politikalar uygulanacağını söylemektedir. VIII. Beş Yıllık Plan 2001-2005 yılları arasını kapsamaktadır. Hem kent ve kentlilik kültürünün oluşturulması hem de kentlerin küreselleşme neticesinde ortaya çıkan olgulara cevap verecek nitelikte olması gerektiğini söyler. IX. Planı 2007-2013 yıllarını kapsamakta ve kentlere yapılan yoğun göçün ve bunun sonucunda ortaya çıkan çarpık kentleşmeden dolayı meydana gelen sosyo-kültürel bakımdan uyum sorunlarını azaltmak için önlemler alınacağını söylemektedir. X. Kalkınma Planı 2014 ve 2018 yıllarını kapsamaktadır. Bu planlamada şehirleşme, kentsel altyapı, kentsel dönüşüm ve konut, yerel yönetimler, çevrenin korunması, toprak ve su kaynakları yönetimi, afet yönetimi, bölgesel gelişme ve rekabet edebilirlik gibi başlıklar ele alınmıştır. XI. Kalkınma Planı 2019 ile 2023 yıllarını kapsamaktadır. Hızlı bir şekilde arta nüfusun ve kentleşmenin çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkisini bu durumun iklim değişikliğine ve doğal yıkımlara sebep olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu sebeple sürdürülebilir

bir üretim ve tüketim mekanizmasının oluşturulması gerektiğini, tüm paydaşların bu konuda işbirliğinin sağlanması şeklinde önlemler alınması gerektiği konusuna vurgu yapar (Keleş, 2021: 92-102).

Mekânsal Strateji Planı/ Bölge Planı: Bu plan türünde ekonomik, sosyal ve çevre politikalarının taktiklerini mekânsal boyutta ilişkilendirerek hem fiziksel olarak gelişmeyi hem de sektörel kararları yönlendirmek için bütün ülkede ve gerek duyulan bölgelerde hazırlanan bir plan türüdür. Bu plan türü raporuyla bütünlük içindedir. Bu planlar insanı merkeze alan sürdürülebilir şehirler oluşturmak, kalkınma politikalarında dengeli bir dağılımı sağlamak gibi amaçları vardır (<https://mekansalstrateji.csb.gov.tr>, 2022).

Çevre Düzeni Planı: Bu planda arazi kullanımına yönelik temel kararları içermektedir. Bu planda konut, turizm, ulaşım, sanayi gibi tesislerin yerleşkeleri ve arazileri belirlenir. Bu planlar, 1/50.000 veya 1/100.000 ölçeklerinde hazırlanır. Çevre düzeni planlarını büyükşehir belediyesi olan yerlerde büyükşehir belediyesi, bulunmayan alanlarda ise bakanlık (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı) yapmakla, yaptırmakla ve onaylamakla yükümlüdür (<https://www.csb.gov.tr>, 2022).

Stratejik Plan: Bu planla, bir ilin veya kentin gelecekte ulaşmayı amaçladığı amaçları, çözmek istediği sorunları çözebilmek amacıyla izlemesi gereken yollar ile kullanabileceği imkanları bir arada değerlendirmek amaçlanır. Kamu idarelerinin hem orta hem de uzun vadeli amaçlarını, ana ilkelerini ve politikalarını, ereklerini, performans çizelgelerini tüm bunlara erişmek amacıyla izlenecek yöntemleri ve kaynakların dağılımını içermektedir (Keleş, 2021: 203-204).

İmar Planı: İmar planı düzentsar olarak da adlandırılmaktadır. İmar planı, bir kentte veya kasabada yaşayan bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bölge ve kent verileri baz alınarak barınma, ulaşım, çalışma gibi işlevler arasında denge sağlayarak elde bulunan imkanlar dahilinde, en iyi çözüm yoluna varmak amacıyla haritalar üzerinde yer alan toprakların kullanım biçimleri ile belli başlı bölge çeşitlerine yer veren, tüzel değere sahip onaylanmış belgelerdir (Keleş, 2021:194-195).

- a) **Nazım İmar Planı:** Bu plan türünde eğer mevcutsa çevre düzeni planının genel ilkelerine, amaçlarına ve kararlarına uygun bir şekilde, arazi parçalarının genel kullanım şekillerini, belli başlı bölge tiplerini ve bu bölgelerin gelecek yıllardaki nüfus yoğunluğunu, hem kentsel

hem de kırsal alanlarının gelişim gösterdikleri yön ve büyüklükleri, ilkeleri, altyapı alanları, ulaşım sistemlerini göstermek amacıyla, varsa kadastral durumu işlenmiş şekilde 1/5.000 ölçekte, büyükşehir belediyelerinde ise 1/5.000-1/25.000 arasındaki ölçeklerde, onaylanmış halihazır haritalar üzerinde ayrıntılı raporları ve plan notlarıyla bütünlük arz edecek şekilde hazırlanmış olan planlardır. Bu plan türüyle arazilerin ne için kullanılacağı belirlenir (<https://kadimhukuk.com.tr/>, 2022).

- b) **Uygulama İmar Planı:** Tasdiklenmiş olan halihazır haritalar üzerinde kadastral durumu işlenmiş bir şekilde nazım imar planı esas alınarak çizilen ve farklı bölgelerin yapı adalarını, bu bölgelerin yoğunlukları ile düzenini, yolları ve bunun uygulanması için gereken uygulama programlarını esas alarak uygulama bölümleri ile diğer tüm bilgilerin ayrıntılı bir şekilde gösterildiği plan türüdür. Bu planın ölçeği 1/1000dir. Yapılaşmaların şartları bu planlarda belirlenir. Örneğin yapının metrekaresi, yüksekliği, cephelerinin mesafesi bu plan vasıtasıyla belirlenmiş olur (<https://tr.wikipedia.org>, 2022).
- c) **Revizyon İmar Planı:** Hem nazım hem de uygulama imar planlarının ihtiyaçları karşılamadığı durumlarda, planın tamamının veya sadece bir kısmının revize edilmesiyle elde edilmiş olan plan türüdür. Bu yenileme işlemi plan yapım tekniklerine uyularak gerçekleştirilir (<https://hukukaygun.com/tr>, 2022).
- d) **İlave İmar Planı:** Mevcut olan imar planları gelişme alanları bakımından ihtiyaçlara cevap veremediği durumlarda, mevcut imar planına bitişik ve bu planın arazi kullanım kararlarıyla tutarlı olacak şekilde ve yine mevcut imar planı ile ulaşım bakımından bütünlük ve uyum arz edecek şekilde hazırlanan plan türüdür (Üstündağ ve Şengün, 2011: 1-25).
- e) **Mevzii İmar Planı:** Bu plan türü mevcut imar planlarının sınırları haricinde kalan ve bu plan türüyle bütünleşmeyen bir konumda bulunan alanlar üzerinde hazırlanan ve toplumsal ve teknik altyapı ihtiyaçlarını kendi bünyesinde sağlamayı öngören planlardır (Keleş, 2021: 196).
- f) **İslah İmar Planı:** Bu plan türü düzensiz ve sağlıklı olacak şekilde bir araya gelmiş yapı topluluklarının ya da yerleşme alanlarının, sınırlarını belli etmek şartıyla, mevcut durum da göz önüne alınarak dengeli, sağlıklı ve düzenli hale getirmek amacıyla yapılan plan

- türüdür. Bu plan mevcut haritalar üzerinde yapılır ve aynı zamanda yapılanma şartlarını da belirler (<https://www.mevzuat.gov.tr>, 2022).
- g) **Turizm Amaçlı Planlar:** Bu plan türü 1982 yılının Mart ayında 2634 sayılı Turizm Teşvik Yasası ile yürürlüğe girmiştir. Kanunun 7. Maddesi gereğince kültür ve turizmi korumak amacıyla, gelişim bölgelerinde ve turizm merkezlerinde her ölçekte hem plan yapmaya hem de yaptırmaya ve yapılan bu planları onaylamaya yetkili bakanlığın Kültür ve Turizm Bakanlığı olduğu belirtilmiştir (<https://gayrimenkulmevzuati.com>, 2022).
- h) **Koruma Amaçlı İmar Planı:** Koruma amaçlı imar planlarında 2863 Sayılı Kanun'un 17. maddesi esas alınır. Bu kanunda sit alanı olarak ilan edilen alanların korunması amacıyla imar planı hazırlanması öngörülmüştür. Buna yönelik yapılan imar planlarının en fazla bir yıl içinde valilikler veya belediyeler tarafından onaylanması maksadıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı'na gönderilir (<https://kvmgm.ktb.gov.tr/>, 2022).
- i) **Milli/Ulusal Park Gelişme Planı:** Bu plan 2873 sayılı Ulusal Parklar Yasası esas alınarak yapılır. Bilim ve eğitim açısından önemli olan, tehlike altında veya kaybolmaya yüz tutan ekosistemler, türler, mutlak surette korunması gerek arz eden doğayı koruma alanları için planlar hazırlanması öngörülmüştür. Hazırlanan bu planlarla, ulusal park niteliği taşıyan yerlerin özellikleri ve nitelikleri dikkate alınarak hem koruma hem de kullanma amaçlarını gerçekleştirmek için, bu tür yerlerin kurulması, gelişmesi ve işletilmesi hedeflenmiştir (Mert ve Kutluca, 2018: 21-51).
- j) **Organize Sanayi Bölgeleri ve Endüstri Bölgeleri İçin Hazırlanan Planlar:** Bu planlar, organize sanayi bölgelerinin kuruluşları, yapımları ve işletilmelerine yönelik esasları içermektedir. Bu planlar, 2000 yılında kabul edilen 4562 sayılı yasada belirtilen esaslar çerçevesinde yapılır. Hazırlanan bu planlarda organize sanayi bölgelerinin özellikleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulur. Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama yönetmeliğinde 16.04.2020 tarihinde yürürlüğe girmiş olan değişiklik neticesinde yönetmelikte yer alan “imar planı başlıklı” 36. maddede değişiklikler yapılmıştır. 36. maddede, organize sanayi bölgelerinin nitelikleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulmak şartıyla yönetmelikte belirlenen şartlara uygun bir şekilde sanayi parselleri, ortak olarak kullanılan alanlar,

hizmet alanları gibi konularda arazi kullanım kararlarına yer verilir (<https://osbuk.org/>, 2022).

3.1. Plan Yapmaya ve Yaptırmaya Yetkili Kuruluşlar: Türkiye’de çok sayıda kurum yasal oluşumlarının onlara vermiş olduğu yetkilerle plan yapma yetkisine sahiptirler. Plan yapmaya yetkili olan kuruluşlar şu şekildedir;

➤ Yerel Yönetimler: 3194 sayılı İmar Yasası’nda belediye ve mücavir alan sınırları dahilinde bulunan yerlerde plan yapma, yaptırma ve onama yetkileri bulunmaktadır. Belediye sınırları dahilinde yer alan yerlerin nazım ve uygulama imar planları belediyeler tarafından hem yapılarak hem de yaptırılarak belediye meclisleri tarafından onaylanarak yürürlüğe girer.

➤ Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı:3194 sayılı yasa ile imar ve fiziksel planlama konusunda geniş yetkiler verilmiştir.

➤ İlbank A.Ş.: Belediyelerin yetkisi ile plan yaparlar.

➤ Kültür ve Turizm Bakanlığı: Turistik alanlarda yer alan şehir ve kasabaların imar planları yapmaya yönelik yetkisi vardır.

➤ Tarım ve Orman Bakanlığı: 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu kapsamında tarımsal amaçlı yapılaşmalar çevre düzeni planına göre yapılır.

➤ Özelleştirme İdaresi: 4046 sayılı Özelleştirme Yasası gereğince, özelleştirilecek olan alanlarda bulunan arsalarda ve arazilerde plan yapma yetkisi belediyelerden alınmış ve özelleştirme idaresine verilmiştir.

➤ TOKİ (Toplu Konut İdaresi): 2004 tarihli 5162 sayılı yasa TOKİ’ye imar planı yapma konusunda yetki verilmiştir.

➤ GAP İdaresi:1989 tarihinde çıkarılan 388 sayılı Yasa Gücünde Kararname ile GAP idaresine nazım ve uygulama planları ve bunların revizyonlarının tümü ya da bir bölümü konusunda plan yapma veya yaptırma yetkisi verilmiştir.

➤ Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü: Hükümetin yetkisi ile Galataport ile Haydarpaşa limanının projelerini hızlandırmak için plan yapma onaylama ve uygulama yetkisi verilmiştir.

- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı: Organize Sanayi Bölgeleri ile Endüstri bölgelerine yönelik yapılan imar planlarını onaylama yetkisi bulunmaktadır.
- Yargı Yerleri plan yapma konusunda yetkiye sahip olan kurumlardır (<https://www.mevzuat.gov.tr/>, 2022).

3.2. Kent Planlarının Nitelikleri ve İlkeleri: Kent planlarının sahip olması gereken birtakım nitelikler vardır. Genel olarak her yerde kent planlaması sürecinde uyulması gereken bu nitelikler şu şekildedir;

- **Genellik İlkesi: Şehir** planları bir şehrin gelecekteki gelişiminin belli başlı hatlarına yer verir, ayrıntıya yer vermez.
- **Geniş Kapsamlılık İlkesi:** Kent planları, kentin tamamının toplumsal ve ekonomik problemlerini de içine alır.
- **Uzun Süreli Olma İlkesi:** Kent planları geleceğe dönük bakabilmeyi gerektirdiğinden dolayı, kentin geleceğiyle ilgili uzun dönemi kapsayan planlardır.
- **Zorunluluk İlkesi:** Bir imar planı onaylamışsa bunun dışına çıkmak mümkün değildir. Onaylanan planlar herkesin uyması zorunlu olan belgelerdir. Kentte yaşayanlar, taşınmaz mal sahipleri, planı yapanlar ve onaylayanlar yapılan planlara uymak mecburiyetindedirler.
- **Nesnellik İlkesi:** Kent planları herkes için eşitlik ve adalet ilkelerine uygun olacak şekilde hazırlanır.
- **Açıklık (Saydamlık) İlkesi:** Herkesin uymasını zorunlu kılan kent planlarını yine herkesin bilme zorunluluğu vardır.
- **Esneklik İlkesi:** Kentlerin toplumsal ve ekonomik yapısında farklılıklar meydana geldikçe o kentler için hazırlanan planların mevcut koşullara ayak uydurmasına imkân tanınması gerekir. Esneklik, hazırlanan planları tamamıyla yok etmeyen, geçerli sebeplere dayanan, planın kendisini tamamlayıcı nitelikte olmalıdır (Keleş, 2021: 304-306).

4. TÜRKİYE'DE KENT PLANLAMASININ TARİHİ

Osmanlı Dönemi: Osmanlı İmparatorluğu zamanında kent planlamasına yönelik merkezi hükümet tarafından ilk adımlar, 1848 tarihinde yürürlüğe giren Ebniye Nizamnamesi (Yapılar Tüzüğü) ile atılmıştır. Çıkarılan bu nizamnamenin eksik kalmasından dolayı 1863 tarihinde Turuk

ve Ebniye (Yollar ve Yapılar Tüzüğü) çıkarılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde imar konusuna yönelik ilk kapsamlı yasal düzenleme olduğu için önemlidir. Şehircilik alanına yönelik ilk yasa ise Ebniye Kanunu (Yapılar Yasası)'dur. Bu yasa ile kent meydanları ve kamuya açık alanlar için düzenlemeler getirilmiştir (Bayram, 2017:227-244).

1923-1950 Dönemi: Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma döneminden başlayarak İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına dek Türkiye'de önemli bir kentleşme hareketine rastlanmamaktadır. İzmir'de 1922 yılında çıkan ve şehri tahrip eden büyük yangının ardından, İstanbul Şehremaneti'den dönüştürülen, Ankara şehri için hazırlana ve tüm ülkede uygulanan kanunlarla faaliyetlerde bulunulmuştur. Özellikle büyük yangından dolayı zarar gören bölgeler başta olmak şartıyla tüm şehir için kapsamlı imar planları hazırlanmıştır. 1925 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan antlaşma gereği İzmir'e gelen mültecilerden dolayı 1938 yılında İzmir için 5 yıllık imar planı uygulamaya konulmuştur. Türkiye için köylerin, şehirlerin ve kasabaların hem toplumsal hem de hukuki alanda yerlerini belirleyen en önemli kanun 1924 yılında kabul edilmiş olan 442 sayılı Köy Kanunu'dur. Adı köy kanunu olmamasına rağmen diğer yerleşim birimleri de bu kanunda tanımlanmaktadır. Bu dönemler arasında Anadolu'nun birkaç kentinde fabrikalar kurulmuştur ve yine bu dönemlerde Ankara başkent yapılmıştır. Fabrikaların birçoğu nüfusu 10 bini aşmayan bölgelerde, İstanbul, Marmara ve Ege bölgelerinin dışında kurulmuştur. 1933 yılında İller Bankasının kurulmuş ve bu kurum kentlerin imara yönelik faaliyetlerinin finansmanını üstlenmiştir (Sağlam, 2016: 257-274).

1950-1980 Dönemi: Türkiye 1950 ve 1980 dönemleri arasında kentsel mekanın örgütlenmesinde önemli değişiklikler yaşamıştır. Bu dönemde Adnan Menderes'in Karayolları Politikasının etkin olmasından dolayı ulaşım alanında demiryollarından karayolları sistemine bir geçiş gerçekleşmiştir. Yine bu dönemlerde kamusal yatırımların çoğunluğu büyük yerleşim yerleri dışında kalan yerlere yapılmıştır. İlerleyen yıllarda, sağlık hizmetlerinin toplumsallaştırılması konusunda bir yasa çıkarılmıştır. Yoksulluk kesimlerinde çalışacak olan personeller için ücretlere zam yapılmıştır. Sonraki yıllarda uygulama programından bölge planlaması kavramı çıkarılmış ve onun yerine çevre kalkınması terimine yer verilmiştir. 1954 yılında kurulan Türk Mühendis ve Mimar Odaları sayesinde proje yarışmaları kurumsallaşmıştır. 1956 yılında İmar Kanunu çıkarılmış ve planlamaya mücavir alanlar da dahil

edilmiştir. 1958 yılında İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuştur ve şehir planlamasına özerk bir nitelik kazandırılmıştır. Yine 1958 yılında kentlerin imar planlarının Emlak Bankası ve Toprak ve İskan Umum Müdürlüğü ile İller Bankası'nın alt kolu olan büro aracılığıyla yapılmasına karar verilmiştir. 1960'lı yıllara gelindiği zaman anayasa yeniden düzenlenmiş, devlete konut ihtiyacını karşılama misyonu yüklenmiştir. Bölge planlama ile şehir planlama disiplinleri etkinlik kazanmaya başlamıştır (Tuna, 2019: 393-409).

1980 ve Sonrası Dönem: Türkiye'de 1980'li yıllar itibariyle kalkınma ve planlamaya yönelik kavramlar arka planda kalmıştır. Bu dönemde 3194 sayılı İmar Kanunu yürürlüğe girmiş ve imar konusundaki yetkiler yerel yönetimlere aktarılmıştır. Bu kapsamda hazırlanan özel kanunlar, imara yönelik yönetmelikler, bakanlar kuruluna ait kararlar ve genelgeler neticesinde merkezi yönetime ait birimlere plan yapmaya yönelik geniş yetkiler tanınmıştır. Yerel Yönetim Reformu sayesinde (2004-2005), il özel idarelerin, belediyelerin ve büyükşehir belediyelerinin yetkileri artırılmıştır. 2011 tarihli 644 sayılı KHK ile merkezi yönetime özel yetkiler tanınmıştır. Çıkarılan bu kararname sayesinde bakanlık eğer gerek duyarsa resen nazım ve uygulama imar planı yapabilme yetkisi kazanmıştır. 2001 yılında meydana gelen mali krizden sonra kamunun arsaları ve arazileri kentsel yatırımlar gerçekleştirmek maksadıyla satılmıştır. İnşaat ve gayrimenkul sektöründe önem arz eden yasal düzenlemeler 5393 sayılı Belediye Kanunu, Kentsel Dönüşüm Yasası (6306 sayılı Kanun), Özelleştirme Kanunu (1994 tarihli 4046 sayılı Kanun) ve Toplu Konut Kanunu (1984 yılında kabul edilen 2985 sayılı kanun)'dur (Zorlu ve Söğüt, 2019: 1158-1183).

5. 3194 SAYILI İMAR KANUNU

1985 yılında 3194 sayılı İmar Kanunu'nun kabul edilmesiyle 6785 sayılı İmar Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. 7 bölümden, 50 maddeden, 24 geçici maddeden ve 9 ek maddeden oluşan bu kanun belediye ve mücavir alan sınırlarına dahil ve hariç alanlarda yapılacak planlar bazı değişiklik ve düzenlemelerle birlikte hala yürürlüktedir. Bu kanunla plan onaylama yetkisi merkezden alınarak yerel yönetimlere devredilmiştir. Kanunun amacı, birey, toplum, çevre ilişkilerinde birey ve aile saadeti ile toplum yaşantısına yakinen etkide bulunan fiziksel çevreyi sağlıklı bir alana kavuşturmak, yapılan yatırımlar için seçilecek alanları ve gelişme potansiyellerini yönlendirmek, toprağın korunmasını, kullanım dengesini akılcı bir şekilde

belirlemektir. (Çay ve Kandemir, 2022: 26-40). Kanunun maksadı, yerleşme alanları ve bu alanlarda yapılan yapıların; plan, fen, sağlık ve çevre koşullarına uygun olmasını sağlamaktır. Bu kanunun ikinci maddesinde kapsam belirtilmiştir ve bu bağlamda belediye ve belediyenin mücavir alanlarına dahil ve hariç yerlerde yapılacak planların ve inşasının yapılacağı hem resmi hem de özel tüm yapıların hükümlere bu kanuna esas kılınmıştır. Kanunun üçüncü maddesi genel esası içermektedir ve bu kapsamda herhangi bir sahanın, her ölçekteki plan şartlarına ve yönetmelikte yer alan hükümlere ters düşecek amaçlar için kullanılamayacağı belirtilmiştir. Kanunun 4. maddesinde, istisnalar yer almaktadır ve bu bağlamda, “2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, bu Kanunun ilgili maddelerine uyulmak kaydı ile 2960 sayılı İstanbul Boğaziçi Kanunu ve 3030 sayılı Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun ile diğer özel kanunlar ile belirlenen veya belirlenecek olan yerlerde, bu Kanunun özel kanunlara aykırı olmayan hükümleri uygulanır hükmü, Türk Silahlı Kuvvetlerine ait hareket, eğitim ve savunma amaçlı yapılar için, bu Kanun hükümlerinden hangisinin ne şekilde uygulanacağı Milli Savunma Bakanlığı ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından müştereken belirlenir” hükmü ve “Tarım Arazileri, 3/7/2005 tarihli ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda belirtilen izinler alınmadan; tarımsal amaç dışında kullanılamaz, planlanamaz, köy ve/veya mezarların yerleşik alanı ve civarı veya yerleşik alan olarak tespit edilemez” hükmüne yer verilmiştir. İmar Kanununun beşinci maddesinde kanunda yer alan terimlere ilişkin kavramlara yer verilmiştir. Buna yönelik olarak kanunda yer alan kavramlardan bir kısmı aşağıda açıklanmıştır.

Nazım İmar Planı; çevre düzeni planlarına uyacak şekilde halihazır haritalar üzerine, mevcut ise kadastral durumu işlenerek çizimi yapılan ve arazi bölümlerinin; genel kullanım şekillerini, belli başlı bölge çeşitlerini, bölgelerin ilerideki dönemlerde insan yoğunluklarını, gerek duyulduğunda yapı yoğunluğunu, farklı yerleşme bölgelerinin gelişim gösterdiği yön ve büyüklüklerini ve ilkelerini, ulaşım mekanizmalarını ve sorunlarının çözüme kavuşturulması konusundaki noktaları açıklamak ve uygulama imar planlarının hazırlanmasına esas olacak şekilde düzenlenen, ayrıntılı bir raporla ifade edilen ve raporuyla beraber bütün olan plandır.

Uygulama İmar Planı; tasdikli halihazır haritalarda mevcut ise kadastral hali işlenmiş olarak nazım imar planı esasları baz alınarak çizilen ve

farklı bölgelerin yapı adalarını, bu adaların yoğunluk ve nizamını, yolları ve uygulama için gerek duyulan imar uygulama programlarına esas olacak şekilde uygulama etaplarını ve diğer bilgileri ayrıntı olacak şekilde yer veren plan türüdür.

Yerleşme Alanı; imar planı sınırı içindeki yerleşik ve gelişme alanlarının tamamına verilen addır.

İmar Adası; imar planındaki esaslar dahilinde ortaya çıkan adanın adıdır.

İmar Parseli; İmar adaları içerisindeki kadastro parsellerinin İmar Kanunu, İmar Planı ve yönetmelik esasları baz alınarak düzenlenmiş halidir.

Kadaastro Adası; kadaastro yapıldığında bulunan adanın adıdır.

Kadaastro Parseli; kadaastro yapıldığında kadaastro adaları içinde yer alan mülkiyeti tescillenmiş olan parseldir.

Yapı; kara parçasında ve suda, daimî veya muvakkat, resmi ve şahsi yerin altında ve yerin üstünde inşaatı ile bunların ek, değişiklik ve onarımlarını bünyesine alan hareket etmeyen ve müteharrik tesislere verilen addır.

Bina; insanların barınması, çalışması veya herhangi bir faaliyette bulunması için inşa edilmiş, yerleşik ve sabit nitelikteki yapılardır. Binalar, özellikle konut, ofis, mağaza, fabrika, depo, hastane, okul, otel gibi farklı amaçlarla inşa edilebilirler.

İlgili İdare; belediye ve mücavir alan içinde belediye, dışında ise valiliktir.

Mücavir Alan; imar mevzuatı çerçevesinde belediyelerin kontrol ve sorumluluğunda olan alanlara verilen isimdir. Bakanlık; Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'dır.

Su Yolu; İmar planı çerçevesinde suni olarak oluşturulan ve deniz vasıtaları aracılığıyla ulaşımın gerçekleştirildiği su geçidine verilen isimdir.

Kanunun ikinci bölümünün altıncı maddesinde imar planlarıyla ilgili genel esaslara yer verilmiştir. Bu bağlamda planlama basamaklarını içeren altıncı maddede mekânsal planlar, içine aldıkları alan ve maksatları bakımından Mekânsal Strateji Planlarına uygun olacak şekilde Çevre Düzeni Planları ve İmar Planları basamaklarından oluşmaktadır. Her plan bir üst

basamaktaki plana uygun olacak şekilde hazırlanır. Büyükşehirlerde 1/25.000 ölçekli nazım imar planının yapılmış olması, gerek duyulan bölgelerde 1/5.000 ölçekli nazım imar planlarının yapılmasına mâni değildir. Kanunun yedinci maddesinde halihazır harita ve imar planlarında uyulması gereken noktalara yer verilmiştir. Bu kanunun yedinci maddesinin a bendinde *“Halihazır haritası bulunmayan yerleşim yerlerinin halihazır haritaları belediyeler veya valiliklerce yapılır veya yaptırılır. Bu haritaların tasdik mercii belediyeler ve valilikler olup tasdikli bir nüshası Bakanlığa, diğer bir nüshası da ilgili tapu dairesine gönderilir hükümüne b bendinde ise Son nüfus sayımında, nüfusu 10.000’i aşan yerleşmelerin imar planlarının yaptırılmaları mecburidir. Son nüfus sayımında nüfus 10.000’i aşmayan yerleşmelerde, imar planı yapılmasının gerekli olup olmadığına belediye meclisi karar verir. Mevcut imar planları yürürlüktedir”* hükmüne yer verilmiştir (<https://www.mevzuat.gov.tr/>, 2022).

SONUÇ

Günümüzde, hızlı nüfus artışı, kentsel dönüşüm, çevre kirliliği gibi pek çok sorun ile karşı karşıya kalan kentlerimizde, imar ve planlama konuları oldukça önem kazanmaktadır. Bu konulara yeterli özen gösterilmediği takdirde, gelecekte büyük sorunlarla karşılaşabiliriz. Bu nedenle, imar ve planlama konularında doğru stratejiler belirlenmeli ve uygulanmalıdır. İmar planlarının hem yapılması hem de değiştirilmesi gibi faaliyetlerde bulunmak için İmar Kanunu esas alınır. Planlar hazırlanırken gereken inceleme ve araştırmaların dikkatli ve özenli bir şekilde yapılması, mevzuata uygunluğun göz önünde bulundurulması ve kamu yararının gözetilmesi son derece önem arz etmektedir. Yapılan imar planları sayesinde, bir toprak parçasının ve çevresinin sahip olduğu özellikler itibariyle hangi büyüklükte ve ne kadar yükseklikte yapılar için uygun olduğunu anlamak kolay bir hale gelir. Bununla birlikte, nasıl veya hangi amaçlarla inşa edilmiş yapılara ev sahipliği yapacağı gibi son derece önemli soruların cevabına da ulaşmak mümkün olur. Bütün bu yapıların bir düzen çerçevesinde bir araya getirilmesi de yine imar planı sayesinde mümkün olmaktadır. İmar planlamasının temelini, imar hukuku oluşturmaktadır. İmar Hukuku; yerleşim yerleri, yapılar, kamu alanları, çevre düzenlemesi, altyapı hizmetleri ve benzeri konuları düzenleyen hukuk dalıdır. İmar hukuku, kamu yararına uygun bir şekilde yerleşim yerleri ve yapıların planlanması, inşası, kullanımı ve yönetimi için kurallar ve düzenlemeler belirler. Hem kamu hem de birey için çokça önemli olan imar planlarının kamu açısından önemi; kent veya kentin etrafına yapılabilecek

yatırımları etkileme gücü olması ya da yatırımları özendirme yoluyla ekonomiyi geliştirmesi ayrıca yeşil alanların, parkların yapılacak iyileştirmelerle sağlıklı ve düzenli bir çevre meydana getirmesi, birey açısından önemine bakacak olursak; sahibi olduğu ya da faydalandığı taşınmaz bir malın değerini iyi ya da kötü etkilemesi olayıdır. Bundan dolayı bahsi geçen planların yapıldığı esnada ve uygulamaya konulurken, kamu yararı ve kişinin öncelikle mülkiyet hakkına yönelik çatışan menfaatlerinin olabildiğince bağdaştırılması gerekmektedir. İmar ve planlama, şehirlerin büyümesini ve gelişmesini düzenleyerek, insanların hayat kalitesini artırabilir. İmar ve planlama, modern şehirlerin tasarlanması ve yönetilmesi noktasında kilit bir role sahiptir. Ulaşım, konut, iş yeri, yeşil alanlar ve kamu hizmetlerinin düzenli olarak dağıtılması, bir şehirde yaşayan herkesin eşit fırsatlara sahip olmasını sağlar. Bunun yanı sıra, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir bir çevre için çalışılması da imar ve planlama sürecinde önem arz etmektedir. İmar ve planlama kararları alınırken, toplumun bütün kesimlerinin ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Planlamacılar, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar imar ve planlama sürecinde işbirliği yaparak, şehirleri daha iyi bir geleceğe hazırlayabilirler.

Sonuç olarak, imar ve planlama modern şehirlerin yönetimi için hayati bir öneme sahiptir. İmar ve planlama, yalnızca şehirlerin büyümesini ve gelişmesini yönetmekle kalmaz, aynı zamanda sürdürülebilir bir geleceğin inşasına da katkı sağlar. Gelecekteki şehirlerimizi daha iyi tasarlamak ve yönetmek için, imar ve planlamaya yönelik uygulamaların geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Bayram, P. (2017). 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Kentleşme: Yönetmelik Reformları İle Osmanlı Aydınlarının Kent Üzerine İzlenimlerine Dayalı Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 227-244.
- Çay, T., ve Kandemir, E. S. (2022). Türkiye'de İmar Uygulama Mevzuatındaki Gelişim Süreci. *Geomatik Dergisi*, 7(1), 26-40.
- Çolak, N. İ., ve Öngören, G. (2014). İmar Planları, İmar Uygulamaları ve İptal Davaları. *Ankara: Öngören Hukuk Yayınları*.
- Develioğlu, F. (2013). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Genç, F. N. (2008). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü. *Yönetim ve Ekonomi*, 15(1), 115-130.
- Gündoğdu, S. (2019). *Türkiye'de Kentsel Toprak Rantının Vergilendirilmesi ve Bir Model Önerisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş, M., ve Uzunay, M. (2017). Belediyelerde İmar Planlama Süreci ve Denetim. *Ombudsman Akademik*, 3(6), 161-179.
- Kayıkçı, S. (2013). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Politikası Analizi. *Bilgi Dergisi*(26), 62-94.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Yayınları.
- Keleş, R. (2021). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Mert, Z. G., ve Kutluca, A. K. (2018). Türkiye'de Tabiat Parkları Koruma Amaçlı İmar Planlama Süreci: Ballıkayalar Tabiat Parkı Deneyimi. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 3(1), 21-51.
- Sadioğlu, U., ve Ergönül, E. (2020). Türkiye'de Kentsel Dönüşümün Anlamı, Aktörleri ve Amaçları. *İdeal Kent*, 11(30), 880-908.
- Sağlam, S. (2016). 1923-1950 Yılları Arasında Türkiye'de Kent ve Kentleşme Olgusu. *Sosyoloji Konferansları*, 52(2016-1), 257-274.
- Sam, N. (2004). *Kent Toprakları ve Konut Yerleşimlerinin Ekonomik Değer (Karşılık) Analizi Bursa Nilüfer İlçesinde Konut Rayiç Değerleri Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama*. Bursa : Uludağ Üniversitesi.
- Sezgin, Ş. (2014). Piyasa Ekonomisinin Şartları ve Özelleştirme. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(2), 154-171.
- Sönmez, M. (2002). *Kent Planlamada İmar Uygulama Araçları*. İstanbul : Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Üniversitesi.

- Şahin, S. Z. (2018). Kent Planlama ve Kentsel Altyapı İlişkinin Evrimi. *Planlama Dergisi*, 28(1), 6-11.
- Tulukcu, İ. (2018). Kamu-Özel Ortaklıkları: Farklı Kurumsal İşleyiş ve Hedefler Varlığında Yönetişim Becerileri. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(38), 244-262.
- Tuna, I. (2019). 1950-1960 Yılları Arasında İstanbul'da Kentleşme ve İmar Faaliyetlerine Genel Bakış. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(20), 393-409.
- Turan, M., ve Bayram, M. (2010). Toprağın Menkulleştirilmesi. *Memleket Siyaset Yönetim*, 5(12), 90-101.
- Üstündağ, Ö., ve Şengün, M. T. (2011). Türk İmar Mevzuatındaki Plan Türleri ve Fiziki Planlama- Coğrafya İlişkisi Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 1-25.
- Yeğenağa, O. H., ve Ulubay, S. (2018). Spekülasyon Mimarlığının "Gerçekliği". *Yıldız Teknik Üniversitesi Yayını*, 1-18.
- Yıldız, N. (2000). *Kamulaştırma Tekniği*. İstanbul: Yıldız Üniversitesi Mühendislik Fakültesi.
- Yılmaz, M. (2009). İmar Kanunu'nun 18. Maddesi Çerçevesinde Düzenleme Ortaklık Payı Kavramı ve Uygulamaları. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 16(3-4), 37-83.
- Zorlu, F., ve Söğüt, İ. (2019). Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kentsel Planlama Pratiğinin Dönüşümü: Adana Örneği. *İdeal Kent*, 10(28), 1158-1183.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <https://www.ilkerduman.av.tr/?d=522#:~:text=Yap%C4%B1lar%C4%B1n%20imar%20plan%C4%B1na%20ve%20imar,yap%C4%B1%20kullanma%20izni%20ile%20denetlenmektedir>, Erişim Tarihi: 12.12.2022
- <https://mekansalstrateji.csb.gov.tr/mek-nsal-strateji-plani-nedir-i-89080>, Erişim Tarihi: 14.12.2022
- <https://www.csb.gov.tr/sss/cevre-duzeni-plani>, Erişim Tarihi: 14.12.2022
- <https://kadimhukuk.com.tr/makale/nazim-imar-plani/>, Erişim Tarihi: 16.12.2022
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Uygulama_imar_plan%C4%B1, Erişim Tarihi: 16.12.2022

- <https://hukukauygun.com/tr/blog/revizyon-imar-plani-ve-ilave-imar-plani-nedir->, Erişim Tarihi: 19.12.2022
- [https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=9262&MevzuatTertip=5#:~:text=24\)%20Islah%20imar%20plan%C4%B1%3A%20D%C3%BCzensiz,%C5%9Fartlar%C4%B1n%C4%B1%20da%20belirleyen%20imar%20plan%C4%B1d%C4%B1r](https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=9262&MevzuatTertip=5#:~:text=24)%20Islah%20imar%20plan%C4%B1%3A%20D%C3%BCzensiz,%C5%9Fartlar%C4%B1n%C4%B1%20da%20belirleyen%20imar%20plan%C4%B1d%C4%B1r), Erişim Tarihi: 19.12.2022
- <https://gayrimenkulmevzuati.com/turizm-amacli-imar-plani-nedir-nasil-hazirlanir/>, 20.12.2022
- <https://kvmmgm.ktb.gov.tr/TR-111517/koruma-amacli-imar-planlari.html>, Erişim Tarihi: 20.12.2022
- <https://osbuk.org/wp-content/uploads/2020/11/ornekformlar.pdf>, Erişim Tarihi: 25.12.2022
- <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=19788&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeliği&mevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 25.12.2022
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194-20120516.pdf>, Erişim Tarihi: 29.12.2022

BÖLÜM 7

REFAH DEVLETLERİNİN GELİŞİMİ AÇISINDAN EĞİTİMİN ÖNEMİ VE SEÇİLMİŞ ÜLKELERLE TÜRKİYE’DE EĞİTİM POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ¹

Gökhan MURAT²

Dr. Öğr. Üyesi Burçin ESER³

¹ Bu çalışma Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi Burçin Eser’in danışmanlığında Gökhan Murat tarafından hazırlanan “Sosyal Refah Devletlerinin Gelişimi Açısından Eğitimin Önemi: Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye’de Eğitim Politikalarının Değerlendirilmesi” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, İstanbul, Türkiye. gokhan.murat@ogr.iu.edu.tr ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0001-6400.

³ Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Trabzon, Türkiye. burcinyilmazeser@gmail.com ORCID ID: orcid.org/0000-0003-2623-2822

GİRİŞ

Bireyin ve toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve politik gelişim sürecinin temeli olan eğitim, insan sermayesini geliştirmeye yönelik bir yatırım olmasından dolayı refah devletlerinin önemsedığı temel sorumluluklardan birisi olarak görülmektedir. Nitekim eğitim, bireylerin toplumsallaşmaları için temel bir araçtır. Bu çerçevede, fırsat eşitliğinin sağlanmasında, sosyal adaletin yükseltilmesinde ve yaşam standartlarının belli bir seviyeye çıkartılmasında eğitime verilen değer oldukça önemli bir boyuta gelmektedir. Ayrıca bir ulusun kalkınma ve büyüme noktasındaki önemli etkenlerden biri olarak görülen eğitim olgusu, toplumda daha adil bir gelirin sağlanması, istihdam olanaklarının artması ve demokrasinin yükselmesine de doğrudan katkıda bulunmaktadır. Özellikle küreselleşme sürecinin yaşanmasıyla birlikte üretim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişim, çok yönlü becerilere sahip, üretim aşamalarını kavrayan yenilikçi işgücünün istihdamını gerektirmektedir. Bu vasıflara sahip işgücünün yetiştirilmesi teknolojik değişimlere hızla uyum sağlayan ve teknolojiyle iç içe olan bir eğitim sistemi ile mümkün olmaktadır. Çağdaş, nitelikli bir eğitim sisteminin amacı, ekonomik ve toplumsal gelişmelerde insan faktörünü ön plana çıkarmak ve bu doğrultuda onun sergileyebileceği tüm yeteneklerini geliştirebilmesine imkân ve destek sağlamaktır. Eğitimin sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan verimliliği sağlaması, bireye her anlamda yüksek kazanım fırsatı tanırken, bireysel ve toplumsal açıdan eğitim politikalarında önemli beklentilerin doğmasına da yol açmaktadır.

Refah Devleti; birey ve ailelere asgari düzeyde gelir garantisi sağlayan, vatandaşların karşılaşılabileceği sosyal risklerin üstesinden gelebilmelerine yardımcı olan, refah hizmetleri aracılığıyla ülkede yaşayan tüm vatandaşlara en iyi yaşam standardını sunan ve birçok sorumluluğu üstlenen devlet anlayışını ifade etmektedir. Bu aşamada refah devletlerinin en önemli sorumluluklarından birini de toplumsal ve ekonomik kalkınmanın temel noktası olarak kabul edilen eğitim unsuru oluşturmaktadır. Nitekim yetişmiş insan kaynağının, toplumsal gelişimin hızlandırılması, gelirin toplumda daha adil dağılımı, istihdam oranlarında artış ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin yaşanması açısından anahtar bir rol oynadığı bilinmektedir. Ayrıca toplumların kültürel miraslarını sürdürmeleri, refaha erişebilmeleri, kendilerini sürekli yenilemeleri, kendi değer varlıklarını önemsemeleri ve farklı kültürlere saygı ve sevgi besleyen insanlar yetiştirmeleri büyük ölçüde eğitimle gerçekleşmektedir. Bu bağlamda

gelişmiş refah ülkelerinin, gelişmişliklerinin altında yatan en önemli faktörlerden birinin eğitime yapmış oldukları harcamalar ve uygulamış oldukları eğitim politikaları olduğu düşünülmektedir.

Değişime ayak uyduran ve bu doğrultuda eğitim politikalarına her anlamda önem veren gelişmiş refah devletlerinin, birçok alanda gelişimlerini hızlandırdığı görülmektedir. Bu kapsamda gelişmiş refah devletlerinin uyguladığı eğitim politikaları önem arz eder hale gelmektedir.

Eğitimin refah devletinin gelişimindeki payının önemi, uygulanan eğitim politikalarının incelenmesi hususunda bir gereklilik ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma, önemli bir sosyal politika aracı olan eğitimi refah devletlerinin gelişimi açısından incelemek ve bu bağlamda seçilmiş ülkelerle Türkiye'nin eğitim politikalarını değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Çalışma kapsamında ilk olarak refah devleti kavramı, sunmuş olduğu temel hizmet türleri ve sınıflandırılmış refah modellerine yer verilmiş; refah devletinin eğitim ile ilişkisi ele alınarak küresel süreçteki önemi üzerinde durulmuştur. Sonrasında ise; eğitimin ekonomik büyüme ve kalkınma ile ilişkisine değinilerek refah devletinin eğitimle olan ilişkisine yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise; kendi refah modeli içerisinde benimsedikleri eğitim anlayışıyla öne çıkan ülkelerin eğitim politikaları incelenmiştir. Bu kapsamda; Doğu Asya Refah Modelinde Çin (Şangay), Sosyal Demokrat Refah Modelinde Finlandiya, Liberal Refah Modelinde Kanada, Muhafazakâr Refah Modelinde Almanya'nın eğitim politikaları ile yapmış oldukları reformlara değinilmiştir. Son olarak ise, kısmen Güney Avrupa Refah Modelinde bulunan ve tam olgunlaşmamış refah ülkesi olarak adlandırılan Türkiye'nin uygulamış olduğu eğitim politikalarına yer verilmiştir.

1. KAVRAMSAL AÇIDAN REFAH DEVLETİ

Refah Devletinin, 18. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de vatandaşların temel eğitim ihtiyaçlarının kanun hükmüyle sağlanmasıyla daha spesifik açıdan ise 1883'te Bismark'ın Almanya'sında sosyal sigorta uygulamalarının yürürlüğe konulmasıyla ortaya çıktığı iddia edilmektedir (Özmen, 2017: 88). Ancak Refah Devleti kavramının ilk olarak II. Dünya Savaşı döneminde Başpiskopos Temple tarafından, savaş sonrası tekrardan kurmak istedikleri bir yapı olan "sosyal devleti", otoriter bir yapıya sahip olan Nazi Almanya'sından ayırt etmek ve moralleri yükseltmek amacıyla "Citizen and Churchman" adlı eserde kullanıldığı görülmektedir. II. Dünya Savaşı sonrasında yaygınlaşan ve literatürde fazlaca görülmeye başlanan bu kavram,

kapitalist bir ekonomi anlayışıyla birlikte gelişen sanayileşme süreci ve bu sürecin ortaya çıkardığı sorunlar neticesinde devletin müdahale gereksiniminde bulunma düşüncesiyle açıklanmaktadır (Şenkal, 2005: 276).

Konu üzerinde önemli çalışmaları olan Asa Briggs'e göre, refah devleti; "birey ve ailelere asgari düzeyde gelir garantisinin sağlandığı, karşılaşılan herhangi bir sosyal risk karşısında vatandaşlarına yardım ederek sosyal refah hizmetleri aracılığıyla ülkede yaşayan herkese en iyi yaşam standardının sunulduğu devlet anlayışını ifade etmektedir". Bu noktada refah devleti, piyasa ekonomisinin eksikliklerini ve başarısızlıklarını ortadan kaldırmak amacıyla, müdahale eden, düzenleyen ve geliri yeniden dağıtıp kaliteli yaşam standartlarına ulaşma amacı güden bir devlet olarak dikkat çekmektedir (Briggs, 1961: 228).

2. REFAH DEVLETİ SINIFLANDIRILMALARI

Refah devleti ile ilgili yapılan çalışmalarda sınıflandırılma noktasında ayrıştımlar yaşanmaktadır. Genel kapsamda refah devleti sınıflandırılması ele alındığında; ülkelerin gelişmişlik seviyesinin, ideolojik yapısının, kültürel ve iktisadi farklılıklarının modellerin değışkenlik göstermesinde büyük etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Refah devletinin sınıflandırılmasıyla yapılan birçok çalışma, 1990 yılında Gosta Esping Andersen'nin "Three Worlds of Welfare Capitalism" adlı eserini bu alandaki en çok benimsenmiş çalışma olarak nitelendirilmektedir (Abrahamson, 1999: 395-396). Gosta Esping Andersen'in Üçlü Sınıflandırması diğeri sınıflandırmaların aksine daha geniş bir perspektiften bakış açısı ile devlet-piyasa ilişkisinin yüksek oluşu ve piyasa ekonomisince de desteklenmesi ile ön plana çıkmaktadır. Andersen'in sınıflandırmasında refah devleti; Liberal Refah Modeli, Muhafazakâr Refah Modeli ve Sosyal Demokrat Refah Modeli kapsamında ele alınmaktadır (Abrahamson, 1999: 395-401).

Anglo Sakson refah modeli olarak da adlandırılan Liberal Refah Modelinde, devlet son çare olarak başvurulacak bir merci görevi üstlenmekte ve kişilere minimal seviyede fayda sağlayarak bunlardan yararlananları da onur zedeleyici bir şekilde gelir araştırmasına tabi tutmaktadır (Özdemir, 2007: 134). Tamamen piyasa mantığının hükmettiği modelde seçicilik prensibi geçerli olmakta, refah hizmetlerinin çalışma azmini azaltmayacak bir şekilde sağlanması gerekliliği vurgulanmaktadır (Aktan ve Özkıvrak, 2008: 54). Oldukça düşük harcama eğiliminde olan liberal refah devletleri

örneklerini İngiltere, ABD, Avustralya ve Kanada oluşturmaktadır (Pierson, 1998: 778).

Muhafazakâr Refah Modelinde, piyasanın etkinliği önemli ölçüde azalmakta ve devletin müdahalesi ön plana çıkmaktadır. Katı liberal yaklaşımın kaybolduğu, geleneksel yapının muhafaza edildiği ve ailenin refah rejiminin merkezine oturtulduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra sosyal hakların sınıf ve statüye bağlı olarak farklılık gösterdiği bu sistemde gelirin yeniden dağılımında farklılıklar gözlemlenmektedir (Özmen, 2017: 92). Bu modelde, olağandışı risklerle başa çıkmak için aile desteğinin yanında, çeşitli asgari ücret uygulamaları, emekli maaşları gibi kalıcı katkı sağlayan programlar bulunmaktadır (Esping-Andersen, 2002: 17). Sosyal güvenliğin ön planda tutulduğu bu model dâhilinde uygulanan politikalar özellikle Avusturya, Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde ağırlıklı olarak hissedilmektedir (Pierson, 1998: 778-779).

Çalışma prensibine dayalı toplum modeli olarak nitelendirilen Sosyal Demokrat Refah Rejimleri, sosyal hizmet ve hakların en çok kurumsallaştığı ve yaygın hale geldiği, sosyal ihtiyaçların hemen hemen birçoğunun piyasa dışından karşılandığı bir modeldir (Kol, 2014: 138). Müdahaleci bir yapıya dayanan bu sistemde devlet, tam istihdamın sağlanması yönünde bir garanti sağlamaktadır. Özellikle tam istihdamın sağlanmasıyla bireylerin ve ailelerin güçlendirilmeleri ve piyasadan bağımsız olmaları hedeflenmektedir. İsveç, Danimarka ve benzeri İskandinav ülkelerinde bu refah modeline örnek olarak gösterilmektedir (Pierson, 1998: 779).

Andersen'in sınıflandırması ilerleyen zamanlarda sistem üzerinde görülen bazı eksiklikler nedeniyle eleştirilmiş ve farklı modeller ortaya atılmıştır. Özellikle değişen dünya şartlarında gelişimlerini hızlı bir şekilde gerçekleştiren Uzak Doğu ülkelerinin sınıflandırmada yer almaması ve Güney Avrupa bölgesinde bulunan ülkelerin refah modellemelerine dahil edilmemesi en çok eleştirilen unsurları oluşturmuştur (Özdemir, 2007: 256-257). Bu kapsamda bu ülkelerin yer aldığı farklı gruplandırmalar sınıflandırılmaya dahil edilmiştir.

Doğu Asya bölgesindeki sosyal politika anlayışı, mevcut Avrupa ve Amerikan anlayışından çok farklıdır. “Konfüçyüs Modeli” olarak da adlandırılan bu rejim anlayışının temel prensiplerini disiplinli çalışma etiği, sağlam bir eğitim anlayışı ve aile sorumlulukları oluşturmaktadır (Metin ve Özaydın, 2014: 54). Japonya, Güney Kore, Singapur, Çin ve Hong Kong gibi

ülkelerin yer aldığı bu rejim, ekonomik gelişmişlik ve sosyal politika arasındaki ilişkinin birbirini tamamladığı ve desteklediği anlayışına dayanmaktadır. Özellikle 1970’li yıllardan sonra ortaya çıkmaya başlayan bu rejimi; insan sermayesine verilen önem, eğitim noktasında ülkelerin uyguladığı reformlar ve üretken bir ekonominin sosyal politika ile uzun vadede gelişim göstermesi anlayışı ön plana çıkarmaktadır (Aspalter, 2006: 297).

Farklı refah modelleri önerilerinden bir diğer önemli ülke grubunu da Güney Avrupa oluşturmaktadır. Bu kapsamda önde gelen önerilerden biri Stephan Leibfried’a ait olan “Olgunlaşmamış Refah Devleti” modelidir. İspanya, Yunanistan, İtalya belli bir oranda İrlanda ve Türkiye bu refah modeline dâhil olan ülkeler olarak sıralanmaktadır. Refahın bir hak olmadığı bu ülkelerde, emek piyasasına girişin zorlayıcı olması, tam istihdam geleneğinin bulunmaması ve kadınların işgücü piyasasındaki konumları itibarıyla Anglo-Sakson ülkelere benzediği görülmektedir (Güler, 2015: 63). Yine bu kapsamda Ferrara da Güney Avrupa ülkelerinin farklı bir model altında değerlendirilmesi gerektiğini ve bu modelin de “Güney Avrupa Modeli” olduğunu ileri sürmektedir. Bu refah rejiminde emek piyasasının önemli bir bölümü tarıma dayalıdır ve uygulamaya çalıştıkları refah politikalarıyla Kuzey Avrupa ülkelerini yakalamaya çalışmaktadır. Ayrıca bu ülkelerin anayasalarında refah devletinin gerekliliğine dair önemli vaatler verilmesine rağmen devletin mevcut koşullar altındaki yapısı buna pek fazla izin vermemektedir. Bundan dolayı da Güney Avrupa refah devletleri “kurumsallaşmış vaatler ülkesi” olarak adlandırılmaktadır (Gümüş ve Tatlıyer, 2013: 6).

3. REFAH DEVLETİNİN TEMEL FONKSİYON ALANLARINDAN EĞİTİM

Eğitim, bireylerin toplum üzerinde meydana getirdiği değişimlere aracı olan ve insanın gelişmesinde önemli rol üstlenen bir faktör olarak bilinmektedir. Bundan dolayı eğitim, devletler tarafından temel hak olarak sunulan ve yıllar içinde faydalı bir işgücü kaynağına zemin hazırlayan oluşum haline gelmiştir. Eğitimin devlet tarafından refah hizmeti olarak sunulmaya başlaması Fransız Devrimi’yle hız kazanmış olsa da özellikle Sanayi Devrimi’nin görülmeye başlandığı 19. yüzyılda tamamen bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu yıllarda gelişen sanayi anlayışının, kol gücüne dayalı üretim sisteminin haricinde tamamen mesleki ve teknik bilgiye dayanması okullarda ve kişisel eğitim programlarında kitlesel eğitim politikasını yaygınlaştırmıştır

(Özdemir, 2011: 709-710). Süre gelen zaman diliminde sanayi toplumunun yerini bilişim teknolojisinde yaşanan ilerlemelerle birlikte bilgi toplumu almıştır. Dünya'nın hızlıca değişip gelişmesi ile birçok ülke bu gelişim kaynağının temel noktasında bilgi üretiminin ön plana çıktığını keşfetmiştir. Bireylerin sahip olduğu bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi beşerî sermaye kavramını ortaya çıkarmıştır. Kişilerin gelirlerini ömür boyu pozitif yönde etkileyen bir faktör olarak kabul edilen beşerî sermayenin artan önemi eğitime ayrı bir boyut kazandırmıştır. Beşerî sermayenin temel dayanağı olan eğitim, iktisadi açıdan toplumun yaratıcı gücünü etkileyen ve ülkelerin kalkınma amaçları doğrultusunda gerekli olan nitelikli bireylerin yetiştirilmesine imkân tanıyan etkili bir araçtır (Akçacı, 2013: 67).

Birey ve toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel gelişim sürecinin temeli olan eğitim, sosyal adaletin sağlanması ve fırsat eşitliğinin artırılması noktasında bir ülke için oldukça önem arz eden olguların başında gelmektedir. Bilginin temel güç, eğitilmiş insanın beşerî sermaye olarak kabul edildiği günümüz ekonomik anlayışında eğitimin önemi daha da ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu doğrultuda refah devletlerinin eğitim harcamalarının diğer refah fonksiyonlarının da önüne geçtiği görülmektedir (Özker ve Esener, 2009: 1-2). Gelişmiş refah devletleri eğitime verdikleri önem doğrultusunda toplam kamu harcamaları içinde eğitime yüksek pay ayırmaktadırlar (Özdemir, 2007: 107). Refah devletleri eğitim harcamalarını kısa dönemde tüketim harcamaları, uzun dönemde ise yatırım harcamaları olarak nitelendirmektedir (Karaaslan, 2005: 41). Eğitim harcamaları, eğitime ayrılan bütçeler devletler tarafından yapılan en değerli yatırım olarak görülmektedir (Gündüz, 2018: 365). Bu bağlamda Tablo 1'de seçilmiş refah devletlerinde ve Türkiye'de toplam harcamalar ve GSYİH içinde eğitime ayrılan pay gösterilmektedir.

Tablo 1: Seçilmiş Refah Devletlerinde ve Türkiye'de Toplam Harcamalar ve GSYİH İçinde Eğitime Ayrılan Pay (2015-2020, %)

Ülkeler	Toplam Harcamalarda Eğitime Ayrılan Pay (%)		GSYİH İçinde Eğitime Ayrılan Pay (%)	
	2015	2020	2015	2020
ABD	13,6	12,6	5	6,1
Kanada	12,2	10,0	5,3	5,2
Almanya	11	9,18	4,8	4,7
Hollanda	12,3	11,0	5,4	5,3
İngiltere	13,8	10,5	5,6	5,5
Fransa	9,6	9,7	5,5	5,5
İsveç	15,5	13,6	7,6	7,1
Finlandiya	12,4	10,2	7,1	5,8

Norveç	15,7	10,1	7,6	5,9
Avustralya	14,1	14,4	5,3	6,1
Singapur	20	12,0	3	2,5
HongKong	18,6	20,6	3,3	4,4
Çin	12,1	10,5	3,8	3,5
Güney Kore	14,6	13,8	4,4	4,6
Türkiye	12,8	9,3	4,5	3,3
İspanya	9,8	8,8	4,3	4,5
İtalya	8,1	7,4	4,1	4,2

Kaynak: World Bank, 2021

Tablo 1 incelendiğinde, GSYİH içinde doğrudan eğitime ayrılan payın İskandinav ülkelerinde yüksek oranlarda olduğu, özellikle Finlandiya ve İsveç gibi ülkelerin %7 bandını aştığı ve bu ülkeleri %5 seviyelerindeki İngiltere ve Kanada'nın takip ettiği görülmektedir. Toplam harcamalarda eğitime ayrılan pay olarak değerlendirildiğinde, Uzak Doğu ve Pasifik bölgesinde bulunan ülkelerin eğitime yapmış olduğu toplam harcamanın oldukça yüksek seviyelerde olduğu, özellikle Hong Kong ve Singapur da 2000 yılından itibaren yüksek olan oranların günümüzde de aynı şekilde devam ettiği dikkat çekmektedir. Türkiye açısından bakıldığında ise gerek GSYİH gerekse toplam harcamalar içinde eğitime ayrılan payın 2015 ile 2020 arasında azalma eğiliminde olduğu görülmektedir.

4. EĞİTİMİN EKONOMİK BÜYÜME VE KALKINMAYA ETKİSİ

Eğitim politikasının ekonomik performansa katkısı herkes tarafından kabul edilen bir gerçek olarak bilinmektedir. Eğitim; toplumsal gelişmeyi hızlandıran, insan gücünün yetiştirilmesine katkıda bulunan ve işgücü kalitesinin artırılması açısından büyük etkiye sahip bir olgu olarak önem arz etmektedir. Aynı zamanda yarattığı dışsallıklarla ekonomik kalkınma ve gelir dağılımı açısından da son derece önemlidir (Özdemir, 2007: 106-107). Özellikle küreselleşen dünya ile toplumlar, rekabet üstünlüğünü elde etmek ve paralelinde ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak amacıyla eğitime oldukça önem vermeye başlamakta, toplumlarının ve paralelinde bireylerinin gelişimini eğitime bağlamaktadırlar (Gündüz, 2018: 365). Eğitime yapılan harcamalar ile fiziki sermaye yatırımlarını en iyi şekilde kullanmayı başaran Batı Avrupa ve Japonya bu durumun en önemli örnekleri oluşturmaktadır. Özellikle Japonya, eğitimin kalkınma üzerindeki etkilerinin farkına vardıkten sonra çok sayıda öğrencisini farklı alanlarda uzmanlaşması için gelişmiş ülkelere göndermekte, kendi ülkesinde kalan öğrenciler içinse Batı Avrupa ve ABD'den bazı uzman ve eğitimcileri getirtmektedir (Şahin, 2017: 136).

Günümüzde değerli doğal kaynaklara sahip çoğu ülkenin, beşerî güce sahip olmadığından bu kaynakları istediği gibi kullanmadığı görülmektedir. Oysa gelişimini tamamlamış sanayi ülkeleri kendi ülkelerindeki kıt kaynaklardan maksimum seviyede yararlanırken, sahip oldukları teknoloji ile kaynakların kullanılmadığı bölgelerde de söz sahibi olabilmektedirler. Eğitimin kalkınma üzerindeki ilişkisi incelenirken, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra yapılan birçok araştırmada; kişi başına düşen gelir gibi çoğu veride pozitif bir artışın yaşandığı, geleneksel tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişlerin görüldüğü ve toplumda sosyal ve kültürel alanda yaşanan değişimin eğitime verilen önem ile doğrudan ilişkili olduğu gözlemlenmektedir (Çakmak, 2008: 37-38). Kısaca iktisadi büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesi için beşerî sermaye fiziksel sermayenin yanında önemli bir yatırım aracı olarak görülmektedir. Kalkınma sürecinde üretim faktörlerinin aktif bir şekilde kullanılması bireyi daha değerli hale getirirken, toplumların insan varlığına yapmış olduğu yatırımları da pozitif ölçüde artırmaktadır. Çünkü düşünebilen, yenilik ve yaratıcılığa açık olan bireylerin keşfedilme girişimleri, ülkelerin üretim sürecinde etkili bir girdi olurken, sosyo-ekonomik kalkınmaya da etki etmektedir. Bu açıdan ekonominin temel gücü olan insanın varlığı ve eğitim süreci oldukça önem arz etmektedir (Bildirici, 2017: 40).

Ekonomik kalkınma ile beşerî sermaye arasındaki kuvvetli ilişkinin birçok araştırmacının çalışmasında da yer alarak vurgulanması Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü'nü (UNDP) ülkelerdeki insani kalkınmışlığı ölçmek ve beşerî sermayenin gelişim seyrini incelemek adına çalışmalar yürütmeye yöneltmiştir. UNDP'nin yapmış olduğu çalışmalarda, ekonomik kalkınmanın sadece büyüme hızına bağlı olmadığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda oluşturulan ve her yıl yayınlanan Beşerî Kalkınma Endeksi'nde çok sayıda gösterge bulunmaktadır. Özellikle ele alınan temel üç gösterge dahilinde ilk olarak ortalama yaşam süresi ölçülürken, daha sonrasında bilgi ve eğitim paralelinde ortalama okullaşma süresi ve son olarak ise satın alma paritesine bağlı kişi başına düşen GSMH değişkenleri temel belirleyiciler olarak ele alınmaktadır (Çetin, 2014: 46). Tablo 2'de Beşerî Kalkınma Endeksinin 2021-2022 yılına ait temel göstergeleri verilmektedir.

Tablo 2: Beşerî Kalkınma Endeksi (2021-2022)

Ülkeler	Beşerî Kalkınma Endeksi	Ortalama Yaşam Beklentisi	Beklenen Eğitim Yılı	Gerçekleşen Eğitim Yılı	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (\$)
ABD	0.921	77.2	16.3	13.7	64.765
Kanada	0.936	82.7	16.4	13.8	46.808
Almanya	0.942	80.6	17.0	14.1	54.534
Hollanda	0.941	82.7	18.7	12.6	55.979
İngiltere	0.929	80.7	17.3	13.4	45.225
Fransa	0.903	82.5	15.8	11.6	45.937
İsveç	0.947	83.0	19.4	12.6	54.489
Finlandiya	0.940	82.0	19.1	12.9	49.452
Norveç	0.961	82.3	18.2	13.0	64.660
Japonya	0.925	84.8	15.2	13.4	42.274
Avustralya	0.951	84.5	21.1	12.7	49.238
Güney Kore	0.925	83.7	16.5	12.5	44.501
Singapur	0.939	82.8	16.5	11.9	90.919
Hong Kong	0.952	85.5	17.3	12.2	62.607
Çin	0.768	78.2	14.2	7.6	17.504
Türkiye	0.838	76.0	18.3	8.6	31.033
İtalya	0.895	82.9	16.2	10.7	42.840
İspanya	0.905	83.0	17.9	10.6	38.354
Yunanistan	0.887	80.1	20.0	11.4	29.002

Kaynak: UNDP, 2022: 272.

Beşerî Kalkınma Endeksi değerlerine göre 0.800 ve üstü değere sahip olan ülkeler çok yüksek kalkınma, 0.700-0.800 arasında bulunan ülkeler yüksek kalkınma, 0.500-0.700 arasında yer alan ülkeler orta beşerî kalkınma grubunda kalırken, 0.500 ve altındakiler ise düşük beşerî kalkınma grubunda yer almaktadır. Beşerî kalkınma endeks sonuçlarına göre 62 ülke çok yüksek, 53 ülke yüksek, 36 ülke orta, 35 ülke ise düşük beşerî kalkınma grubunda yer almaktadır (UNDP, 2022). Tablo 2 incelendiğinde Norveç'in beşerî kalkınma endeksinin ilk sırasında yer aldığı görülmektedir. Almanya, İsveç, Güney Kore ve ABD'nin de 0.900 bandını aştığı, Türkiye'nin ise 0.838 endekse sahip olduğu gözlemlenmektedir (UNDP, 2019).

Eğitim seviyesinde yaşanan yükselme ile verimlilik artışı arasında yaşanan ilişkinin gelire yansımaları, toplumdaki düşük gelirli kesimin de eğitim aracılığıyla gelirlerinin yükselmesine neden olabilmektedir. Ayrıca rekabet, uzmanlık ve beraberinde verimliliğin ön plana çıkması beraberinde vasıflı olan işgücüne de talebi artırmaktadır. Çünkü teknolojiye yaşanan hızlı dönüşümlerle birlikte bilgi ekonomisi ve siber ekonomi adı altında kavramlar ortaya çıkmakta, gelişen dünya şartlarına ayak uydurabilecek nitelikli beyin gücüne duyulan ihtiyaç hiç olmadığı kadar artmaktadır. İşte bu noktada

işgücünün niteliğindeki iyileşmelerde büyük paya sahip olan eğitim, ülkedeki bireylerin emek piyasasında daha aktif olmasını ve insan kaynağının daha etkin kullanılmasını sağlamaktadır. Söz konusu gelişmelerin farkına varan gelişmiş refah devletleri, insan sermayesine yapılan yatırımları fırsat maliyeti olarak nitelendirirken, eğitim yatırımlarını diğer yatırım türlerinden ayırmaktadır. Sonuç olarak bu ülkeler daha vasıflı işgücüne sahip olurken, aynı zamanda işgücüne katılım ve istihdam oranlarını da daha yüksek seviyelere çıkarmaktadır (Arabacı, 2011: 101). Tablo 3'te seçilmiş refah devletlerinde ve Türkiye'de işgücüne katılım ve istihdam oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 3: Seçilmiş Refah Devletlerinde ve Türkiye'de İşgücüne Katılım ve İstihdam Oranı (2021, %)

Ülkeler	İşgücüne Katılım Oranı (15 +)	İstihdam Oranı (15 +)
ABD	61.2	57.9
Kanada	65.0	60.2
Almanya	60.5	58.3
Hollanda	65.1	62.4
İngiltere	62.1	59.1
Fransa	55.8	51.4
İsveç	64.3	58.7
Finlandiya	59.2	54.6
Norveç	64.7	61.9
Japonya	62.1	60.3
Avustralya	65.8	62.4
Güney Kore	63.0	60.7
Singapur	71.2	68.6
Çin	67.1	64.0
Hong Kong	59.0	56.1
Türkiye	51.3	45.2
İtalya	48.5	43.9
İspanya	57.4	48.9
Yunanistan	50.3	42.9

Kaynak: World Bank, 2021

Tablo 3 incelendiğinde; Singapur, Çin, İsveç ve Kanada gibi gelişmiş refah devletlerinde işgücüne katılımın %65 seviyelerini geçtiği, Türkiye ve benzeri gelişmekte olan refah devletlerinde ise %51 gibi daha düşük seviyede olduğu görülmektedir. İstihdam oranı baz alındığında Singapur'un %71 ile ilk sırada yer aldığı, ardından %67.1 ile Çin'in geldiği, Türkiye'nin % 47.4 ile gelişmiş refah devletlerinin gerisinde kaldığı dikkat çekmektedir. Bu verilerin ortaya çıkmasında birçok faktör bulunurken, eğitimin oldukça önemli bir yere sahip olduğu da bilinmektedir.

Eğitim istihdam ilişkisinin bir diğer önemli boyutunu ise istihdam dışında kalan işsizler oluşturmaktadır. İşsizlik, üretim faktörü olan emeğin kullanılmayışı sebebiyle ekonomi için üretim kaybı, bireyler için de başta gelir kaybı olmak üzere çok sayıda sorunu beraberinde getirmekte ve çok sayıda ülkede başlıca sosyal politika sorunlarından birini oluşturmaktadır (Biçerli, 2019: 391). İşsizlik sorununa çözüm üretebilme noktasında eğitim son derece önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bilinçle hareket eden gelişmiş ülkelerde, eğitim politikalarını bir sistem dahilinde, günümüz teknoloji çağına ayak uyduracak şekilde gelecek nesillerin ihtiyaçlarına göre oluşturulduğu görülmektedir. Uygulanan eğitim politikaları işgücü piyasalarını etkilerken işsizlik üzerinde olumlu etkiler bıraktığı görülmektedir. Ancak gelişme aşamasında olan ülkelerde ise eğitim ile işsizlik arasında beklenen pozitif ilişki gözlemlenememekte ve eğitim seviyesi artmış olsa dahi işsizlik oranları artabilmektedir. Bu kapsamda Tablo 4'te seçilmiş refah devletlerinde ve Türkiye'de işsizlik oranları, ileri eğitim almış bireylerin işsizlik oranları ve temel eğitim almış bireylerin işsizlik oranları ele alınmakta ve veriler karşılaştırılarak incelenmektedir.

Tablo 4: Seçilmiş Refah Devletlerinde ve Türkiye'de İşsizlik Oranları, İleri Eğitim Almış Bireylerin İşsizlik Oranları ve Temel Eğitim Almış Bireylerin İşsizlik Oranları (2021, %)

Ülkeler	İşsizlik Oranı	İleri Eğitimli İşsizlik Oranı	Temel Eğitimli İşsizlik Oranı
ABD	5.3	3.5	8.0
Kanada	7.4	5.9	14.4
Almanya	3.5	2.4	7.7
Hollanda	4.2	2.9	7.0
İngiltere	4.8	2.4	6.5
Fransa	7.8	5.3	14.4
İsveç	8.7	4.3	27.5
Finlandiya	7.6	4.6	16.3
Norveç	4.3	2.6	10.2
Japonya	2.8	2.4	-
Avustralya	5.1	4.0	14.5
Güney Kore	3.6	3.6	3.7
Singapur	3.5	3.3	4.0
Hong Kong	5.1	4.0	6.1
Çin	4.5	-	-
Türkiye	11.9	12.4	10.9
İtalya	9.5	5.0	13.2
İspanya	14.7	9.2	20.9
Yunanistan	14.7	10.9	16.2

Kaynak: World Bank, 2021

Tablo 4 incelendiğinde, seçilmiş refah devletlerinde eğitim arttıkça işsizlik oranlarının önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. Hemen hemen tüm gelişmiş refah devletlerinde ileri eğitim almış bireylerin işsizlik riski ile daha az, temel eğitim seviyesinde olan bireylerin ise işsizlik riski ile daha çok karşılaştığı görülmektedir. Örneğin Japonya’da işsizlik oranının %2,8 olduğu ileri eğitilmiş bireylerde ise bu oranın %2,4’e düştüğü gözlemlenmektedir. Öte yandan Almanya’da da işsizlik oranının %3,5 olduğu, ileri düzeyde eğitim almış bireylerin işsizlik oranının %2,4 seviyelerine gerilediği ve temel düzeyde eğitim gören bireylerde işsizlik oranının %7,7’ye çıktığı görülmektedir. Ancak Türkiye’nin de içinde yer aldığı gelişme aşamasındaki bazı ülkelerde eğitim seviyesi artmış olsa da işsizlik oranlarının çok da önemli ölçüde değişmediği dikkat çekmektedir. Nitekim Türkiye’de işsizlik oranının %11,9 olduğu, ileri eğitim seviyesinde olan bireylerde bu oranın %12,9, temel eğitim seviyesinde olanlarda ise %10,9 olduğu gözlemlenmektedir. Genel olarak birçok gelişme aşamasında olan ülkenin bu durum ile karşılaştığı ve sebep olarak ise; eğitim ile işgücü piyasası arasındaki uyumsuzluk ve piyasadaki beklenti ile mezunlar tarafından kazanılan vasıfların birbiriyle eşleşmemesi olarak gösterilmektedir (Rajmohan ve Abeysekera, 2016: 71-76).

Ekonomik ve sosyal yaşam üzerinde derin izler bırakan işsizlik olgusu, özellikle bazı dezavantajlı gruplar için daha fazla risk oluşturmaktadır. Bu dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan gençler, birçok özelliklerinden ötürü işsizlik sorunundan çok daha fazla etkilenmekte ve bulunduğu ülkenin ekonomik kalkınmasını da paralel seyirde etkilemektedir. Bu dezavantajlı grubun yaş aralığı ülkeden ülkeye değişim göstermekle birlikte genellikle 15-24 veya 15-29 yaş grubu olarak ifade edilmektedir. Gençlerin işsizlik oranları, normal yaş aralığında bulunanlara göre birçok sebepten ötürü daha yüksek seviyelerde olabilmektedir. Örneğin erken yaşta okuldan ayrılma, beceri açığı ve uyumsuzluğu, makroekonomik ortam ve girişimcilik, düşük ücretler, katı işgücü piyasası düzenlemeleri ve etkin olmayan sosyal güvenlik sistemleri temel sebepler olarak sıralanmaktadır (Murat, 2017: 66-76). Gençlerin istihdamına ilişkin olarak ülkelerin performansını ölçme noktasında genç işsizlik ve istihdam oranları gibi göstergeler önem arz etmekle birlikte yetersiz de kalmaktadır. Söz konusu bu göstergeler emek piyasasında sadece işgücü kapsamında yer edinenleri kapsam altına alırken, sorunun büyüklüğünü ortaya koyma noktasında eksiklik yaratmaktadır. Bu noktada işgücü kapsamında yer almayıp ne eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirmede bulunan gençlerin varlığı var olan sorunun daha da büyük olduğunu ortaya koymaktadır (Kılıç,

2014: 122). Tablo 5 kapsamında gerek genç işsizlik oranı gerekse ne eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirmede bulunanların oranı ele alınmakta ve karşılaştırılarak incelenmektedir.

Tablo 5: Seçilmiş Refah Devletlerinde ve Türkiye’de Genç İşsizlik Oranı ve Ne Eğitimde Ne İstihdamda Ne de Yetiştirmede Bulunanların Oranı (2021, %)

Ülkeler	Genç İşsizlik Oranı (15-24)	Ne Eğitimde Ne İstihdamda Ne de Yetiştirmede (NEİY)
ABD	9.7	12.2
Kanada	13.5	12.9
Almanya	6.8	7.5
Hollanda	9.5	5.1
İngiltere	12.7	10.5
Fransa	18.8	11.4
İsveç	24.5	5.0
Finlandiya	17.0	7.6
Norveç	12.5	6.3
Japonya	4.5	3.1
Avustralya	11.2	-
Güney Kore	8.0	-
Singapur	7.4	6.2
Hong Kong	12.7	7.2
Çin	12.4	-
Türkiye	22.3	24.7
İtalya	29.7	19.7
İspanya	34.8	10.9
Yunanistan	35.2	12.0

Kaynak: World Bank, 2021.

Tablo 5 incelendiğinde refah devleti kapsamındaki gençlerin işsizlik oranlarının standart yaş bandındaki işsizlik oranlarından yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle İtalya ve İspanya %30’ları aşan genç işsizlik oranları ile ön plana çıkarken, Japonya ve Almanya ise %4 ile %6 bandındaki genç işsizlik oranları dikkat çekmektedir. Öte yandan Tablo 5 doğrultusunda, işsizlikten daha geniş perspektifte değerlendirilen ve genç işsizleri de içermesinin yanı sıra ne eğitim ne istihdam ne de yetiştirme kapsamında bulunan gençleri de kapsamı altına alan NEİY oranları önem arz etmektedir. Bu oranlar doğrultusunda Türkiye diğer refah devletlerine kıyasla %24,7 gibi yüksek bir oran ile ön plana çıkarken, Türkiye’yi %19,7 ile İtalya takip etmektedir. NEİY birçok sebebe bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bunlar bireysel kaynaklı sebepler olabildiği gibi eğitim, çevresel ve emek piyasası kaynaklı olarak da meydana gelebilmektedir (Ak vd., 2021: 15).

Genel olarak değerlendirildiğinde ülkenin kalkınmışlık düzeyinin o ülkenin eğitim düzeyiyle paralel seyirde ilerlediğini ve eğitim faktörünün

ülkelerin kalkınmasını doğrudan ve dolaylı yoldan büyük ölçüde etkilediğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla, ülkelerin beşerî sermayelerine yatırım yapıldıkça, teknolojinin de ilerlemesi doğrultusunda güncel eğitim politikaları takip edildikçe önce birey bazında sonrasında ülke düzeyinde refahın artacağı açık şekilde görülmektedir. Bu noktada ülkelerin gelişmişlik ve refah seviyelerini artırabilmek adına eğitime yapılan yatırımlar ve harcamalar ile işgücü piyasası ile arasındaki ilişkilerin kurulması oldukça önem arz hale gelmektedir.

5. SEÇİLMİŞ REFAH DEVLETLERİNDE VE TÜRKİYE'DE EĞİTİM VE UYGULANAN POLİTİKALAR

Eğitim olgusunun değer kazandığı 21. yüzyılda bunun farkına varan gelişmiş refah devletleri eğitim politikalarına oldukça önem vermekte ve bu durum uyguladıkları eğitim politikalarına da yansımaktadır. Eğitimin birçok alanında öne çıkan refah devletlerinin insan sermayesine yaptıkları yatırım ile ekonomik büyüme, istihdam, gelirin adil dağılımı ve birçok sosyo-ekonomik faktörü de iyileştirebildiği görülmektedir. Bu doğrultuda oldukça önemli bir olgu olarak görülen eğitimin bu ülkelerdeki işleyişi, sistemleri ve politikaları da önem arz eder hale gelmektedir. Bu kapsamda çalışmanın bu kısmında eğitim açısından öne çıkan Uzak Doğu Asya Refah Modelinde Çin (Şangay), Sosyal Demokrat Refah Modelinde Finlandiya, Anglo Sakson Refah Modelinde Kanada ve Muhafazakâr Refah Modelinde Almanya'nın uygulamış olduğu eğitim politikaları incelenmekte ve kısmen Güney Avrupa Refah Modelinde bulunan ve tam olgunlaşmamış refah ülkesi olarak da adlandırılan Türkiye'nin uygulamış olduğu eğitim politikaları ele alınmakta ve diğer refah devletleriyle karşılaştırılmaktadır.

5.1. Doğu Asya Refah Modellerinde Eğitim Politikaları (Çin Örneği)

Genel ekonomik durum olarak Çin'de yaşanan büyük endüstriyel dönüşüm beraberinde birçok değişimi de getirmiştir. 1978 yılına kadar devlet bünyesinde bulunan kuruluşlar devletin üretiminden pay sahibi olurken, bu tarihten sonra özel kuruluşlar, yabancı sermayeli şirketler ve ortak teşebbüsler üretimden pay almaya başlamışlardır. Devletin endüstriyel süreçteki hizmet payı neredeyse yarı yarıya düşerken, sermaye yoğun sınıfı endüstriyel süreçte noktasında büyük ölçekli hizmetleri elinde tutmaya başlamıştır. Ülkenin doğu kısmında kalan eyaletleri endüstriyel büyümede büyük rol oynarken, Şangay eyaleti ise Doğu ve Batı medeniyetleri arasında köprü rolü üstlenmesiyle

önemli bir tarihi ve kültürel merkez olma yolunda hızla ilerlemektedir (Bakioğlu ve Özcan, 2016: 2). Eğitimle ilgili kültürel bir bakışı daima muhafaza eden bu şehir, bu sebepten ötürü evrensel eğitime geçişte hep öncü rol üstlenmiştir. Dünya çapında bir eyalet yaratılmak istenen Şangay'da eğitimin önceliği ilk sırada gelmektedir (Bakioğlu ve Baltacı, 2017: 124). Şangay'da, ülkenin gelişimi ve kalkınması açısından vazgeçilmez bir unsur olarak kabul edilen eğitimi etkileyen bazı temel faktörler ön plana çıkmaktadır.

Kültürel miras önem arz eden faktörlerin başında gelmektedir. Şangay eğitim politika kurumları, küreselleşme sürecinin gerekliliklerini yerine getirmeye çalışırken aynı zamanda yetiştirecekleri nesilde ahlaki vizyonu da geliştirmeyi amaç edinmişlerdir. Bu kapsamda eğitimin Şangay için sosyo-kültürel açıdan da oldukça önem arz ettiği görülmektedir (Tan, 2011: 158). Nitekim bir eğitim kültürü yaratılan bu eyalette bilinen en büyük miras, çalışmanın hakkını vermek ve en iyi ders notuna erişmek arzusudur. Aileler tarafından da benimsenen bu durum içerisinde 100'ün altında alınan her not başarısız ve kabul edilemez bir durum olarak görülmektedir. Bu noktada toplumda dikey doğrultuda kendini gösteren hiyerarşide bilge insan olmanın yolu, en üst kademede yer alma ile mümkün hale gelmektedir. Tüm bunların en önemli nedeni ise, kültürel olarak çok çalışmanın sorumluluk ve beraberinde saygınlığı getirmesidir. Çinli ebeveyn ve öğretmenler ise bu bakış açısı altında öğrencilere “Dehanın %1'i ilham %99'u terdir” sözünü sık sık hatırlatmakta ve çocukların boş zaman geçirmelerini önlemeye çalışmaktadırlar (Bakioğlu ve Baltacı, 2017: 131-132).

Bir diğer önemli faktör ise, öğrenci katılımı ve ebeveyn desteğidir. Şangay'da, öğrencilerin öğrenmeye yönelik yoğun çabaları üst düzeyde olup, derse katılım göstermemeye kesinlikle müsaade edilmemektedir. Ev ödevleri, ilkokuldan diğer tüm aşamalara kadar eğitim sürecinin en önemli parçası olarak kabul edilirken, öğrencilerden okul sonrası vaktinin çoğu kısmının ev ödevleri ile geçirilmesi beklenmektedir. Çocukların üstlendiği bu sorumluluklara paralel eyalette ebeveynlerin de bu sorumluluğu fazlasıyla aldığı görülmektedir. “Tiger Mother” olarak da adlandırılan velilerin, çocuklarının ev ödevlerine zaman ayırmaları, onları sıkı denetim altında tutmaları, gösterdikleri sorumluluklarından bazılarını oluşturmaktadır. Çocuklar arasındaki rekabetin üst seviyeye tırmandığı eyalette, veliler arasında da kıyasıya bir rekabet söz konusudur. Öyle ki okul öncesi eğitimden başlayarak her kademedeki eğitim kurumunun niteliğini sorgulayan ebeveynler, sonraki

aşamada çocuklarını en iyi kurumlara göndermede sıkı bir yarışın içinde kendilerine yer bulmaktadırlar (Tan, 2011: 54; Bakioğlu ve Baltacı, 2017: 134).

Ebeveynlerin üstlendiği bu büyük rolü Liang'ın 2009 yılında yapmış olduğu rapor somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Raporunda bazı ebeveynlerin çocuklarının hafta sonlarını, yaz tatillerini ve kış tatillerini tamamen okullarda geçirmesi gerektiği belirtilmektedir. Öyle ki bu tatillerin birçoğunu zaten sınıflarda geçiren çocuklar için dinlenme, gezme hatta hastalanma için dahi vakit verilmemesi savunulmaktadırlar. Cumartesi ve Pazar'ın da haftanın sadece 6. ve 7. günü olarak tanımlanması gerektiği ifade edilmektedir (Wu, 2012: 348).

Son faktör ise, gelişmiş olan tüm refah modellerinin eğitim politikalarında yer alan eğitimcilerin profesyonel gelişimidir. Şangay nezdinde yapılan eğitim reformlarının öğretmenlerin gelişimi üzerinde de etkisi olmuştur. Eğitim komisyoncuları 5 yılda bir öğretmen gelişim planı hazırlayarak öğretmen profesyonelliğinin vizyonunu ortaya koymaktadır. "Daha fazla öğrenen daha fazla öğretir" sloganının olduğu bu eyalette öğretmenin bilgi ve becerilerinin sürekli gelişmesi gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Bu kapsamda öğretmenleri bir ekip çalışması içerisinde tutarak devamlı suretle gelişmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır (Wong, 2012: 347). Tüm öğretmenlerin profesyonel bir statüleri bulunan bu eyalette, mesleğe yeni başlayan stajyer öğretmen, mesleki gelişimini tamamlaması için üst düzey statüye sahip bir öğretmen danışmanlığında gelişimine devam etmektedir. (Orakçı, 2015: 34). Gelişmiş birçok ülkenin eğitim politikasında da bulunan bu model "mentor öğretmenlik" olarak adlandırılmaktadır. Bireysel mentorluk olabildiği gibi, bir grup lideri olarak bilinen "gugan öğretmen" (öğretmenlerin belkemiği olarak adlandırılan öğretmen) tarafından haftada iki veya üç kez alt düzey öğretmenlerle yapılan toplantılar şeklinde de gerçekleştirilmektedir. Toplantıların ana odak noktasını, alt düzey öğretmenlerin gelişimleri ve yaptıkları araştırmalar ile gugan öğretmenin süreç dahilindeki gelişimleri yorumlaması, daha ilgi çekici dersler ve öğrencilerin mükemmel sorular sormalarını teşvik etme çalışmaları oluşturmaktadır (Tucker, 2014; Bakioğlu ve Baltacı, 2017).

5.2. Sosyal Demokrat Refah Modellerinde Eğitim Politikaları (Finlandiya Örneği)

Dünyanın en saygın eğitim sistemlerinden birine sahip olan Finlandiya, İskandinav ülkeleri uluslararası araştırmalarında eğitime dair hemen hemen her çalışmada üst sıralarda yer almakta ve sistemini daima güncelleyerek geliştirmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında dil, din, ırk ve gelir seviyesi ayrımı yapılmaksızın ülke içinde eğitimi artırmak ulusal hedeflerden biri haline gelmiştir. Nitekim devamında bu hedef sosyal demokrat refah anlayışının bir sonucu olarak geliştirilmiştir (Bakioğlu ve Özdemir, 2017: 276). Finlandiya eğitim yönetimine dair yasal şartlar ele alındığında ise Anayasalarının 16. bölümünde; tüm ülke vatandaşlarının sunulan eğitim hizmetinden ücretsiz yararlanabilme hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Ayrıca kamu yetkililerinin, vatandaşların ekonomik durumlarına bakmaksızın gelişimlerini sağlamasına, beceri ve yeteneklerine göre eğitim hizmet türlerinden eşit doğrultuda yararlanmasına olanak sağlayacağı ifade edilmektedir (Finland Constitution, 1999). Finlandiya eğitim sisteminin temel ilkelerinden biri olarak bilinen ve Anayasalarında yer alan eşitlik ilkesinin yanı sıra yaşam boyu öğrenme, kalite, verimlilik ve uluslararasılaşma Fin refah toplumunun eğitim politikalarındaki vazgeçilmez unsurlarındandır (Göçer, 2015: 157). Ayrıca bu eğitim sisteminde esneklik, yaratıcılık, öğretmen profesyonelliği ve karşılıklı güven hissi de diğer unsurlar arasında yer almaktadır. Finlandiya’da öğrenmeye ve öğretene verilen önem sonucunda maksimum verimin alındığı bir ortam oluşmaktadır (Kavi ve Koçak, 2018: 1317).

Ülkede, eğitimin piyasalaştığı 1980 sonrası dönem içinde de eğitim politikalarının devlet eliyle verilmesine oldukça önem gösterildiği dikkati çekmektedir. Özellikle bu politikalar kapsamında, eğitimde yaratılan fırsat eşitliği ve mükemmeliyetçilik arzusu; ülkenin toplumsal, sosyo-ekonomik ve siyasal anlamda gelişim göstermesine önemli katkıda bulunmuştur. Öğrenme koşullarında yaratılan eşit fırsatlar kapsamında eşit eğitim olanakları, Finlandiya’nın eğitim başarısındaki en önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir. Küçük bir İskandinav ülkesi olan Finlandiya’da okuma becerileri, matematik becerileri ve fen becerileri noktasında tüm okullar arasındaki eşitsizlik %5 gibi oldukça düşük bir seviyededir. Diğer refah devletlerinde bu oran ele alındığında %35 gibi yüksek bir oranda görüldüğü dikkat çekmektedir. Ayrıca PISA uygulamasının okuduğunu anlama becerilerinde %10’luk en yüksek puan alan okullar ile %10’luk en düşük puan

alan okullar arasında 97 gibi bir fark olurken aynı kategorideki ele alınan diğer OECD ülkelerinde bu farkın 204 gibi oldukça yüksek seyirde olduğu görülmektedir (Bakioğlu ve Yıldız, 2016: 65). Aslına bakıldığında, okullar arasında yaşanan bu küçük farklılıklar, sosyal demokrat refah rejimi altında bulunan tüm devletlerin ortak bir özelliğidir. Bunun temel sebebinin, bu ülkelerde tüm öğrencilere ayırım gözetilmeksizin aynı kapsamda eğitimin verilmesi ve seçici olmayan bir eğitim sisteminin varlığı oluşturmaktadır.

Finlandiya, ikamet ettikleri bölgeden bağımsız olarak tüm öğrencilere kaliteli eğitim için eşit fırsatlar sunmaya çalışmaktadır. Tüm okullarda yüksek nitelikli öğretmenlerin işe alımı, yüksek eğitimin kalitesi ve eşitliğin sağlanması başarı noktasında bir araç olmaktadır. Sonuçlar öyle karşılıklı görmüştür ki; kırsal bölgedeki okullar ile kentsel bölgedeki okullar arasındaki fark oldukça minimal bir seviyede kalmaktadır. Bu nedenle, Finlandiya’da bir çocuğun hangi okula gittiği hiçbir şekilde sorgulanmamakta ve aileler arasında da bu konuda bir rekabet söz konusu olmamaktadır (Valijarvi vd., 2007: 34-35).

Eğitimde eşitlik bilincinin tüm aile yapısına aşılması ise ayrı bir politika olarak değerlendirilebilir. Dünya üzerindeki birçok öğrenci farklı aile geçmişinden gelmekte ve bazı ülkelerde ailenin geçmişi, sosyo-ekonomik ve kültürel seviyesi öğrencinin başarısını doğrudan etkilemektedir. Bir önceki konu başlığında ele alınan Şangay’da, ailenin çocuklar üzerindeki etkisinin ne kadar baskın olduğu hatta ailelerin de çocuklarını daha iyi bir noktaya taşımak adına bir rekabet halinde olduğu görülmektedir. Fakat Finlandiya’da bu etki diğer ülkelerle kıyaslandığında oldukça düşük bir seviyede kalmaktadır (Bakioğlu ve Yıldız, 2016: 66). Birçok ülkede aile geçmişinin öğrenci üzerindeki etkisinin yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Ebeveynlerin sosyo-ekonomik geçmişi baz alındığında, yüksek statülü bir iş ile uğraşan aile bireylerinin çocuklarının çok daha iyi performans gösterdikleri görülmektedir. Bu durum özellikle OECD ülkeleri arasında Belçika, Türkiye ve Almanya nezdinde oldukça yüksek bir seviyedeysen, Finlandiya’da en düşük sosyo-ekonomik düzeyde olan ailenin çocuğunun bile en yüksek sosyo-ekonomik düzeyde olan ailenin çocuğuyla aynı başarıları kolayca yakaladığı dikkati çekmektedir (Simola, 2005; Valijarvi vd., 2007).

Fin Eğitim sisteminin ve sistem içinde uygulanan tüm politikaların anlam bulmasındaki en önemli faktör öğretmen eğitimi ve öğretme mesleğindeki mükemmeliyetçiliğin desteklenmesi olarak gösterilmektedir. Finlandiya toplumunda öğretmenlik mesleği her daim büyük bir saygı ve

takdir görmüştür. Eğitim sisteminin başarılı olmasının altında yatan en önemli etkenlerin başında öğretmen yetiştirme programları gelmektedir. Öğretmenler, eğitim sisteminin başarılı olmasının temel unsurunu oluşturmaktadır (Kavi ve Koçak, 2017: 1318). Finlandiya’da öğretmen olabilmenin temel şartlarında öncelikle, yüksek bir statüye sahip üniversitenin öğretmen yetiştirme programlarına kabul alınabilmesi, ardından yapılan olgunluk sınavlarında onu izleyen yazılı sınavlarda ve yetenek sınavlarında başarılı olunması beklenmektedir. Bu programlar akabinde, sınıf öğretmenleri pedagoji alanında; branş öğretileri ise kendi alanlarında en az yüksek lisans derecelerini almakla zorunlu tutulmaktadır (Bakioğlu ve Elverici, 2016; Demirkan, 2018). Aynı zamanda bireysel farklılıkların farkında olma ve saygı duyma, diğer öğretmenlerle iş birliği ve iletişimi süreklilik haline getirme, etkili öğrenme ortamları ve buna uygun materyaller hazırlama, aileler ve toplumun diğer taraflarıyla ortak çalışmalarda bulunma ve mesleki gelişimini devam ettirme öğretmenlerden beklenen yeterliliklerden sadece bazılarını kapsamaktadır (Aras ve Sözen, 2012: 3).

5.3. Liberal Refah Modellerinde Eğitim Politikaları (Kanada Örneği)

Küreselleşme, dünya genelinde çok sayıda ülkede çok kültürlü hayat biçiminin bir uzantısı olarak çok kültürlü sınıfların ve çok kültürlü eğitim uygulamalarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çok kültürlü yaşam ve eğitim yaklaşımlarını benimseyen ülkeler arasında Kanada diğer ülkelere nazaran dünya çapında bir üne sahiptir. 169 ülke 500 etnik kökenden toplam 36 milyon insanın bulunduğu Kanada’da, nüfusun %20’sine yakınının kullandığı dilin resmi diller olan İngilizce ve Fransızcadan farklı olduğu bilinmektedir. Kanada’da yönetim federatif bir yapıya sahip olduğundan genel bir milli eğitim politikası bulunmamaktadır. Eyaletler kendi içlerinde bir eğitim politikası üretilip faaliyetlerini bu doğrultuda sürdürmektedir. Bu politikalar dâhilinde Kanada eğitim sisteminin genel olarak üç temel amacı bulunmaktadır. Bunlar; öğrencilerin zihinsel ve ahlaki gelişimini sağlamak, yurttaşlık bilincini geliştirmek ve kişisel gelişimlerine katkıda bulunmak şeklindedir (Sever vd., 2018: 1593). Kanada eğitim sistemini şekillendiren unsur ve ilkelerin daha iyi anlaşılabilmesi adına eğitim politikalarına yön veren temel sebepleri ve uygulanan reformları daha kapsamlı ele almak önem arz etmektedir.

Söz konusu reformlar kapsamında ilk olarak Bütün Eğitim Sistemi Reformu öne çıkmaktadır. PISA uygulamalarında başarılı sonuçların elde

edilmesi ve sosyo-ekonomik anlamda en düşük ve en yüksek seviyede olan öğrenciler arasındaki başarı farkının düşürülmesi “Bütün Eğitim Sistemi Reformu” olarak adlandırılan reform girişimini dünya üzerinde oldukça ilgi çekici hale getirmiştir. Tüm bireylere yönelik eğitim sisteminin uygulanmasında, önceki dönemlerde benimsenen ve uygulama esnasında da yoğun bir şekilde eleştirilen katı hesap verebilirlik yöntemlerinin başarısızlığı önemli rol oynamıştır. 2003 yılında yeni hükümetin kurulmasıyla eğitim sisteminin güçlü ve zayıf noktaları tamamen belirlenerek, Bütün Eğitim Sistemi Reformuna paralel “büyük fikirler” adı altında çeşitli uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamalar kapsamında ilk olarak Bütün Çocuklar Öğrenebilir ön plana çıkmaktadır. Uygulama dahilinde tüm çocukların aynı kapasitede öğrenebilme başarısı göstermesi elbette mümkün bir durum olarak gözükmemekle birlikte, yapılan çalışmalar birçok eyalette çocukların okuma ve matematik becerilerinin %80 düzeyine çıktığını ortaya koymaktadır. Diğer bir uygulama olarak ise Kolektif Kapasite dikkat çekmektedir. Bu bağlamda işbirlikçi okul kültürü ve eğitimin profesyonel yöneticilerle inşa edilmeye başlanması amaç edinilmektedir. Son olarak ise, Akıllı Hesap Verebilirlik politikası ön plana çıkmaktadır. Bu politika, inşa edilen kolektif kapasitenin paylaşılan sorumluluğuyla hesap verebilirliğin iç içe geçirilmesini ifade etmektedir. Özellikle zayıf okulların tespit edilmesi ve cezalandırılmaksızın desteklenmesi, ayrıca başarı kat eden okulların ise şeffaf şekilde tanımlanması ve bunun paylaşılması belirlenen uygulamalar olarak önem arz etmektedir (Fullan, 2010; Bakioğlu ve Pekince, 2016).

Kanada’da eğitim politikalarının gelişimi küreselleşme süreci ve eğitimin piyasalaşma süreci ile de ilişkilendirilebilir. 1970’li yıllardan itibaren gelişen neoliberal politikalar çerçevesinde ülkenin eğitim sisteminde yeni liberal akımlara uyulduğu ve eğitim politikalarının bu doğrultuda şekillendiği görülmektedir. Özel okulların teşvik edilmesi, okulların kalitesine ilişkin puanlandırma sisteminin varlığı ve sadece başarılı öğrenciler tarafından seçilen okulların desteklenmesi, kısacası “fiyat ve kalite” kontrollü bir eğitim sisteminin varlığı, bu paradigmanın yansımalarındandır. Kanada’nın bu eğitim reformlarını uygulaması noktasında küresel çaplı ekonominin gerisinde kalmaktan duyduğu korku, 1991 yılında federal hükümet tarafından yayımlanan raporda da açıkça ifade edilmiştir. Raporda belirtilen “İyi Öğrenme ve İyi Yaşama ile Rekabet Vasıtasıyla Refah” adlı kavramlar sonucunda hedefler belirlenmiştir. Öyle ki bu noktada, okulların serbest piyasa koşulları altında çok daha üst seviyede başarı üretecekleri öne

sürülürken, kamu eğitimi hantal ve cevap veremez olarak nitelendirilmektedir (Bakioğlu ve Pekince 2016: 163-164).

Kanada’da eğitim reformlarında öne çıkan diğer bir politika Göçmen Politikaları kapsamında, çok kültürlü eğitim ve uluslararası alanda dil çeşitliliği yer almaktadır. Özellikle göçmen kökenli ailelerin çocuklarının en az yerli çocuklar kadar başarılı olması adına politikalar üretildiği gözlemlenmektedir. İngilizce ve Fransızcanın resmi dil olduğu ülkede Toronto, Vancouver ve Montreal’de %20 ve %40 arasında bir bölümün bu dillerden farklı bir dili kullandığı ve bu durumun da kültürel sermaye açısından büyük bir zenginlik olduğu düşünülmektedir (Swain ve Lapkin, 2005: 174). Göçmen ailelerin çocukları farklı bir dile mensup aileden gelmesi durumunda, bu çocuklar için özel bir tanılama sınavı ve sonucuna göre de ücretsiz dil eğitimleri sunulmaktadır. Yine bu sınavlarda sadece çocukların dil becerileri değil, diğer ana bilim dallarında hangi seviyede oldukları da ölçülürken, seviyelerine göre her öğrenciye ayrı bir program hazırlanmaktadır (Government of Canada, 2017). Tüm bunlar neticesinde yapılan uluslararası sınavların sonuçlarına göre, Kanada’ya göç eden ailelerin çocukları üç yıl gibi süre zarfında yerli çocukların akademik başarılarıyla eşit düzeye gelmektedir. Bu sonuçlar sunulan eğitim hizmetlerinin ve uygulanan destekleyici programların etkinliğine ve verimliliğine işaret etmektedir (Sever vd., 2018: 1593).

5.4. Muhafazakâr Refah Modellerinde Eğitim Politikaları (Almanya Örneği)

Almanya federal yapıya sahip bir cumhuriyet ve çok kültürlü bir toplum olduğundan, eğitim sistemi yapısal özellikler göstermekte ve merkezi bir sistem üzerinden yönetilmektedir. Ülkedeki eğitim sistemi eyaletlere göre bazı farklılıklara sahip olmakta, eğitim kurumları da devletin yanı sıra yerel yönetimler tarafından planlanıp, finanse edilmektedir. Eyaletlerin okul yapılarında farklılıklar görülebildiği gibi, eğitim sisteminin yapılarında da farklılıklar mevcuttur. Bunun yanı sıra zorunlu eğitim 9-13 yılları arasında değişirken, ortak olan unsurların başında ise eğitimin parasız olması gelmektedir. Nitekim çocuk yuvalarından başlayarak yükseköğretimin bitişine kadar tüm okulların ve üniversite giderlerinin büyük bölümü devlet tarafından karşılanmakta ve bu yönüyle de Avrupa’da parasız eğitim veren sayılı ülkelerden biri olma özelliğini korumaktadır (Derman vd., 2017: 37-38).

Federal bir devlet yapısına sahip olan Almanya’da öğretim programları ve yapılan reformlar eyalet düzeyinde yürütülmektedir. Her eyalet bireysel olarak kendi reformlarını yürütmesinden sorumlu tutulmaktadır (Kantos, 2018: 148). Öğretim programı kapsamında ise, her eyalette branş öğretmenlerinden, ders branşına uygun üniversite öğretim üyelerinden ve eğitime bağlı bakanlıktan bir üye olmak üzere müfredat hazırlama komisyonu oluşturulmaktadır. Bu komisyon eğitim süreci içerisinde belli dönemlerde toplanırken, eksik kalan konular üzerinde yeniden çalışmalar yapmaktadır. Eyaletler arasında Alman eğitim sisteminin temel yapısında bir farklılık görülmezken, sadece okular arası geçişlerde eyaletler arasında bazı farklılıkların yaşandığı gözlemlenmektedir (Çakır, 2019: 87-88). Bu doğrultuda Almanya’da eğitimin gelişimini etkileyen faktörler arasında; Alman Eğitiminde Öğretmen Yetiştirme ve Dualist (İkili) Sistem öne çıkan politikalar olarak dikkat çekmektedir.

Alman eğitiminde öğretmen yetiştirmede Almanya’da öğretmen adayları özelliklerine ve hâkim olduğu dallara göre, yüksek öğretmen okullarında, üniversitelerde, eğitim enstitülerinde veya çok amaçlı üniversitelerde akademik eğitimlerini almaktadırlar. Almanya’da öğretmenlik eğitimini tamamlayan aday öğretmenlerin öğretmenliğe atanabilmek için her eyalette yapılan I. Devlet Sınavını kazanmaları gerekmektedir. Adayların alan bilgisinin ölçüldüğü bu sınavda istenilen yeterliliğe erişen öğretmen adayları, stajyer öğretmen olarak seçilen bir okulda iki yıl görev yapmaktadır. Adaylar iki yıl süre zarfında düzenlenen hizmet içi seminer faaliyetlerine katılmakta, okulda rehber öğretmen gözetimi altında olmakta, ancak derslerde tamamen bağımsız ders anlatmaktadırlar. Bu faaliyet süresince öğretmenlerin öğrencilerle olan ikili diyalogu, iletişimi ve alan bilgisini aktarımı detaylı bir değerlendirmeden geçirildikten sonra II. Devlet Sınavına girmeye hak kazanmaktadır. Bu sınavı da kazanan öğretmen adayları ihtiyaç duyulan bir okula asil öğretmen olarak yönlendirilmektedir (Kantos, 2018: 160). Görüldüğü üzere Almanya’da öğretmen eğitiminde uygulamalı eğitime son derece önem verilmekte, stajyer öğretmenlik dönemindeki eğitimin oldukça uzun sürmesi de bunun kanıtı niteliğini taşımaktadır.

Diğer bir politika olarak atfedilen Dualist (İkili) Sistem ise, Almanya’yı mesleki eğitim anlamında diğer ülkelerden üstün kılan ve hem teori hem de pratik eğitimin kusursuz uygulandığı bir program olarak dikkat çekmektedir. Alman eğitim istihdam ilişkisinin güçlü olmasında büyük rol oynayan bu sistemde, işletme içinde alınan pratik eğitimle beraber bir meslek

okulunda alınan teorik eğitimi harmanlamaktadır. Bu tür eğitimden geçenlerin istihdam şansı artarken, eğitim sonunda işinde uzman bireyler olarak işgücü piyasalarında kendilerine yer bulmaktadır (Kantos, 2018: 157). Alman Dual eğitim sistemiyle birlikte ilk etapta mesleki eğitim ve öğretim ardından kariyer, istihdam ve mesleki yeterlilik sağlanmaktadır. Dualist sistem sayesinde Almanya, Avrupa’da ve diğer bölgelerdeki refah devletleri arasında en düşük genç işsizlik oranına sahip olan ülkelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Yine bu sistem paralelinde eğitimler ve sertifikalandırmalar her sektörde bir standarda oturtulurken, tüm çıraklar ve mesleki yüksekokulu tamamlayan bireyler, bölge ve şirketler arası farka bakılmaksızın eş değer kalitede eğitim almaktadırlar. Avrupa Birliği içinde en gelişmiş mesleki eğitim sistemlerinden birini oluşturan Almanya’da bunun temel sebebinin eğitim ile istihdam arasında geliştirilmiş olan sıkı uyum oluşturmaktadır (Aydın, 2017: 13-14).

6. TÜRKİYE’DE EĞİTİM POLİTİKALARI VE SEÇİLEN REFAH DEVLETLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Türkiye’de eğitim tarihinin genel amacı incelendiğinde; Türk milletinin eğitim ve öğretim hakkında geçmişten bugüne benimsediği düşünceleri yansıtmak, eğitim politikalarının ekonomik, sosyal ve siyasal etkilerini araştırarak toplumun ve devletin gelişimindeki rollerini sorgulamak ve tüm bunlar neticesinde mevcut eğitim sorunlarının çözümüne politikalar üretmek üzerine kurulu olduğu görülmektedir. İlk kurulan Türk devletlerinden Cumhuriyet dönemine kadar, eğitimde belli başlı uygulamalar farklı metotlar denenerek gerçekleştirilmeye çalışılmış fakat bu durum çok karmaşık bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Güven, 2015: 222). Cumhuriyet dönemiyle birlikte eğitim ve öğretime dair tüm kurumlar tek bir çatı altında toplanarak eğitimde yapılan reformlarla toplumsal hayata uyumlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu amaç kapsamında 3 Mart 1924’te Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu çıkartılmış ve eğitim paralelinde toplumsal ve ekonomik hayatı etkileyecek inkılaplar ardı ardına sıralanmıştır (Öztürk, 2019: 94).

Tüm bunların yanı sıra 1940’lı yıllara gelindiğinde kırsal bölgede yaşayanların temel eğitim becerilerinin arttırılması, bireysel ve toplumsal faydaya yönelik tutumun geliştirilmesi ve meslek elemanlarının yetiştirilmesi adına, 17 Nisan 1940’ta kabul edilen 3803 sayılı Köy Enstitüleri Yasasıyla Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Enstitüler kurulmuştur (Balci, 2019: 24). Köy Enstitülerinde yaşam ve eğitim önem arz eden konuların başında gelmektedir. Bu enstitülerde birliktelik, katılım ve sorumluluk temel etken olarak

geliştirilmekte, karar alma ise tamamen yönetici-öğretici-öğrenci üçlüsü tarafından gerçekleştirilmektedir. Eğitim anlayışı çerçevesinde Köy Enstitülerinin diğer okulların anlayışından oldukça farklı özellikleri bulunmaktadır. Köy Enstitülerindeki anlayış “Eğitim, Üretim İçindedir” sloganıyla, hep birlikte temelleri yeni atılmış bir ülkenin kalkınması için üretmek anlayışına dayanmaktadır (Ortaş, 2005: 2-3). Ayrıca kadın erkek arasında cinsiyet eşitsizliğinin azaltılması, okulsuz bir köyün kalmaması ve kız, erkek tüm çocukların eğitimlerine devam etmesi temel hedeflerden bir diğeri olarak belirlenmiştir (Kartal, 2008: 28). Ülkemizin II. Dünya Savaşı sonrası karşılaştığı zorlu koşullar ve yaşanan bazı aksaklıklar Köy Enstitülerini olumsuz etkilemiştir. Bunu takip eden yıllarda Köy Enstitüleri önce yatılı öğretmen okullarına sonrasında yatılı okullara ve zamanla lise eğitimlerine yayılarak kapatılmıştır (Doğan, 2014; Ortaş, 2005).

Türk eğitim sistemi tarihinde, öğretmen yetiştirme kapsamında da önemli adımların ve reform girişimlerinin olduğu gözlemlenmektedir. Cumhuriyet tarihinden itibaren kuşkusuz, önde gelen eğitim reformlarından birini de “Eğitim Enstitülerinin” kuruluşu oluşturmaktadır. Bunlar ortaokul ve dengi kurumları ile ilköğretim okullarına öğretmen, ilk ve ortaokullara müfettiş ve ilköğretim okullarına bağlı başöğretmen yetiştiren bir Enstitü olarak kurulmuşlardır. Bunların yanı sıra ilk ve orta öğretim okulları üzerindeki problemleri inceleyen ve bu kurumlar vasıtasıyla öğretmenlerin gelişimlerine katkı sağlayan bir yükseköğretim kurumu olarak da faaliyetlerini sürdürmeyi amaç edinmişlerdir (Küçüköğlü, 2004: 379-381). Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak ortaokul kurumlarına öğretmen yetiştiren Eğitim Enstitüleri Türk öğretmen yetiştirme tarihinde önemli kuruluşlardan biri olmuştur. Özellikle sayılarının sınırlı olduğu dönemlerde çok seçkin bir kadroya sahip olan bu kurumlar aynı seçkinlikte de öğrenciler yetiştirmişlerdir. Süre gelen zaman diliminde öğrenci ve öğretmen kadrosunda yaşanan aksaklıklar ve kalitenin bozulması sonucu kapatılmışlardır (Decker, 2014: 173-178).

21. yüzyıla gelindiğinde ise uygulanan neo-liberal politikaların da etkisiyle eğitim piyasalaştığı, fırsat eşitliğinin son derece önem arz eden bir sorun haline geldiğine yönelik tartışmaların arttığı görülmektedir. Örneğin özel okullarda 2015 yılında bir önceki yıla göre derslik sayısının %112, şube sayısının %116 artış gösterdiği ve bu sayının 2006-2014 yılları arasındaki artışa eşdeğer olduğu ifade edilmektedir. Fırsat eşitliğini olumsuz etkileyen bu tür uygulamalar kuşkusuz eğitimin kalitesini de etkilemektedir. Örneğin

Türkiye, PISA uygulamasında Fen Bilimleri, Matematik ve Okuma derecesinde ortalama olarak 50. sırada yer almaktadır (Koray, 2020: 170-173).

Günümüzde Türkiye’de eğitimde yaşanan aksaklıkların üstesinden gelebilmek adına önemli politikaların uygulamaya girdiği görülmektedir. Bu kapsamda; Dijital okuryazarlık, 2023 Eğitim Vizyonu dahilinde; tasarım ve beceri atölyeleri, okul gelişim modeli, okul bazında veriye dayalı planlama ve yönetim sistemi, eğitim kalitesinin artırılması için ölçme ve değerlendirme yöntemleri, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetimi, öğrenme süreçlerinde dijital içerik ve beceri destekli dönüşüm ve erken çocukluk eğitimi gibi önem arz eden eğitim politikaları dikkat çekmektedir (MEB, 2018: 14-18).

Genel olarak Türkiye’deki eğitim politikaları ele alındığında geçmiş dönemden itibaren birçok politikanın yürürlüğe koyulduğu ancak uygulama noktasında aksaklıklarla karşılaşıldığı görülmektedir. Bugün gösterilen çaba, yapılan birçok proje ve değişikliklere rağmen eğitim sisteminin arzu edilen noktaya gelmediği yönündeki tartışmalar devam etmektedir. Bu noktada 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi eğitim kurumları için yeni bir ufkun çizilmesi ve yeni bir bakış açısının geliştirilmesi açısından önem arz eden politikalar bütünü olarak değerlendirilmektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya üzerindeki toplumların bugüne kadar ulaşmış olduğu en ileri devlet biçimi olan ve bugün de kriz söylemleri ve tartışmalarıyla karşılaşmasına rağmen varlığını halen sürdüren refah devletinin üstlenmiş olduğu sosyal içerikli sorumluluklar oldukça önem taşımaktadır. Refah devletinin sorumluluk alanı son derece geniştir ve her bir ülkenin kendi refah modeline göre çeşitli şekillerde uygulama alanı bulmaktadır. Ancak refah devletinin temel sorumlulukları noktasında özellikle sağlık, sosyal güvenlik, gelirin yeniden dağılımı ve eğitim alanlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu temel alanlar kapsamında sosyal adaleti, toplumsal ve iktisadi kalkınmayı sağlamada eğitime büyük önem verilmektedir. Sosyal adaleti ve fırsat eşitliğini sağlamak adına refah devletleri genel olarak eğitim hizmetlerini karşılıksız sunarken, bu yolla ekonomiye ve toplumun kalkınmasına faydalı bir kaynağın oluşumuna da öncülük etmektedir.

Dünyanın sürekli değişim ve gelişim içerisine girmesi ülkeleri yeni arayışlara iterken, ortaya çıkan sorumluluklar daha da önemli bir hal almıştır. Özellikle sanayi toplumunun yerini bilişim teknolojisinin almaya

başlamasıyla dünyanın hızlıca değişip gelişmesi sonucu birçok ülkenin gelişim kaynağının temel noktasında yer alan bilgi üretiminin oldukça önemli olduğu fark edilmiştir. Bu sebepler doğrultusunda dünyanın tüm gelişmiş refah devletleri eğitim politikalarını sürekli güncelleme ve eğitim niteliğini artırma arayışına girmiş ve süreç içerisindeki arayış eğitim harcamalarına da yansımıştır. Eğitime değer veren, harcamalarını ve politikalarını istikrarlı bir şekilde sürdüren ülkelerin, işgücüne katılım ve istihdam oranlarında ciddi seviyede artışların yaşandığı görülmüştür. Bunun yanı sıra eğitim seviyesinde yaşanan yükselmeye verimlilik artışı arasında yaşanan ilişkinin gelire yansımaları, toplumdaki düşük gelirli kesimin de gelirlerini yükseltmesine yol açmıştır.

Günümüz çağında eğitim faktörünün oldukça önemli olduğu ve gelişmiş refah devletlerinin daima bu bilinçle hareket ettiği gözlemlenmektedir. Temel sorumluluk alanlarından biri olan eğitimin titizlikle ele alındığı ve politikaların oluşturulduğu dikkati çekmektedir. Bu çalışma, çok yönlü etkisi ile refah devletinin en önemli sorumluluk alanlarından biri olan eğitim konusu üzerine odaklanarak gerek eğitimin refah devletlerinin gelişimi üzerindeki etkisi gerekse uygulanan politikalar kapsamında bir değerlendirme yapmak suretiyle mevcut literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Refah devletlerinin gelişmesinin ve kalkınmasının altında yatan önemli faktörlerden birinin eğitim olduğu göz önüne alındığında, eğitimin bu ülkelerdeki işleyişi, sistemi ve politikaları önem arz eder hale gelmiştir. Bu çalışmada eğitimdeki başarılarıyla öne çıkan Uzak Doğu Asya refah modelinde Çin, Sosyal Demokrat refah modelinde Finlandiya, Liberal refah modelinde Kanada ve Muhafazakâr refah modelinde Almanya'nın uygulamış olduğu eğitim politikaları ele alınmış ve kısmen Güney Avrupa refah modelinde bulunan tam olgunlaşmamış refah ülkesi olarak adlandırılan Türkiye'nin uygulamış olduğu eğitim politikaları genel hatlarıyla incelenecektir. İncelemeler neticesinde Çin (Şangay), Finlandiya, Kanada ve Almanya'nın eğitim alanında uygulamış oldukları politikalar ve istikrarlı sistemlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda yaşadıkları başarı açısından kilit rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Yaratılan fırsat eşitliği, öğretmen kalitesinin üst seviyede olması, teknolojinin kullanımı ve buna benzer birçok sistemli politika ile her anlamda başarıyı yakaladıkları gözlemlenmiştir.

Türkiye’de eğitim alanında birçok proje ve değişiklikler söz konusu olmakla birlikte istikrarlı bir eğitim sistemine ulaşma açısından sorunların olduğu dikkati çekmektedir. Ülkenin gelişimine ve kalkınmasına doğrudan etki edecek başarılı bir eğitim politikasının eksikliğine yönelik tartışmalar devam etmektedir. Bu doğrultuda yeni dönemde yapılan vizyon çalışmalarının son derece ümit verici olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Eğitim konusunda diğer ülkeler bazında net bir model önerisi yapmak son derece zordur. Politika geliştirilmesi noktasında her ülkenin kendi sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı son derece önemli bir belirleyen olmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, başarılı ülkelerin uygulamalarını inceleyip kendine has özellikler dikkate alınarak oluşturulacak sürdürülebilir bir eğitim politikasının geliştirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, P. (1999). The welfare modelling business. *Social Policy ve Administration*, 33(4), 394-415. doi:10.1111/1467-9515.00160
- Ak, vd. (2021). Neden ve Etki Boyutlarıyla “Ne Eğitimde Ne İstihdamda Ne de Yetiştirmede (NEİY) Olan Gençler. *Türkiye’de Eğitim Yetiştirmede Olmayan Gençler*, (Ed. Levent Şahin vd.), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Akçacı, T. (2013). Eğitim harcamalarının iktisadi büyümeye etkisi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(5), 65-79.
- Aktan, C.C., ve Özkıvrak, Ö. (2008). *Sosyal refah devleti*. Ankara: Okutan Yayınları.
- Arabacı, İ. B. (2014). Türkiye’de ve OECD ülkelerinde eğitim harcamaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 100-112.
- Aras, S., ve Sözen, S. (2012). Türkiye, Finlandiya ve Güney Kore’de öğretmen yetiştirme programlarının incelenmesi. *TED Üniversitesi, Eğitim Fakültesi*, 1-10.
- Aspalter, C. (2006). The East Asian Welfare model. *International Journal of Social Welfare*, 15(4), 290-301. doi: 10.1111/j.1468-2397.2006.00413.x
- Aydın, A. (2017). Genç işsizliği sorununun Almanya ve Türkiye mesleki eğitim sistemi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Sosyal Güvence Dergisi*, 11, 1-23. doi:10.21441/sguz.2017.53
- Bakioğlu, A., ve Baltacı R. (2017). *Çin’de eğitim*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bakioğlu, A., ve Elverici, S. (2016). Finlandiya eğitim sistemi. *Karşılaştırmalı eğitim yönetimi PISA’da başarılı ülkelerin eğitim sistemleri*, (Ed. Ayşen Bakioğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bakioğlu, A., ve Özcan M. (2016). Çin (Şangay) Eğitim sistemi. *Karşılaştırmalı eğitim yönetimi PISA’da başarılı ülkelerin eğitim sistemleri*, (Ed. Ayşen Bakioğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bakioğlu, A., ve Özdemir, A. N. (2017). Finlandiya, Almanya ve İngiltere’de okul yöneticilerinin seçimi ve yetiştirilmesi. *Karşılaştırmalı eğitim politikalar, göstergeler, bağlamlar* (Ed. Ayşen Bakioğlu), Konya: Eğitim Yayınevi.

- Bakioğlu, A., ve Pekince, D. (2016). Kanada Eğitim sistemi. *Karşılaştırmalı eğitim yönetimi PISA'da başarılı ülkelerin eğitim sistemleri*, (Ed. Ayşen Bakioğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bakioğlu, A., ve Yıldız, A. (2016). *PISA bağlamında Finlandiya eğitim sistemi ve öğretmen Eğitimi*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Balcı, G. (2019). Türkiye’de eğitim sisteminin gelişimi ve eğitim harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi: OECD ülkeleri ile karşılaştırılması Yüksek lisans tezi. Balıkesir: Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başal, H. A., ve Kahraman, P. B. (2017). Türkiye’de okul öncesi eğitim, *Farklı ülkelerde karşılaştırmalı eğitim*, (Ed.Handan Asüde Başal), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Biçerli, Mustafa Kemâl (2019), Çalışma Ekonomisi, 11. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Bildirici, Z. (2017). Türkiye ve Avrupa’da okul öncesi eğitim ekonomisinin karşılaştırmalı analizi Yüksek Lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Briggs, A. (1961). *The welfare state in historical perspective*. USA: Cambridge University Press.
- Çakır, M. (2019). *Bavyera Eyaleti eğitim sistemi*. Münih: Eğitim Yayınevi.
- Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin ekonomiye ve kalkınmaya etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* (11), 33-41.
- Çetin, B. (2014). Eğitim ve kalkınma ilişkisi: Türkiye örneği Yüksek Lisans tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Decker, E.S. (2014). Eğitim enstitülerinin Tarih eğitimindeki yeri Yüksek Lisans tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demirkan, S. (2018). Finlandiya eğitim sisteminden Türkiye’ye mesajlar. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 171-195. doi: 10.30913/alinterisobil.360454
- Derman, M.T., Sadioğlu Ö., ve Sungurtekin Ş. (2017). Almanya’da okul öncesi eğitim, *Farklı ülkelerde karşılaştırmalı eğitim*, (Ed.Handan Asüde Başal), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Doğan, S. (2014). Bir Türkiye efsanesi: Köy Enstitüleri. *Açık Bilim*.
- Esping-Andersen, G. (2002). *Why we need a new welfare State*. USA: Oxford University Press,
- Finland Constitution (1999). International constitutional law. <https://publicofficialsfinancialdisclosure.worldbank.org/sites/fdl/files/>

- assets/law-library files/Finland_Constitution_2000_en.pdf
[04.04.2020]
- Fullan, M. (2010). The big ideas behind whole system reform. *Education Canada*, 50(3), 24-27.
- Government of Canada (2017). Bullying prevention programs. <https://www.canada.ca/en/public-health/services/bullying/bullying-prevention-programs.html> [10.04.2020]
- Göçer, G. (2015). Finlandiya eğitim sistemi, *Karşılaştırmalı eğitim dünya ülkelerinden örneklerle*, (Ed. Adil Türkoğlu), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güler, M. A. (2015). Güney Avrupa refah rejiminde sosyal dışlanma. *İş ve Hayat*, 1(1), 57-96.
- Gümüş, İ., ve Tatlıyer, M. (2013). Güney Avrupa refah rejiminin borç krizi. *İş Ahlakı Dergisi*, 6(1), 1-38. doi: 10.12711/tjbe.2013.6.1.0117
- Gündüz, A. Y. (2018). Ülkelerin kalkınmasında ve işbirliğinde eğitimin rolü: Türkiye ve Polonya örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 365- 369. doi: org/10.18506/anemon.297199
- Güven, İ. (2015). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kantos, Z. E. (2018). Federal Almanya Cumhuriyeti eğitim sistemi, *Karşılaştırmalı eğitim sistemleri* (Ed. Ali Balcı), Ankara: Pegem Akademi.
- Karaarslan, E. (2005). Kamu kesimi eğitim harcamalarının analizi. *Maliye Dergisi*, 149(42), 36-73.
- Kartal, S. (2008). Toplum kalkınmasında farklı bir eğitim kurumu: Köy Enstitüleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 23-36.
- Kavi E., ve Koçak O. (2018). Türkiye'de ortaöğretim düzeyindeki mesleki eğitim ile ilgili sorun alanları ve İskandinav ülkelerindeki mesleki eğitimin Türkiye'de uygulanabilirliği. *Calisma ve Toplum*, 58(3), 1307-1334.
- Kılıç, Yalın (2014), “Türkiye'de Ne Eğitimde Ne İstihdamda Ne de Yetiştirmede (NEİY) Yer Alan Gençler”, *Eğitim ve Bilim*, 39(175), 121-135.
- Kol, E. (2014). Refah rejimleri açısından sağlık sistemlerinin değerlendirilmesi: Güney Avrupa refah modeli ve Türkiye. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 5(10), 131-168.
- Koray, M. (2020). *Sosyal Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.

- Küçükoğlu, A. (2004). Türkiye'nin öğretmen yetiştirme serüveninde eğitim enstitüleri ve bir model olarak Kâzım Karabekir Eğitim Enstitüsü. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 379-381.
- Metin, B., ve Özyayın, M. M. (2014). *Çalışma ve Refah*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). *2023 Eğitim Vizyonu*, Ankara.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2019). PISA 2018 Türkiye Ön Raporu. http://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/03105347_PISA_2018_Turkiye_On_Raporu.pdf [08.03.2020]
- Murat, G. (2016). Çalışma Hayatında Gençler. *Çalışma Yaşamında Özel Gruplar*, (Ed. Salih Dursun, Serpil Aytaç), Ankara: Ekin Yayınevi.
- Orakci, Ş. (2015). Şangay, Hong Kong, Singapur, Japonya ve Güney Kore'nin öğretmen yetiştirme sistemlerinin incelenmesi. *Asya Öğretim Dergisi*, 3(2), 26-43.
- Ortaş, İ. (2005). Ülkemizin kaçırdığı en Büyük eğitim projesi: Köy Enstitüleri. *Pivolka*, 4(17), 3-5.
- Özdemir, M. (2011). Eğitim yönetimi politikalarındaki dönüşümün yoksulluk üzerindeki olası etkileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 707-725.
- Özdemir, S. (2007). *Küreselleşme sürecinde refah devleti*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özker, N., ve Esener, Ç. (2009). Türkiye'de bir kamu harcaması olgusu olarak eğitim harcamaları: Örnek ülkeler ile yakın dönem karşılaştırma. *Mevzuat Dergisi*, 142.
- Özmen, Z. (2017). Refah modelleri açısından Avrupa'da ve Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin finansmanı. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 88-117.
- Öztürk, N. (2019). Kalkınma ve eğitimin ekonomik boyut Yüksek Lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pierson, C. (1998), Contemporary challenges to welfare State development. *Political Studies*, 46(4), 777-794. doi: <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00167>
- Rajmohan, Rajphriyadharshini ve Abeysekera, Nalin (2016), "Impact of the Quality of University Education on Labour Market in Sri Lanka", *International Journal of Business and Management Invention*, 5(9), 71-76.
- Sever, D., Baldan, B., Tuğlu, B., Kabaoğlu K., ve Hamzaj Y.A. (2018). Küreselleşme sürecinde eğitim alanında atılan adımlar: Türkiye ve

- eğitimde başarılı ülke örnekleri. *Elementary Education Online*, 17(3), 1583-1603. doi: 10.17051/ilkonline.2018.466396
- Simola, H. (2005). The Finnish miracle of PISA: Historical and sociological remarks on teaching and teacher education. *Comparative Education*, 41(4), 455-470. doi:10.1080/03050060500317810
- Swain, M., ve Lapkin, S. (2005). The evolving sociopolitical context of immersion education in Canada: Some implications for program development. *International Journal of Applied Linguistics*, 15(2), 169-186.
- Şahin, L. (2017). Bir sosyal politika aracı olarak eğitim ve Türkiye'deki durumu. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 122-171.
- Şenkal, A. (2005). *Küreselleşme sürecinde sosyal politika*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Tan, C. (2011). Framing educational success: A comparative study of shanghai and Singapore. *Education, Knowledge and Economy* 5(3), 155-166. doi.org/10.1080/17496896.2012.673939
- Tucker, M. (2014). Chinese lessons: Shanghai's rise to the top of the PISA league tables. *National Center on Education and the Economy*, 1-31.
- UNDP. (2022). Human development report 2021-2022 Uncertain times, unsettled lives Shaping our future in a transforming world. <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf> [28.03.2023]
- Valijarvi, J., Kupari P., Linnakylä, P., Reinikainen P., Sulkunen S., Törnroos J., ve Arffman I. (2007). The Finnish success in PISA—and some reasons behind it: 2 PISA 2003. Jyvaskyla: *Kirjapaino Oma Oy*.
- Wong, J.L. (2012). How has recent curriculum reform in china influenced school-based teacher learning? An ethnographic study of two subject departments in Shanghai, China. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 40(4), 347-361. doi.10.1080/1359866X.2012.724654
- World Bank (2021). Seçilmiş refah devletlerinde ve Türkiye'de toplam harcamalar ve GSYİH içinde eğitime ayrılan pay.: <https://databank.worldbank.org/source/education-statistics-%5E-all-indicators> [28.03.2023]
- World Bank (2018). Seçilmiş refah devletlerinde ve Türkiye'de işgücüne katılım ve istihdam oranı. Erişim adresi: <https://databank.worldbank.org/data/source/world-development-indicators#> [09.12.2019]

Wu, X. (2012). School choice with chinese characteristics. *Comparative Education*, 48(3), 347-366. doi: 10.1080/03050068.2012.656901

BÖLÜM 8

MARKA BAĞIMLILIĞI, FİYAT DUYARLILIĞI VE KOMPULSİF SATIN ALMA ARASINDAKİ İLİŞKİ: GİYİM SEKTÖRÜ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Selvi Gözde POLAT²

Doç. Dr. Halil Semih KİMZAN³

¹ Bu çalışma Selvi Gözde POLAT'ın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamış olduğu Yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

² Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, Türkiye. selvigozdepolat@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9549-221X.

³ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Eskişehir, Türkiye. hskimzan@ogu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7514-9422.

GİRİŞ

Tüketici davranışlarını anlamak işletmelerin kendileri için uygun hedefleri belirlemelerine ve bu hedeflere ulaşmalarına olumlu katkı sağlamaktadır. Tüketici davranışlarının kapsamında yer alan kavramlardan biri marka bağımlılığıdır. Marka bağımlılığı, tüketici ile belirli bir marka arasında takıntılı bir ilişki meydana getiren psikolojik bir durumdur. Günümüzde işletmelerin müşteriye elde tutma stratejilerine odaklanan pazarlama faaliyetlerine daha fazla ağırlık vermeleri ile birlikte marka bağımlılığının önemi artmıştır. Marka bağımlılığına sahip tüketiciler bağımlısı oldukları markadan çok sayıda ürün veya hizmet satın almak isterler ve çevrelerindeki kişilere söz konusu marka hakkında olumlu konuşma eğilimindedirler.

Literatür araştırmasında tüketicilerin marka bağımlılığına sahip olması işletmelerin karlılığı için yararlı bir durum olarak görülmektedir. İşletmelerin karlılığı üzerinde olumlu etkisi bulunan diğer bir kavram ise fiyat duyarlılığıdır. Fiyat duyarlılığı kişilerin farklı fiyatlandırmalara ve bu fiyatlandırmalardaki değişimlere gösterdikleri tepkiler olarak ifade edilebilir. Literatür taramasında marka bağımlılığı kavramını inceleyen çalışma sayısının az olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye’de marka bağımlılığını inceleyen yeterli düzeyde çalışma olmadığı görülmektedir. Bu duruma ek olarak marka bağımlılığı ile fiyat duyarlılığı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışma sayısının da az olduğu tespit edilmiştir. Literatürde yer alan bazı çalışmalarda marka bağımlılığı kavramının marka bağımlılığı kavramı olarak incelendiği anlaşılmıştır.

Tüketicilerin marka bağımlılıklarının fiyat duyarlılıkları üzerindeki etkisinin belirlenmesi bu çalışmanın problemi oluşturmaktadır. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin marka bağımlılıklarının fiyat duyarlılıkları üzerindeki etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Çalışmanın diğer amaçları ise üniversite öğrencilerinin fiyat duyarlılıklarının kompulsif satın alma üzerindeki ve kompulsif satın almanın marka bağımlılıkları üzerindeki etkisini incelemektir.

Bu doğrultuda bu etkileri belirlemek amacıyla veri toplama aracı olarak sırasıyla fiyat duyarlılığı, marka bağımlılığı, kompulsif satın alma ve demografik faktörler olmak üzere toplam dört bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Türkiye’de okuyan tüm üniversite öğrencilerine ulaşmak mümkün olmadığı için çalışmanın verileri kolayda örnekleme yöntemi ile

toplanmıştır. Bu çalışmada literatürde az incelenmiş olan marka bağımlılığı kavramının incelenmesinin, bu kavramı inceleyen çalışma sayısının artırılması için literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. FİYAT DUYARLILIĞI

Pazarlama karmasında yer alan fiyat, dolaylı yoldan olmadan kar elde etmeyi sağlayan tek faktördür (Gölbaşı, 2019: 92). Bu bağlamda fiyat, marka yönetimi kapsamında firmalar için önemli bir unsurdur. Firmalar ürünleri veya hizmetleri için fiyat belirlerken tüketici talebini ve karı en yüksek seviyede tutmak amaçlanır. Bu doğrultuda, ürün ve hizmetler fiyatlandırılırken bu fiyatlandırmayı yapan bireylerin en önemli hedefi bu ürün ve hizmetleri tüketicilere en üst seviyedeki fiyatlardan satmaktır. Tüketiciler bazı durumlarda ürün veya hizmetin fiyatının yüksek olduğunu düşünürler ve bundan dolayı satın alma gerçekleştirmek istemezler. Bazı durumlarda ise, düşük fiyatlandırılmış bir ürün veya hizmet hakkında kalite ile ilgili endişe duyarlar ve bu yüzden satın alma gerçekleştirmek istemezler. Bu bağlamda, uygun fiyatlandırılmamış bir ürün veya hizmet işletmelerin zararına olabilir (Alijosiene, Gudonaviçiene ve Salamandic, 2014: 473-474; Çolak ve Koşan, 2018: 137). Yapılan bazı araştırmalar fiyat ile algılanan kalite arasında ilişki olduğunu göstermektedir ve tüketiciler çoğunlukla fiyatı kalite ile ilişkilendirmektedir (Gardner, 1971: 241; Monroe, 1973: 78; Erciş ve Ünal, 2006: 363; Micu ve Micu, 2007: 108-109; Alijosiene, Gudonaviçiene ve Salamandic, 2014: 473).

İşletmelerin ürünleri ya da hizmetleri için belirledikleri fiyatlar tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyen ve tüketici davranışları üzerinde etkileri olan önemli öğelerden biridir. Bu bağlamda işletmelerin pazarlama stratejilerini belirlerken, uygulayacakları fiyatlandırmalar konusunda dikkatli olmaları gerekmektedir. Günümüzde artan rekabet ile birlikte, firmaların fiyatlandırma kararlarının firmalar açısından önemi artmaktadır. Ürünlerini ya da hizmetlerini uygun fiyatlandıran firmalar rakiplerinden farklılaşabilir ve bu durum firmalara yarar sağlayabilir (Monroe, 1973: 70; Geçti, 2012; Alijosiene, Gudonaviçiene ve Salamandic, 2014: 473-474; Kadioğlu ve Tekeli, 2022: 91).

Firmaların ürünleri veya hizmetleri için belirledikleri fiyatlar karları üzerinde doğrudan etkiye sahiptir (Kadioğlu ve Tekeli, 2022: 91). Bundan dolayı, işletmelerin karlılık hedeflerini başarıyla gerçekleştirmelerinde tüketicilerin fiyatlara ilişkin tepkilerini ve değerlendirmelerini bilmek

işletmeler açısından önemlidir. Bu bağlamda karlılığa olan etkileri sebebiyle fiyat duyarlılığı kavramı pazarlama alanı için önem taşımaktadır (Goldsmith ve Ramirez, 2009: 199; Geçti, 2012). Fiyat duyarlılığı, “bir tüketicinin satın alma kararlarının fiyatla ilgili unsurlara dayalı olma düzeyi” olarak tanımlanabilir (Kadıoğlu ve Tekeli, 2022: 92). Fiyatlara duyarlı bireyler için bir ürün veya hizmeti elde edebilmek uğruna harcanan para miktarı önemlidir. Harcanan para miktarı bu bireyler için önemli olduğundan ürün veya hizmet satın alırken yaptıkları seçimlerde sahip oldukları parayı en verimli şekilde kullanmayı istemektedirler. Dolayısıyla bu tüketiciler maliyet odaklı seçimler yapan tüketicilerdir (Morganosky, 1986: 37; Yaraş, 2008; Canpolat, Çakıcı ve Yılmaz, 2019). Bir ürün veya hizmetin fiyatı arttığında, fiyat duyarlılığı yüksek olan tüketicinin o ürün veya hizmete olan talebi düşmektedir. Bu durumun tam tersi olarak, ürün veya hizmetin fiyatı düştüğünde ise talebi artmaktadır. Fiyat duyarlılığı daha düşük olan tüketici bu fiyat değişikliğine daha az tepki göstermektedir (Goldsmith ve Newell, 1997: 164).

Fiyat duyarlılığı, tüketicilerin satın alma kararlarının oluşmasında etkilidir. Genellikle fiyatlar tüketicileri satın alma konusunda yönlendirir ve tüketiciler fiyatlardan etkilenecek satın alma kararlarını fiyatlara göre belirlerler. Tüketiciler için satın almak istedikleri ürün veya hizmetin beklentilerini karşılaması ve o ürün veya hizmetten alacakları fayda önemlidir. Tüketiciler fiyat ile alacakları faydayı karşılaştırırlar ve bu durum tüketicilerin satın alacakları ürün veya hizmet için ödemeye istekli oldukları kabul edilebilir bir fiyat aralığı belirlemelerine yol açar. Belirledikleri bu fiyat aralığının dışında kalan fiyatları ödemek istemezler (Anderson, Harmon ve Unni, 2007; Arslan ve Kement, 2019: 51-52; Pir, 2022: 343-345).

Bir ürün veya hizmete ödemek istenilen para miktarı her tüketici için aynı olmamaktadır (Goldsmith ve Ramirez, 2009: 199). Bazı durumlar ve etkenler kişilerin fiyat duyarlılıklarına etki etmektedir. Huseynli ve Uslu (2018), tarafından yapılan araştırmada bireylerin kişilik özelliklerinin fiyat duyarlılıklarına etkisi incelenmiştir. Çalışmada bireylerin fiyat duyarlılıklarının kişilik özellikleri arasında yer alan uyumluluk, dışa dönüklük ve duygusal dengesizlik değişkenlerine göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre kişilerin gelir durumları fiyat duyarlılıkları seviyelerinde farklılık göstermektedir. Pir (2022), yaptığı araştırmada kişilerin fiyat duyarlılığı seviyelerinin cinsiyete göre değişiklik gösterdiğini bulmuştur. Araştırmanın sonuçlarına göre erkeklerin fiyat duyarlılıkları kadınların fiyat duyarlılıklarından daha düşüktür. Bununla birlikte, yaş, gelir durumu ve

eğitim seviyesi arttıkça kişilerin fiyat duyarlılıkları da artmaktadır. Bu araştırmanın bulgularının tersine, gelir durumu ve eğitim seviyesi düştükçe fiyat duyarlılığının arttığını, gelir durumu ve eğitim seviyesi arttıkça fiyat duyarlılığının düştüğünü bulan çalışmalar da mevcuttur (Yaraş, 2008). Canpolat, Çakıcı ve Yılmaz (2019), yaptıkları çalışmada moda ve prestij duyarlılığı yüksek olan tüketicilerin fiyat duyarlılıklarının düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Moda ve prestij duyarlılığı yüksek olan tüketiciler fiyatı yüksek olan ürünler satın almaya yatkındırlar ve yüksek fiyatlı ürünler satın alarak prestij elde ettiklerini düşünürler. Yaraş (2008), yaptığı çalışmada fiyat duyarlılığı yüksek olan tüketicilerin prestij ve statüye ilişkin satın almaları önem vermediklerini bulmuştur. Araştırmanın sonuçlarına göre, sosyal görünürlüğü önemseyen ve statü için alışveriş yapan tüketicilerin fiyat duyarlılıkları düşüktür. Stock (2005), tarafından yapılan çalışmaya göre müşterilerin memnuniyet seviyeleri arttıkça fiyat duyarlılıkları düşmektedir. Bununla birlikte, uzun süredir aynı firmadan satın alma gerçekleştiren tüketicilerin söz konusu firmanın fiyatlarına ilişkin duyarlılıkları düşük olmaktadır.

Bazı durumlarda satın alınan ürünün özelliği tüketicilerin fiyat duyarlılıklarını etkilemektedir. Tüketiciler hedonik, bir başka deyişle haz almaya yönelik satın almalar gerçekleştirirken fiyat duyarlılıkları düşük olmaktadır. Yapılan bazı çalışmalarda hedonik ürünler satın alan tüketicilerin fiyat duyarlılıklarının fonksiyonel ürünler satın alan tüketicilerin fiyat duyarlılıklarından daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Inman ve Wakefield, 2003: 207; Tokgöz, 2019; Danacı, 2020). Andreyeva, Brownell ve Long (2010), tarafından gıda fiyatlarının tüketim üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılan çalışmada, tüketicilerin en çok meyve suyu, et ve alkolsüz içecek kategorilerindeki fiyat değişikliklerine tepki verdikleri görülmüştür.

Fiyat duyarlılığı firmaların belirleyecekleri pazarlama stratejileri ile fiyatlandırma uygulamaları üzerinde önemli etkileri olan bir kavramdır ve fiyat, işletmelerin karlılık seviyelerini doğrudan etkilemektedir. Bundan dolayı, olası müşterilerin fiyat duyarlılığı seviyelerini anlamak firmaların ürünlerini veya hizmetlerini uygun bir şekilde fiyatlandırmaları için önemlidir. Firmalar fiyat duyarlılığı ölçümleri uygulayarak tüketicilerin pazara yeni sunulan ürünlere ve mevcut ürünlere ilişkin kabul edilebilir fiyat aralıklarını belirleyebilmektedirler (Anderson, Harmon ve Unni, 2007: 1961-1966; Goldfarb, Gordon ve Yang, 2013: 4; Huseynli ve Uslu, 2018; Kadioğlu

ve Tekeli, 2022: 93; Pir, 2022: 343). Yapılan bazı araştırmalarda marka itibarının ve dolayısıyla marka güvenilirliğinin tüketicilerin fiyat duyarlılığı seviyelerini azalttığı bulunmuştur. Bir işletmenin uyguladığı kararların birbirleri ile uyumlu ve tutarlı olmaması marka güvenilirliğine zarar vermektedir ve bu durum tüketicilerin fiyat duyarlılıklarının artmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda, fiyatlandırma uygulamalarını belirlerken marka itibarını göz önünde bulundurmak işletmelerin yararına olacaktır (Erdem, Louviere ve Swait, 2002: 18; Alijosiene, Gudonavičienė ve Salamandic, 2014: 473-474).

1. MARKA BAĞIMLILIĞI

Marka “tüketiciler tarafından diğer ürün çeşitlerinden bazı yönleriyle ayrılan, ürünün ayırıcı özelliklerini sarmalamaya çalışan bir isim, sembol ya da işaret” olarak tanımlanmaktadır (Aktuğlu, 2004: 12). Öztürk (2010: 25), marka kavramını “üretici ya da satıcı firmaların, pazara sundukları malların kimliğini belirleyen ve mallarının rakip mallardan ayırt edilmesini sağlayan bir isim, simge, şekil ya da bunların çeşitli birleşimleri” olarak ifade etmektedir.

Markalar tüketiciler için yalnızca ticaret ile ilgili bir kavram değildir. Tüketiciler açısından markalar duygusal nitelikleri de ifade etmektedir. Bu bağlamda, markalar tüketiciler açısından ürünlerin veya hizmetlerin fonksiyonel ve duygusal niteliklerini kapsamaktadır. Tüketiciler markaları kalite ile ilişkilendirerek satın alma kararlarını şekillendirirler. Kaliteli olduğunu düşündükleri markalardan satın alma gerçekleştirerek kaliteye ilişkin oluşacak olumsuz durumları ortadan kaldırmak isterler. Mrad v.d. (2020), lüks moda marka bağımlılığı ve hızlı moda marka bağımlılığı üzerine yaptıkları araştırmada algılanan kalitenin lüks moda marka bağımlılığı için güdüleyici bir unsur olduğunu bulmuşlardır. Tüketiciler bir markadan satın alma gerçekleştirdiklerinde marka hakkında bilgi edinmiş olurlar ve markaya ilişkin bazı düşüncelere sahip olurlar. Sonraki satın alma kararlarını verirken markaya ilişkin deneyimlerinden yararlanırlar (Öztürk, 2010: 26; Kaptanoğlu, Kılıçarslan ve Tosun, 2019).

Markalar firmaların değerlerinin bir göstergesidir ve bu bağlamda markaların önemi artmaktadır. Markayı rakip markalardan farklılaştırarak tüketicinin zihninde kalıcı ve iyi bir şekilde konumlandırmak marka yönetiminin temel amaçlarından birisidir. Marka yönetimi kapsamında firmalar iyi bir konumlandırma ile uzun dönemde tüketicilerin marka

bağlılığının oluşmasını amaçlamaktadırlar. Bu kapsamda markayı farklılaştırmak için yenilikçi stratejiler uygulamak firmalar için önem kazanmaktadır (Öztürk, 2010: 51; Kaptanoğlu, Kılıçarslan ve Tosun, 2019). Markaların yenilikçi ve özgün olmaları tüketicilerde marka bağlılığının oluşmasını olumlu etkilemektedir (Francioni v.d., 2021).

Tüketicilerin belirli bir markaya bağlı olmaları söz konusu markaya güçlü bir bağ ile bağlanmalarına yol açmaktadır (Le, 2019). Uzun vadede tüketicilerin sahip oldukları marka bağlılıklarının marka bağlılığına dönüşme olasılığı bulunmaktadır. Tüketicinin markaya olan bağlılığı güçlü olduğunda bağlılığının bağlılığa dönüşme ihtimali artmaktadır (Elhajjar, Kaskas ve Tlaiss, 2022: 9). Marka bağlılığı ve marka bağlılığı tüketici ile marka arasında oluşan ilişki çeşitleri arasında yer almaktadır. Marka bağlılığı günümüze yakın bir zamanda geliştirilmiş bir kavramdır. Diğer tüketici marka ilişkilerinden bazıları şunlardır: marka tutkusu, marka aşkı ve marka güveni (Cui ve Mrad, 2017; Cui, Hogg ve Mrad, 2018; Bai v.d., 2021; Le, 2022). Bu kavramlar birbirlerinden farklı kavramlardır ve birbirleri üzerinde etkileri bulunmaktadır. Le (2022), yaptığı araştırmada marka aşkının marka bağlılığına yol açtığını tespit etmiştir. Marka bağlılığının ve marka bağlılığının duygusal bağlılık ve haz duygusu olmak üzere iki ortak nitelikleri vardır (Mrad, 2018).

Marka bağlılığı, tüketicilerin markalar ile iletişime geçebilmelerini sağlayan önemli yollar arasındadır. Marka bağlılığı “belirli bir markaya karşı olumlu duygulanım ve söz konusu markanın ürünlerine ya da hizmetlerine sahip olma yönünde sürekli devam eden dürtüleri içeren ve tüketicinin günlük yaşamında kendini gösteren kişi ve marka arasındaki duygusal ilişki ile ilgili psikolojik durum” olarak tanımlanmaktadır. Marka bağlılığı kapsadığı bazı bilişsel temelli ve davranışa yönelik özellikler sebebiyle psikolojik bir durum olarak ifade edilmektedir. Marka bağlılığının kapsadığı bazı temel özellikler: kendini kontrol edememe, saplantı, markayı fazla düşünme, davranış gerçekleşmediğinde öfkelenme ve ikamelere karşı dirençtir. Marka bağlılığı durumunda bireyler belirli bir marka ile davranışsal ve zihinsel olarak meşgul olmaktadır (Sussman ve Sussman, 2011; Cui ve Mrad, 2017: 1945; Cui, Hogg ve Mrad, 2018; Mrad, 2018).

Marka bağlılığı bireyin satın alma tercihi yaparken zaman geçtikçe farklı markalar içinden her zaman belli bir markayı tercih etmesi olarak da tanımlanmaktadır (Aytuğ, 1997: 38’den akt. Eru, 2007: 88). Tüketiciler marka

bağımlılığı durumunda gereksinim duymasalar bile satın alım yapmakta ve saplantılı şekilde belirli bir markadan satın alma gerçekleştirmektedirler (Yılmaz, 2011: 48; Francioni v.d., 2021). Bağımlı bireyler toplumda uygun görülen toplumsal normlara aykırı davranışlarda bulunmaya ve davranışlarında aşırılık göstermeye yatkındırlar (Goldman, Darkes ve Reich, 2006'dan akt. Le, 2022). Marka bağımlısı tüketiciler marka bağımlısı olmayan tüketicilere göre ürünlere veya hizmetlere daha yüksek fiyatlar ödemeye yatkındırlar. Marka bağımlılığına sahip olan tüketicilerde ağızdan ağıza iletişim görülmektedir (Cui, Hogg ve Mrad, 2018; Le, 2020; Le, 2022). Bir başka deyişle, marka bağımlısı tüketiciler, ürünlere veya hizmetlere ilişkin bilgileri ve deneyimleri hakkında çevrelerindeki bireylerle konuşma eğilimindedirler (Türker, 2014). Marka bağımlılığının olumsuz sonuçları olsa da her zaman olumsuz sonuçların olmayacağı bazı durumlarda olumlu sonuçları olabilmektedir (Cui, Hogg ve Mrad, 2018; Mrad v.d., 2020). Cui ve Mrad (2019), yaptıkları araştırmada marka bağımlılığına sahip bireylerin her zaman borçlanma ile ilgili sorunlar yaşamadığını bulmuşlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre marka bağımlılığı bireylerin öz saygılarına ve yaşam mutluluklarına olumlu etki etmektedir.

2. KOMPULSİF SATIN ALMA

Pazarlama alanında kompulsif satın alma bağımlılık yapan tüketici tutumlarından biri olarak görülmektedir. Bireylerde kompulsif satın alma davranışı, tüketim toplumlarının oluşmasıyla görülmeye başlanmıştır (Korur ve Kimzan, 2016: 46). Kompulsif satın alma davranışı özellikle 1980'li yıllardan sonra pazarlama alanında araştırılmaya başlanan tüketici davranışlarından biridir (Eroğlu, 2016).

Edwards (1993), kompulsif satın alma davranışını “tüketicilerin satın alma işlemi gerçekleştirmek için zorlayıcı, önlenemeyen ve yineleyen güçlü bir dürtüye sahip oldukları aşırı harcama biçimi” olarak tanımlamaktadır (Edward, 1993'ten akt Francioni v.d., 2021: 129). Cui ve Mrad (2019: 400), kompulsif satın almayı “haz alma ve anlık rahatlama ile birlikte görülen, satın almaya yönelik yineleyen ve çok güçlü dürtülere ilişkin satın alma ile meşgul olmak” olarak ifade etmektedir. Kompulsif satın alma, “kontrol etmekte güçlük yaşanan, olumsuz sonuçlara sebep olan, para harcamaya ilişkin aşırı davranışlar, dürtüler veya meşguliyetler ile nitelenen bir bozukluktur” (Black, 2001: 17). Kompulsif satın alma sürekli devam eden dürtüsel bir satın alma davranışdır (Faber ve O'Guinn, 1989: 155-156; Yiğit ve Yiğit, 2020).

Bireyler genellikle kaygı, olumsuz düşünceler ve duygular gibi içsel veya çevrelerinden kaynaklanan dışsal olumsuzluklardan uzaklaşmak amacıyla kompulsif satın almaya yönelirler (Lejoyeux ve Weinstein, 2010; Eroğlu, 2016; Cui ve Mrad, 2017; Yiğit ve Yiğit, 2020). Bazı kompulsif tüketiciler ise yaşadıkları olumsuzluklardan bağımsız olarak her gün satın alma gerçekleştirmeye yönelik dürtü hissederler (Faber ve Vohs 2004: 518). Yapılan bazı araştırmalarda kompulsif satın alma gerçekleştiren bireylerin öz saygısının kompulsif satın alma gerçekleştirmeyen bireylerden daha düşük olduğu bulunmuştur. Yapılan bazı çalışmaların sonuçlarına göre kompulsif satın alma gerçekleştiren bireylerin birincil güdüleri satın aldıkları ürüne yönelik değil, öz saygılarını artırmaya ve ruh hallerindeki iyileşmeye yöneliktir. Kompulsif tüketiciler için öz saygılarını artırmak satın aldıkları ürünlere sahip olmaktan daha önemlidir (Faber ve O'Guinn, 1989: 155-156; D'Astous, 1990; Faber, 2000'den akt. Faber ve Vohs, 2004: 518).

Kompulsif tüketiciler kompulsif olmayan tüketicilere göre satın aldıkları ürün veya hizmetten bağımsız olarak daha sık satın alma isteği duyarlar (Faber ve O'Guinn, 1988). Kompulsif satın alma gerçekleştiren bireyler satın alma sürecinin kendisine odaklanırlar ve onlar için önemli olan bu süreçte yaşadıkları hazdır (Faber ve Vohs 2004: 518; Lejoyeux ve Weinstein, 2010; Eroğlu, 2016; Cui ve Mrad, 2017; Yiğit ve Yiğit, 2020). Tüketiciler kompulsif satın alma davranışını haz almak için gerçekleştirirler de davranıştan sonra üzüntü, suçluluk ve pişmanlık hissedebilirler. Karahan ve Söylemez (2019), yaptıkları araştırmada kompulsif satın alma davranışının bireylerde satın alma gerçekleştirdikten sonra yaşanan pişmanlığa etki ettiğini bulmuşlardır. Bununla birlikte, kompulsif satın alma davranışından sonra bireylerde öz saygının düşmesi, toplumdaki uzaklaşma ve tekrarlayan satın almalar görülebilir (Faber ve O'Guinn, 1988; Korur ve Kimzan, 2016: 45-46). Kompulsif satın alma sonrası bireyler kısa süreli haz yaşar ancak uzun vadede bu davranış kişinin kendisi ve/veya diğer kişiler için olumsuz sonuçlara sebep olur (Faber ve Vohs, 2004: 518).

Kompulsif satın alma davranışı, günümüzde bireylerin yaşadıkları ekonomik ve sosyal olumsuzluklara yol açan davranışlardan biri olarak görülmektedir (Black, 1996'dan akt. Tamam v.d., 1998: 224; Eroğlu, 2016: 254). Kompulsif satın alma gerçekleştiren bireyler kendilerini kontrol etme konusunda ve öz düzenleme konusunda yetersizlik yaşarlar. Kompulsif satın almanın süreklilik göstermesi bireylerin bu konularda sürekli başarısızlık yaşamalarına yol açar ve kişinin öz düzenleme sisteminin giderek

zayıflamasına sebep olur. Kompulsif satın almaya genellikle kişilik, duygudurum, kaygı bozuklukları ve dürtü kontrol bozuklukları (yeme, madde kötüye kullanımı ve benzeri) eşlik eder (Black, 2001; Faber ve Vohs, 2004).

Faber ve O'Guinn (1988), yaptıkları araştırmada kompulsif tüketicilerin kompulsif olmayan tüketicilere göre alışveriş yapmanın mutluluk verici bir etkinlik olduğu düşüncesine daha çok katıldıklarını bulmuşlardır. Materyalizme bir başka deyişle maddi edinimlere ve tüketime dayanan bir yaşam biçimini benimseyen materyalist bireyler kompulsif satın alma davranışına sahip olmaya daha yatkındırlar. Materyalist bireyler için edinme araçları materyalist olmayan bireylere göre daha önemlidir (Dawson ve Richins, 1992: 304-308; Karahan ve Söylemez, 2019). Maddi edinime ulaşmayı kolaylaştıran unsurlardan birisi kredi kartıdır. Rasyonel olmayan kredi kartı kullanımı özellikle satın alma davranışlarını kontrol edemeyen bireyler için önemli sorunlara yol açar (Korur ve Kimzan, 2016: 45-46). Norum (2008), yaptığı araştırmada rasyonel olmayan kredi kartı kullanımı ve kompulsif satın alma arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu bulmuştur. D'Astous (1990), yaptığı çalışmada rasyonel olmayan kredi kartı kullanımının derecesi ile bireylerin kompulsif satın alma yatkınlıkları arasında pozitif bir ilişki bulmuştur.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Hipotezleri

Hipotez, doğruluğu ispatlanmak istenilen, geçerliliği sınanabilmesi için oluşturulan bilimsel önermedir (Yener, 2018: 109). Çalışmanın birinci hipotezi marka bağımlılığının fiyat duyarlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi olduğuna ilişkindir. Çalışmanın bu hipotezi literatürde yer alan bazı çalışmalar ile desteklenmektedir (Pusateri, Rangaswamy ve Shankar, 2001; Goldsmith ve Ramirez, 2009; Can, 2019).

H₁: Marka bağımlılığının fiyat duyarlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

Literatürde bulunan, fiyat duyarlılığının kompulsif satın alma üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar bu çalışmanın ikinci hipotezinin oluşturmasında yol gösterici olmuşlardır (Jones ve Roberts, 2001; De Silva ve Herath, 2016; Khare, 2016). Çalışmanın ikinci hipotezi fiyat duyarlılığının kompulsif satın alma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi olduğuna yöneliktir.

H₂: Fiyat duyarlılığının kompulsif satın alma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

Lee ve Workman (2015), Cui ve Mrad (2019), Ekinci, Japutra ve Simkin (2019) tarafından yapılan çalışmalarda kompulsif satın alma ve marka bağımlılığı arasındaki anlamlı bir ilişkinin varlığı araştırılmıştır. Literatürde yer alan bu araştırmalar, çalışmanın üçüncü hipotezinin oluşturulmasında etkili olmuşlardır.

H₃: Kompulsif satın almanın marka bağımlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Türkiye'nin çeşitli illerinde yer alan üniversitelerde okuyan üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Yükseköğretim Kurulu 2021-2022 verilerine göre Türkiye'de 207 üniversite, 3.250.101 ön lisans öğrencisi, 4.579.047 lisans öğrencisi, 358.271 yüksek lisans öğrencisi ve 109.540 doktora öğrencisi bulunmaktadır (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2022). Çalışmanın verileri kolayda örnekleme yöntemi ile toplanmıştır. Anket formları çalışmaya katılan üniversite öğrencilerine çevrimiçi olarak ulaştırılmış, veriler çevrimiçi olarak toplanmış ve 412 kişi ankete katılım göstermiştir. Anket sorularının tümünün yanıtlanmadığı 26 anket analize dahil edilmemiştir ve çalışmanın analizleri 386 anket formu ile yapılmıştır.

3.3. Veri Toplama Yöntemi ve Araçları

Araştırmanın veri toplama aracı anket formudur. Anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla: fiyat duyarlılığı, marka bağımlılığı, kompulsif satın alma ve demografik faktörlerdir.

Birinci bölümde bulunan fiyat duyarlılığı ifadeleri düzenlenirken Inman ve Wakefield (2003) tarafından hazırlanan fiyat duyarlılığı ölçeğinden yararlanılmıştır. Bu bölüm üç ifadeden oluşmaktadır. İkinci bölüm marka bağımlılığı ifadelerinden oluşmaktadır ve bu bölümde on ifade yer almaktadır. Marka bağımlılığı ifadeleri hazırlanırken Cui ve Mrad (2019) tarafından oluşturulan marka bağımlılığı ölçeği kullanılmıştır. Üçüncü bölümde kompulsif satın alma ifadeleri yer almaktadır ve dört ifade bulunmaktadır. Bu bölümde Faber ve O'Guinn (1992) tarafından yayımlanan kompulsif satın

alma ölçeğinden yararlanılmıştır. Son olarak dördüncü bölümde beş tane demografik soru yer almaktadır.

Anket formunda bulunan ifadelerin değerlendirilmesinde beşli likert ölçeği kullanılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Veri analizi SPSS 20 kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Verilere varyans, T-testi, frekans, faktör, güvenilirlik ve regresyon analizleri uygulanmıştır. Çalışmanın analizleri üniversite öğrencilerinden toplanan 386 adet anket formu ile yapılmıştır.

3.5. Araştırmanın Bulguları

3.5.1. Demografik Özelliklere Dair Bulgular

Katılımcıların cinsiyete, yaşa, eğitim durumuna, medeni duruma ve gelir durumuna göre dağılımları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyete, Yaşa, Eğitim Durumuna, Medeni Duruma ve Gelir Durumuna Göre Dağılımları

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	238	61,7
Erkek	148	38,3
Toplam	386	100
Yaş	Frekans	Yüzde (%)
18-20	130	33,7
21-23	206	53,4
24-26	43	11,1
27 ve üzeri	7	1,8
Toplam	386	100
Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde (%)
Ön Lisans	32	8,3

Lisans	337	87,3
Yüksek Lisans	17	4,4
Medeni Durum	Frekans	Yüzde (%)
Bekar	381	98,7
Evli	5	1,3
Toplam	386	100
Aylık Gelir Durumu	Frekans	Yüzde (%)
1500 TL ve altı	217	56,2
1501-3000 TL	116	30,1
3001-4500 TL	22	5,7
4501-5000 TL	10	2,6
5001-6500 TL	5	1,3
6501 TL ve üzeri	16	4,1
Toplam	386	100

Çalışmanın anketine 238 kadın ve 148 erkek olmak üzere toplamda 386 kişi katılmıştır. Kadınlar toplam katılımcı sayısının %61,7'sini ve erkekler toplam katılımcı sayısının %38,3'ünü oluşturmaktadır. Ankete katılan kişilerin çoğu kadındır.

Ankete katılan bireylerin %33,7'si 18-20, %53,4'ü 21-23, %11,1'i 24-26 ve %1,8'i 27 ve üzeri yaşadadır. 18-20 yaş aralığında 130 kişi, 21-23 yaş aralığında 206 kişi, 24-26 yaş aralığında 43 kişi, 27 ve üzeri yaşta 7 kişi bulunmaktadır. Katılımcıların çoğu %53,4 oran ve 206 kişi ile 21-23 yaş aralığındadır.

Anket katılımcılarının 32 kişi olmak üzere %8,3'ü ön lisans, 337 kişi olmak üzere %87,3'ü lisans ve 17 kişi olmak üzere %4,4'ü yüksek lisans öğrencisidir. Ankete katılan lisans öğrencilerinin sayısı 337'dir ve toplam katılımcıların %87,3'ünü oluşturmaktadır. Bu oran ile anket katılımcılarının çoğunluğu lisans öğrencilerinden oluşmaktadır.

Ankete katılan öğrencilerin çoğunluğu bekadır. Öğrencilerin %98,7'si bekadır ve bekar öğrenciler 381 kişidir. Öğrencilerin %1,3'ü ise evlidir ve evli öğrenciler 5 kişidir.

Ankete katılım gösteren 217 öğrencinin aylık geliri 1500 TL ve altıdır. %56,2 oran ile bu gelir grubuna dahil olan öğrenciler katılımcıların çoğunluğunu oluşturmaktadır. Öğrencilerin %30,1'inin aylık geliri 1501-3000 TL, %5,7'sinin aylık geliri 3001-4500 TL, %2,6'sının aylık geliri 4501-5000 TL, %1,3'ünün aylık geliri 5001-6500 TL ve %4,1'inin aylık geliri 6501 TL ve üzeridir. Aylık geliri 1501-3000 TL olan kişi sayısı 116, 3001-4500 TL olan kişi sayısı 22, 4501-5000 TL olan kişi sayısı 10, 5001-6500 TL olan kişi sayısı 5, 6501 TL ve üzeri olan kişi sayısı 16'dır.

3.5.2. Ölçek İfadelerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada kullanılan ölçek ifadelerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Ölçek İfadelerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Ankette Yer Alan Ölçek İfadeleri	Ortalama	Standart Sapma
Fiyat Duyarlılığı Ölçeği		
1. Daha düşük bir fiyattan yararlanmak için satın alma planımı değiştirebilirim.	3,9767	0,95181
2. Fiyatlardaki farklılıklara karşı duyarlıyım.	3,9741	0,94490
3. Düşük bir fiyat bulmak için fazladan çaba sarf etmeye istekliyim.	3,7098	1,10430
Marka Bağımlılığı Ölçeği		
4. En sevdiğim markadan çok sayıda ürün satın almak için çok çabalarım.	2,3601	1,17434

5. Sıklıkla en sevdiğim markanın ürünlerini satın almaktan kendimi alıkoyamam.	2,4845	1,12862
6. Sık sık kendimi en sevdiğim markayı düşünürken bulurum.	2,1839	1,24206
7. En sevdiğim marka ile ilgili bazı aktiviteleri yerine getirebilmek için mesleki, akademik ve ailevi bazı yaşamsal aktivitelerden ve görevlerden vazgeçme eğilimindeyim.	1,6736	0,95465
8. Aylık gelirim belirlenmiş bir bölümünü en sevdiğim markanın ürünlerini satın almak için ayırmaya eğilimliyim.	2,4249	1,17586
9. En sevdiğim marka ile ilgili son yaşadığım deneyimi genellikle iyi hisler ile hatırlarım.	3,6244	0,88057
10. En sevdiğim markanın ürünlerini satın almadan hemen önce sabırsızlık hali yaşarım.	3,1451	1,19074
11. En sevdiğim markanın haberlerini her zaman takip ederim.	2,4456	1,11350
12. Genellikle en sevdiğim markaya yapacağım harcamamın ne zaman olacağını planlarım.	2,8808	1,24891
13. İmkanım olsa en sevdiğim markayı desteklemek için en sevdiğim markaya paramla bir şekilde yatırım yapardım.	1,8135	1,08421
Kompulsif Satın Alma Ölçeği		
14. Gelir döneminin sonunda (ay sonunda) param kaldıysa harcamak zorunda hissederim.	2,3964	1,24666

15. Alışveriş yapmadığım günlerde endişeli veya gergin hissederim.	1,7720	1,02936
16. Param yetmediği halde bir şeyler satın alırım.	2,1969	1,20285
17. Kredi kartı borcumun sadece ödenmesi gereken en düşük (asgari) tutarını öderim.	2,4896	1,44191

3.5.3. Ölçeklerin Güvenilirlik ve Geçerliliğine İlişkin Bulgular

Ölçeklerin güvenilirlik ve geçerliliğine ilişkin bulgular Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizine İlişkin Bulgular

Faktörler	Ankette Yer Alan İfadeler	Faktör Yükü	p
Fiyat Duyarlılığı	1. Daha düşük bir fiyattan yararlanmak için satın alma planımı değiştirebilirim.	0,846	0,604
	2. Fiyatlardaki farklılıklara karşı duyarlıyım.	0,846	
KMO: 0,500; sd: 1; p<0,01; Açıklanan Varyans: %71,627.			
Marka Bağımlılığı	4. En sevdiğim markadan çok sayıda ürün satın almak için çok çabalarım.	0,741	
	5. Sıklıkla en sevdiğim markanın ürünlerini satın almaktan kendimi alıkoyamam.	0,808	
	6. Sık sık kendimi en sevdiğim	0,768	

	markayı düşünürken bulurum.		0,797
	7. En sevdiğim marka ile ilgili bazı aktiviteleri yerine getirebilmek için mesleki, akademik ve ailevi bazı yaşamsal aktivitelerden ve görevlerden vazgeçme eğilimindeyim.	0,655	
	8. Aylık gelirim belirli bir bölümünü en sevdiğim markanın ürünlerini satın almak için ayırmaya eğilimliyim.	0,741	
KMO: 0,786; sd: 10; p<0,01; Açıklanan Varyans: %55,400.			
Kompulsif Satın Alma	14. Gelir döneminin sonunda (ay sonunda) param kaldıysa harcamak zorunda hissederim.	0,816	0,708
	15. Alışveriş yapmadığım günlerde endişeli veya gergin hissederim.	0,762	
	16. Param yetmediği halde bir şeyler satın alırım.	0,807	
KMO: 0,670; sd: 3; p<0,01; Açıklanan Varyans: %63,258.			

Çalışmada yer alan ölçeklerin geçerliliğinin tespit edilmesi için faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizinde KMO ve Bartlett Testi yapılmıştır. KMO testi, örneklem uygunluğunun belirlenmesi için uygulanan bir testtir (Eru, 2007: 121). KMO değerinin 0,50'nin altında olması verilerin faktör analizine uygun olmadığı anlamına gelmektedir (Hair v.d., 2010: 95-104'den akt. Yaşlıoğlu, 2017: 76). Bartlett testi ise, verilerin çok değişkenli normal

dağılımlı olup olmadığının tespit edilmesi için uygulanmaktadır. Anlamlılık değerinin 0,05'ten küçük olması verilerin normal dağılımlı olduklarını göstermektedir. Anlamlılık değerinin 0,05'ten büyük olması faktör analizinin uygulanmasının uygun olmadığı anlamına gelmektedir (Mendes, 2003: 143; Eru, 2007: 121; Kaya, 2013: 181).

Fiyat duyarlılığı ölçeği için yapılan ölçüm sonucunda KMO değeri 0,500 olarak bulunmuş ve Bartlett testi ($p < 0,05$) anlamlı olarak sonuçlanmıştır. KMO değerinin 0,50'den küçük olmaması ve Bartlett testinin anlamlı olarak sonuçlanmasından dolayı faktör analizi yapılması uygundur. Fiyat duyarlılığı ölçeğinde yer alan ifadelerin faktör yükleri 0,846 olarak tespit edilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucuna göre tek faktör fiyat duyarlılığı değişkeninin %71,627'sini açıklamaktadır.

Marka bağımlılığı ölçeği için bulunan KMO değeri 0,786 ve Bartlett testi ($p < 0,05$) anlamlıdır. KMO değerinin 0,50'den büyük olması ve Bartlett testinin anlamlı olması sebebi ile faktör analizi yapılması uygundur. Marka bağımlılığı ölçeğine ait 9, 10, 11, 12 ve 13 nolu ifadeler faktör yükleri nedeniyle (farklı faktöre yüklenme ve faktör yükünün 0,5'in altında olması) analizden çıkarılmıştır. Marka bağımlılığı ölçeğinde bulunan ifadelerin faktör yükleri 0,655 ile 0,808 aralığında yer almaktadır. Yapılan faktör analizi sonucuna göre tek faktör marka bağımlılığı değişkeninin %55,400'ünü açıklamaktadır.

Kompulsif satın alma ölçeği için KMO değeri 0,670 olarak bulunmuştur ve Bartlett testi ($p < 0,05$) anlamlı olarak sonuçlanmıştır. KMO değeri 0,50'den büyük olduğundan ve Bartlett testi anlamlı olduğundan faktör analizi yapılması uygundur. Kompulsif satın alma ölçeğindeki ifadelerin faktör yükleri 0,762 ve 0,816 arasında yer almaktadır. Yapılan faktör analizi sonucuna göre tek faktör kompulsif satın alma değişkeninin %63,258'ini açıklamaktadır.

Güvenilirlik analizi sonucunda fiyat duyarlılığı ölçeğinde yer alan 3 nolu ifade ve kompulsif satın alma ölçeğinde yer alan 17 nolu ifade analizden çıkarılmıştır. Çalışmada verilere uygulanan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre fiyat duyarlılığı ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri 0,604, marka bağımlılığı ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri 0,797 ve kompulsif satın alma ölçeğinin Cronbach's Alpha değeri 0,708 olarak bulunmuştur. Çalışmada yer alan marka bağımlılığı ölçeği ve kompulsif satın alma ölçeği güvenilirdir.

Fiyat duyarlılığı ölçeği ise kabul edilebilir güvenilirlik sınırları içerisinde yer almaktadır (Kılıç, 2016; Uzunsakal ve Yıldız, 2018).

3.5.4. Araştırmanın Hipotezlerine İlişkin Bulgular

Çalışmanın modelinden yola çıkılarak belirlenen üç hipotez korelasyon analizi ve basit regresyon analizi ile test edilmiştir. Çalışmada sırasıyla; marka bağımlılığı ile fiyat duyarlılığı, fiyat duyarlılığı ile kompulsif satın alma, kompulsif satın alma ile marka bağımlılığı arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Korelasyon analizi sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Korelasyon Tablosu

		FD	MB	KSA
FD	Pearson Correlation	1	-0,125	-0,100
	Sig. (2-tailed)		0,014	0,049
	N	386	386	386
MB	Pearson Correlation	-0,125	1	0,405
	Sig. (2-tailed)	0,014		0,000
	N	386	386	386
KSA	Pearson Correlation	-0,100	0,405	1
	Sig. (2-tailed)	0,049	0,000	
	N	386	386	386
Açıklamalar: FD: Fiyat Duyarlılığı, MB: Marka Bağımlılığı, KSA: Kompulsif Satın Alma				

Regresyon analizi sonuçları Tablo 5’te yer almaktadır.

Tablo 5: Regresyon Analizi Sonuçları

Model No	Regresyon Denklemi	R ²	Standart Sapma	F	p
1	FD=b ₀ +b ₁ x MB	0,016	0,79734	6,115	0,014
2	KSA=b ₀ +b ₁ x FD	0,010	0,92102	3,909	0,049
3	MB=b ₀ +b ₁ x KSA	0,164	0,77534	75,169	0,001
Açıklamalar: FD: Fiyat Duyarlılığı, KSA: Kompulsif Satın Alma, MB: Marka Bağımlılığı					

Tablo 5’te 1 nolu modelde yer alan değerlere göre, marka bağımlılığı (bağımsız değişken), fiyat duyarlılığının (bağımlı değişken) %1,6’sını açıklamaktadır. Tablo 5’te 2 nolu modelde yer alan değerlere göre, fiyat duyarlılığı (bağımsız değişken), kompulsif satın alınanın (bağımlı değişken) %1’ini açıklamaktadır. Tablo 5’te 3 nolu modelde yer alan değerlere göre, kompulsif satın alma (bağımsız değişken), marka bağımlılığının (bağımlı değişken) %16,4’ünü açıklamaktadır.

Regresyon sonuçlarına ilişkin katsayılar Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Katsayılar

Model No	Beta	t	p
1 (sabit) MB	-0,125	37,107 -2,473	0,001 0,014
2 (sabit) FD	-0,100	10,884 -1,977	0,001 0,049
3 (sabit) KSA	0,405	14,551 8,670	0,001 0,001
Açıklamalar: FD: Fiyat Duyarlılığı, KSA: Kompulsif Satın Alma, MB: Marka Bağımlılığı			

Tablo 6’da 1 nolu modelde yer alan Beta değeri -0,125’tir ve marka bağımlılığı ile fiyat duyarlılığı arasında negatif yönlü ilişki vardır. Buna göre; marka bağımlılığı arttıkça, fiyat duyarlılığı azalmaktadır. Tabloda yer alan p değeri 0,014’tür ve bu değer 0,05’ten küçük (p<0,05) olduğundan değişkenlerin arasındaki ilişki istatistiksel

olarak anlamlıdır. Bu bilgiler doğrultusunda H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6'da 2 nolu modelde yer alan Beta değeri -0,100'dür ve fiyat duyarlılığı ile kompulsif satın alma arasında negatif yönlü ilişki vardır. Buna göre; fiyat duyarlılığı arttıkça, kompulsif satın alma azalmaktadır. Tabloda yer alan p değeri 0,049'dur ve bu değer 0,05'ten küçük ($p < 0,05$) olduğundan değişkenlerin arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bilgiler doğrultusunda H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6'da 3 nolu modelde yer alan Beta değeri 0,405'tir ve kompulsif satın alma ile marka bağımlılığı arasında pozitif yönlü ilişki vardır. Buna göre; kompulsif satın alma arttıkça, marka bağımlılığı da artmaktadır. Tabloda yer alan p değeri 0,001'dir ve bu değer 0,05'ten küçük ($p < 0,05$) olduğundan değişkenlerin arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bilgiler doğrultusunda H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

4. SONUÇ

Marka bağımlılığı, “kişinin bir markaya ilişkin olumlu duygulanım yaşaması ve kişinin söz konusu markaya ait ürün veya hizmetleri elde etmeye yönelik devamlılık gösteren yoğun dürtülere sahip olmasını kapsayan psikolojik bir durum” olarak ifade edilmektedir (Sussman ve Sussman, 2011; Cui ve Mrad, 2017: 1945).

Marka bağımlısı olan kişiler bağımlısı oldukları markalara karşı güçlü bir duygusal yakınlık hissetmektedirler ve söz konusu markaya ilişkin olumsuzlukları görmezden gelmeye yatkındırlar. Böylece çevrelerindeki kişilere o marka hakkında olumlu konuşmaya yatkınlık gösterirler. Marka bağımlılığına sahip olan kişiler hissettikleri kuvvetli edinme güdüsünden dolayı bağımlısı oldukları markaya ait çok sayıda ürün veya hizmet satın almak için çaba gösterirler.

Markalar açısından kişilerin marka bağımlılığına sahip olmalarının yararlı bir durum olduğu görülmektedir. Öte yandan, marka bağımlılığına sahip olmak kişiler için olumsuz durumların yaşanmasına sebep olabilmektedir. Bu olumsuz durumlardan bazıları şunlardır: bağımlılığa ilişkin davranışı planlamak ve uygulamak için fazla zaman harcamak, davranış sonlandıktan sonra huzursuzluk yaşamak, finansal sorunlar yaşamak ve benlik saygısının azalması.

Literatürde marka bağımlılığından farklı bir kavram olan marka bağlılığına inceleleyen çalışma sayısı fazladır. Bazı çalışmalarda marka bağlılığı kavramının marka bağımlılığı kavramı olarak ele alındığı görülmektedir. Öte yandan literatür taramasında marka bağımlılığı kavramını inceleleyen çalışma sayısının az olduğu görülmüştür. Özellikle Türkiye’de marka bağımlılığını araştıran çalışma sayısı azdır. Bu araştırmada marka bağımlılığı kavramının incelenmesinin literatürde bu kavrama ilişkin çalışma sayısını artırarak literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatürde, marka bağımlılığının fiyat duyarlılığı üzerindeki etkisini inceleyen (Pusateri, Rangaswamy ve Shankar, 2001; Goldsmith ve Ramirez, 2009; Can, 2019), fiyat duyarlılığının kompulsif satın alma üzerindeki etkisini inceleyen (Jones ve Roberts, 2001; De Silva ve Herath, 2016; Khare, 2016), kompulsif satın alma ve marka bağımlılığı arasındaki anlamlı bir ilişkinin varlığını araştıran (Lee ve Workman, 2015; Cui ve Mrad, 2019; Ekinci, Japutra ve Simkin, 2019) çalışmalar mevcuttur. Bu araştırmanın modeli oluşturulurken bu çalışmalardan yararlanılmıştır.

Araştırmanın evrenini Türkiye’de bulunan üniversitelerde okuyan üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri kolayda örnekleme yöntemi ile toplanmıştır ve veri toplama aracı olarak anket formundan yararlanılmıştır. Araştırmanın analizleri üniversite öğrencilerinden toplanan 386 anket formu ile yapılmıştır. Anket formu

fiyat duyarlılığı, marka bağımlılığı, kompulsif satın alma ve demografik faktörler olmak üzere toplam dört bölümden oluşmaktadır.

Araştırmanın anketine katılan 386 kişinin %61,7'si kadın ve %38,3'ü erkektir. Anket katılımcılarının %53,4'ü 21-23 yaş aralığındadır, %87,3'ü lisans öğrencisidir, %98,7'si bekindir ve %56,2'sinin aylık geliri 1500 TL ve altındadır.

Araştırmanın bulgularına göre marka bağımlılığının fiyat duyarlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi bulunmaktadır. Bu bulgu çalışmanın modeli oluşturulurken yararlanılan çalışmaların (Pusateri, Rangaswamy ve Shankar, 2001; Goldsmith ve Ramirez, 2009; Can, 2019) bulguları ile örtüşmektedir.

Araştırmanın bulgularına göre fiyat duyarlılığının kompulsif satın alma üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi bulunmaktadır. Bu bulgu çalışmanın modeli oluşturulurken yararlanılan çalışmaların (Jones ve Roberts, 2001; De Silva ve Herath, 2016; Khare, 2016) bulguları ile örtüşmektedir.

Araştırmanın bulgularına göre kompulsif satın almanın marka bağımlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi bulunmaktadır. Bu bulgu çalışmanın modeli oluşturulurken yararlanılan çalışmaların (Lee ve Workman, 2015; Cui ve Mrad, 2019) bulguları ile örtüşmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre marka bağımlılığı ve fiyat duyarlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Kişilerin marka bağımlılıkları arttıkça fiyat duyarlılıkları azalmaktadır. Literatür taramasında da görüldüğü üzere tüketicilerin marka bağımlılığına sahip olması işletmelerin karlılığına olumlu etki etmektedir. Tüketicilerin fiyat duyarlılığının az olması da işletmelerin karlılığına olumlu etki eden durumlardan biridir. İşletmelerin tüketici davranışlarını anlamalarının işletmenin karlılık hedeflerine ulaşmalarında olumlu etkisi olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, işletmelerin

tüketicilerde işletme markasına yönelik marka bağımlılığı oluşturmalarının işletmenin karlılık seviyesini yükseltmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Marka bağımlılığı artan tüketicilerin fiyat duyarlılıkları azalır ve tüketicilerin fiyat duyarlılıklarının az olmasının işletmelerin karlılığına olumlu etkisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, marka bağımlılığı kavramının işletmeler açısından önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Marka bağımlılığı ve fiyat duyarlılığı kavramlarına önem vermenin ve bu kavramları anlamanın işletmelerin yararına olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktuğlu, I. K. (2004). *Marka yönetimi güçlü ve başarılı markalar için temel ilkeler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alijosiene, S., Gudonavičiene, R. ve Salamandic, E. (2014). Price sensitivity measurement depending on brand awareness: A case of Ziede brand. *Procedia - Social and Behavioural Sciences*, 156, 473-478. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.11.224>
- Anderson, T. R., Harmon, R. R. ve Unni, R. (2007). *Price sensitivity measurement and new product pricing: A cognitive response approach*. PICMET '07 - 2007 Portland International Conference on Management of Engineering & Technology, IEEE (s. 1961-1967) içinde. Portland, OR. <https://doi.org/10.1109/picmet.2007.4349523>
- Andreyeva, T., Brownell, K. D. ve Long, M. W. (2010). The impact of food prices on consumption: A systematic review of research on the price elasticity of demand for food. *American Journal of Public Health*, 100(2), 216-222. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2008.151415>
- Arslan, Ö. ve Kement, Ü. (2019). Ekonomik ve sosyal tatminin fiyat duyarlılığına etkisi: Helal turizm konseptli faaliyet gösteren oteller üzerine bir araştırma. *Tourism and Recreation*, 1(2), 50-57.
- Bai, S., Yin, Y., Yu, Y., Wei, S. ve Wu, R. (2021). Effects of self-expressive brand and susceptibility to interpersonal influence on brand addiction: Mediating role of brand passion. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.602023>
- Black, D. W. (2001). Compulsive buying disorder: Definition, assessment, epidemiology and clinical management. *CNS Drugs*, 15(1), 17-27. <https://doi.org/10.2165/00023210-200115010-00003>
- Can, P. (2019). Statü tüketiminin fiyat duyarlılığına etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 151-170. <https://doi.org/10.18037/ausbd.579290>

- Canpolat G. F., Çakıcı, A. ve Yılmaz, B. E. (2019). Moda bilinci ve prestij duyarlılığı: Fiyat duyarlılığı yüksekliğine göre karşılaştırmalı bir çalışma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 12(24), 331-347.
- Cui, C. C., Hogg, M. K. ve Mrad, M. (2018). Brand addiction: Exploring the concept and its definition through an experiential lens. *Journal of Business Research*, 87, 118-127. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2018.02.028>
- Cui, C. C. ve Mrad, M. (2017). Brand addiction: Conceptualization and scale development. *European Journal of Marketing*, 51(11-12), 1938-1960. <https://doi.org/10.1108/EJM-10-2016-0571>
- Cui, C. C. ve Mrad, M. (2019). Comorbidity of compulsive buying and brand addiction: An examination of two types of addictive consumption. *Journal of Business Research*, 113, 399-408. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.09.023>
- Çolak, O. ve Koşan, L. (2018). Fiyat farklılaştırma aracı olarak fiyat duyarlılık ölçümü: Bir otel işletmesinde uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 137-153.
- Danacı, E. Ş. (2020). Kompulsif satın alma eğiliminde materyalizm ve hedonik tüketimin rolü: Aktüel ürünler satın alan kadın tüketiciler üzerinde bir araştırma. *Business and Economics Research Journal*, 11(4), 1069-1081. DOI: 10.20409/berj.2020.299
- D'Astous, A. (1990). An inquiry into the compulsive side of "normal" consumers. *Journal of Consumer Policy*, 13, 15-31. <https://doi.org/10.1007/BF00411867>
- Dawson, S. ve Richins, M. L. (1992). A consumer values orientation for materialism and its measurement: Scale development and validation. *Journal of Consumer Research*, 19, 303-316. <https://doi.org/10.1086/209304>
- De Silva, U. ve Herath, H. M. R. P. (2016). The affect of consumer money attitudes on compulsive buying behaviour. *International Journal of Consumerism*, 5(1), 77-82.

- Ekinci, Y., Japutra, A. ve Simkin, L. (2019). Self-congruence, brand attachment and compulsive buying. *Journal of Business Research*, 99, 456-463. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.08.024>
- Elhajjar, S., Kaskas, M. ve Tlaiss, S. (2022). Investigating the causes and consequences of addiction to high-tech brands. *Technology Analysis & Strategic Management*, 34(8), 974-987. <https://doi.org/10.1080/09537325.2021.1934438>
- Erciş, A. ve Ünal, S. (2006). Pazarın satın alma tarzlarına ve kişisel değerlere göre bölümlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(1), 359-382.
- Erdem, T., Louviere, J. ve Swait, J. (2002). The impact of brand credibility on consumer price sensitivity. *International Journal of Research in Marketing*, 19(1), 1-19. [https://doi.org/10.1016/S0167-8116\(01\)00048-9](https://doi.org/10.1016/S0167-8116(01)00048-9)
- Eroğlu, F. (2016). Kompulsif satın alma: kişisel faktörler, postmodern tüketim şekilleri ve reklama karşı tutumun rolüne yönelik bir araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(35), 252-282. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.645323>
- Eru, O. (2007). *Marka bağımlılığını etkileyen faktörler: Adnan Menderes Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir uygulama* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Faber, R. J. ve O'Guinn, T. C. (1988). Compulsive consumption and credit abuse. *Journal of Consumer Policy*, 11(1), 97-109. <https://doi.org/10.1007/BF00411522>
- Faber, R. J. ve O'Guinn, T. C. (1989). Compulsive buying: A phenomenological exploration. *The Journal of Consumer Research*, 16, 147-157. <https://doi.org/10.1086/209204>
- Faber, R. J. ve O'Guinn, T. C. (1992). A clinical screener for compulsive buying. *Journal of Consumer Research*, 19(3), 459-469. <https://doi.org/10.1086/209315>

- Faber, R. J. ve Vohs, K. D. (2004). To buy or not to buy?: Self-control and self-regulatory failure in purchase behavior. R. F. Baumeister ve K. D. Vohs (Eds.), *Handbook of self-regulation: Research, theory, and applications* içinde (s. 510-525) içinde. New York: The Guilford Press.
- Francioni, B., Curina, I., Hegner, S. M. ve Cioppi, M. (2021). Brand addiction: Brand characteristics and psychological outcomes. *Journal of Consumer Marketing*, 38(2), 125-136. <https://doi.org/10.1108/JCM-02-2020-3678>
- Gardner, D. M. (1971). Is there a generalized price-quality relationship?. *Journal of Marketing Research*, 8(2), 241-243. <https://doi.org/10.2307/3149770>
- Geçti, F. (2012). *Marka bağlılığı üzerinde fiyat algulamasının rolünün incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Goldfarb, A., Gordon, B. R. ve Yang, L. (2013). Does price elasticity vary with economic growth? A cross-category analysis. *Journal of Marketing Research*, 50(1), 4-23. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2136658>
- Goldsmith, R. E., ve Newell, S. J. (1997). Innovativeness and price sensitivity: Managerial, theoretical and methodological issues. *Journal of Product & Brand Management*, 6(3), 163-174. <https://doi.org/10.1108/10610429710175682>
- Goldsmith, R. E. ve Ramirez, E. (2009). Some antecedents of price sensitivity. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 17(3), 199-214. <https://doi.org/10.2753/MTP1069-6679170301>
- Gölbaşı, B. T. (2019). *Mobil uygulamaların alışveriş amacıyla kullanılması sürecinde müşteri tatmini, bireysel yenilikçilik, algılanan kullanım kolaylığı ve fiyat duyarlılığı arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Huseynli, B. ve Uslu, A. (2018). Impact of price sensitivity on repurchase intention in terms of personality features. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi-International Journal of Economic and Administrative Studies*, (17. UİK Özel Sayısı), 515-532. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.434866>

- Inman, J. J., ve Wakefield, K. L. (2003). Situational price sensitivity: The role of consumption occasion, social context and income. *Journal of Retailing*, 79(4), 199-212. <https://doi.org/10.1016/j.jretai.2003.09.004>
- Jones, E. ve Roberts, J. A. (2001). Money attitudes, credit card use, and compulsive buying among American college students. *Journal of Consumer Affairs*, 35(2), 213-240. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2001.tb00111.x>
- Kadıoğlu, C. T. ve Tekeli, S. (2022). Fiyat duyarlılığı. K. Ö. Atılgan (Ed.), *Pazarlamada fiyat: kavramlar ve örnek olaylar* içinde (s.91-112) içinde. Gazi Yayınevi.
- Kaptanoğlu, R. Ö., Kılıçarslan, M. ve Tosun, A. (2019). Marka ve marka farkındalığı. *The Journal of Social Science (TJSS)*, 3(5), 248-266. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.520673>
- Karahan, M. O. ve Söylemez, C. (2019). Tüketicilerin kompulsif satın alma davranışını etkileyen faktörler: Bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 1961-1975. <https://doi.org/10.20491/isarder.2019.717>
- Kaya, M. F. (2013). Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 28, 175-193.
- Khare, A. (2016). Money attitudes, credit card and compulsive buying behaviour: A study on Indian consumers. *International Journal of Business Competition and Growth*, 5(1-2-3), 49-71. <http://dx.doi.org/10.1504/IJBCG.2016.079935>
- Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın alfa güvenilirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorders (JMOOD)*, 6(1), 47-48. <https://doi.org/10.5455/jmood.20160307122823>
- Korur, M. G. ve Kimzan, H. S. (2016). Kompulsif satın alma eğilimi ve alışveriş sonrası pişmanlık ilişkisinde kontrolsüz kredi kartı kullanımının rolü: AVM müşterileri üzerine bir araştırma. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 43-71.
- Le, M. T. H. (2019). *Brand fanaticism: scale development* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Queensland University of Technology.

- Le, M. T. H. (2020). Social comparison effects on brand addiction: A mediating role of materialism. *Heliyon*, 6(11). <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e05460>
- Le, M. T. H. (2022). Does brand love lead to brand addiction?. *Journal of Marketing Analytics*, Springer. <https://doi.org/10.1057/s41270-021-00151-6>
- Lee, S.-H. ve Workman, J. E. (2015). Compulsive buying and branding phenomena. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 1(1), 1-12. <https://doi.org/10.1186/s40852-015-0004-x>
- Lejoyeux, M. ve Weinstein, A. (2010). Compulsive buying. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36(5), 248-253. <https://doi.org/10.3109/00952990.2010.493590>
- Mendes, M. (2003). Levene, Bartlett, Neyman-Pearson ve Bartlett 2 testlerinin 1.tip hata olasılıkları bakımından karşılaştırılması. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 9(2), 143-146. https://doi.org/10.1501/Tarimbil_0000000782
- Micu, A. ve Micu, A. E. (2007). How should they affect pricing decisions? Difficult comparison effect. "Dunarea de Jos" University of Galati, *Economics and Applied Informatics*, 1, 107-112.
- Monroe, K. B. (1973). Buyers' subjective perceptions of price. *Journal of Marketing Research*, 10(1), 70-80. <https://doi.org/10.2307/3149411>
- Morganosky, M. A. (1986). Cost- versus convenience-oriented consumers: Demographic, lifestyle, and value perspectives. *Psychology and Marketing*, 3(1), 35-46. <https://doi.org/10.1002/mar.4220030104>
- Mrad, M. (2018). Brand addiction conceptual development. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 21(1), 18-38. <https://doi.org/10.1108/QMR-06-2016-0050>
- Mrad, M., Majdalani, J. F., Cui, C. C. ve El Khansa, Z. (2020). Brand addiction in the contexts of luxury and fast-fashion brands. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 55. <https://doi.org/10.1016/j.jretconser.2020.102089>

- Norum, P. S. (2008). The role of time preference and credit card usage in compulsive buying behaviour. *International Journal of Consumer Studies*, 32, 269-275. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2008.00678.x>
- Öztürk, N. (2010). *Marka yönetimi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kadir Has Üniversitesi.
- Pir, E. Ö. (2022). Webrooming davranışı ve tüketici sinizmi ilişkisinde fiyat duyarlılığının aracı etkisi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 10(1), 340-365. <https://doi.org/10.15295/bmij.v10i1.2017>
- Pusateri, M. A., Rangaswamy, A. ve Shankar, V. (2001). *The online medium and customer price sensitivity* (eBusiness Research Center Working Paper No. 04-1999). Smeal College of Business, Pennsylvania State University. https://www.researchgate.net/publication/228392737_The_Online_Medium_and_Customer_Price_Sensitivity_Working_Paper
- Stock, R. M. (2005). Can customer satisfaction decrease price sensitivity in business-to-business markets?. *Journal of Business-to-Business Marketing*, 12 (3), 59-87. https://doi.org/10.1300/J033v12n03_03
- Sussman, A. N. ve Sussman, S. (2011). Considering the definition of addiction. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 8(10), 4025-4038. <https://doi.org/10.3390/ijerph8104025>
- Tamam, L., Diler, R. S. ve Özpoyraz, N. (1998). Kompulsif satın alma: Bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 9(3), 224-230.
- Tokgöz, E. (2019). Hedonik ve faydacı tüketimin dürtüsel ve kompulsif satın alma üzerinde etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 93-108. <https://doi.org/10.30794/pausbed.402715>
- Türker, G. Ö. (2014). Tüketici satın alma karar sürecinde ağızdan ağıza iletişimin rolü ve AAİ'nin etkinlik düzeyini belirleyen faktörlerin incelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(32), 151-177. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.645494>

- Uzunsakal, E. ve Yıldız, D. (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 14-28.
- Yaraş, E. (2008). Tüketicilerin fiyat algılamalarına yönelik bir araştırma. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(15), 281-300.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: Keşfedici ve doğrulatoryıcı faktör analizlerinin kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yener, S. (2018). Sosyal bilimlerde kuramın rolü. *Social Sciences Research Journal*, 7(3), 102-113.
- Yılmaz, S. (2011). *Tüketim ve kimlik bağlamında marka bağımlılığı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi.
- Yiğit, A. G. ve Yiğit M. (2020). Kompulsif satın alma davranışının Y ve Z kuşaklarında cinsiyetler arası analizi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi-International Journal of Society Researches*, 16(28), 1223-1240. <https://doi.org/10.26466/opus.752184>
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2022, 29 Nisan). <https://istatistik.yok.gov.tr> adresinden 15 Ocak 2023 tarihinde alınmıştır.

BÖLÜM 9

BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE ETKİSİ = İMKB 500 ÖRNEĞİ

Nigar ÖZÇETİN¹

¹ Yozgat Bozok Üniversitesi, Yozgat Meslek Yüksekokulu, Türkiye.
nigar.ozcetin@bozok.edu.tr

1. GİRİŞ

Sürdürülebilirlik, gelecekteki bireylere zarar verme riskini sınırlama yükümlülüğüdür (Krysiak, 2009: 483) ve kurumsal sistemin düzenli olarak iyileştirilmesini gerektirir (Flouris ve Yılmaz, 2011:1). Sürdürülebilirlik, birinci boyut olarak sosyal, çevresel ve ekonomik konuların entegre bir şekilde değerlendirilmesini ve ikinci bir boyut olarak da bugün ile gelecek arasındaki kararların etkisinin dengelenmesini içerir (Gramlich ve Finster, 2013: 633).

Sosyal, çevresel ve ekonomik konular işletmeler için hem riskler hem de fırsatlar yaratmaktadır. İşletmeler ekonomik, sosyal ve çevresel riskleri etkin bir şekilde yönetmek için güçlü bir sürdürülebilirlik yönetimi çerçevesine ihtiyaç duymaktadır Sürdürülebilirlik faktörlerinin kurumsal yönetim üzerinde önemli etkisi bulunmasından dolayı diğer iş sorunları gibi yöneticiler tarafından dikkate alınması gerekmektedir (Flouris ve Yılmaz, 2011:1). Sürdürülebilirlik stratejileri, gelecekte daha düşük tehditler ve daha yüksek fırsatlar için bir takas olarak mevcut durumda ek çabalar gerektirir (Gramlich ve Finster, 2013: 632).

İşletmeler yeni riskleri yönetmek, iş fırsatı elde etmek veya toplumdaki rollerini genişletmek için farklı nedenlerle sürdürülebilirliği giderek artan bir şekilde temel iş süreçlerine entegre etmektedirler. Sürdürülebilirliği entegre etmek; çevresel, sosyal ve daha geniş ekonomik faktörlerin yanında daha geleneksel finansal faktörlerin karar verme, eylemler ve performansa dahil edilmesi anlamına gelmektedir (Yılmaz ve Flouris, 2010: 164).

Sürdürülebilirlik risk yönetimi, kurumsal hayatta kalmak için sürdürülebilirlik sorunlarından kaynaklanan geniş bir risk yelpazesini ve ölçülemeyen riskleri yöneten genişletilmiş bir risk yönetimi yaklaşımıdır ve ölçülemeyen dış olaylara yanıt vermeyi amaçlamaktadır (Abdül Aziz vd., 2015: 1149). Sürdürülebilirlik risk yönetimi yaklaşımı, işletmenin hayatta kalması için karmaşık risk ortamıyla başa çıkmada iyi kurumsal yönetim uygulaması yoluyla iyi iş yapma ve sürdürme becerisine vurgu yapmaktadır (Abdül Aziz vd., 2015: 1150). Sürdürülebilirlik risklerinin değerlendirilmesi ve yönetimi, bu risklerin ciddiyeti, belirli konuların medyada geniş yer alması (örneğin iklim değişikliği, belirli ürünlerin toksitesi ve çocuk işçiliği gibi) ve kurumsal itibar üzerindeki etkisi nedeniyle giderek daha önemli bir rol oynamaktadır (Boiral, vd. 2020: 2558).

Sürdürülebilirliğin işletmeler açısından birçok avantajı bulunmaktadır. Bu avantajlardan bazıları şunlardır (Yılmaz ve Flouris, 2010: 164):

1. İyileştirilmiş çevre, sağlık ve güvenlik performansı ile elde edilen maliyet azaltma (daha az kaza, para cezası ve iş günü vb. kaybı)
2. Çevreye duyarlı yeni ürünler sayesinde pazar payında kazanılan gelir artışları,
3. Maddi olmayan varlıklar üzerindeki olumlu etkiler
4. Sürdürülebilirlik geliştikçe, işletmeler kısa vadeli riskten kaçınma ve mevzuata uyumdan uzun vadeli marka, rekabet ve operasyonel avantaj geliştirmeye geçebilirler.
5. Proaktif sürdürülebilir girişimler, işletmelerin kendilerini sektörde, çevrede ve toplumda lider olarak farklılaştırmaları ve uzun vadeli iş başarısı sağlamaları için bir fırsattır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE BANKA RİSKİ

Ekonomik sistem sürdürülebilirliği doğrudan etkiler (kirlilik ve eşitsizlik gibi) ve kaynakları (su, beşeri sermaye, enerji gibi) kullanır. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma, ekonomik sistemin organizasyonu ve verimliliği tarafından yönlendirilir. Sürdürülebilir kalkınmanın durumu ve beklentileri, bankaların sürdürülebilirlik politikalarını şekillendirmektedir. Kurumsal düzeyde sürdürülebilirlik genellikle çevresel, sosyal ve yönetim özellikleriyle temsil edilir. Aracılar olarak bankalar, sürdürülebilir kalkınmayı doğrudan etkileyemezler. Ancak finansal hizmetlerinde, finansman politikaları ve kararlarında işletmelerin ve kuruluşların çevresel, sosyal ve yönetim özelliklerini ve politikalarını hesaba katabilirler. Ayrıca, toplam ve makro düzeyde, bilançoları ve finansal piyasa işlemleri aracılığıyla ekonomik sistemle etkileşime girerler. Risklerini yönetmek ve fon sağlamak için diğer finansal kuruluşlarla işbirliği yaparlar. Mali otoriteler hem bireysel bankaları ve piyasaları hem de bir bütün olarak mali sistemi izler ve düzenler (Scholtens ve Klooster: 2019, 3).

Sürdürülebilirlik yönetimi ve raporlamasının uygulamasının finansal kurumlara sağlayacağı faydalar Birleşmiş Milletlerin bir kuruluşu olan UNEP tarafından açıklanmıştır (Yılmaz ve Flouris, 2010, 164). UNEP, çevre konusunun koordinasyonunu, sürekli küresel düzeyde çevrenin durumunun gözden geçirilmesini, çevre sorunlarının uluslararası toplumun dikkatine çekilmesini ve ulusal ve uluslararası çevre politikasının ve hukukunun

gelişiminin sağlanmasını amaçlamaktadır. UNEP tarafından açıklanan bu faydalar şunlardır:

1. Gelir artışı, çevreye duyarlı yeni ürünler
2. Risk Yönetimi
3. Sermayeye erişim
4. Maliyet tasarrufu ve verimlilik

Finansal kurumlardan biri olan bankacılık kurumları tarafından benimsenen sürdürülebilir stratejilerin eksikliği, yatırımcılar üzerinde önemli bir etkiye neden olabilir. Çünkü bu tür bankacılık kurumları, sürdürülemez davranış ve stratejilere sahip işletmelere krediler sağladığında, yasal gerekliliklere uyulmamasından kaynaklanan cezalar ve itibar zedelenmesi gibi sonuçlara yol açabilecek durumlarla yatırılan sermayeyi kaybedebilirler (Chatzitheodorou vd., 2021: 1474).

Türkiye’de yer alan bankaların sürdürülebilirlik raporlarında sürdürülebilirlikle ilgili yapmış oldukları sürdürülebilirlik anlayışı ve sürdürülebilir finans stratejisi ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. Bankacılıkta sürdürülebilirlik anlayışı üç yapı üzerine konumlandırılmaktadır (QNB Bankası 2021 Sürdürülebilirlik Raporu: 13):

1. Sürdürülebilir Finans: Sürdürülebilir finansın amacı, müşterilere çevresel ve sosyal riskleri ile ilgili destek olmak, sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunan işletmeler için finansman sağlamak, finansal hizmetlere erişimi kısıtlı olan işletmelerin ve KOBİ’lerin erişimini kolaylaştırmak ve müşterilere sorumlu hizmet sunmaktır. Sürdürülebilir finans, itibar riskinin azaltılmasını daha çevreci ve daha kapsayıcı bir ekonomiye geçişten kaynaklanan iş fırsatlarının en üst düzeye çıkarılmasında katkı sağlamaktadır.

2. Sürdürülebilir Operasyonlar: ÇSY (Çevresel-Sosyal-Yönetişim) kriterlerinin ticari faaliyetler ve tedarik zinciriyle bütünleşmesi anlamına gelmektedir.

3. Kurumsal Sosyal Sorumluluk: Bu faaliyetler ile daha geniş kitlelere ulaşıp, topluma olumlu katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Sürdürülebilir finans stratejisinin dört ana eylem planı şunlardır (Kalkınma Bankası Sürdürülebilirlik Raporu: 92):

1. Sürdürülebilirliğe Geçiş Finanse Etmek: Ekonomideki ekonomik aktörlerin geçiş planlarını finanse etmek ve daha geniş çevresel hedeflere ulaşmalarını sağlayacak araçları ve politikaları sağlamaktır.

2. Küresel Azim: Küresel sürdürülebilir finans gündemi için uluslararası fikir birliğinin nasıl finanse edileceği ile ilgilidir.

3. Kapsayıcılık: Küçük ve orta ölçekli işletmelerin ihtiyaçlarına yanıt vermek ve sürdürülebilir finansmana daha fazla erişime sahip olmak için fırsatlar yaratmaya denir.

4. Finansal Sektör Esnekliği ve Katkısı Stratejisi: Finans sektörünün Yeşil Mutabakat hedeflerine ulaşmasının yollarının bulunması ve bunun yanı sıra sektörün daha dayanıklı hale gelip yeşil aklamayla mücadele etmesidir.

Bankalar açısından yeşil finansman yapısının güçlendirilmesine, yatırım ve finansman işlemlerinde karşılaşılabilecek çevresel ve sosyal risklerin tespit edilmesine ve önlenmesine katkı sağlayacak bir sınıflandırma ile yatırım ve finansman işlemlerinin sürdürülebilirlik risk durumları ele alınmaktadır. Bu sınıflandırma çevre dostu kategorisi, çevresel sınırlı kategori, gözlem kategorisi ve iyileştirme kategorisidir (ICBC Bank Sürdürülebilirlik Raporu: 39).

Sürdürülebilir bankacılık faaliyetleri ise dört grup altında toplanmaktadır (Şekerbank 2021 yılı Entegre Raporu: 19):

1. Sürdürülebilir tarım
2. Enerji verimliliği ve iklim değişikliği ile mücadele
3. Finansal kapsayıcılık ve kadın bankacılığı
4. Üretimin ve istihdamın desteklenmesi

3. LİTERATÜR TARAMASI

Bankacılık faaliyetlerinin sürdürülebilirliğe etkilerini belirlemeye çalışan araştırmaların bazıları aşağıda yer almaktadır.

Weber, 2005 yılında Avrupa bankaları ve finansal hizmet kuruluşlarının, sürdürülebilirliği politikalarına, stratejilerine, ürünlerine, hizmetlerine ve süreçlerine ne ölçüde entegre ettiklerini sorgulayan bir çalışma yapmıştır. 127 Avrupa bankası örneğini incelemiş ve bankaların sürdürülebilirlik stratejilerini finansal ürünlerine ve prosedürlerine dahil etmelerine beş alternatif yolun sebep olduğunu belirtmiştir. Bunlar; belirli sürdürülebilirlik olayları, çeşitli bankacılık sürdürülebilirlik stratejileri, kurumların değerindeki iyileştirmeler, sosyal misyon ve müşteri tabanlı stratejilerdir. Ayrıca, sürdürülebilirliği işletmeye entegre etmek için finansal motivasyon sağlayan analizlere ek olarak, kişisel kaygılar, antroposofi gibi felsefi geçmişler veya kamu bankası sahiplerinin misyonları gibi güdülerin,

sürdürülebilirliği bankacılık işine başarılı bir şekilde entegre edilmesine yol açabileceği belirtilmiştir.

Aizawa ve Yang; 2010 yılında yapmış oldukları çalışmada, yeşil kredinin bazı firmaların, bankacılık kurumlarına daha kolay erişmek ve sonuç olarak daha iyi kredi itibarı sağlamak amacıyla çevresel performanslarını iyileştirmek için çevresel uygulamaları benimsemeye teşvik ettiğine ilişkin kanıtların olduğunu bulmuşlardır. Yeşil kredi politikası kapsamında, bankalardan kredi verme kararlarını ekolojik, enerji ve kaynak tüketimi değerlendirmelerine dayalı olarak vermeleri, aynı zamanda enerji verimliliği projelerine ve diğer yeşil sektörlerde tercihli oranlarda daha fazla kredi vermeleri gibi farklı davranış sergilemeleri istenmektedir.

Pulejo ve arkadaşlarının 2015 yılında yapmış oldukları çalışmada, Avrupa bankalarının sürdürülebilirlik açıklama uygulamalarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada 2000-2014 yılları arasındaki 13 kurumun faaliyet raporları içerik analizi yöntemi ile incelenmiş ve raporların belirli içerikleri kategorize edilmiştir. Raporlarda, standartlara uygunluk, kurumsal kimliğe ilişkin spesifik bilgiler, yaratılan ve dağıtılan zenginlik, çeşitli paydaş ilişkileri, finansal verilerin analizi, gerçekleştirilen faaliyetlerin tanımı ve finanse edilen projeler/ yatırımlar gibi konular yer almıştır. Aynı zamanda çalışmada, toplam sürdürülebilirliğin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi için banka sosyal çevresinin uzun vadeli planlara dahil edildiği ifade edilmektedir. Güçlü sosyo- çevresel faaliyetlere sahip işletmelere verilen kredilerin yarattığı sosyal veya ekonomik değer paydaşlara iletilmektedir.

Yip ve Bocken'in 2018 yılında yapmış oldukları çalışmada, bankacılık sektöründe sürdürülebilir iş modelleri ile ilgili öneriler sunulmaktadır. Çalışmada, bankacılığı sürdürülebilir bir ekonomiyi finanse eden temel hizmet olarak kabul etmişler ve iş modellerinin yeniden değerlendirilmesinin önemine vurgu yapmışlardır. Yip ve Bocken; dijital tabanlı prosedürler, yeterlilik odaklı prosedürler ve yönetim rolü olmak üzere bankacılık kurumlarıyla ilgili olarak müşteriler tarafından kabul edilen üç tür sürdürülebilir iş modeli belirlemişlerdir.

Forcadell ve arkadaşlarının 2019 yılında yapmış oldukları çalışmaya göre; bankaların ekonomideki aracı rolü nedeniyle, sürdürülebilir bankacılığa doğru gitmeleri, diğer sektörlerde sürdürülebilirlik ve genel olarak sürdürülebilir kalkınma için bir kaldıraç oluşturmaktadır.

Gangi ve arkadaşları 2019 yılında yapmış oldukları çalışmada, bankacılık kurumlarının itibarlarını iyileştirmek ve rekabet avantajı yaratmak için belirli kurumsal sürdürülebilirlik stratejisini benimseme kararında paydaşların kritik rolünü tanımlamışlardır. Etkili vatandaşlık performansı sayesinde bankalar, müşterilerine üstün değer sağlar ve ürünlerini rakiplerinden farklılaştırabilir ve toplum içindeki imajlarını geliştirebilirler.

Campra ve arkadaşları 2020 yılında yapmış oldukları çalışmada, bankaların finansal olmayan raporlamanın arkasındaki nedenler ve finansal olmayan raporlama ile paydaş arasındaki ilişkiye odaklanmışlardır. Çalışmada, İtalyan bankacılık sisteminin, sürdürülebilir iş modellerini ve uzun vadeli sürdürülebilir finansman sağlamayı desteklemek ve teşvik etmek için şirketlere sunulan yatırım ve kredi ürünlerini ayarladığı görülmektedir. Paydaş katılım sürecinin artık kaçınılmaz olarak iklim değişikliği ve sosyal dönüşümler gibi faktörleri dikkate almayı gerektirdiği görülmektedir.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bankalar, iklim değişikliği ile mücadele konusunda finansman sağlarken ortaya koydukları koşullar aracılığı ile dönüştürme, daha faydalıya yöneltme ve sürdürülebilirlik uygulamalarına geçiş konularında kritik rol oynamaktadırlar.

Bankacılık sektöründeki yatırımcılar ve tasarruf sahipleri itibar, dava, fiziksel, etik ve tedarik zinciri riskleri gibi çok çeşitli kurumsal sürdürülebilirlik risklerine maruz kalabilirler. Tüm bu riskler bankacılık sektörüne devredilebilmektedir. İşletmeler bankalardan sağladıkları kredilerini ödeyemedikleri zaman banka kuruluşları mali kayıpları karşılamak zorunda kalmaktadır ve bankacılık kuruluşları sürdürülebilir olmayan firma ve projelere kredi verme kararlarından dolayı olarak sorumlu olmaktadır (Chatzitheodorou vd., 2021: 1474).

Bu çalışmada amacımız, bankaların sürdürülebilirlik raporlarındaki sürdürülebilirlik konularına ilişkin kararları ile ilgili bilgileri ortaya çıkarmaktır. Bankalar tarafından işletmelere sağlanan finansmanın doğrudan ya da dolaylı olarak sürdürülebilirliğe etkisinin hem ekonomik hem de toplumsal katkı açısından kritik öneme sahip olduğu düşünüldüğünde, bankaların sürdürülebilirlik faaliyetlerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Bu amaçla çalışmamızda, bankaların sürdürülebilirlik faaliyetlerinin belirlenmesine çalışılmış ve 2021 yılında İMKB 500 içinde yer alan kamu ve özel 12 bankanın sürdürülebilirlik ve entegre raporları incelenmiştir.

Çalışmada doküman analizi yapılmış ve bankaların çevresel ve sosyal etkilerle ilgili yapmış oldukları faaliyetler belirlenmeye çalışılmıştır. Sürdürülebilirlik faaliyetlerinin çevresel ve sosyal olarak çok önemli hale geldiği günümüz ekonomisinde özellikle dolaylı olarak etkisi bulunan bankaların bu çerçevede yapmış olduğu faaliyetler çok büyük önem kazanmaktadır.

5. ÇALIŞMANIN BULGULARI

5.1. Sürdürülebilirlik Faaliyetleri

Çalışmada 2021 yılında İMKB 500 içinde yer alan 12 bankanın sürdürülebilirlik raporları incelenmiştir. Bu bankalar Tablo 1' de yer almaktadır.

Tablo 1. 2021 Yılı İMKB'de Yer Alan Bankaların Listesi

ıra	Banka Ünvanı
1	Akbank T.A.Ş.
2	Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.
3	ICBC Turkey Bank A.Ş.
4	QNB Finansbank A.Ş.
5	Şekerbank T.A.Ş.
6	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
7	Türkiye Halk Bankası A.Ş.
8	Türkiye İş Bankası A.Ş.
9	Türkiye Kalkınma Ve Yatırım Bankası A.Ş.
10	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.
11	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
12	Yapı Ve Kredi Bankası A.Ş.

Tablo 1'de yer alan bankaların 2021 yılı sürdürülebilirlik raporlarında, sürdürülebilir finansman kapsamında çevresel ve sosyal etkileri göz önünde bulundurularak finansmanına katkı sağlanan projeler ile bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Bu bilgiler topluma çevresel veya sosyal olarak katkı sağlayan projelerin finansal olarak desteklenmekte olduğunu göstermektedir. Özellikle çevreye zararlı olan ve toplumsal katkı sağlamayan

projelerin finansal desteklerinin sağlanmadığı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler, Tablo 2’de gösterilmektedir. Tablo 2’de gösterilen faaliyetlerin içinde özellikle çevresel ve sosyal etki değerlendirilmesi yapılan projelere finansman desteği sağlanması, bu projelerin saha ziyaretlerinin yapılması, yenilenebilir enerji projelerine yapılan yatırımların tutarı ve oranı gibi bilgilerin yer aldığı görülmektedir.

Tablo 2. Bankaların Sürdürülebilir Finansman Kapsamında Yaptıkları Faaliyetler

Sıra	Faaliyetler
1	Çevresel ve sosyal etki değerlendirilmesi yapılan proje sayısı
2	Çevresel ve sosyal etki değerlendirilmesi sebebiyle reddedilen proje sayısı
3	Çevresel ve sosyal etki değerlendirmesi sebebiyle projelere yapılan saha ziyareti sayısı
4	Yenilenebilir enerji projelerine yapılan yatırım tutarı
5	Finanse edilen kurulu güç
6	Yenilenebilir enerji temalı kredilerin enerji üretim projelerindeki oranı

Bankalar, bu bilgileri vererek;

- Sürdürülebilir projelere ayrılan finansman kaynağının ve sürdürülebilir yatırım fonlarının artırılması hedeflemektedir.

- Yenilenebilir kaynaklardan enerji üreten tesislerin finansmanı sağlanarak ülkenin dışa bağımlılığının azaltılmasına katkı sağlamaktadır.

- Yatırımcıların yakından takip ettikleri sürdürülebilirlik platformlarında yer alınmaktadır.

- Biyokütle, güneş, jeotermal ve rüzgâr gibi çevre dostu enerji üretim kaynaklı projelerin öncelikli projeler arasında yer almasını sağlamaktadır.

- Sosyal finansman kapsamında, yaşam standartlarını iyileştirmek amacıyla destekleri özelleştirmekte, finansmana erişimi kolaylaştırmakta ve ülkenin sosyal politikalarının gelişimine ve kapsayıcılığına destek olmaktadır.

5.2. Bankaların Sürdürülebilirlik Riskleri ve Önleme Yolları

Bankaların 2021 yılı sürdürülebilirlik raporlarında açıklamış oldukları riskler ve bu riskleri önleme yolları Tablo 3’de gruplandırılmıştır. Burada yer alan riskler 13 başlık halinde gruplandırılmış ve bu gruplandırmaya göre 12 bankanın bu riskleri önleme yolları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Bankaların Sürdürülebilirlik Riskleri ve Önleme Yolları

Riskler	Önleme Yolları
1. Biyoçeşitlilik ve Ekosistem	<ul style="list-style-type: none"> • Çevreci kart projesi ve çevre dostu taşıt kredisi gibi ürünlerle çevrenin korunmasına katkı sağlanmaktadır. • Dekont tasarrufları, dijital imza projesi ile ağaç kesilmesinin önüne geçilmektedir. • Müşterilerin birikimleri ile çevreye duyarlı yatırımları destekleyecek türde yatırım ürünleri geliştirmeye çalışılmaktadır. Bu şekilde çevreye duyarlı şirketler ve faaliyetleri desteklenmektedir. • Bankacılık faaliyetlerinde çevreci projeler desteklenmektedir. • Plastik kullanımının azaltılması ve önlenmesi hedeflenmektedir. • Proje kapsamında atanan eğitim paketlerini tamamlayan birimler, çalışan sayısı kadar fidan dikimi yapmaktadır. Ayrıca personelin her doğan çocuğu için 5 adet fidan dikimi yapılmaktadır. • Tarımsal alanların azalması küresel risklerden biri haline gelmiştir. Bu amaçla sürdürülebilir tarım faaliyetleri desteklenmektedir. • Tehlikeli atıklar lisanslı firmalara verilerek çevre kirliliğinin önlenmesi sağlanmaktadır. • Yüksek riskli projelerde ÇED başvuru dosyası dışında Çevre Etik Değerlendirme Raporu (ÇED/EIA) talep edilmektedir. • Proje bazında biyoçeşitlilik riskleri değerlendirilmektedir. • Projelerde saha ziyaretleri yapılmaktadır.
2. Karbon Azaltımı	<ul style="list-style-type: none"> • Operasyonel sera gazı emisyonlarının sıfırlanarak, karbon nötr banka olunması hedeflenmektedir. • Mobilitenin düşük karbona geçişi hibrit ve elektrikli araç kredileri ile sağlanmaktadır. • Banka araçları hibrit araçlarla değiştirilmektedir. • Operasyonel faaliyetlerin çevreye duyarlı bir şekilde yürütülebilmesi için Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi, Karbon Saydamlık

	<p>Projesi, Sıfır Atık, Leed Gold Yeşil Bina Sertifikasyonu vb. projeler gerçekleştirilmektedir.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Müşterilerin daha sürdürülebilir yaklaşımlar benimsemelerine destek olmak için mobil bankacılık sistemlerine yenilikçi karbon ayak izi özelliği entegre edilmektedir. • Türkiye'nin düşük karbonlu ekonomiye geçişine destek sağlamak amacıyla Bireysel Çatı Güneş Enerjisi Sistemi Alışveriş Kredisi, Çevreci Bina Yalıtım Kredisi, Elektrikli Bisiklet Özel Alışveriş Kredisi ile avantajlı faiz oranlarıyla kredi kullanılabilir. • Çevre dostu ve yeşil binalarda yaşamı teşvik etmek amacıyla Yeşil Konut Kredisi gerçekleştirilmiştir. • ISO 14001 Çevre Yönetim Sisteminin kurulduğu 2012 yılından bu zamana kadar karbon yoğunluğu %96 azalmıştır. • Çalışanlara entegre yönetim sistemi ve sıfır atık konularında online ve e-egitimler düzenlenmektedir. • Her yıl kurumsal karbon ayak izi hesaplaması yapılmaktadır. • Karbon nötr banka olma yolunda çalışmalar yapılmaktadır. • Kredi kullandırılması yoluyla yenilenebilir enerji santrallerinin emisyon azaltımına katkı sağlanmaktadır. • Üçüncü tarafların karbon ayak izini azaltan ürünler geliştirmek ve iyileştirmek için mobil ve internet bankacılığı gibi Ar-Ge faaliyetlerine yatırım yapılmaktadır. • Operasyonel faaliyetlerden kaynaklanan sera gazı salınımlarının azaltılmasına yönelik yenilenebilir elektrik tedariki ve enerji verimliliği çalışmaları hayata geçirilerek yıllık, beş yıllık, on yıllık hedefler belirlenmektedir.
3. İklim Değişikliği	<ul style="list-style-type: none"> • Karbon Saydamlık Projesi (CDP) kapsamında dereceler alınmaktadır. Bu proje işletmelerin, hükümetlerin ve yatırımcıların iklim değişikliği tehdidine karşı önlem almalarını sağlayacak bilgilerin toplanmasını

	<p>ve paylaşılmasını hedefleyen, dünyanın en kapsamlı ve prestijli çevre projesidir.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kredi portföyünün iklim değişikliğine olan etkisinin azaltılması ve portföyün iklim değişikliğine olan maruziyetinin minimize edilmesi hedeflenmektedir. • 2021 yılında İklim Finansmanı çalıştayına ev sahipliği yapılarak, Türkiye ekonomisinde iklim finansmanının harekete geçirilmesi yönünde görüşler paylaşılmıştır. • Kurumsal yayınlarla enerji verimliliği ve iklim değişikliği gibi birçok konuda makale yayınlanmakta ve bu konu ile ilgili olarak farkındalık çalışmaları desteklenmektedir. • İklim Değişikliği Riski Politikası oluşturulmuştur. • Yüksek düzeyde iklim değişikliği riskine maruz kalan sektörlerin portföydeki yoğunlaşmasının artmasının engellenmesi amacıyla çalışmalar yapılmaktadır. • Portföyde yer alan sektörlerin iklim risklerine hassasiyetleri Portföy Isı Haritası ile takip edilmektedir. • Banka'da enerji portföyündeki fosil yakıtlı projelerin oranı, çalışan başına düşen sera gazı salım yoğunluğu, su baskını olay sayısı, enerji portföyünün karbon ayak izi, operasyonel sera gazı salınımı, enerji tüketimi ve olağanüstü hava olayları sonucu meydana gelen fiziki hasarın maliyeti iklimle bağlantılı riskler çerçevesinde izlenmektedir. • Şube ve bölge müdürlükleri temelinde, iklim değişikliğine uyum konusunda gerekli altyapı önlemleri ele alınmaktadır.
4. Kaynak Kullanımı	<ul style="list-style-type: none"> • Gri Su/Çevre Kredisi ile müşterilere; kar oranı indirimi, uzun vade imkânı, ödemesiz dönem ve katkı payı finansmanı sunulmaktadır. • Elektrik tüketimlerinin sınırlandırılması amacıyla kurulan Uzak Göz Sistemi ile elektrik tüketimlerinde tasarruf sağlanmıştır. • Enerji konusunda farkındalık yaratmak suretiyle, KOBİ'ler başta olmak üzere

	<p>firmaların enerji verimliklerinin arttırılmasına katkı sağlanmaktadır.</p> <ul style="list-style-type: none"> • “Geleceğe Enerjimiz Kalsın” sloganıyla enerji verimliliği çalışmaları sürdürülmektedir. • Su tasarrufu sağlamak amacı ile su tüketimleri düzenli olarak izlenmekte, ölçülmekte ve aksiyonlar planlanmaktadır. • CDP Su Güvenliği Raporlamasına başlanmıştır. • Eski tip klimalar yüksek verimli klimalarla değiştirilmiştir. • Karbon, su ve atık kaynaklı çevresel riskleriyle ilgili olarak karbon salımını azaltma ve su tüketimi verimliliğinin arttırılması konularında çalışanlara her yıl düzenli eğitimler verilmektedir. • Kredi ile yalıtım, güneş ve rüzgar enerjisi sistemleri, doğalgaz dönüşümü, atık arıtma ve atık yönetimi, verimli ısıtma ve soğutma sistemleri, modern sulama ekipmanları A sınıfı elektrikli cihazlar gibi enerji verimliliğini arttıracak projelere finansal destek sağlanmaktadır. • Tüketimi azaltmak amacıyla verimi yüksek ürünler tercih edilmektedir. Aydınlatmalarda LED sistemler kullanılmakta, merkezi olarak bilgisayar ve telefonlar belirlenen saatlerden sonra kapatılmaktadır. • Çevresel performans verileri içinde yer almakta olan içme ve kullanma suyu tüketimleri, elektronik veri tabanı sistemi ile izlenmektedir. • Kaliteli ve yeterli miktarda içme suyunun temini için içme suyu arıtma üniteleri kullanılmaktadır. Aynı zamanda peyzaj sulamasında yağmur, kuyu ve bina drenaj suları toplanarak kullanılmaktadır. 2021 yılında yağmur suyu toplama projesi başlatılmıştır. • Banka çalışanlarının su tasarrufu, atık yönetimi ve enerji verimliliği konularında proje öneri ve fikirleri toplanmış ve en iyi 5 öneri kabul edilerek hayata geçirilmiştir.
--	--

<p>5. Yenilenebilir Enerjiye Geçiş</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Enerji tüketiminin yenilenebilir enerjiden karşılanması ve metrekare başına su tüketiminin azaltılması hedeflenmektedir. • RES, JES, HES, GES ve BES gibi elektrik ve ısı üretimi ile ilgili yatırımların finansman desteğine öncelik verilmektedir. Ayrıca kurum içinde çalışan enerji yöneticisi sertifikasına sahip mühendislerin bilgi ve birikiminden yararlanmak suretiyle, yatırımların verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi için ücretsiz teknik danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır. • ISO 50001 Enerji Yönetim Sistemi kurulmuştur. • Tüm faaliyet noktalarında yenilenebilir enerji kullanılmaya başlanmıştır. • 2015 yılından beri elektrik üretimi amacıyla sadece yenilenebilir enerji projeleri desteklenmektedir. • Çatı GES sistemlerinin kurulumu için uygun koşullarda finansman sağlanmakta ve güneş enerjisinden daha fazla yararlanılmasına katkı sağlanmaktadır. • Elektrikli araç şarj istasyonları tesislerine finansman sağlanması için Elektrikli Araç Şarj İstasyonu Kurulum kredisi kullanılmaktadır. • Performans göstergeleri arasında yeni bir kömür termik santrali projesinin finanse edilmemesi ve yenilenebilir enerji kullanımı göstergeleri yer almaktadır.
<p>6. Çalışanlara Sağlanan Faydalar</p>	<ul style="list-style-type: none"> • İnsan Kıymetleri politikası ile banka faaliyetlerinin güvenli, hızlı, etkin ve verimli bir biçim ve içerikte gerçekleştirilebilmesi için amacına, vizyon, misyon ve kurumsal değerlerine uygun bir şekilde, ulusal ve uluslararası düzeyde ihtiyaç duyulan niteliklere sahip ve alanında uzmanlaşmış, yetenekli ve kalifiye personelin çalıştırılmasını, özelliklerinin geliştirilmesini ve istikrarını sağlamak amaçlanmaktadır. • Sürdürülebilirlik ve kurumsal sosyal sorumluluk konularında çalışanların bilinci arttırmaya çalışılmakta ve bu konudaki çalışmalara gönüllü katılım teşvik

	<p>edilmektedir. Kulüp faaliyetleri desteklenmektedir.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Çalışanların hayatlarını kolaylaştırmak amacıyla robotik süreç otomasyonu yardımı ile imza yetkileri, izin onayları, asistan uygulama yetkilendirmesi gibi uygulamalar gerçekleştirilmektedir. • Eğitim faaliyetleri dijital ortamda gerçekleştirmeye devam edilmiştir. Böylece çalışan konforu, iş-aile dengesi ve çalışan memnuniyeti desteklenmektedir. • Dijital değerlendirme merkezi uygulamaları ile yönetici ve birim/bölge/şube müdürü adaylarının değerlendirilmesi objektif bir şekilde yapılabilmektedir. • Çalışanlara yapılan her türlü yatırım, bankaya değer katmaktadır. Bu amaçla çalışanlar için yetkinlik gelişimi programlarına önem verilmektedir. • Sürdürülebilirlik performansını ölçmek amacıyla, Genel Müdürlük başta olmak üzere bütün çalışanlar için performans kriterleri belirlenmektedir. • Kadın çalışan sayısının oranının yüksek tutulmasına çalışılmaktadır. • Genç çalışanlar, toplumsal ve çevresel fayda yaratan, kendilerini ortaya koyabildikleri ve fark yaratabildikleri, amaç odaklı iş ortamlarını tercih etmektedirler. Bu nedenle uzun süreli istihdam politikası, terfi sistemi ve etik anlayış ile çalışanların tercih ettikleri kurum olma yolunda çalışmalar yapılmaktadır. • Ekonomik büyümenin çevresel kaynakları tüketmeden gerçekleştirilmesi, toplumun tüm kesimleri için istihdam yaratılması, nitelikli ve genç istihdamın artırılması, zorla işçiliğin (modern köleliğin) önlenmesi hedeflenmektedir. • Türkiye'deki çalışma ortamında cinsiyet eşitliği ile iş sağlığı ve güvenliği yatırımları gözetilerek kadın istihdamını destekleyen firmaların yapacağı yatırımlara finansman sağlanmaktadır.
--	--

7. Yolsuzlukla Mücadele	<ul style="list-style-type: none"> • Satın alma faaliyetleri etik ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilmektedir.
8. Yasalara Uyum	<ul style="list-style-type: none"> • Eşitsizliğin olmadığı bir gelecek için; çalışma hayatına ilişkin yasal mevzuatlar takip edilmekte, ülkenin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin gerekleri yerine getirilmektedir. • Tüm projeler, Kentsel Atıksu Arıtma Yönetmeliği, Yüzeysel Su Kalitesi Yönetmeliği, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği de dahil olmak üzere ulusal kanun ve yönetmelikler kapsamında değerlendirilmektedir. • Tedarikçilerin çevresel ve sosyal sorumlulukları benimsemesi ve bankanın sürdürülebilirlik hedefleriyle ortak hareket etmelerini sağlayabilmek için Tedarikçi Sözleşmelerine Özel Koşul Maddesi oluşturulmuştur. • İhracat faaliyetlerinde bulunan işletmelerin, Avrupa Yeşil Mutabakatı başta olmak üzere yeni yasal düzenlemelerden büyük ölçüde etkileneceği öngörüldüğünde, karbon yoğun sektörlerde faaliyette bulunan işletmeler için üzerinden kalkamayacakları ek maliyetler meydana gelecektir. Bu şirketlerin finansal performansı olumsuz etkilenecek ve temerrüt olasılığını artmasına neden olacaktır. Bu durumda geçiş riski meydana gelecektir. Bu amaçla operasyonel faaliyetlerden kaynaklanan fiziksel ve geçiş risklerinin etkileri Çevresel Etki Değerlendirmesi ile ölçülmektedir.
9. Teknolojik Gelişmeler	<ul style="list-style-type: none"> • Yapay Zeka ve Dijitalleşme ile birleştirilmiş robotik çalışmalar ile operasyonel verimlilik maksimum seviyeye çıkarılmaktadır. • Müşterilere sunulan dijital ve yenilikçi ürünler ve hizmetler geliştirilmektedir. • Kağıtsız ofis uygulamaları, dijitalleşme yolculuğunda önemli bir yer tutmaktadır. • KOBİ'lerin dijital dönüşümüne, e-Defter, e-Arşiv, e-İrsaliye, e-Fatura gibi e-Dönüşüm hizmetleri ile İnsan Kaynakları, Ön Muhasebe,

	<p>e-Ticaret Pazaryeri, Alternatif Finansman Çoklu Banka Hesap Yönetimi (Yönetimsel Çözümler) gibi alanlarda ücretsiz hizmet verilmektedir.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Çiftçi ve KOBİ müşterilerine “Dijital Transformasyon Programı” ile kırsal bölgelerdeki finansal erişim dijital olanaklarla yaygınlaştırılmaktadır.
<p>10.Toplumsal Sürdürülebilirlik Faaliyetleri</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kültür ve sanat alanında gerçekleştirilen projelerle yerel ve evrensel mirasın gelecek nesillere aktarılmasında katkıda bulunulmaktadır. • Finansal olarak güçlendirilen kişi sayısını arttırmak amacıyla çalışmalar yapılmaktadır (engelli müşterilere, kadınlara destek krediler sunulmaktadır). • Sürdürülebilirlikle ilgili insiyatiflere ve üyeliklere katılım sağlanmaktadır. • Genel merkez bünyesinde Yeşil Finansman Komitesi kurulmuştur. Komitenin amacı, yeşil finansman organizasyonunu daha etkin yönetmek, çevresel ve sosyal riskleri yönetme kapasitesini arttırmaktır. • Sürdürülebilirlik anlayışından dolayı yeşil ekonomiye geçiş desteklenmektedir. Kredilendirme faaliyetlerinde ÇSY (Çevresel – Sosyal – Yönetişim) göstergeleri gözetilmekte, uluslararası kuruluşlarla işbirliği ile finansman kaynakları çeşitlendirilmekte, iş süreçlerinde ve kredi değerlendirmelerinde iklim riskleri dikkate alınmaktadır. • Sürdürülebilirlik alanında İklim Değişikliği ve Su Programları, Karbon Saydamlık Projesi (CDP), Kadının Güçlenmesi Prensipleri, Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi (UNGC) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı Finans Girişimi gibi uluslararası platformlarla faaliyetlerin uyumlu hale getirilmesine çalışılmaktadır. • TEMA Vakfı ile ortak Geleceğe Orman Projesi yapılmaktadır. Bu projede, kullanıcıların kağıt extre almamak, yürüyüş yapmak ya da toplu taşıma kullanmak gibi

	<p>aktivitelerle puan toplaması ve bu puanların belirli hedefe ulaşması durumunda kullanıcılar adına fidan bağıışı yapılmaktadır.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Denizleri Koruyalım Kredisi ile atık su geri kazanım, atık su arıtma ve gemi balast suyu arıtma sistemi yatırımı yapmak veya sistemi iyileştirmek isteyen işletmelere destek sağlanmaktadır. • Yeşil Tarıma Destek ile Dijital Tarım Kredisi ile dijital tarım istasyonu ve yeni nesil sulama yatırımı yapanlara indirimli faiz oranı uygulaması ile destek sağlanmaktadır. • Basınçlı sulama sistemleri kredisi ile çiftçilerin tarımsal üretimde kalite ve verimliliğin artırılması hedeflenmektedir. • İstanbul Teknik Üniversitesi ile “Sürdürülebilirlik İşbirliği Protokolü” imzalanmıştır. • Sürdürülebilir bir geleceğin anahtarı olan çocukların birikim, harcama ve paylaşma gibi finansal değerler konusunda eğitilmeleri sağlanmaktadır. • Çalışanların 4-14 yaş çocuklarının katılabileceği sosyal sorumluluk projeleri yarışması düzenlenmektedir. • Banka Blogunda, ekonomi ve finans gündeminin yanı sıra, su verimliliği, dijital dönüşüm, gıda güvenliği, iklim değişikliği, endüstri 4.0 ve düşük karbonlu ekonomi gibi uluslararası trendler çerçevesinde yazılan yazılara yer verilmektedir.
11. Sürdürülebilirlik Faaliyetleri	<ul style="list-style-type: none"> • Yönetim kurulu adına sürdürülebilirlik komitesi ile sürdürülebilirlik faaliyetleri ve performansı izlenmekte ve raporlanmaktadır. • Sürdürülebilirliğin getirdiği fırsatlar birçok yerel ve uluslararası platformda paydaşlarla paylaşılmaktadır. • Kredi verilmesi konusunda değerlendirilen firmalar sürdürülebilirlik ve Çevre Değerlendirilmesi kapsamında skorlanmıştır. • Projelerde gerek inşaat gerekse işletme aşamasında, atık yönetimi, ekosistem ve habitat üzerindeki etkiler, çevre mevzuatına

	<p>uyum, emisyon ölçümleri, toprak ve su analizleri, telafi mekanizmaları, iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları, sosyo-ekonomi gibi çevresel ve sosyal izleme faaliyetleri yürütülmektedir.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Çevre Yönetim Servisi'nde 11 çalışan bulunmaktadır. Çevresel performans, Çevre Yönetim Sistemi aracılığıyla elektronik veri tabanı sistemi ile aylık veri girişlerini izlemektedir. Yine bu sistem üzerinden genel müdürlük ile şubelerin enerji, atık ve su verilerini takip etmekte, enerji tüketimi ve sera gazı salınımları etkin bir şekilde yönetilmektedir. Bu veriler aynı zamanda Çevre Yönetim Sistemi tarafından denetlenmekte, sera gazı salınımlarını ve doğal kaynak tüketimlerini azaltmak konusunda bütün birimleri yönlendirmektedir. • Yerel tedarikçilerle çalışılmaya önem verilmektedir. • Sürdürülebilirlik anlayışı temelinde paydaş katılımı uygulamaları kapsamında tüm faaliyetlere ilişkin paydaş geri bildirimleri alınmaktadır.
12.Sürdürülebilir Finansal Faaliyetler	<ul style="list-style-type: none"> • Kapsayıcı büyüme ve düşük karbonlu ekonomi için sunulan finansal araçlar çeşitlendirilmekte ve uluslararası finans kuruluşlarıyla işbirliği ile uygun maliyetli fonlama yapılmaktadır. • Dünya çapında öncü uygulamalar ve sürdürülebilir finans kriterleri entelektüel sermayeden faydalanılarak ülkeye kazandırılmaktadır. • Türkiye'deki finans sektörünün sürdürülebilir dönüşümüne öncülük edilmektedir. • Sürdürülebilir finansman için harekete geçirilecek finansman hedefi, yönetim kurulu dahil her düzeydeki bütün çalışanların prim kriterlerine eklenmiştir. Bu uygulama ile tüm çalışanların günlük operasyonlarına sürdürülebilirliğin entegre edilmesi amaçlanmaktadır.

	<ul style="list-style-type: none"> • Sürdürülebilirlik temasında yatırım fonu arzı gerçekleştirilmektedir. • Sürdürülebilirlik Hisse Senedi Emeklilik Yatırım Fonu ile katılımcıların birikimlerinin artırılması hedeflenmektedir. • Yatırımların daha sürdürülebilir teknolojilere ve işletmelere yönlendirilmesi için enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji projeleriyle karbon emisyonunun azaltılmasına yönelik çalışmaları desteklemek üzere ürünler geliştirilmektedir. • Global Compact Türkiye Sürdürülebilir Finansman Bildirgesi imzalanmıştır. Bildirge ile kredi değerlendirme süreçlerinde çevresel ve sosyal etki ile “yenilikçi sürdürülebilir finans prensipleri” dikkate alınmaktadır. • Kredilendirme faaliyetleri, kredilendirilen projelerin sosyal ve çevresel risk değerlendirmelerini göz önünde tutmak suretiyle ortaya çıkartılan risk yönetimi sistemine uygun olarak gerçekleştirilmektedir. • Reel sektörün ihtiyacı olan sürdürülebilir yurt dışı finansman kaynakları temin edilerek, sürdürülebilir iş modellerine geçişlerin hızlandırılmasına katkı sağlanmaktadır. • 2021 yılı sonu itibariyle Proje ve Yapılandırılmış Finansman kapsamında tahsis edilmiş kredilerin %32’si Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kriterleri ile uyumludur. Bu krediler ile yenilenebilir enerji, temiz ulaşım, enerji verimliliği, sağlıklı ve yeşil binalara finansman sağlanmaktadır. • Tüm yatırım ve işletme kredilerinin tutardan bağımsız çevresel ve sosyal riskleri ölçülmektedir. • Bundan sonraki dönemde sağlanacak fonların, iklim değişikliği ile mücadeleyi gözetken kalkınma planı ve SKA (Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları) ekseninde uyumluluk çerçevesinde olması hedeflenmektedir. • Mevcut iş süreçleri sorumlu finansman anlayışı kapsamında gözden geçirilmektedir.
--	--

	<p>Bu süreçler çevresel, sosyal, yönetim alanındaki güncel trendler, uluslararası sürdürülebilirlik girişimlerine verilmiş olan taahhütler, değişmekte olan yasal çerçeve ve paydaş beklentileriyle paralel olarak şekillendirilmektedir.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Banka çapında yeşil finansman raporlarını, politikalarını ve sistemlerini inceleme, yeşil finansman alanındaki uygulamaları sistematik hale getirme ve değerlendirme mekanizmalarını optimize etme görevlerini yürütmek üzere Yeşil Finansman Komitesi kurulmuştur.
13. Sürdürülebilir Kalkınma	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonominin sürdürülebilir kalkınmasında önemli rol oynayan KOBİ'lerin, mikro işletmelerin, kadın girişimcilerin ve girişimcilerin finansal ihtiyaçlarına çözüm üretilmekte ve büyümeleri desteklenmektedir. • 2021 yılında yerel sürdürülebilirlik finans piyasasını hareketlendirmek amacıyla CDP Türkiye ve Borsa İstanbul işbirliği ile İklim Endeksi hayata geçirilmiştir. İklim endeksi işbirliği ile işletmelerin iklim riskleri ve fırsatları konusundaki şeffaflıklarının artırılması teşvik edilerek sürdürülebilir odaklı yatırım algısını ve hesap verebilirliğin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu işbirliği ile Türkiye'deki işletmelerin de iklim değişikliği ile ilgili konularda farkındalığının artması ve bu alandaki halka açık raporlamanın artması amaçlanmaktadır. • Sürdürülebilirlikle bağlantılı kredi yapılarında değişiklik ile sürdürülebilirliğe etkinin somutlaştırılması hedeflenmektedir. Örneğin; hibrit ve elektrikli araçların kurumsal firmaların filolarında yaygınlaştırılmasını desteklemek amacıyla, Kurumsal Yeşil Taahhüt Kredisi ürünü ortaya çıkarılmıştır. Düşük faiz avantajıyla daha verimli hibrit ve elektrikli araçlara geçişe öncülük edilmektedir. • Tarımda sanayileşmek, sürdürülebilir ve modern tarımı teşvik etmek amacıyla finansal ürünler geliştirilmektedir.

	<ul style="list-style-type: none"> • KOBİ'ler başta olmak üzere modern sulama ekipmanlarının yenilenmesi ile sera kurulumu için finansman sağlanmaktadır. • Sürdürülebilir finans alanındaki bilgi birikiminin tüm müşteri segmentlerine aktarılması ve sürdürülebilirliği her yönüyle değerlendiren kredi yapılarıyla Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınmasına destek olunması hedeflenmektedir. • Temiz ve çevreci teknolojilerin desteklenmesi, Araştırma Geliştirme faaliyetlerine ayrılan bütçenin artırılması ve kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayi kalkınmanın desteklenmesi, hedeflenmektedir. • Aile Çiftliği Bankacılığı Projesi ile çiftçi ailelerinin küçük arazilerinin birleştirilmesi, kırsal kalkınma, tarımsal üretimde verimliliğin artırılması, maliyetlerin düşürülmesi konularında destek sağlanmaktadır. • Çiftçilerin kırsal kesimden kentsel kesime göçünün azaltılarak sürdürülebilir üretimin desteklenmesi sağlanmaktadır. • Yatırım projeleri ERET kapsamında değerlendirilmektedir. Elde edilen risk skorlarına göre değerlendirme yapılmaktadır. ERET modelinde projelerin emisyon, atık, gürültü gibi potansiyel çevresel etkilerinin yanında paydaşlar üzerindeki etkileri, kamulaştırma yöntemleri, fiziksel ve ekonomik yer değiştirme gibi potansiyel sosyal etkilerde ele alınmaktadır.
--	--

Tablo3'te görüldüğü gibi bankaların sürdürülebilirlik ile ilgili karşılaşılabileceği riskler 13 madde olarak gruplandırılmıştır. Tabloda görüleceği gibi bankalar, yeşil finansmana geçiş ve kredi değerlendirmelerinde sürdürülebilirlik politikalarına uyum sağlayan işletmelere finansman desteği sağlama konularında açıklama yapmaktadırlar. Özellikle yenilenebilir enerji konularında destek sağladıkları, kömür madenciliği gibi çevreye zararlı olan projelere finansal destek sağlamadıklarını açıklamaktadırlar. Ayrıca genel müdürlük ve şubeler olarak kaynak kullanımlarını verimli hale getirmek için çalışmalar yapıldığı, çevre ve

iklime zarar verici faaliyetlerden kaçındıkları ortaya çıkmaktadır. Özellikle kağıt kullanımını azaltmaya yönelik dijitalleşme ve ağaçlandırma faaliyetlerine yönelik uygulamaların yapılması bankaların toplum içinde itibar kazanmalarında büyük etkisi olabilecek faaliyetler olarak görülebilmektedir. Bunun yanında çalışanlara sağlanan faydalar açısından kadın çalışan sayısının ve çalışan memnuniyetinin artırılmasına yönelik yapılan çalışmalar da sürdürülebilirlik açısından bankalar için avantaj yaratabilecek faaliyetlerdir. Bütün bu çalışmaların yanında bankaların sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir finansal faaliyetler ve sürdürülebilir toplumsal faaliyetler sürdürülebilir ekonominin en büyük destekleyicisi olacağından bu tür faaliyetlerin önemi göz ardı edilmemelidir.

6. SONUÇ

Sürdürülebilirlik risk yönetimi, sürdürülebilirlik sorunlarından kaynaklanan ve ölçülemeyen riskleri yöneten yönetim yaklaşımıdır. Sürdürülebilirlik risklerinin değerlendirilmesi ve yönetimi, bu risklerin ciddi sonuçlara yol açması ve bu gibi konuların (iklim değişikliği gibi) medyada geniş yer alması nedeniyle daha da önemli hale gelmektedir.

Sürdürülebilirlik, işletmelerin maliyetlerin azaltılması, pazar payında kazanılan gelir artışları, uzun vadeli operasyonel avantajlar ve uzun vadeli iş başarısı elde etmelerinde büyük avantajlar sağlamaktadır. Sürdürülebilirliği kendileri açısından avantaja dönüştüremeyen ve sürdürülebilirlik politikalarına uyum sağlayamayan işletmeler ise ayakta kalmakta zorluk yaşayacaklar ve çeşitli finansal zorluklarla karşı karşıya kalacaklardır. Sürdürülemez faaliyet ve stratejilere sahip işletmelere finansal destek amacıyla kredi sağlayan finansal kurumlardan biri olan bankalar yasal gerekliliklere uyulmamasından kaynaklanan cezalar ve itibar zedelenmesi gibi durumlar sonucunda sermaye kaybı yaşayabileceklerdir. Bu nedenle sürdürülebilirliğin devamı işletmeler kadar bankalar açısından da büyük öneme sahip olmaktadır.

Bu amaçla çalışmamızda, bankaların sürdürülebilirlik faaliyetlerinin belirlenmesine çalışılmış ve 2021 yılında İMKB 500 içinde yer alan kamu ve özel 12 bankanın sürdürülebilirlik ve entegre raporları incelenmiştir. Çalışmada doküman analizi yapılmış ve bankaların özellikle kredi derecelendirmelerinde çevresel ve sosyal etkilere yer verdiği görülmüştür. Raporlarda, çevresel ve sosyal etik değerlendirmeleri yapılan proje sayıları, kabul ve reddedilen proje sayıları, projelere yapılan saha ziyaretleri sayıları,

yenilenebilir enerjilere yapılan yatırım tutarları ve yenilenebilir enerji oranları gibi konulara yer verdikleri belirlenmiştir.

Çalışmada sürdürülebilirlik raporlarında yer alan faaliyetler; sürdürülebilirlik riskleri olarak biyoçeşitlilik ve ekosistem, karbon azaltımı, iklim değişikliği, kaynak kullanımı, yenilenebilir enerjiye geçiş, çalışanlara sağlanan faydalar, yasalara uyum, teknolojik gelişmeler, toplumsal sürdürülebilirlik faaliyetleri, sürdürülebilir finansal hizmetler ve sürdürülebilir kalkınma olarak gruplara ayrılmış ve her bir grup için sürdürülebilirlik raporlarında bankaların uyguladıkları risk önleme yollarına yer verilmiştir.

Çalışmanın sonucunda, bankaların özellikle işletmelerin faaliyetlerinin sürdürülebilirliklerine ilişkin değerlendirmeler yaptıkları ve sürdürülemez faaliyetlere finansal destek sağlamamaya çalıştıkları görülmektedir. Bankalar raporlarında özellikle yenilenebilir enerjiye yapılan yatırımlara finansal destek sağladıkları, kömür gibi çevre kirliliğine neden olan enerji yatırımlarına destek sağlamayacakları belirtmektedirler. Çevreye duyarlı yatırımların yanında ağaç dikme ve kâğıt kullanımının azaltılması konusunda gerekli önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Yenilenebilir enerjiye geçişle ilgili çalışmalar yapılmakta ve kaynak kullanımının verimli bir şekilde yürütülebilmesi için çalışanlarla birlikte çeşitli çalışmalar yapılmaktadır.

Çalışanların yeteneklerini geliştirmelerine önem verilmektedir. Bu kapsamda çalışanlara eğitimler düzenlenmektedir. Özellikle kadın çalışan sayısının artırılması için hedefler belirlenmektedir.

Sürdürülebilir finansal faaliyetlere yer verilmekte, yeşil finansman uygulaması ile sürdürülebilirliğe katkı sağlanmaya çalışılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın itici gücü olmalarından dolayı bu konu ile ilgili olarak KOBİ'lerin, mikro işletmelerin, girişimcilerin ve kadın girişimcilerin büyümelerine destek sağlanmaktadır. Bunun yanında kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınmanın, çevreci ve temiz teknolojilerin ve Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi amacıyla gerekli çalışmalar yapıldığı belirtilmektedir.

Sonuç olarak; bankalar işletmelerin sürdürülebilirlik faaliyetlerine daha fazla destek sağlamaktadırlar ve bu destekleri de sürdürülebilirlik raporlarında belirtmektedirler. Bu sayede hem işletmeler açısından hem de toplumsal fayda açısından itibarlarını ve sermayelerini koruma konusunda dikkatli davranmaya çalıştıkları görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdul Aziz, N.A., N. A. Manab ve S. N. Othman (2015), Exploring The Perspectives of Corporate Governance And Theories On Sustainability Risk Management (SRM), *Asian Economic and Financial Review*, 5(10), 1148-1158.
- Aizawa, M. & Yang,C. (2015), Green Credit, Green Stimulus, Green Revolution? China's Mobilization of Banks for Environmental Cleanup, *The Journal of Environment & Development*, 19 (2), 119-144.
- Boiral, O, Talbot, D & Brotherton, M.C. (2020), Measuring sustainability risks: A rationalmyth?, *Business Strategy and the Environment*, 29, 2557–2571.
- Campra, M., Esposito, P. & Lombardi, R. (2020), Corporate Social Responsibility and Environmental Management ,27,1436–1444.
- Chatzitheodorou, K., Tsalis, T. A., Tsagarakis, K. P., Evangelos G. & Ioannis,N. (2021), A New Practical Methodology For The Banking Sector To Assess Corporate Sustainability Risks With An Application in the Energy Sector, *Sustainable Production and Consumption*, 27, 1473-1487.
- Flouris, T.G. & Yılmaz, A. K. (2011), *Risk Management and Corporate Sustainability in Aviation*, Routledge Taylor & Francis Group.
- Forcadell, F.J., Aracil,E. & Úbeda, F. (2019), The Influence of Innovation on Corporate Sustainability in the International Banking Industry, *Sustainability* 11, 3210, 1-15.
- Gangi, F., Mustilli, M. & Varrone,N. (2019), The Impact of Corporate Social Responsibility (CSR) Knowledge on Corporate Financial Performance: Evidence from the European Banking Industry, *Journal of Knowledge Management*, 23 (1), 110-134.
- Gramlich, D. & Finster,N. (2013), Corporate Sustainability and Risk, *J Bus Econ*, 83, 631–664.
- Krysiak, F.C. (2009), Risk Management as a Tool for Sustainability, *Journal of Business Ethics*, (85), 483–492.
- Pulejo, L., Marisca, C. & Rappazzo,N. (2015), Social Reporting in European Ethical Banks: A Comparative Study, *International Journal of Managerial Studies and Research (IJMSR)*, 3 (6), 196-202.
- Scholtens,B.&Klooster,S.(2019),Sustainability And Bank Risk, Erişim Adresi: <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0315-9>.

- Şirket Sürdürülebilirlik Raporları, Erişim Tarihi: 01.09.2022, <https://www.kap.org.tr/tr/bist-sirketler>
- Weber, O. (2005), Sustainability Benchmarking of European Banks and Financial Service Organizations, Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 12, 73-87.
- Yılmaz A.K. & Flouris,T. (2010), Managing Corporate Sustainability: Risk Management Process Based Perspective, African Journal of Business Management , 4 (2), 162-171.
- Yip, A.W.H. & Bocken, N.M.P. (2018), Sustainable Business Model Archetypes for the Banking Industry, Journal of Cleaner Production, 174, 150-169.

BÖLÜM 10

TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞME POLİTİKALARI

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK¹

Salih ALACALAR²

¹ Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Tekirdağ, Türkiye. salihozturk@nku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6851-951X.

² Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ, Türkiye. salih.alacalar@hotmail.com

GİRİŞ

Türkiye, 1920’li yıllardan itibaren sanayileşme politikalarını uygulamaya başlamıştır. Ancak, özellikle 1950’li yıllardan itibaren bu politikalar daha yoğun bir şekilde uygulanmıştır. 1950’lerde Türkiye, özellikle tarım sektöründen sanayi sektörüne kaymaya başlamış ve sanayileşme hız kazanmıştır. Türkiye’nin kuruluşundan bugüne kadar uyguladığı sanayi politikaları, ülkenin ekonomik kalkınmasına ve sanayileşmesine önemli katkılar sağlamıştır. İlk yıllarda ithal ikameci sanayi politikaları uygulayan Türkiye, 1950’lerden itibaren özel sektörün gelişmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının artmasıyla birlikte sanayi sektöründe önemli bir dönüşüm yaşamıştır.

1960’lı yıllarda Türkiye, ilk Beş Yıllık Kalkınma Planını uygulamaya başlamıştır. Bu plan, Türkiye’nin sanayileşmesini hızlandırmayı ve ekonomik kalkınmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bu dönemde, devlet öncülüğünde birçok sanayi tesisi kurulmuştur. Ayrıca, ithal ikameci politikalar uygulanmış ve yabancı yatırımlara kısıtlamalar getirilmiştir.

1970’li yıllarda Türkiye’nin petrol krizinden etkilenmesi ve yüksek enflasyon oranları ile karşı karşıya kalması nedeniyle sanayileşme politikalarında bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde, özellikle özelleştirme ve serbest piyasa ekonomisine geçiş politikaları uygulanmıştır.

1980’li yıllarda Türkiye, dışa açılma politikalarını benimsemiş ve sanayileşme politikalarını da bu doğrultuda revize etmiştir. Bu dönemde, yabancı sermayeye yönelik teşvikler ve ihracat odaklı sanayileşme politikaları uygulanmıştır. Ayrıca, Türkiye, Gümrük Birliği’ne girmiş ve Avrupa Birliği’ne uyum sürecine başlamıştır.

Türkiye’nin kuruluşundan bugüne kadar uyguladığı sanayi politikaları, ülke ekonomisinin büyümesine, sanayinin gelişmesine, ihracatın artmasına ve işsizlik oranlarının düşmesine önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle 1980’lerden sonra uygulanan serbest piyasa politikalarına paralel olarak, sanayi politikalarında da bir dönüşüm yaşanmış ve daha aktif ve planlı bir şekilde sanayi politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Son yıllarda ise, teknolojik gelişmeleri takip eden, inovasyona ve yüksek katma değerli üretilere yönelik bir sanayi politikası benimsenmiştir. Bu politikalar sayesinde, Türkiye’nin sanayi sektörü önemli bir aşama kaydetmiş ve gelecekte de bu alanda daha da ilerleme sağlaması beklenmektedir.

Son yıllarda Türkiye, özellikle yüksek teknolojiye sahip sanayi sektörlerine odaklanmıştır. Bu doğrultuda, Ar-Ge faaliyetlerine yönelik teşvikler ve vergi indirimleri gibi önlemler alınmıştır. Ayrıca, Türkiye, birçok serbest bölge kurarak yabancı yatırımcıları teşvik etmeye çalışmaktadır. Ayrıca teknolojik gelişmeleri takip eden, inovasyona ve yüksek katma değerli üretimlere yönelen bir sanayi politikası benimsenmiştir. Bu politikalar sayesinde, Türkiye'nin sanayi sektörü önemli bir aşama kaydetmiş ve gelecekte de bu alanda daha da ilerleme sağlaması hedeflenmektedir.

1.SANAYİLEŞMEYE BAĞLI KALKINMA PLANLARI

1.1. Kalkınma Planları

Bu başlık altında 1923 ve 1980 yılları arasında ülkemize uygulanan sanayi politikaları aktarılacaktır.

1923-1960 yılları arası sanayileşme politikaları

1923-1960 yılları arası Türkiye'nin sanayileşme politikaları, ülkenin ekonomik kalkınması ve bağımsızlığı için önemli bir adım olmuştur (Celasun, 1985). Bu dönemde gerçekleştirilen çalışmalar, Türkiye'nin sanayi sektörünün gelişmesine ve modernleşmesine katkı sağlamıştır. Aşağıda, bu dönemde gerçekleştirilen bazı çalışmalar ve planlar hakkında bilgi verilmiştir (İnan, 1970:375-380):

İktisat Kongreleri (1923-1929): Cumhuriyetin ilk yıllarında, ülkenin ekonomik bağımsızlığı için İktisat Kongreleri düzenlendi. Kongrelerde alınan kararlar doğrultusunda, Türkiye'nin sanayi ve tarım sektörleri geliştirilmeye çalışıldı. Bu dönemde, özellikle tarım sektöründe modernleşme çalışmaları yapıldı ve sanayi sektöründe çeşitli yatırımlar gerçekleştirildi. (Akgönül, 2001:117).

İkinci Dünya Savaşı Dönemi (1939-1945): İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye, tarafsız bir politika izledi ve ekonomik olarak güçlü olmak için bir dizi önlem aldı. Bu dönemde, sanayi sektöründe daha fazla yatırım yapıldı ve yerli üretim artırıldı. Bu sayede, ülke savaş sırasında yaşanan ekonomik krizlerden etkilenmedi. (Tekeli, 1984:230).

İktisadi Kalkınma Planları (1960-1980): 1960 yılında Türkiye'de ilk iktisadi kalkınma planı uygulamaya konuldu. Bu planla birlikte, sanayileşme hızlandı ve sanayi sektöründe büyük yatırımlar gerçekleştirildi. Özellikle ağır sanayi, demir-çelik, makine, kimya gibi sektörlerin geliştirilmesine öncelik verildi. İktisadi kalkınma planları, Türkiye'nin

sanayileşme sürecinin en başarılı dönemleri arasında yer alır (Ölçen, 1982:134).

1.1.1. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin 1963-1967 yılları arasında uyguladığı ilk resmi kalkınma planıdır. Bu plan, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını hızlandırmak, sanayi sektörünü geliştirmek ve sosyal refahı artırmak amacıyla hazırlanmıştır (Sevgi, 1994:50).

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin sanayileşme sürecine hız vermesini hedefleyen bir plan olarak öne çıkmıştır. Plan kapsamında, sanayi sektörünün gelişimine öncelik verildi ve bu sektöre yatırımlar artırıldı. Ayrıca, tarım sektörünün modernizasyonu ve verimliliğinin artırılması da planın hedefleri arasındaydı. (Başer, 1990:2). Plan kapsamında, yatırımların finansmanı için çeşitli kaynaklar kullanıldı. Yurt içinde ve yurt dışında, özellikle Almanya, İngiltere ve ABD'den kredi ve yardımlar alınmıştır. Bu krediler, sanayi yatırımlarının finansmanında önemli bir rol oynamıştır.

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı ayrıca, kamu yatırımlarının artırılması ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi gibi konulara da odaklanmıştır. Plan kapsamında, eğitim, sağlık, barınma ve sosyal güvenlik gibi alanlara yönelik yatırımlar yapıldı. Ancak, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, ekonomik ve sosyal sorunların da arttığı bir dönem olarak bilinir. Özellikle, enflasyon, işsizlik ve gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi sorunlar, bu dönemde ortaya çıktı veya artmıştır (Tekeli, 1968:265-280).

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin sanayileşme ve modernleşme sürecinde önemli bir kilometre taşıdır. Plan dönemi boyunca, Türkiye'nin ekonomik büyüme hızı arttı ve sanayi sektörü daha da güçlendi. Özellikle, demir-çelik, tekstil, kimya, elektronik, makine ve otomotiv gibi sanayi dallarında önemli gelişmeler kaydedildi. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin ekonomik yapısında köklü değişiklikler yarattı. Plan dönemi sonunda, tarım sektöründen sanayi sektörüne yönelik bir yapısal dönüşüm gerçekleşti ve Türkiye, sanayi üretimi yönünden önemli bir ülke haline gelmiştir (Tekeli, 1968:265-280).

Ancak, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanması sırasında bazı sorunlar da yaşandı. Özellikle, yeterli kaynak sağlanamaması, teknolojik gelişmelerin yeterince takip edilememesi ve işsizliğin artması gibi sorunlar, planın hedeflerine ulaşılmasını zorlaştırdı. (İnalçık, 1995:54).

Sonuç olarak, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin modernleşme ve kalkınma sürecinde önemli bir adımdır. Plan dönemi boyunca, Türkiye'nin ekonomisi, sanayisi ve sosyal yapıları önemli değişiklikler yaşadı. Ancak, bu dönemde ortaya çıkan bazı sorunlar, planın hedeflerine tam olarak ulaşmasını engellemiştir.

1.1.2. II Beş Yıllık Kalkınma Planı

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin 1968-1972 yılları arasında uyguladığı ikinci resmi kalkınma planıdır. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ardından hazırlandı ve Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını hızlandırmayı, sosyal refahı artırmayı ve üretkenliği artırmayı amaçlanmıştır (Tandırcıoğlu, 1998:133).

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda olduğu gibi, sanayi sektörüne odaklanmıştır. Bu plan dönemi boyunca, sanayi sektörünün modernizasyonu ve üretkenliğinin artırılması hedeflendi. Ayrıca, tarım sektörünün modernizasyonu ve üretkenliğinin artırılması da planın hedefleri arasındaydı.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin ekonomik gelişmesi için gerekli olan yatırımların finansmanı için çeşitli kaynakları kullanmayı planladı. Yurt içi ve yurt dışından kredi ve yardımlar alındı. Plan dönemi boyunca, sanayi yatırımlarına önem verilmesine rağmen, tarım sektörüne de yatırımlar yapılmıştır. Plan dönemi boyunca, kamu yatırımlarına da önem verildi. Eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik, ulaştırma ve haberleşme gibi alanlara yatırımlar yapıldı. Bu yatırımların, sosyal refahın artırılması ve ülke genelindeki ekonomik gelişmenin teşvik edilmesi açısından önemli olduğu düşünülmüştür (Boratav, 1974:239).

Ancak, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi de, ekonomik ve sosyal sorunların arttığı bir dönem olarak bilinir. Ayrıca II. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, Türkiye'nin hızlı bir şekilde kalkınmaya çalıştığı bir dönem olarak bilinir. Ancak, planın hedeflerine tam olarak ulaşamaması ve yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar, Türkiye'nin sonraki kalkınma planlarını şekillendiren faktörler arasında yer aldı. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin sanayileşmesinde önemli bir adım olarak kabul edilir. Plan dönemi boyunca, sanayi sektöründe büyük yatırımlar yapıldı ve sanayileşme hızlandı. Ayrıca, plan dönemi boyunca tarım sektörü de modernize edildi ve üretkenliği artırıldı. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın en önemli sorunlarından biri, finansman sorunlarıydı. Plan dönemi boyunca, yurt içi ve yurt dışı

kaynaklar kullanılarak yatırımlar finanse edildi. Ancak, dış ticaret açığı, enflasyon ve işsizlik gibi sorunlar, planın başarısını engelledi. Plan dönemi boyunca, kamu yatırımlarına da önem verildi. Eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik, ulaştırma ve haberleşme gibi alanlarda yatırımlar yapıldı. Bu yatırımların, sosyal refahın artırılması ve ülke genelindeki ekonomik gelişmenin teşvik edilmesi açısından önemli olduğu düşünülmüştür (Başer, 1990:3-4).

Sonuç olarak, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin kalkınma tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Plan dönemi boyunca, Türkiye'nin ekonomisi hızla büyüdü ve sanayileşme süreci hızlandı. Ancak, yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar, Türkiye'nin sonraki kalkınma planlarının şekillenmesinde etkili olmuştur (Aydın, 2011).

1.1.3. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973-1977 yılları arasında uygulanan bir kalkınma planıdır. Bu dönemde Türkiye, ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalmıştı ve bu nedenle planın ana hedefi, bu sorunları çözmektir. Plan dönemi boyunca, Türkiye'nin ihracatını artırmak, sanayileşmeyi teşvik etmek, enerji kaynaklarını kullanmak ve toplumsal gelişmeyi sağlamak için birçok projeye yatırım yapıldı. Ayrıca, yurt dışından daha fazla yabancı sermaye çekmek için yasal düzenlemeler yapılmıştır (DPT, 1973:47-75):

Planın bir diğer hedefi de, kırsal kalkınmayı teşvik etmektir. Bu amaçla, tarım sektörü modernize edilerek üretkenliği artırıldı ve kırsal kesimdeki yoksulluğun azaltılması hedeflendi. Ayrıca, kırsal kesimdeki göçü azaltmak için, kırsal kesimde istihdam yaratan yatırımlar da yapılmıştır (Uludağ, 1999)

III. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, Türkiye'nin enerji sektöründe önemli projeler gerçekleştirdiği bir dönem olarak da bilinir. Bu dönemde, büyük hidroelektrik santralleri, termik santraller ve nükleer enerji santralleri inşa edildi. Bu projeler, Türkiye'nin enerji kaynaklarına erişimini artırdı ve enerji bağımsızlığını sağlamayı hedeflemiştir (Tekel, 2007:1-6).

Ancak, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde de ekonomik sorunlar yaşandı. Özellikle, petrol krizi ve küresel ekonomik durgunluk, Türkiye'nin ihracatını ve ekonomik büyümesini olumsuz etkiledi. Ayrıca, yüksek enflasyon, işsizlik ve yoksulluk gibi sosyal sorunlar da devam etti. III.

Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, Türkiye'nin sanayileşme ve modernleşme yolunda önemli adımlar attığı bir dönemdir. Bu dönemde, büyük ölçekli sanayi projeleri gerçekleştirilerek, Türkiye'nin üretim kapasitesi artırıldı. Ayrıca, tarım sektöründe de modernizasyon çalışmaları yapıldı ve tarımsal verimliliğin artırılması hedeflenmiştir (Bayraktar, 1992:54-58).

Bu plan dönemi ayrıca, Türkiye'nin uluslararası ticaretinde önemli bir yere sahip olan ihracat sektörünün gelişimine de katkı sağladı. Özellikle tekstil, deri ve gıda gibi sektörlerde ihracatın artırılması hedeflendi ve bu alanda önemli yatırımlar yapıldı. Ancak, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, ekonomik sorunların yanı sıra siyasi belirsizlikler ve iç çatışmalarla da mücadele etmek zorunda kaldı. Bu nedenle, planın tüm hedefleri tam anlamıyla gerçekleştirilemedi ve bazı sektörlerde beklenen ilerleme sağlanamamıştır (Tekel, 2007:1-6).

Sonuç olarak, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişimine katkı sağlayan önemli projelerin hayata geçirildiği bir dönemdir. Ancak, yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar, planın tam anlamıyla başarılı olmasını engelledi. Bununla birlikte, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan gelişim yolunda önemli bir adım attığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir.

1.1.4. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973-1977 yılları arasında uygulanan bir kalkınma planıdır. Bu dönemde Türkiye, birçok ekonomik sorunla karşı karşıya kaldı. Yüksek enflasyon, döviz krizi ve yüksek işsizlik oranları gibi sorunlar, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu dönemdeki kalkınma planının temel hedefleri arasında, ekonomik büyümenin hızlandırılması, tarım ve sanayi sektörlerinin geliştirilmesi, enerji üretiminin artırılması ve istihdam sorunlarının çözüme kavuşturulması yer almaktaydı. Bu plan dönemi boyunca, Türkiye birçok büyük ölçekli sanayi yatırımı gerçekleştirdi. Ayrıca, tarım sektöründe modernizasyon çalışmaları yapılarak tarımsal verimliliğin artırılması hedeflendi. Enerji üretimi alanında da önemli yatırımlar yapıldı ve Türkiye'nin enerji üretim kapasitesi artırıldı. Ancak, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, özellikle 1973 yılından sonra yaşanan küresel petrol krizi nedeniyle ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı. Döviz kurlarındaki artışlar ve yüksek enflasyon, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını olumsuz yönde etkiledi. Bununla birlikte, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, Türkiye'nin sanayileşme ve

modernleşme yolunda önemli adımlar attığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir (Tekeli, 2007).

1.2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi Ve 24 Ocak Kararları

İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi, Türkiye'nin 1980'li yılların başından itibaren uygulamaya koyduğu bir sanayileşme stratejisidir. Bu stratejinin temel hedefi, Türkiye'nin dış ticaret açığını azaltmak ve ihracata dayalı bir sanayileşme modeli oluşturarak ekonomik büyümeyi sağlamaktır (Başer, 1990:6).

Bu dönemde, Türkiye ekonomisinde önemli yapısal değişiklikler gerçekleştirildi. Devletin ekonomiye müdahalesi azaltıldı ve serbest piyasa ekonomisi ilkeleri benimsendi. Yabancı sermaye ve teknolojinin ülkeye girişine izin verilerek ihracata yönelik sanayileşme stratejisi uygulanmıştır. 24 Ocak Kararları, 1980 yılında Türkiye'nin ekonomik krizle karşı karşıya kalması üzerine alınan önemli kararlardan biridir. Bu kararlar, Türkiye'nin uygulamakta olduğu ekonomik politikalarda köklü değişiklikler yapılmasını öngörmekteydi (Kaya, 2015:1040).

24 Ocak Kararları kapsamında, devletin ekonomiye müdahalesi azaltıldı ve özelleştirme süreci başlatıldı. Yabancı sermayenin ülkeye girişi teşvik edilerek ihracata dayalı bir sanayileşme modeli benimsendi. İthalatta kotalar ve vergiler artırıldı ve cari açığın azaltılması hedeflendi. Ayrıca, işsizliğin azaltılması amacıyla, özel sektör teşvik edilerek istihdam yaratılması hedeflendi. Bu kararlar, Türkiye'nin ekonomik yapısında önemli değişiklikler yaparak, ihracata dayalı bir sanayileşme modeli oluşturulmasına yardımcı oldu. Ancak, özellikle özelleştirme sürecinde yaşanan sorunlar ve ekonomik politikadaki yanlış uygulamalar, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını olumsuz etkilemiştir (Sarıaslan ve Yıldız, 2018:137-150)

1.2.1.V. Beş Yıllık Kalkınma Planı

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989 yılları arasında uygulanmış olan bir kalkınma planıdır. Bu dönemde Türkiye'nin ekonomik hedefi, sanayileşme ve modernleşme sürecini hızlandırmak, ulusal üretim altyapısını geliştirmek ve dışa bağımlılığı azaltmaktır (DPT, 1984:161).

Bu dönemde, ekonomide özelleştirme, dış ticaret liberalizasyonu ve özel sektör teşvikleri gibi politikalar uygulandı. Ayrıca, tarımsal üretimin artırılması, turizm ve enerji gibi sektörlere öncelik verildi. Plan dönemi boyunca yüksek oranlarda yatırım yapılması ve teknoloji transferinin teşvik

edilmesi amaçlandı. V. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, Türkiye'nin ekonomik yapısal sorunlarının çözümüne yönelik önemli adımların atıldığı bir dönem olmasına rağmen, ülkenin dış borçlanma ihtiyacı artmaya devam etti ve özellikle 1989 yılındaki küresel finansal kriz nedeniyle Türkiye'nin dış borçları hızla artmıştır.

Ancak, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, Türkiye'nin ekonomik sorunlarına çözüm olamadı ve ekonomik krizler yaşanmaya devam etti. Özellikle, 1980'li yılların sonunda yaşanan ekonomik krizler, Türkiye'nin ekonomik yapısında köklü değişikliklere yol açmıştır. Ayrıca V. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, Türkiye'nin ekonomik yapısal sorunlarının çözümüne yönelik önemli adımların atıldığı bir dönem olmasına rağmen, ülkenin dış borçlanma ihtiyacı artmaya devam etti ve özellikle 1989 yılındaki küresel finansal kriz nedeniyle Türkiye'nin dış borçları hızla arttı. (DPT, 1996:67-85)

Ayrıca, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, Türkiye'deki gelir dağılımı eşitsizliğinin artmasına neden oldu ve kırsal kesimdeki yoksulluk ve göç sorunları devam etti. Bu dönemde, bazı sektörlerdeki hızlı sanayileşme ve kentleşme nedeniyle çevre sorunları da önemli bir hal almıştır. Sonuç olarak, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, Türkiye'nin ekonomik yapısını modernleştirme ve sanayileştirme hedefleri doğrultusunda atılan önemli adımlara rağmen, ülkenin karşılaştığı yapısal sorunların çözümüne yeterli olmadı ve ekonomik krizlerle mücadele etmek zorunda kalınmıştır (DPT, 1996:67-85)

1.2.2. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 yılları arasında uygulanmış olan bir kalkınma planıdır. Bu dönemde Türkiye, ekonomik istikrarını sağlamak, üretim altyapısını güçlendirmek ve ihracatı artırmak için önemli adımlar atmıştır. Plan dönemi boyunca, özelleştirme, dış ticaret liberalizasyonu, yabancı yatırımları çekme ve özel sektör teşvikleri gibi politikalar uygulandı. Tarımsal üretimin artırılması, turizm ve enerji gibi sektörlere yatırım yapılması hedeflendi. Ayrıca, yurt içi tasarrufların artırılması ve dışa bağımlılığın azaltılması da önemli hedefler arasındaydı (DPT, 1989:318).

Bu dönemde, Türkiye ekonomisi büyümeye devam etti, ihracat artışı gerçekleşti ve enflasyon oranları düşmeye başladı. Ancak, ekonomik krizlerin hala varlığını sürdürdüğü, işsizlik oranlarının yüksek olduğu ve gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığı bir dönemdi.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci de başladı ve bu süreç, ekonomik ve siyasi reformların hızlandırılmasına öncelik verilmesine neden oldu. Ancak, 1990'larda yaşanan ekonomik krizler ve siyasi belirsizlikler, Türkiye'nin ekonomik kalkınma hedeflerini gerçekleştirmesini zorlaştırdı.

1.2.3.VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1996-2000 yılları arasında uygulanan bir kalkınma planıdır. Bu dönemde Türkiye, makroekonomik istikrarın sağlanması, özelleştirme sürecinin hızlandırılması ve sanayileşmenin desteklenmesi gibi hedeflerle büyük çaba harcamıştır (www.kalkinma.gov.tr).

Plan döneminde, Türkiye'nin AB üyelik süreci hızlandırılmış, ekonomik ve siyasi reformların yapılması yönünde baskı artmıştır. Bunun yanı sıra, tarım sektörüne destek verilmesi, turizm ve enerji sektörleri gibi alanlara yatırım yapılması ve bilim ve teknoloji alanında ilerleme sağlanması da hedefler arasındaydı.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde Türkiye, yüksek büyüme oranlarına ulaşmış, enflasyon oranları düşmüş ve ihracat artışı gerçekleştirmiştir. Ancak, 2000 yılında yaşanan ekonomik kriz, Türkiye ekonomisinde büyük bir çöküşe neden olmuş ve bu dönemde alınan önlemler, Türkiye'nin ekonomik performansını olumsuz yönde etkilemiştir.VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi reformlara olan ihtiyacını vurgulamış ve Türkiye'nin ekonomik kalkınma hedeflerini gerçekleştirmesi için gerekli adımları atmıştır. Ancak, bu dönemde yaşanan ekonomik kriz, Türkiye'nin hedeflerine ulaşmasını engellemiştir (Türel ve Özdoğan, 2012:101-104).

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) dönemi, Türkiye'nin sanayileşme hamlesi açısından oldukça önemlidir. Bu dönemde özellikle savunma sanayi, elektronik ve telekomünikasyon gibi ileri teknolojlili sanayi dallarının geliştirilmesi öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Sanayi sektöründe gerçekleştirilen hamleler şunlardır (Berik ve Bilginsoy, 2003:160-164):

Savunma Sanayi: Türkiye, savunma sanayiinde kendi silah sistemlerini geliştirme hedefi doğrultusunda çalışmalar yürütmüştür. Bu kapsamda, yerli tank, helikopter ve füze sistemlerinin geliştirilmesi öncelikli hedefler arasında yer almıştır.

Elektronik Sanayi: Elektronik sektöründe yerli üretimin artırılması, yabancı şirketlerin yatırımlarının teşvik edilmesi ve yerli firmaların teknolojik olarak geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, Elektronik Sanayii İşletme (ESİ) ve İstanbul Sanayi Odası (İSO) Elektronik Komitesi gibi kuruluşlar oluşturulmuştur.

Telekomünikasyon Sanayi: Telekomünikasyon sektöründe, yerli üretimin artırılması, özellikle GSM, kablosuz iletişim ve haberleşme ekipmanlarının yerli üretimi için teşvikler sağlanmıştır.

Yüksek Teknoloji Sanayi: Yüksek teknoloji sanayi dallarında yerli üretimin artırılması ve teknolojik altyapının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) oluşturulmuştur.

Kamu-Özel İşbirliği: Sanayi sektöründe, özellikle büyük ölçekli yatırımların gerçekleştirilmesi için kamu-özel işbirliği teşvik edilmiştir. Bu amaçla, özel sektörün teşvik edilmesi, yatırım ortamının iyileştirilmesi, Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi gibi politikalar uygulanmıştır. (Türel ve Özdoğan, 2012:105).

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, Türkiye'nin sanayi sektöründe ilerleme kaydetmesi için önemli bir dönüm noktasıdır. Plan döneminde gerçekleştirilen hamleler, Türkiye'nin sanayileşme sürecine ivme kazandırmıştır.

1.2.4 VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001-2005 yılları arasında uygulanan bir kalkınma planıdır. Plan dönemi, Türkiye'nin ekonomik krizden çıkış sürecine denk gelir ve ekonomik istikrarı sağlama, büyümeyi teşvik etme ve sosyal refahı artırma hedefleri doğrultusunda tasarlanmıştır (DPT, 2001,131-142):

Bu dönemde, öncelikle makroekonomik istikrarın sağlanması, kamu maliyesinin dengeye kavuşturulması ve kamu sektöründeki reformların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra, özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi, ihracata dayalı büyümenin desteklenmesi ve kırsal kesimdeki yoksulluğun azaltılması gibi hedefler de belirlenmiştir. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, Türkiye ekonomisi makroekonomik istikrarını sağlamış, özel sektör yatırımları artmış ve ihracat büyümesi gerçekleşmiştir. Ancak, plan dönemi sonunda dünya ekonomisinde yaşanan dalgalanmalar, Türkiye ekonomisinde bir durgunluğa neden olmuştur (DPT, 1996:67-85)

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin ekonomik istikrarını ve büyümesini sürdürmesi, kalkınma hedeflerini gerçekleştirilmesi ve küreselleşme sürecinde rekabet gücünü artırması için önemli bir adım olmuştur. Ancak, dünya ekonomisindeki dalgalanmalar ve Türkiye'nin iç siyasi ve sosyal sorunları, planın tam olarak gerçekleştirilmesini engellemiştir. VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasına yönelik önemli adımlar içermiştir. Plan dönemi boyunca, özellikle tarım ve kırsal kesimdeki yoksulluğun azaltılması, eğitim ve sağlık alanlarında ilerleme sağlanması, altyapı yatırımlarının artırılması gibi konulara öncelik verilmiştir.

Bunun yanı sıra, özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi ve ihracata dayalı büyümenin desteklenmesi, Türkiye'nin dünya ekonomisindeki yerini güçlendirmiştir. Plan döneminde, özellikle turizm, tekstil, gıda ve inşaat sektörlerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Ancak, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yaşanan ekonomik krizler, Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Planın uygulanması sürecinde, kamu maliyesindeki sorunlar, yüksek enflasyon, döviz kuru dalgalanmaları gibi sorunlarla karşılaşmıştır.

Sekizinci Kalkınma Planı'na göre, sanayi sektöründe hedeflenen planlar şunlardır (DPT, 2001,131-142)::

- Sanayi sektörünün milli gelir içindeki payının artırılması ve üretkenliğinin yükseltilmesi,
- Yenilikçi ve ileri teknolojiye dayalı sanayi dallarının geliştirilmesi ve ihracatın artırılması,
- İthal ikamesi politikasının sürdürülmesi ve yüksek katma değerli mamullerin yerli üretiminin teşvik edilmesi,
- KOBİ'lerin rekabet güçlerinin artırılması, gelişmelerinin desteklenmesi ve uluslararası pazarlara açılmalarının sağlanması,
- Kamu ve özel sektör işbirliği ile altyapı yatırımlarının hızlandırılması ve yatırım ortamının iyileştirilmesi,
- Çevreye duyarlı ve sürdürülebilir bir sanayi politikasının benimsenmesi,

- Enerji verimliliğinin artırılması, enerji tasarrufunun teşvik edilmesi ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi.

- Bu hedefler, Türkiye'nin sanayi sektörünün modernizasyonu, ihracata dayalı büyüme stratejisinin uygulanması ve ülke ekonomisinde istikrarlı bir büyüme ve kalkınma sağlanması amacıyla belirlenmiştir.

Sonuç olarak, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'nin ekonomik kalkınması için önemli bir adım olmuştur. Plan döneminde alınan tedbirler, Türkiye'nin küresel rekabet gücünü artırmış ve sosyal refah seviyesini yükseltmiştir. Ancak, plan dönemi boyunca yaşanan ekonomik krizler, planın tam olarak gerçekleştirilmesini engellemiştir.

1.2.5. IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı

IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1998-2002 yılları arasında uygulanan bir kalkınma planıdır. Plan döneminde Türkiye ekonomisi, özellikle 1990'lardaki dış borç krizlerinden kaynaklanan olumsuz etkilerden kurtulmaya çalışmıştır (DPT, 2007:1).

Bu plan döneminde, öncelikle kamu maliyesinin sağlamaştırılması, özelleştirme ve kamu harcamalarının azaltılması gibi ekonomik reformlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, finansal sektörün güçlendirilmesi, yatırım ortamının iyileştirilmesi, ihracatın artırılması gibi konulara da önem verilmiştir (DPT, 2007)

IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, Türkiye ekonomisi hızlı bir büyüme göstermiş ve enflasyon oranları düşürülmüştür. Ayrıca, özellikle telekomünikasyon, enerji, ulaşım gibi altyapı yatırımları da artırılmıştır.

Ancak, plan dönemi boyunca Türkiye ekonomisi de zorlu bir süreç yaşamıştır. Özellikle 1999 yılında yaşanan Marmara depremi, ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir. Ayrıca, 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz de, plan döneminin sonlarına doğru Türkiye ekonomisinde ciddi bir gerilemeye neden olmuştur (Tuncer, 2008:3-4)

Sonuç olarak, IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi, Türkiye ekonomisi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Plan dönemi boyunca alınan önlemler, Türkiye ekonomisinin daha sağlam bir temele oturmasını sağlamıştır. Ancak, plan dönemi boyunca yaşanan ekonomik krizler, planın tam olarak gerçekleştirilmesini engellemiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2017-2023) Türkiye'nin 2017-2023 yılları arasındaki kalkınma hedeflerini belirleyen bir plan belgesidir. Plan, Türkiye'nin mevcut durumunu analiz eder ve ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel açılardan ülkenin gelişimini teşvik etmek için öncelikli hedefler belirler. Plan, çeşitli bölümlerden oluşur ve her bölüm farklı bir alanın kalkınması için öncelikli hedefler ve politikalar sunar. Planın ana başlıkları şunlardır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Planlama Teşkilatı Başkanlığı, 2017):

- Türkiye'nin Genel Ekonomik Görünümü ve Makroekonomik Hedefleri
- Sektörel Kalkınma Stratejileri
- Bölgesel Kalkınma Stratejileri
- İnsan Kaynakları, Sosyal Gelişme ve Kalkınma
- Bilim, Teknoloji ve Yenilikçilik
- Çevre, Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği
- Kalkınmanın Yönetimi, Finansmanı ve İzlenmesidir.

NVCGHOP

89+

E

KAYNAKÇA

- Akgönül, H. (2001), Atatürk Dönemi'nin Para Politikası, Afyon Kocatepe Üniversitesi *İİBF Dergisi*, Cilt II, Sayı:2,ss:117-125.
- Aydın, G. (2011). *Türkiye'de kalkınma planları ve yapısal dönüşüm programları: II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) ve III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) örnekleri*. İstanbul: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Başar, S. (1990). Sanayileşme Politikaları: Türkiye Örneği (1923-1985). Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 1-20.
- Başar, S. (1990). Sanayileşme Politikaları: Türkiye Örneği (1923-1985). Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 1-20.
- Bayraktar, A. E. (1992). Türkiye'de kalkınma planlaması: 1963-1983. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Berik, G., & Bilginsoy, C. (2003). Structural Adjustment, Globalization, and the Economic Crisis in Turkey. *Feminist Economics*, 9(3), 159-187.
- Boratav, K. (1974), Türkiye'de Devletçilik, 2.bs., Ankara, Savaş Yayınevi
- Celasun, M. V. (1985). Türkiye'nin ekonomik kalkınması 1913-1980. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- D.P.T. (1984), Kalkınma Planı, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-89, Ankara
- D.P.T.(1989), Kalkınma Planı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-94, Ankara
- D.P.T.(1996), Kalkınma Planı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-00, Ankara,
- D.P.T.(2001), Kalkınma Planı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, Ankara
- Ersan, Ö., & Kılınç, U. (2017). Türkiye'de Sanayi Politikaları: Bir Değerlendirme. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 1-14.
- Gözgör, G. (2022). Türkiye Sanayi Politikaları ve Teknolojik Gelişim. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(1), 81-96.
- Gündoğdu, E. (2018). Türkiye'de sanayi politikaları ve sektörel yapılanma: 2002-2017. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 9(1), 27-44.
- Gündoğdu, E. (2018). Türkiye'de sanayi politikaları ve sektörel yapılanma: 2002-2017. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 9(1), 27-44.
- Gürkaynak, G., & Selçuk, E. (2018). Türkiye'de Sanayi Politikaları ve Öncelikleri. TCMB Ekonomi Notları, (18/16), 1-24.

- İnalçık, H. (1995). Türkiye ekonomisi tarihi: Osmanlı İmparatorluğu dönemi (2. baskı). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, T. H. (1970). Türkiye'de sanayileşme politikaları. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 25(2), 375-394.
- İnan, T. H. (1970). Türkiye'de sanayileşme politikaları. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 25(2), 375-394.
- Kaya, E. (2015). "İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi ve Türkiye'de Sanayileşme Süreci." Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 70(4), 1037-1058.
- Kayhan, S. (2014). Türkiye'de sanayi politikaları ve küresel rekabet. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 1(56), 1-18.
- Kayhan, S. (2014). Türkiye'de sanayi politikaları ve küresel rekabet. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 1(56), 1-18.
- Kaynak, E., & Şeker, F. (2021). Türkiye Ekonomisinde Sanayi Politikaları. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özçelik, Y. (2014). Türkiye'de sanayi politikalarının evrimi. Tarih ve Gündem Dergisi, 2(4), 113-142.
- Özdemir, N. (2016). Sanayi Politikaları Çerçevesinde Türkiye'de Yerli Malı Kullanımının Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 19(1), 11-24.
- Sanayi Stratejisi Belgesi 2019-2023" - <https://www.sanayi.gov.tr/UserFiles/Belgelerimiz/sanayi-stratejisi-belgesi-2019-2023.pdf>
- Sarıaslan, S. and Yıldız, H. (2018). "24 Ocak Kararları ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları Üzerine Bir İnceleme." Journal of Business Research-Türk, 10(2), 137-153.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Planlama Teşkilatı Başkanlığı (2017). Dokuzuncu Kalkınma Planı (2017-2023). Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Yayınları.
- Tekeli, İ. (1968). Türkiye I. Beş Yıllık Kalkınma Planı Üzerine Bazı Düşünceler. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 23(2), 265-282.
- Tekeli, İ. (1984), "Ekonomik Bunalımın ve Bunalımdan Çıkmak İçin İzlenen Politikaların Toplumsal Sonuçları", Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Ankara, Yurt Yayınevi
- Tekeli, İ. (2007). "Kalkınma planları, öncelikler, stratejiler." Planlama, 17(1), 1-6.

- Tekeli, İ. (2007). Kalkınma planları, öncelikler, stratejiler. *Planlama*, 17(1), 1-6.
- Tekeli, İ. (2012). Türkiye'de sanayi politikaları: 2000'li yılların başından günümüze. SDE Yayınları.
- Tekeli, İ. (2012). Türkiye'de sanayi politikaları: 2000'li yılların başından günümüze. SDE Yayınları.
- Tuncer, A. (2008). IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(1), 1-22.
- Türel, A., & Özdoğan, N. (2012). The Turkish Economy in the 1990s: A Comparative Analysis of Stabilization Programs. *European Journal of Economic and Political Studies*, 5(1), 101-122.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı Başkanlığı. (2007). IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013). Ankara.
- TÜSİAD (2018). Türkiye'nin Sanayi Stratejisi: Yol Haritası 2023. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- TÜSİAD (2018). Türkiye'nin Sanayi Stratejisi: Yol Haritası 2023. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Uludağ, A. (1999). Türkiye'de kalkınma planları: 1963-1998. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Üçer, A. (2003). Türkiye'de beş yıllık kalkınma planları (1963-2003): bir değerlendirme. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ünsal, F., & Taşkın, E. (2021). Türkiye'de Sanayi Politikalarının Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Durumu. *Amme İdaresi Dergisi*, 54(2), 63-92.
- "2021 Yılı Eylem Planı" - <https://www.sanayi.gov.tr/UserFiles/2021-Yili-Eylem-Plani.pdf>
- "2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi" - <https://www.sanayi.gov.tr/UserFiles/Belgelerimiz/2023-Sanayi-ve-Teknoloji-Stratejisi.pdf>

